Iwona Janicka
Arkadiusz Janicki
Aleksandra Kucia-Maćkowska
Tomasz Maćkowski

Dziś i JUTRO

PODRĘCZNIK DO WIEDZY O SPOŁECZEŃSTWIE
DLA SZKOŁY PODSTAWOWEJ

OZNACZENIA W E-PODRĘCZNIKU

Ikona na górze strony sygnalizuje zmiany, które obowiązują od 2024 r.

W ten sposób oznaczono treści, które nie są już wymagane.

Tak zaznaczono treści, o których realizacji decyduje nauczyciel.

nowa era
Twoje mocne strony

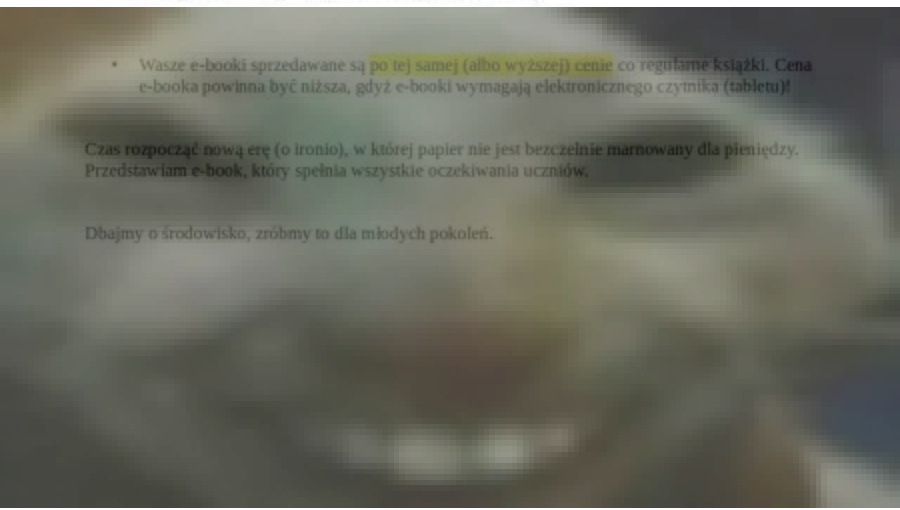
Droga Nowa Ero,

Nigdy bym nie publikowała publicznie książek wydawnictw, które działają na uczciwych zasadach.

Wasza firma jednak promuje masowy dodruk, całkowicie niepotrzebnych książek, które mogłyby zastąpione wersjami elektronicznymi!

Co prawda e-booki są dostępne na waszej stronie, jednak:

- W przeciwieństwie do fizycznej książki, licencja na e-book kończy się po roku. Oznacza to, że jeżeli moja córka chciałaby powtórzyć sobie całą wiedzę do matury, musiałabym jej kupić wszystkie wasze książki od nowa.
- Waszych e-booków nie da się pobrać! Wymagają one dostęp do internetu, co uniemożliwia ich użycie na naszej wsi, gdzie zasięg jest ograniczony.



- Wasze e-booki sprzedawane są po tej samej (albo wyższej) cenie co regularne książki. Cena e-booka powinna być niższa, gdyż e-booki wymagają elektronicznego czytnika (tabletu)!

Czas rozpocząć nową erę (o ironio), w której papier nie jest bezczelnie marnowany dla pieniędzy. Przedstawiam e-book, który spełnia wszystkie oczekiwania uczniów.

Dbajmy o środowisko, zróbmy to dla młodych pokoleń.

Wstęp

Podręcznik *Dziś i jutro* zawiera treści kształtujące właściwe postawy obywatelskie oraz ćwiczenia doskonalące umiejętności przydatne w codziennym życiu, takie jak formułowanie własnych sądów, udział w dyskusji czy odróżnianie faktów od opinii.

W każdym bloku ćwiczeniowym znakiem ! oznaczono zadania obowiązkowe, realizujące wymagania zawarte w podstawie programowej. Ćwiczenia te powinny zostać wykonane podczas lekcji. Znakiem ★ oznaczono zadania o podwyższonym stopniu trudności, dla uczniów szczególnie zainteresowanych tematem.

Odpowiedzi do wszystkich ćwiczeń zamieszczonych w podręczniku należy zapisywać w zeszycie.

Każdy uczeń powinien uczestniczyć w ciągu roku szkolnego w co najmniej dwóch projektach edukacyjnych. Propozycje takich projektów znajdują się w podręczniku na s. 229–232.

Informacje zawarte w podręczniku są aktualne na dzień 4 stycznia 2024 r.

Ikona odsyła do artykułów *Konstytucji RP*, której pełny tekst znajduje się na końcu podręcznika.

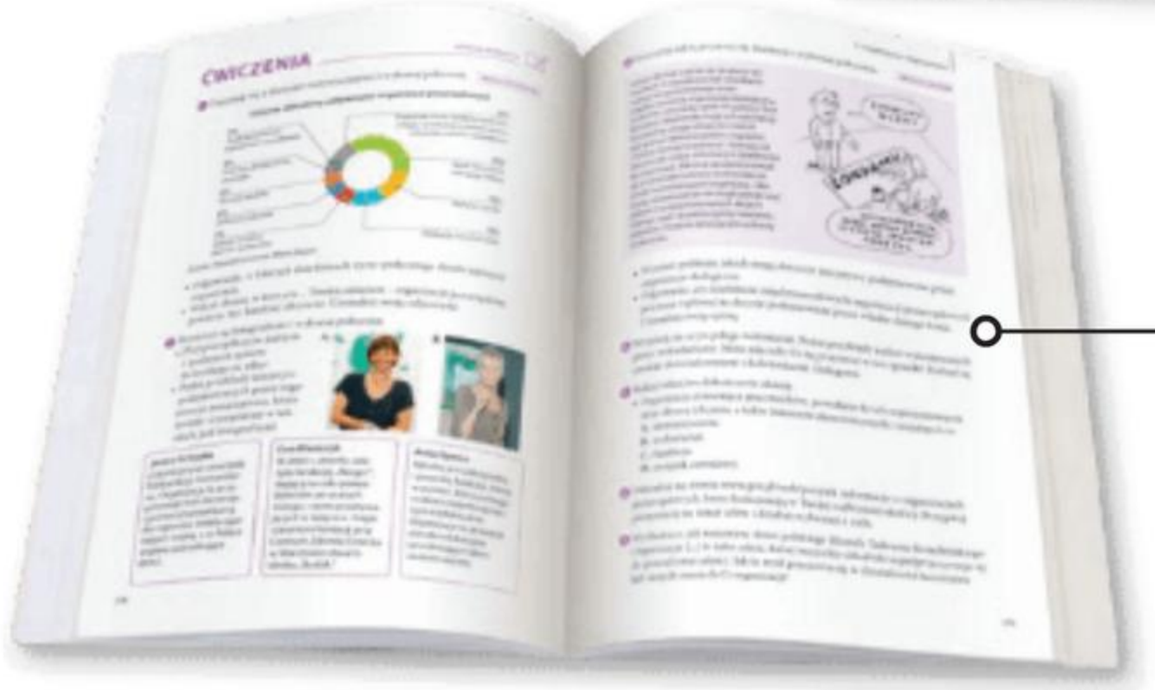
Schematy i **tabele** przekazują ważne zagadnienia w sposób ułatwiający ich przyswojenie.



Czytelne, **schematyczne ilustracje** pomagają usystematyzować wiedzę na temat najważniejszych procesów i procedur.

Infografiki w atrakcyjnej formie prezentują istotne treści przedmiotowe.





Każdą lekcję w podręczniku kończy **zestaw różnorodnych ćwiczeń**. Porządkują one wiadomości zdobyte podczas zajęć oraz kształtują niezbędne umiejętności.

Spis treści

I Życie społeczne

1. Człowiek w społeczeństwie 6
2. Grupy społeczne 12
3. Komunikacja i autoprezentacja 18
4. Życie rodzinne 24
5. Edukacja i praca 30
6. Ekonomia na co dzień 36

Fakty i opinie: Konflikt czy dialog? 42
Podsumowanie 44
Test 46

II Prawo i prawa człowieka

1. Prawa człowieka 48
2. Katalog praw człowieka 52
3. Ochrona praw człowieka 56
4. Bezpieczeństwo nieletnich 62
5. Nieletni wobec prawa 66

Fakty i opinie: Wolność czy bezpieczeństwo? 70
Podsumowanie 72
Test 74

III Społeczność lokalna i regionalna

1. Czym jest samorząd? 76
2. Samorząd gminny 84
3. Powiat i województwo 90
4. Obywatele a organy samorządu 94

Fakty i opinie: Więcej samorządu czy państwa? 100
Podsumowanie 102
Test 104

IV Wspólnota narodowa

1. Naród i ojczyzna 106
2. Obywatelstwo i narodowość 112
3. Postawa patriotyczna 118
4. Mniejszości i migranci 122
5. Tolerancja i przejawy ksenofobii 128

Fakty i opinie: Polacy – otwarci, gościnni, tolerancyjni czy obawiający się innych? 132
Podsumowanie 134
Test 136

V Polska państwem demokratycznym

1. Państwo i demokracja 138
2. Ustrój Rzeczypospolitej Polskiej 146
3. Sejm i Senat RP 152
4. Prezydent RP i Rada Ministrów 158
5. Sądy i trybunały 164
6. Partie polityczne 170
7. Organizacje obywatelskie 174
8. Media i opinia publiczna 180

Fakty i opinie: Demokracja pośrednia czy bezpośrednia? 186
Podsumowanie 188
Test 190

VI Sprawy międzynarodowe

1. Współpraca międzynarodowa 192
2. Unia Europejska 198
3. Polska w Unii Europejskiej 204
4. Problemy współczesnego świata 208
5. Konflikty zbrojne na świecie 218

Fakty i opinie: Integracja czy niezależność? 224
Podsumowanie 226
Test 228

Projekty edukacyjne 229

Konstytucja RP 234

I

Życie społeczne

1 **Człowiek w społeczeństwie**
społeczeństwo, potrzeby człowieka, socjalizacja, role społeczne, samoocena, normy społeczne

2 **Grupy społeczne**
grupa społeczna, współpraca, konflikt, kompromis, negocjacje, mediacja, arbitraż, autorytet

3 **Komunikacja i autoprezentacja**
zasady komunikacji, dyskusja i debata, autoprezentacja, kształtowanie własnego wizerunku, asertywność

4 **Życie rodzinne**
cechy rodziny, skład i funkcje rodziny, dzieci w rodzinie, prawa i obowiązki dzieci

5 **Edukacja i praca**
system edukacji, prawa i obowiązki ucznia, samorząd uczniowski, rynek pracy

6 **Ekonomia na co dzień**
gospodarstwo domowe, budżet domowy, ekonomia, dochody, wydatki, ubezpieczenia i świadczenia, prawa konsumenta, reklamacja

Fakty i opinie
Podsumowanie
Test



1. Człowiek w społeczeństwie

społeczeństwo | potrzeby człowieka | socjalizacja | role społeczne | samoocena | normy społeczne | funkcjonowanie w społeczeństwie a zdrowie psychiczne

Społeczna natura człowieka

Człowiek może żyć, działać i rozwijać się tylko w otoczeniu innych osób. Jest częścią **społeczeństwa**, czyli zbiorowości powiązanych ze sobą ludzi, dlatego określa się go jako **istotę społeczną**. Dzięki kontaktom z innymi możliwe staje się zaspokojenie wielu **potrzeb człowieka**. Potrzebą nazywamy odczuwalny brak czegoś niezbędnego danej jednostce do życia lub ważnego dla niej z innych względów.

Realizacja potrzeb biologicznych (naturalnych, fizjologicznych), takich jak oddychanie, jedzenie czy sen, odbywa się zasadniczo bez udziału innych osób, jednak do zaspokojenia potrzeb społecznych konieczna jest obecność drugiego człowieka. Poza społeczeństwem jednostka nie byłaby w stanie zaspokoić np. potrzeby **bezpieczeństwa**, **bliskości**, **przynależności** czy **uznania**.

Socjalizacja

W wyniku oddziaływania otoczenia społecznego i dzięki wychowaniu człowiek rozwija się, przyswaja wartości oraz wzory zachowań. Proces, w którym to następuje, nazywamy **socjalizacją** – trwa ona przez całe życie. Początkowo najważniejszą rolę odgrywają w nim rodzice, od których dziecko uczy się mowy oraz uzyskuje pierwsze informacje o świecie.

W czasie edukacji szkolnej silnie oddziałują na człowieka rówieśnicy i nauczyciele. Na kolejnych etapach życia wywierają na niego wpływ także różne organizacje oraz środowisko pracy.

Jednak nie tylko otoczenie kształtuje nasz sposób zachowania i myślenia. Zależą one również od naszej **osobowości**, czyli zbioru cech psychicznych, odróżniającego nas od innych ludzi. Dzięki temu również my wpływamy na nasze otoczenie społeczne.

Piramida potrzeb

Teorię naukową określaną jako „piramida potrzeb" opracował amerykański psycholog Abraham Maslow [czyt.: mazloł]. Wyróżnił on kilka poziomów potrzeb człowieka i podzielił je na te wyższego i niższego rzędu. Postawił również tezę, że potrzeby wyższego rzędu pojawiają się dopiero wtedy, gdy zostaną zaspokojone potrzeby niższego rzędu. Zdaniem wielu badaczy teza ta jest jednak nieprawdziwa. Bardzo często bowiem ludzie realizują potrzeby wyższego rzędu, nawet jeśli niezaspokojona pozostaje któraś z potrzeb niższych.



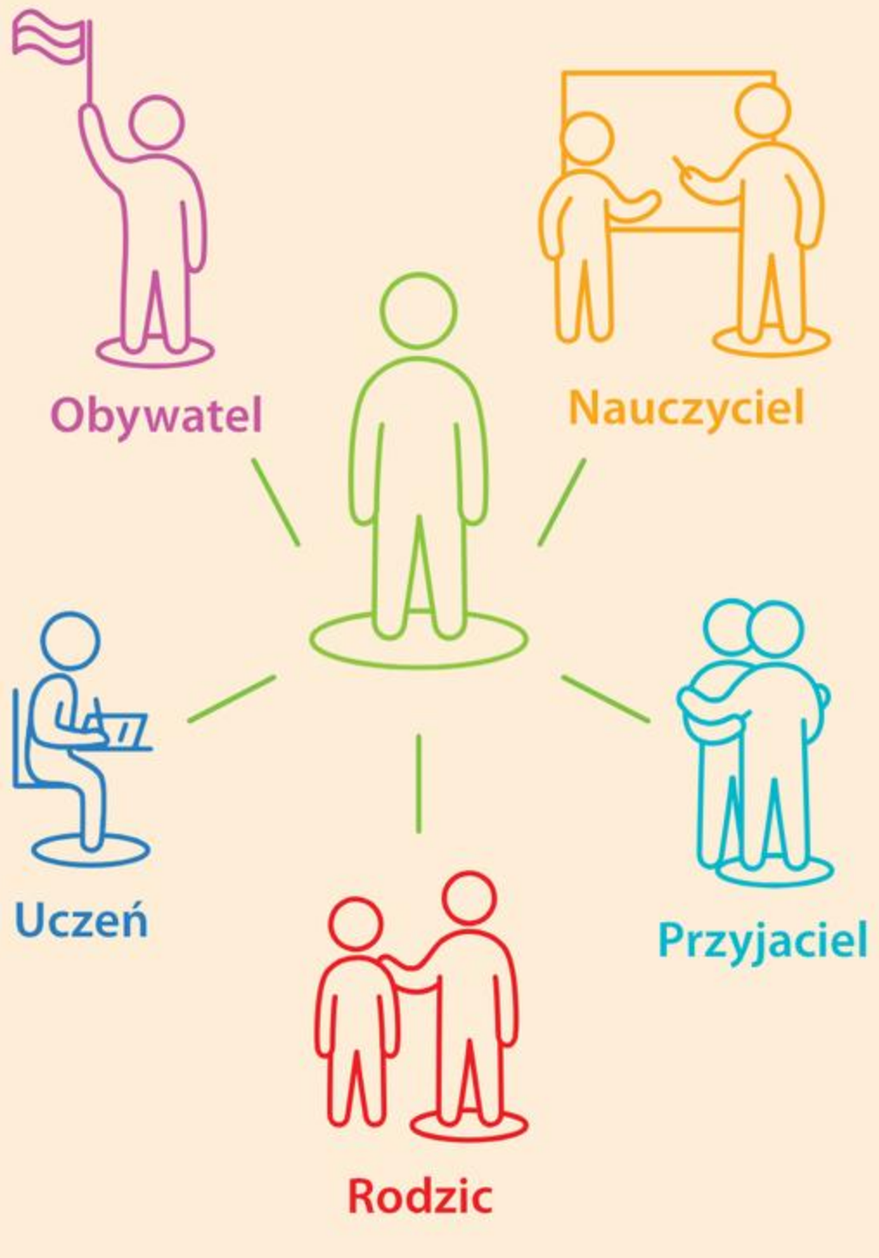
Role społeczne

W procesie socjalizacji każdy z nas uczy się, jak odgrywać różne **role społeczne**, czyli w jaki sposób sprostać oczekiwaniom innych ludzi w rozmaitych sytuacjach. Człowiek w ciągu życia przyjmuje wiele ról, np. ucznia, pracodawcy. Ich zestaw nie jest stały – inny był w dawnych wiekach, jeszcze inny jest w odległych kulturach. Z rolami społecznymi wiążą się określone wymogi: prawa, zakazy i nakazy, a także odpowiedzialność za pełnione role, np. od ucznia oczekuje się pilności w nauce. Jeśli dany człowiek nie wywiązuje się ze swoich obowiązków, musi się liczyć z negatywnymi reakcjami otoczenia. Może mu także towarzyszyć poczucie braku **samorealizacji**.

Poszczególne role wymagają od jednostki konkretnych zachowań – czasami wymogi te są ze sobą sprzeczne i dochodzi do **konfliktu ról**. Niektórych zadań nie powinno się bowiem łączyć – np. nie można być jednocześnie politykiem i bezstronnym dziennikarzem.

Zespół ról społecznych

Role społeczne człowieka zmieniają się wraz z wiekiem. Inne role odgrywamy jako nastolatkowie, a inne, gdy jesteśmy dorośli. Istnieją też ważne role, w których występujemy przez całe życie, np. córki lub syna, obywatela.



Samoocena

Nasze relacje z innymi ludźmi, poziom zaspokojenia potrzeb oraz sposób radzenia sobie z wypełnianiem ról społecznych wywierają duży wpływ na to, w jaki sposób oceniamy samych siebie, czyli na nasze **poczucie własnej wartości**. Często porównujemy siebie z innymi i na tej podstawie dokonujemy samooceny. Przed podjęciem decyzji zastanawiamy się nad tym, co mogą o naszych działaniach pomyśleć inni ludzie. Często to, jak postrzega nas otoczenie, przyjmujemy za swój rzeczywisty wizerunek. Najkorzystniejsza dla człowieka jest sytuacja, w której udaje mu się sformułować obiektywną i zrównoważoną opinię na własny temat, bez popadania w skrajności.

Zaniżona	Zawyżona
Osoba postrzega siebie negatywnie pod różnymi względami – czasami może źle oceniać całość swojej osobowości. Nadmiernie krytyczny stosunek do samego siebie źle wpływa na samopoczucie i utrudnia kontakty z innymi.	Osoba jest przekonana o swojej doskonałości i nie przyjmuje słów krytyki. Taka postawa nie sprzyja dobrym relacjom z ludźmi i może prowadzić do sytuacji konfliktowych.

Czym są normy społeczne?

W każdym społeczeństwie funkcjonują wzory zachowań, które określają, jakie postępowanie wobec rodziny, przyjaciół, sąsiadów czy państwa jest właściwe albo nieakceptowane. Reguły te są nazywane **normami społecznymi**. Pozwalają one właściwie organizować życie społeczne i chronić istotne dla człowieka wartości. Obowiązują każdego, kto znajdzie się w określonych okolicznościach, np. dotyczą zachowania w miejscach publicznych.

Człowiek, który chce być akceptowany i szanowany przez innych ludzi, powinien przestrzegać powszechnie przyjętych zasad, nawet gdy nie są one najistotniejsze w jego osobistej hierarchii wartości.

Okiem nastolatka

Aby lepiej zrozumieć, na czym polega życie człowieka w społeczeństwie, warto zadać sobie kilka pytań.

- Jak wyglądałoby Twoje życie bez osobistych kontaktów z ludźmi?
- Skąd wiesz, jak należy postępować w codziennych sytuacjach? Czy ktoś o tym z Tobą rozmawiał?
- Czym się kierujesz, gdy musisz ocenić, czy Twoje zachowanie jest dobre, czy – złe? Czy myślisz tylko o tym, co przyniesie Ci korzyści, czy ważne są dla Ciebie także dobre relacje z ludźmi?
- Jakie role społeczne odgrywasz w swoim życiu? Czy wszystkie są związane z oczekiwaniami innych osób, czy też niektóre z nich przyjmujesz z własnej woli?

Rodzaje norm społecznych

Normy prawne
to zasady postępowania wynikające z przepisów, które ustala państwo. Ich złamanie oznacza konflikt z prawem i grozi karą, np. grzywny lub więzienia.

Normy moralne
określają, jakie zachowania należy uznać za dobre, a jakie – za złe. Ich niewypełnienie rodzi poczucie winy, natomiast przestrzeganie przyczynia się do zdobycia uznania i do wzrostu samooceny.

Normy obyczajowe
wskazują, jak powinno się postępować, aby pozostać w zgodzie z regułami przyjętymi w danym społeczeństwie. Lekceważenie norm obyczajowych może prowadzić do zaburzeń w kontaktach międzyludzkich.

Normy religijne
dotyczą tylko osób określonego wyznania. Ich nieprzestrzeganie niesie ze sobą konsekwencje przewidziane w zasadach danej religii, np. wykluczenie ze społeczności wiernych.

Praca ze schematem

1. Podaj po dwa przykłady norm prawnych, religijnych, obyczajowych i moralnych.
2. Odpowiedz, które spośród podanych zachowań są oceniane z zastosowaniem norm prawnych.

• *używanie zwrotów grzecznościowych* • *jazda z niedozwoloną prędkością* • *spóźnianie się do szkoły* • *okazywanie szacunku starszym* • *niedotrzymywanie słowa* • *kradzież* • *odmawianie pomocy potrzebującym* • *płacenie podatków*

Funkcjonowanie w społeczeństwie a zdrowie psychiczne

Życie wśród innych jest niezbędne dla rozwoju osobowości człowieka, ale też stanowi duże wyzwanie dla jego psychiki. Potrzeby człowieka bywają zaspokajane w różnym stopniu, nie zawsze wystarczająco, a wpływ otoczenia może być dla niego bardziej lub mniej korzystny. Czasem wymagania związane z odgrywanymi przez daną osobę rolami społecznymi wydają się jej zbyt wygórowane, a normy społeczne mogą ją nadmiernie ograniczać. Wszystkie te czynniki wpływają na **zdrowie psychiczne** jednostki, czyli na jej zdolność do rozwoju i samorealizacji oraz codziennego funkcjonowania, dokonywania wyborów i pokonywania trudności. To właśnie zdrowie psychiczne pomaga człowiekowi w dostosowywaniu się do społeczeństwa. Umożliwia zaspokajanie potrzeb, osiąganie sukcesów, czerpanie radości z życia, naukę, radzenie sobie ze stresem. Dzięki dobrej kondycji psychicznej możemy tworzyć relacje z innymi ludźmi i aktywnie działać w różnych grupach społecznych.

Zdrowa psychika przejawia się w dobrym samopoczuciu, pewności siebie i zrównoważonym poczuciu własnej wartości, a także w szacunku dla innych, poczuciu bezpieczeństwa oraz zdolności do doświadczania i wyrażania zarówno pozytywnych, jak i negatywnych emocji.

Kondycja psychiczna jest bardzo indywidualną sprawą – ludzie rzadko doświadczają wszystkich jej pozytywnych aspektów, co nie musi być jednak powodem do zmartwienia. Każdy z nas przechodzi przez życiowe trudności. Ważne jest to, w jaki sposób potrafimy sobie z nimi radzić i czy umiemy przywracać stan wewnętrznej równowagi.

Okiem nastolatka

O zdrowie psychiczne należy dbać tak samo, jak o zdrowie fizyczne. Zbiór zdrowych dla umysłu nawyków nazywamy higieną psychiczną. Codzienne samopoczucie mogą poprawić następujące elementy:

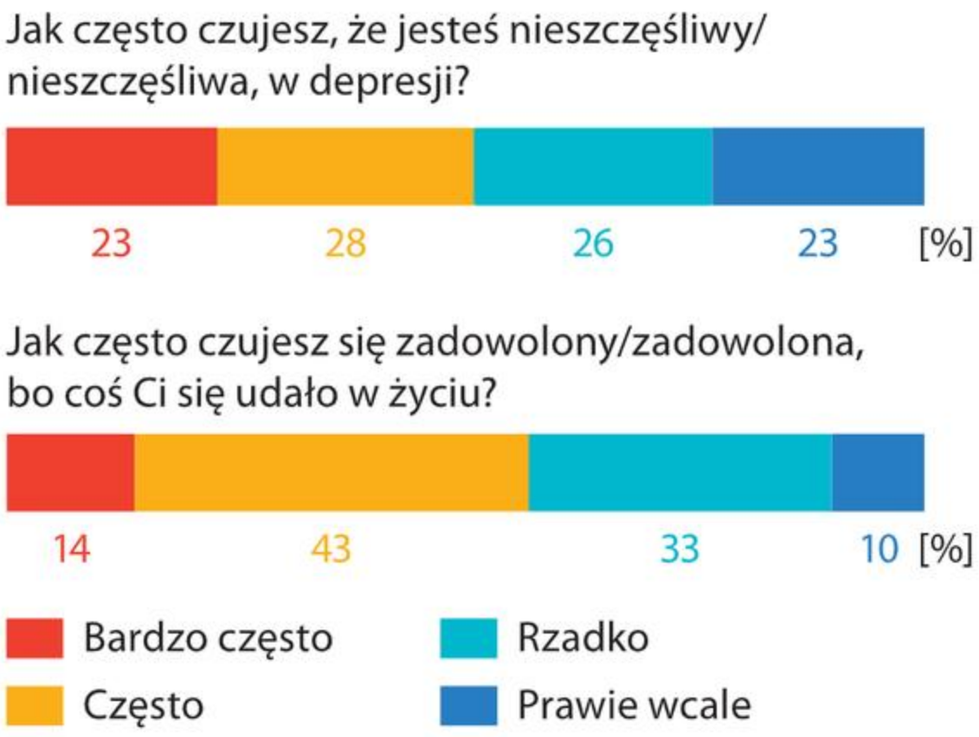
- zdrowe odżywianie (na funkcjonowanie układu nerwowego mają wpływ witaminy z grupy B, nienasycone kwasy tłuszczowe i magnez),
- odpowiednio długi sen (7–9 godzin),
- aktywność fizyczna (30-minutowy spacer powoduje wydzielanie się tzw. hormonów szczęścia, obniża poziom stresu, zwiększa kreatywność),
- podtrzymywanie osobistych kontaktów z ludźmi, dbanie o relacje z innymi (regularny kontakt z bliskimi wpływa na poprawę dobrostanu),
- świadome radzenie sobie ze stresem,
- pozytywne myślenie,
- skupienie się na bieżących działaniach,
- unikanie używek i substancji pobudzających,
- życzliwość wobec innych,
- umiejętność proszenia o pomoc,
- jasne komunikowanie swoich potrzeb,
- ograniczanie negatywnego myślenia o sobie,
- dbanie o równowagę pomiędzy pracą a odpoczynkiem i czasem dla siebie,
- ustalenie limitów czasu spędzanego w sieci i przed telewizorem,
- stawianie sobie celów, rozwijanie pasji, nauka nowych rzeczy i nagradzanie siebie za sukcesy.

Kryzysy i zaburzenia psychiczne

Czasami w wyniku szczególnie trudnych wydarzeń czy nagłych zmian równowaga psychiczna danej osoby zostaje mocniej zachwiana – przechodzi ona wówczas przez **kryzys psychiczny**. Mogą go wywołać takie zdarzenia, jak śmierć bliskich, rozwód rodziców, zmiana szkoły, doświadczenie przemocy, poważna choroba. Kryzys psychiczny często stanowi przełomowy moment, zmusza do zastanowienia nad sobą. Jeżeli człowiek w kryzysie otrzyma wsparcie, takie przeżycie może być dla niego szansą na rozwój, jednak osamotnienie w obliczu trudności może prowadzić do zaburzeń psychicznych.

Zespołem zaburzeń psychicznych jest **depresja**. To długotrwały stan obniżonego nastroju i zaburzeń aktywności życiowej, który utrudnia danej osobie funkcjonowanie i jest dla niej źródłem cierpienia. Osoba chorująca na depresję zmaga się ze smutkiem, zmęczeniem, poczuciem bezsilności i beznadziei. Nie ma ochoty na żadne aktywności i kontakty z innymi, często ma problemy ze snem i apetytem. Depresja nie wynika z bieżących wydarzeń. Ponadto osoba chora często nie ma wpływu na swój stan, a do wyzdrowienia potrzebuje specjalistycznej pomocy psychiatry i psychologa.

Częstość doznawania negatywnych i pozytywnych emocji wśród młodzieży



Źródło: CBOS i KBPN.

Praca z wykresem

Sformułuj wniosek na temat samopoczucia młodzieży. Przedstaw go podczas dyskusji w klasie na temat kondycji psychicznej młodych ludzi w Polsce.

Czy wiesz, że...

W sytuacji kryzysu psychicznego najważniejsze jest, aby nie zostawać samemu ze swoimi problemami. Pamiętaj, że oprócz rozmowy z najbliższymi Ci osobami jest wiele możliwości pomocy.

Po wsparcie możesz udać się do:

- nauczyciela, wychowawcy, szkolnego psychologa lub pedagoga,
- lekarza pierwszego kontaktu,
- poradni psychologiczno-pedagogicznej,
- ośrodka środowiskowej opieki psychologicznej,
- poradni zdrowia psychicznego dla dzieci i młodzieży.

Możesz również zadzwonić pod te numery:

- 116 111 – telefon zaufania dla dzieci i młodzieży,
- 800 12 12 12 – dziecięcy telefon zaufania Rzecznika Praw Dziecka,
- 800 11 91 19 – telefon i czat zaufania dla dzieci i młodzieży,
- 800 70 22 22 – centrum wsparcia dla osób w kryzysie psychicznym,
- 22 484 88 04 – telefon zaufania dla młodzieży prowadzony przez Fundację ITAKA,
- 22 594 91 00 – telefon Forum przeciw Depresji,
- 22 484 88 01 – antydepresyjny telefon zaufania.

ĆWICZENIA

WYPEŁNIJ W ZESZYCIE

1 Określ, które potrzeby są zaspokajane dzięki podanym aktywnościom.
- udział w imprezie urodzinowej kolegi lub koleżanki
- występ na szkolnym festiwalu muzycznym

2 Wskaż zdania fałszywe.

A. Każdy człowiek realizuje w swoim życiu tylko jedną rolę społeczną.

B. Człowiek zaspokaja potrzebę bliskości dzięki relacjom z innymi ludźmi.

C. Proces socjalizacji trwa do 18 roku życia.

D. W okresie szkolnym ważną rolę w socjalizacji odgrywają rówieśnicy.

★ **3** Przeprowadźcie dyskusję na temat teorii Abrahama Maslowa (s. 6). Zgromadźcie argumenty na poparcie twierdzenia, że potrzeby wyższe pojawiają się dopiero po zaspokojeniu potrzeb niższego rzędu, oraz przykłady, które tę tezę obalają. Odwołajcie się do sytuacji z codziennego życia i historii. Jak ocenicie np. uczestnictwo młodzieży w tajnym nauczaniu w czasie II wojny światowej czy potajemne wydawanie zakazanych przez władze książek w czasach komunizmu?

4 Przeczytaj tekst, a następnie wykonaj polecenia.

PRACA Z TEKSTEM

Socjalizacja w ujęciu tradycyjnym była procesem [...], w trakcie którego młody człowiek nabywał umiejętności umożliwiające mu prawidłowe funkcjonowanie w środowisku społecznym, w którym żył. Główną podstawą socjalizacji była rodzina. Starsze pokolenie, jako bardziej doświadczone, przekazywało młodszemu zasób wiedzy, poglądów i wartości uniwersalnych [...]. Obecnie żyjący w nowych technologiczno-społeczno-kulturowych warunkach młodzi członkowie społeczności szybciej od starszych przyswajają sobie wiedzę i zasady działania i w ten sposób to oni stają się przewodnikami w nowej rzeczywistości.

Źródło: J. Juszczyk-Rygallo, *Socjalizacja dziecka jako proces kształtowania tożsamości*.

- Wyjaśnij, w jaki sposób zmienił się proces socjalizacji w ciągu ostatnich lat.
- Wymień trudności, jakie mogą napotkać młodsi i starsi w nowych warunkach.

5 Wyraź swoją opinię na temat problemu, którego dotyczy dyskusja w serwisie społecznościowym.

DYSKUSJA W SIECI

~Piotrek
Chciałbym być dobrym sportowcem i zdobywać medale, ale uwielbiam też pisać opowiadania z gatunku fantastyki. Czy występuje tu konflikt ról? Czy aby odnieść sukces, muszę skupić się na jednej pasji, a z drugiej zrezygnować? 3:25

~Maciej
Dwóch srok za ogon nie złapiesz. Jak bedziesz próbował być dobry w tym i w tym, to w końcu w obu rzeczach staniesz się tylko przeciętny albo nawet słaby. A przez to możesz cierpieć z powodu zaniżonej samooceny... 3:37

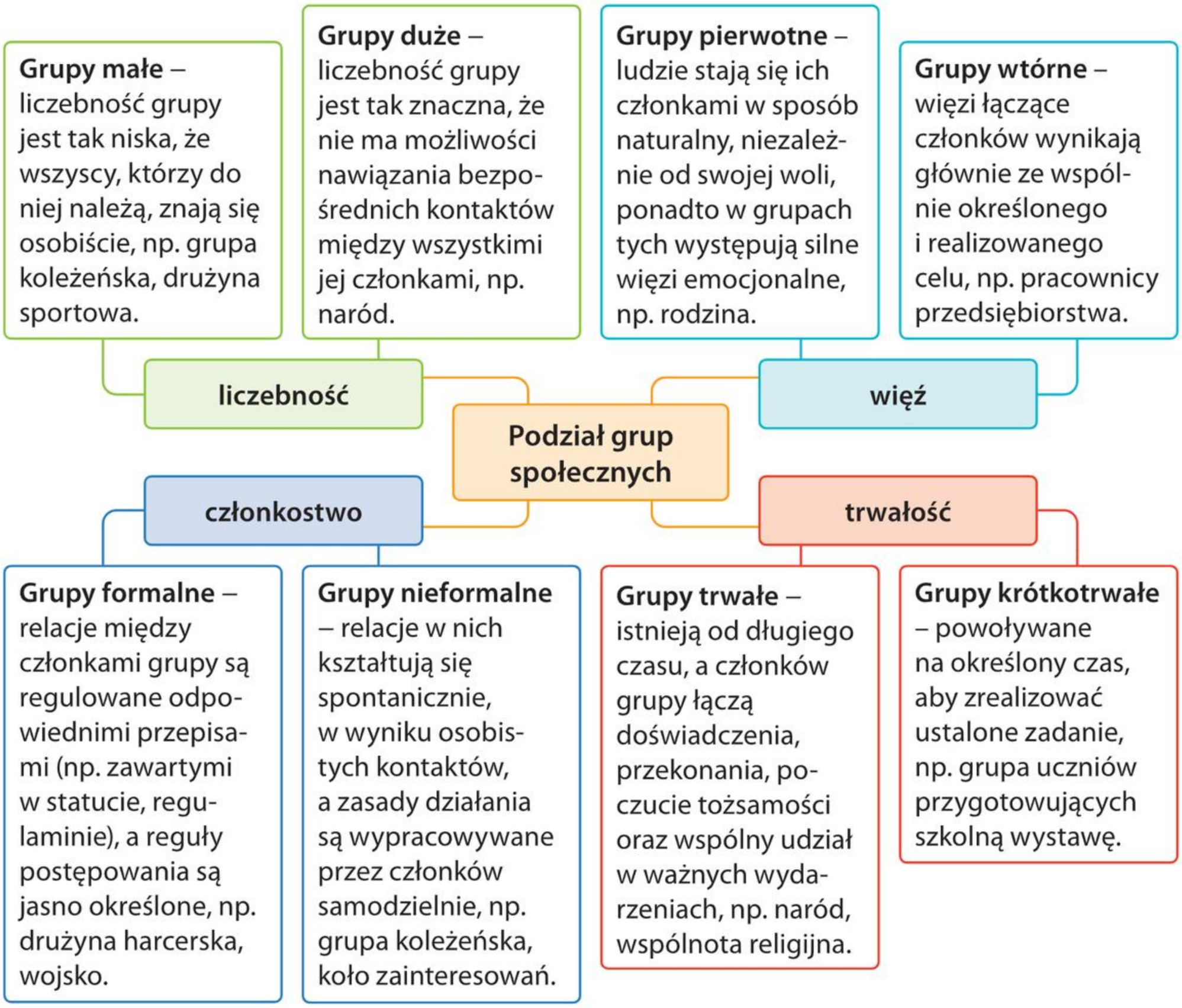
2. Grupy społeczne

grupa społeczna | współpraca | konflikt | kompromis | negocjacje | mediacja | arbitraż

Grupy społeczne

Ludzie należą do różnych zbiorowości. Jeżeli jednostki są połączone bardziej bezpośrednimi więziami, można stwierdzić, że tworzą **grupę społeczną**. Najważniejsze cechy grup społecznych to:

- **trwałość** – grupa musi funkcjonować przez dłuższy czas, jej istnienie nie może polegać na chwilowym i przypadkowym kontakcie,
- **wewnętrzna struktura** – grupa jest formalnie lub nieformalnie zorganizowana: jej członkowie odgrywają określone role lub wykonują konkretne zadania,
- **liczebność wynosząca co najmniej 3 osoby** – między uczestnikami danej grupy zachodzą bardziej złożone wzajemne relacje niż między ludźmi tworzącymi parę,
- **poczucie przynależności** – członkowie uświadamiają sobie, że należą do określonej grupy,
- **nastawienie na wspólny cel, interes** – członkowie działają razem, aby skuteczniej realizować własne plany.



Korzyści z bycia w grupie

Funkcje, jakie dana grupa społeczna pełni w życiu człowieka, różnią się w zależności od tego, z jakiego powodu ona powstała. Przyczynami utworzenia grupy mogą być cele, zainteresowania, obowiązki lub poglądy wspólne dla jej członków. W grupie mogą wytworzyć się relacje oparte na zaufaniu i lojalności oraz zakładające współpracę i wzajemną pomoc. Przynależność grupowa pozwala człowiekowi uzyskać korzyści, np.:

- poczucie bezpieczeństwa,
- dostęp do informacji ułatwiających rozwiązywanie problemów,
- pomoc w określeniu własnych potrzeb, preferencji, dążeń,
- zachętę do samorozwoju i pokonywania własnych słabości.

Współpraca w grupie

Grupy mogą podejmować się przedsięwzięć, które przekraczają możliwości pojedynczej osoby. Aby jednak współpraca w grupie przebiegała sprawnie, wszyscy członkowie muszą być zaangażowani, a działania powinny być odpowiednio zorganizowane.

Realizacja krótkotrwałych inicjatyw zwykle nie wymaga dużego wysiłku. Większym wyzwaniem dla grupy jest prowadzenie przedsięwzięć trwających kilka tygodni lub miesięcy. W takich sytuacjach konieczne staje się zaplanowanie prac i rozdzielenie zadań między poszczególne osoby. Ważną rolę odgrywa wówczas lider grupy, który mobilizuje wszystkich do aktywności i nadzoruje przebieg projektu.

Podejmowanie decyzji w grupie

Członkowie grupy często muszą podejmować wspólne decyzje dotyczące przyszłych działań albo sposobu rozwiązania określonego problemu. Może to nastąpić poprzez uzgadnianie, decyzję lidera lub głosowanie. Każda z tych metod ma swoje wady i zalety.

Uzgadnianie	Decyzja lidera	Głosowanie
Wspólne stanowisko jest wypracowywane w trakcie dyskusji.	Rozstrzygnięcia dokonuje osoba stojąca na czele grupy (np. przewodniczący, dyrektor).	Zwycięża propozycja, za którą opowiedziała się większość członków grupy.
✓ Przyjęte ustalenia zyskują akceptację całej grupy.	✓ Decyzja zwykle zapada szybko.	✓ Głos każdej osoby jest tak samo ważny.
⊖ Wypracowywanie wspólnego stanowiska może trwać długo.	⊖ Część grupy może uznać decyzję za błędną i nie będzie się angażować w realizację działań, które są jej skutkiem.	⊖ W grupie może powstać podział na wygranych i przegranych.

Praca z tabelą

Odpowiedz, jakie metody pracy w grupie będą najbardziej odpowiednie w trakcie realizacji następujących zadań:

- wspólna nauka do sprawdzianu,
- organizacja przyjęcia urodzinowego,
- wydawanie szkolnej gazety,
- przygotowywanie spektaklu teatralnego,
- prowadzenie projektu edukacyjnego.

Konflikt w grupie

Konflikty są nieodłączną częścią życia społecznego i zdarzają się również w grupach. Bardzo często spory nie mają jednej przyczyny, co utrudnia znalezienie rozwiązania. Konflikty, które może wywołać jedna osoba albo część grupy, wynikają najczęściej ze sprzecznych interesów lub z odmiennych celów i wartości przyświecających poszczególnym członkom. Innymi czynnikami powodującymi spory mogą być np. różnice kulturowe lub niezgodność charakterów. Konfliktowe sytuacje utrudniają prawidłowe funkcjonowanie grupy i mogą skutkować jej rozbiciem, jednak konieczność poradzenia sobie w nich sprzyja doskonaleniu komunikacji.

Zachowanie jednostek podczas konfliktu

W czasie konfliktu członkowie grupy stosują określone strategie, które mogą łagodzić spór lub zaostrzać jego przebieg. Najkorzystniejsza jest współpraca, która skutkuje odnalezieniem rozwiązania zadowalającego wszystkie strony.

Walka
Brak pomysłu na rozwiązanie konfliktu powoduje, że jednostce nie chodzi o zaradzenie problemowi, ale o wzmocnienie sporu – celem staje się samo pokonanie przeciwnika wszelkimi możliwymi środkami.

Rywalizacja
Podejście do konfliktu jak do gry, w której wygrana oznacza sukces, a przegrana – utratę zajmowanej pozycji.

Kompromis
Strategia, w której każdy coś zyskuje i każdy musi z czegoś zrezygnować.

Współpraca
Wspólne rozwiązanie problemu prowadzi do realizacji postulatów obu stron – przede wszystkim dzięki ustaleniu przyczyn konfliktu oraz opracowaniu sposobu ich usunięcia.

Uleganie
Postępowanie zgodne z interesem strony przeciwnej, rezygnacja z własnych celów dla odzyskania komfortu, często tylko chwilowego.

Unikanie
Lekceważenie problemu, celowe jego niezauważanie, odkładanie jego rozwiązania na później – taka postawa wzmacnia konflikt i nie prowadzi do poprawy sytuacji.

Postawy wywołujące emocje
Jeśli dana osoba wybiera agresywne reakcje, powinna być gotowa na podobną lub mocniejszą odpowiedź drugiej strony.

Postawy uspokajające emocje
Zbyt łagodna, uległa osoba musi się liczyć z nawracaniem konfliktów – zgadzanie się na wszystko nie usprawni funkcjonowania grupy.

Rozwiązywanie konfliktów

Najpowszechniejszą formą rozstrzygania sporów jest **rozmowa**. Kiedy strony jasno wyrażają swoje stanowisko i oczekiwania oraz zaczynają poszukiwać sposobów na rozwiązanie problemu, rozmowa przeradza się w **negocjacje**. Mogą się one zakończyć sukcesem tylko wtedy, gdy ich uczestnicy uznają swoje racje za tak samo ważne. Negocjacje mają na celu wypracowanie propozycji, która zadowoli wszystkie osoby zaangażowane w konflikt. Gdy strony sporu nie potrafią dojść do porozumienia, mogą poprosić o **mediację** – zaprosić do dyskusji bezstronną osobę trzecią (np. kogoś uznawanego za autorytet), która pomoże im znaleźć rozwiązanie. Musi ona uzgodnić swoją propozycję z uczestnikami konfliktu i uzyskać ich akceptację. Jeśli misja mediatora również się nie powiedzie, wówczas pozostaje odwołanie się do niezależnego **arbitrażu**. W tej sytuacji obie strony zgadzają się wcześniej co do tego, że werdykt arbitra (rozjemcy, sędziego) będzie ostateczny i że bez sprzeciwów przyjmą ogłoszone rozwiązanie.

Czy wiesz, że...

art. 45, art. 77

Przy podejmowaniu decyzji dotyczących własnego stylu życia i innych istotnych spraw ludzie często polegają na opiniach **autorytetów**. Nazywamy tak osoby cieszące się powszechnym szacunkiem z powodu swoich osiągnięć w określonej dziedzinie, zwykle pełniące odpowiedzialne funkcje. Wybór wzorców osobowych powinien być przemyślany. Badania naukowe dowodzą, że ludzie dość powszechnie ulegają osobom, które uznają za autorytety, bez głębszej refleksji, czasami nieświadomie.

Czy potrzebujesz w swoim życiu autorytetów?



Źródło: CBOS.

Warunki prowadzenia skutecznych negocjacji

Opanowanie emocji	powstrzymanie się od reakcji i wypowiedzi, które mogłyby doprowadzić do pogłębienia konfliktu
Odpowiednia argumentacja	przekonujące uzasadnienie, dlaczego dana propozycja jest lepsza lub gorsza od innych
Nieocenianie rozmówcy	szczere, spokojne wyjaśnienie, co i dlaczego nie odpowiada nam w zachowaniu danej osoby albo w treści jej wypowiedzi, zamiast atakowania rozmówcy oskarżeniami czy wyzwiskami
Proponowanie wielu rozwiązań	przedstawienie różnych propozycji, które zwiększają szanse na osiągnięcie porozumienia
Elastyczność	dopuszczenie kilku możliwości zadowalającego rozstrzygnięcia konfliktu zamiast upierania się przy własnym stanowisku

ĆWICZENIA

WYPEŁNIJ W ZESZYCIE

1. Omów podział grup społecznych i wymień ich cechy. Następnie wskaż te spośród nich, do których przynależysz.

2. Wymień osobiste korzyści wynikające z przynależności do każdej z podanych grup: stowarzyszenie młodzieżowe, zespół muzyczny, organizacja charytatywna.

3. Wskaż trzy cechy, które powinien mieć przywódca grupy. Następnie zastanów się, czy w Twoim środowisku są takie osoby. Czym się zajmują?

4. Zastanów się, czy lider grupy powinien mieć cechy idola i autorytetu, a jeżeli tak, to jakie. Wskaż różnice i podobieństwa między postawami lidera, idola i autorytetu.

5. Każdego dnia działasz w grupach o różnym charakterze. Inaczej podchodzisz do aktywności w grupie koleżeńskiej, a inaczej do pracy w grupie zadaniowej. Odpowiedz na podane pytania.
   - Czy spontaniczność jest tak samo ceniona w obu tych grupach?
   - Czy sympatie powinny mieć wpływ na współpracę w grupie zadaniowej?
   - Czy w grupie koleżeńskiej lider jest niezbędny?

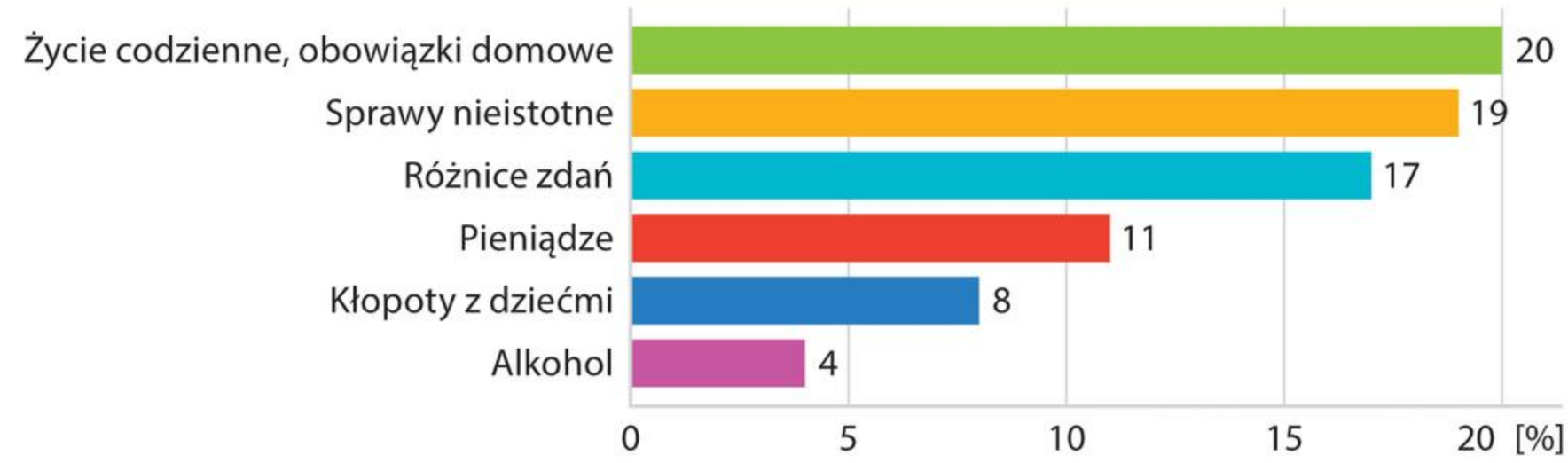
6. Odpowiedz, które z decyzji podejmowanych przez Ciebie na co dzień warto podejmować w grupie, a które wymagają samodzielnych przemyśleń. W jaki sposób najbardziej efektywnie współpracować w większym gronie osób?

7. Przytocz cztery przykłady sytuacji konfliktowych występujących w codziennym życiu. Zaproponuj metody rozwiązania sporu, które można by zastosować w każdej z nich. Uzasadnij swój wybór.

8. Zapoznaj się z wykresem i wykonaj polecenie.

PRACA Z WYKRESEM

Główne przyczyny konfliktów w rodzinach



Źródło: CBOS.

- Wskaż zdanie prawdziwe.
  A. Najczęstszą przyczyną nieporozumień w domu są błahe, drobne sprawy.
  B. Finanse są w rodzinach źródłem sporów trzykrotnie częściej niż alkohol.
  C. Przyczyną co piątego nieporozumienia są obowiązki domowe i życie codzienne.

9 Zastanówcie się, a następnie przedyskutujcie, jakie zwroty i zachowania najczęściej prowadzą do sporów. Na podstawie wyciągniętych wniosków stwórzcie poradnik, w którym zaproponujecie praktyczne sposoby unikania konfliktów i ich skutecznego rozwiązywania.

10 Zastanów się, jaką strategię zazwyczaj przyjmujesz podczas konfliktów. Skorzystaj z wiadomości zamieszczonych na s. 14. Czy zawsze zachowujesz się tak samo, czy zależy to od problemu i od tego, jakie osoby są zaangażowane w spór? Określ, jakie postępowanie przynosi największe korzyści wszystkim stronom.

! 11 Porównaj ze sobą poszczególne formy rozwiązywania konfliktów. Wyjaśnij, czym się różnią negocjacje, mediacje i arbitraż, oraz określ, jakie są wady i zalety każdej z tych metod. Następnie podaj przykłady sytuacji, w których mogą być przydatne wymienione formy.

12 Podaj różne przykłady sytuacji z życia Twojego i Twoich rówieśników, w których przydałaby się Wam umiejętność negocjowania. Następnie wybierz jedno spośród tych zdarzeń i zredaguj w punktach przebieg rozmowy. Uwzględnij warunki prowadzenia skutecznych negocjacji, zebrane w tabeli na s. 15.

★ 13 Odszukaj informacje, na czym polegały badania przeprowadzone w 1961 r. przez Stanleya Milgrama. Możesz np. obejrzeć film „Eksperymentator" w reżyserii Michaela Almereydy [czyt.: majkela almerejdy]. Na podstawie zdobytych wiadomości wyraź swoją opinię na temat problemu, którego dotyczy dyskusja w serwisie społecznościowym.

DYSKUSJA W SIECI

~Piotrek
Rezultaty badań Milgrama nie pozostawiają złudzeń – ludzkość (poza nielicznymi wyjątkami) zachowuje się jak stado, które bezmyślnie pójdzie za każdym, kto obieca mu „lepszą przyszłość". Najstraszniejsze w tym wszystkim jest to, że nie jestem pewien, jak sam zachowałbym się w trakcie takiego eksperymentu... 3:25

~Maria
Myślę, że nie powinniśmy odbierać tego eksperymentu zbyt dosłownie – ochotnicy musieli liczyć się z tym, że biorą udział w sztucznie wytworzonej sytuacji i że naukowcy nie pozwoliliby, aby komuś naprawdę stała się krzywda. Wierzę w to, że wszędzie można znaleźć osoby gotowe nieść pomoc i okazywać współczucie. 3:37

3. Komunikacja i autoprezentacja

zasady komunikacji | kształtowanie własnego wizerunku | publiczne wystąpienia | dyskusja i debata | asertywność

art. 49

Jak się skutecznie porozumiewać?

Niezbędnym warunkiem życia wśród ludzi jest opanowanie umiejętności porozumiewania się. **Komunikacja międzyludzka** odbywa się w dwojaki sposób:

- **werbalny** – za pomocą słów,
- **niewerbalny** – za pomocą gestów, tonu głosu i mimiki.

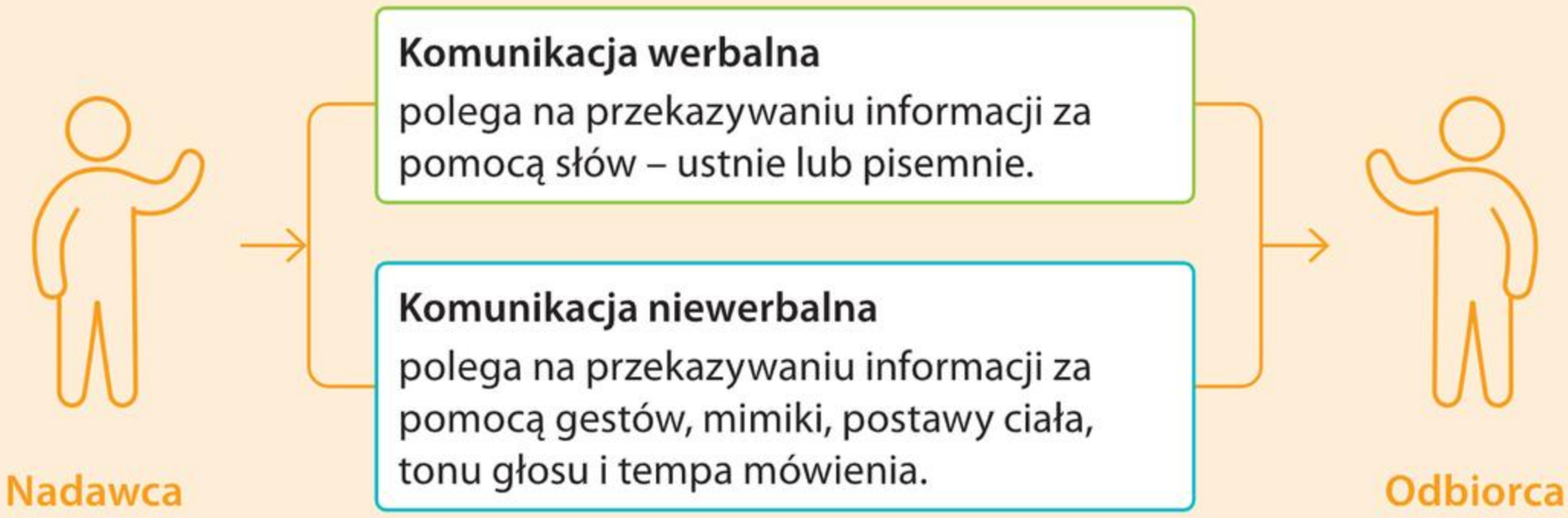
W komunikacji muszą uczestniczyć co najmniej dwie osoby: **nadawca**, który wysyła informację (np. mówi), oraz **odbiorca**, który ją przyjmuje (np. słucha). Jeśli nadawca nie oczekuje odpowiedzi, mówimy o **komunikacji jednokierunkowej**. Natomiast **komunikacja dwukierunkowa** zakłada, że nadawca otrzymuje potwierdzenie, że jego przekaz dotarł do odbiorcy – np. w formie przytaknięcia lub poprzez kontynuowanie rozmowy.

Aby proces porozumiewania się przebiegał sprawnie, odbiorca musi właściwie zrozumieć przekaz nadawcy. Komunikację ułatwi przestrzeganie kilku podstawowych reguł:

- nadawca musi mówić wyraźnie i jasno formułować myśli,
- odbiorca musi uważnie słuchać mówiącego i nie może mu przerywać,
- rozmówcy powinni utrzymywać kontakt wzrokowy,
- komunikat werbalny i niewerbalny nie mogą być wzajemnie sprzeczne.

Przekaz niewerbalny, zwany również mową ciała, jest czasem ważniejszy dla zrozumienia komunikatu niż wypowiadane słowa. Jedni gestykulują dużo, drudzy wcale. Niektórzy wyrażają gniew podniesionym tonem głosu, inni zaciskają usta. Dlatego im lepiej osoba zna swojego rozmówcę, tym łatwiej odczytuje jego mowę ciała.

Sposoby komunikacji



Autoprezentacja

W świecie, w którym ludzie nawiązują wielką liczbę kontaktów, ważną umiejętnością jest **autoprezentacja**. Pierwsze wrażenie, jakie danej osobie uda się wywołać w rozmówcy lub wśród publiczności, może wpływać na dalsze relacje.

Publiczne wystąpienia

Podczas wystąpień przed większym gronem osób ważne jest, aby przemawiający panował nad emocjami. Musi skoncentrować się na przekazywanej treści oraz dostosować ją do wieku i wiedzy odbiorców. Słowa należy wypowiadać głośno, spokojnie i wyraźnie, ale jednocześnie naturalnie. Wystąpienie nie powinno być też zbyt długie, by nie nużyło słuchaczy. Doświadczeni mówcy stosują różne metody, by zyskać zainteresowanie i uwagę odbiorców, np. zaczynają od zaskakującej anegdoty albo ciekawego przykładu z codziennego życia, często też przerywają tok wywodu żartem czy pytaniem do słuchaczy, kiedy dostrzegają znudzenie publiczności.

W sytuacjach występowania na forum ludzie często odczuwają **tremę**, czyli zdenerwowanie wynikające z faktu, że chcieliby jak najlepiej wypaść przed słuchaczami. Umiejętność publicznego wypowiadania się można jednak opanować. Warto podjąć wysiłek, ponieważ dzięki niej łatwiej funkcjonować w różnych – mniej lub bardziej przyjaznych nam – środowiskach, przekonywać innych do naszych racji i wywierać wpływ na bieg istotnych dla nas spraw.

Kształtowanie wizerunku

1 Atrakcyjność fizyczna
Ludzie mają skłonność do oceniania osób zadbanych i gustownie ubranych jako milszych, lepszych i mądrzejszych – zjawisko to nazywamy efektem aureoli. Niestety, często ludzie, którzy są traktowani jako mniej atrakcyjni, sami zaczynają gorzej o sobie myśleć i zachowują się tak, jakby rzeczywiście byli mniej wartościowi.

2 Kompetencje, ale nie bez wad
Powszechną sympatią zwykle cieszą się osoby, które dysponują sporymi umiejętnościami i wiedzą, ale popełniają czasem drobne błędy, za które potrafią otwarcie przeprosić.

3 Podobieństwo poglądów
Nawet przy okazji różnicy zdań warto podkreślać wspólne poglądy. Najbardziej lubiane są osoby, które czasami dają się przekonać do odmiennych opinii wyrażanych przez innych ludzi.

4 Uzasadnione i nieprzesadne pochwały oraz przysługi
Ważne jest zachowanie umiaru w chwaleniu drugiej osoby i proponowaniu jej pomocy. Jeśli ktoś zbyt natarczywie oferuje wsparcie i mówi komplementy przy każdej okazji, może wywołać wrażenie, że oczekuje w przyszłości rewanżu.

5 Wzajemna sympatia
Pojawia się, gdy dana osoba uzyska przekonanie, że druga strona lubi ją nawet mimo konfliktów i problemów.

Dyskusja i debata

Ludzie często różnią się w opiniach na dany temat. Wymianę zdań, której uczestnicy próbują udowodnić swoje racje za pomocą odpowiednich argumentów, nazywamy **dyskusją**. Może mieć ona charakter prywatny, czyli odbywać się bez świadków, lub publiczny – toczyć się wobec grona słuchaczy.

Zorganizowaną formą dyskusji jest **debata**. Polega ona na prezentacji odmiennych racji, pomysłów i opinii oraz ich porównaniu ze sobą w celu znalezienia rozwiązania problemu. Wystąpieniom przysłuchuje się publiczność, która może zadawać pytania uczestnikom. W debacie istotny jest sposób przedstawienia własnego stanowiska. Oprócz argumentacji duże znaczenie mają:

- dobór słów i styl wypowiedzi,
- ton głosu i tempo mówienia,
- zachowanie, mimika i gesty.

Bardzo ważna jest też rola prowadzącego debatę. Musi on m.in. zachować bezstronność i zadbać o to, by rozmowa przebiegała według ustalonych zasad.

Co mówią gesty?



Wyprostowany palec wskazujący podkreśla wagę wypowiadanych słów. Ma także zmusić słuchacza do uległości.



Rozłożone ręce, uniesione ramiona oraz skierowane w górę oczy mogą sugerować niepewność i niewiedzę mówiącego.



Dłonie ułożone „w wieżyczkę" u osoby wyrażającej swoją opinię lub przedstawiającej pomysły oznaczają pewność co do wygłaszanych poglądów.



Ręce skrzyżowane na piersiach – tzw. postawa zamknięta – mogą sygnalizować nieufność i brak akceptacji dla słów wypowiadanych przez rozmówcę.

Okiem nastolatka

Jednym ze sposobów ograniczenia tremy związanej z publicznymi wypowiedziami jest odpowiednie przygotowanie się do występu, które powinno obejmować:

- zredagowanie tekstu całego przemówienia,
- sporządzenie konspektu wystąpienia, który pomoże przypomnieć sobie kolejne punkty do omówienia,
- kilkukrotne przećwiczenie tekstu na głos przed lustrem lub kamerą – pozwoli to nam dostrzec elementy wymagające dopracowania.

Świadomość, że jesteśmy dobrze przygotowani, a w razie potrzeby możemy korzystać z konspektu, ułatwia opanowanie stresu. Ponadto bezpośrednio przed wystąpieniem warto kilka chwil poświęcić na koncentrację, wyciszenie i skupienie się na zadaniu.

art. 31–32, art. 47, art. 54

Asertywność

Życie w społeczeństwie nieraz wiąże się z trudnymi sytuacjami, w których trzeba odmówić lub zaprotestować, zareagować na krytykę, niechęć lub złośliwość ze strony otoczenia. Jasne wyrażanie swojego zdania w różnych okolicznościach jest jednym z elementów kształtowania własnego wizerunku i budowania pozycji w grupie. Gdy danej osobie zależy na realizacji ważnego celu albo chce się obronić przed negatywnym wpływem innych, może stanowczo zakomunikować swoje myśli i uczucia bez poczucia winy. Powinna dążyć do tego, aby jednocześnie szczerze wypowiedzieć własne zdanie i podtrzymać przyjazne relacje z drugą stroną (choć nie zawsze jest to możliwe). Taką postawę nazywamy **asertywnością** – jest ona przeciwieństwem uległości, jednak nie należy mylić jej z agresją.

Asertywne postępowanie umacnia szacunek do samego siebie. Początkowo może doprowadzić do pogorszenia się relacji z niektórymi ludźmi – będą oni zaskoczeni zmianą nastawienia danej osoby, jednak po pewnym czasie nabiorą do niej szacunku. Człowiek asertywny ma większe szanse kontrolować swoje życie i mniej boi się zmian. Należy jednak pamiętać, że asertywne zachowanie jest dobrym rozwiązaniem tylko w połączeniu z szacunkiem dla cudzych postaw i poglądów oraz z umiejętnością osiągania kompromisu. Jeżeli natomiast członkowie grupy, do której należymy, nie akceptują naszego prawa do własnego zdania, odczuć, wyborów i decyzji, np. reagują na nie agresją, to wtedy warto zastanowić się, czy takie środowisko społeczne jest dla nas odpowiednie.

Warunki asertywności



1 Przyznawaj innym te same prawa, które przysługują Tobie.

Możesz popełniać błędy, okazywać słabość, bawić się lub pracować, pozwól jednak na to samo innym.



2 Dbaj o zwięzłość i precyzję wypowiedzi.

Nie zamęczaj rozmówców długimi monologami. Staraj się powiedzieć o tym, co jest najistotniejsze.



3 Wyrażaj własne opinie, a nie oceny.

Przekazuj myśli i odczucia, używając zwrotów: *Sądzę, że..., Uważam, że..., Moim zdaniem..., Czuję, że...* Wystrzegaj się pouczania i oceniania, np.: *Nie rób tego..., Ty zawsze..., Jesteś...*



4 Stosuj przyjazną mowę ciała.

Utrzymuj kontakt wzrokowy z rozmówcą, nie zasłaniaj twarzy, pamiętaj o uśmiechu. Podtrzymuj rozmowę. Wykorzystuj umiarkowaną gestykulację. Zachowaj spokojny ton głosu.



5 Zadbaj o spójność mowy ciała ze słowami.

Używaj gestów dla podkreślenia ważnych fragmentów wypowiedzi. Staraj się, aby okazywane uczucia odpowiadały znaczeniu słów.



6 Zachowuj się naturalnie, bez udawania.

Nie ukrywaj emocji, staraj się jednak nad nimi panować. Nie sugeruj, że myślisz lub czujesz coś innego niż w rzeczywistości.

ĆWICZENIA

WYPEŁNIJ W ZESZYCIE

1 Zapoznaj się z komiksem i wykonaj polecenia.



- Wymień zasady skutecznej komunikacji, które zostały zlekceważone podczas rozmowy.
- Odpowiedz, czy, według Ciebie, osoba wypowiadająca się częściej w ukazanej sytuacji jest dobrze odbierana w swoim otoczeniu.
- Dobierzcie się w pary. Przekształćcie dialog chłopców w taki sposób, aby spełniał warunki dobrej komunikacji.

2 Przedstawcie w sposób niewerbalny, jak lubicie spędzać wolny czas.

PRACA W GRUPACH

- Dobierzcie się w pary. Jedna osoba będzie nadawcą, a druga – odbiorcą.
- Po odegraniu scenki zamieńcie się rolami.
- Na koniec odpowiedzcie, czy przekazanie informacji bez użycia słów sprawiło Wam trudność. Jeśli tak, wyjaśnijcie, na czym ona polegała.

3 Wymień nazwy pięciu zawodów, które wymagają częstego występowania publicznie.

! **4** Odpowiedz, które warunki asertywności spełniasz, a które umiejętności musisz jeszcze w sobie rozwinąć.

5 Wskaż wśród wymienionych postaw te, które sprzyjają porozumiewaniu się i budowaniu pozytywnego wizerunku. Następnie wyjaśnij, dlaczego pozostałe zachowania zakłócają skuteczną komunikację.

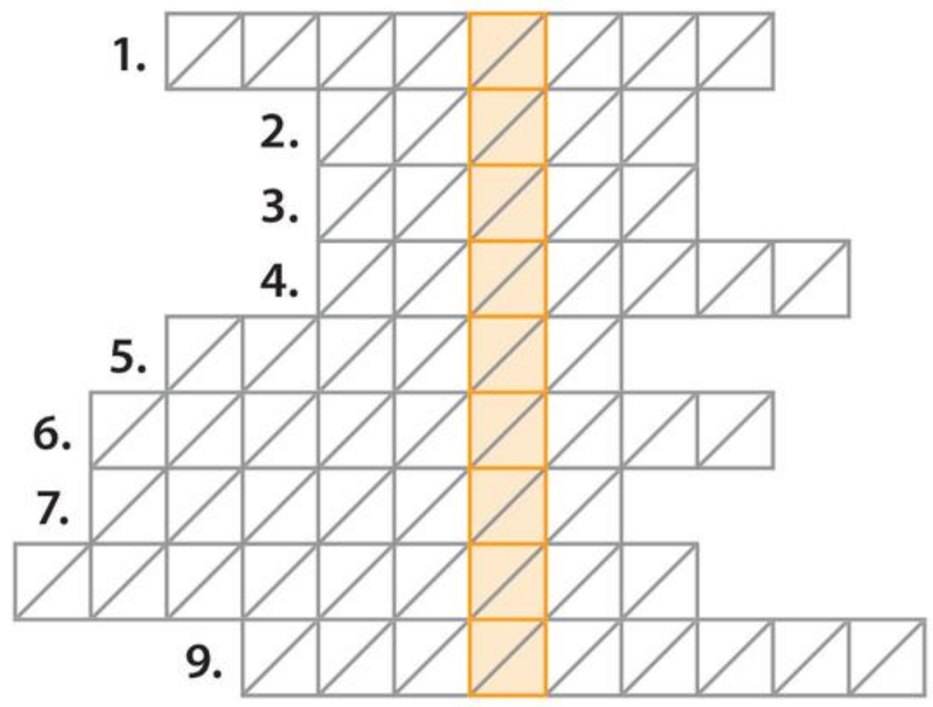
• brak zgody na jednoczesne mówienie • podnoszenie głosu • przerywanie wypowiedzi innych • grożenie rozmówcom • przyznawanie się do popełnionych błędów • wykonywanie w trakcie rozmowy czynności niezwiązanych z tematem • milczenie zamiast odpowiadania na pytania • podważanie sensowności wypowiedzi rozmówcy • zadawanie rozmówcy pytań otwartych, wymagających swobodnej odpowiedzi (np. Co myślisz o...?) • sugerowanie rozmówcy odpowiedzi • okazywanie zniecierpliwienia lub znudzenia podczas rozmowy • prezentowanie swojego punktu widzenia • potwierdzanie, że wypowiedź rozmówcy została zrozumiana

6 Rozwiąż krzyżówkę w zeszycie. Wyjaśnij, co oznacza otrzymane hasło.

1. Metoda rozwiązywania konfliktów polegająca na rozmowach z udziałem zaproszonej, bezstronnej osoby, która ma za zadanie pomóc w osiągnięciu porozumienia.

2. Mowa ciała wyrażana przez ruchy rąk.

3. Uczucie zdenerwowania towarzyszące danej osobie przed wystąpieniem publicznym i w jego trakcie.



4. Zachowanie wynikające z wrogiego nastawienia do innych ludzi, przejawia się często wybuchami gniewu.

5. Zorganizowana forma dyskusji z udziałem publiczności.

6. Osoba ciesząca się powszechnym uznaniem i szacunkiem – jej opiniami kierują się inni ludzie.

7. Najprostsza forma komunikowania się (przede wszystkim werbalnego) – jest powszechną formą rozstrzygania codziennych konfliktów.

8. Opinia innych ludzi na temat danej osoby – zależy w dużej mierze od umiejętności autoprezentacji i wzbudzania sympatii w rozmówcach.

9. Jeśli dany człowiek oferuje je w sposób natarczywy, może wywołać u drugiej osoby wrażenie, że w przyszłości będzie oczekiwać rewanżu.

7 Zgromadź argumenty na rzecz szkodliwości używek: papierosów, alkoholu, narkotyków. Następnie przedstaw je w formie asertywnej wypowiedzi. Możesz wykorzystać poniższe sformułowania:

- *Nie chcę palić, bo to...*
- *Nie zrobię tego, bo...*
- *Nie życzę sobie, żebyś...*
- *Moim zdaniem...*

4. Życie rodzinne

cechy rodziny | skład i funkcje rodziny | dzieci w rodzinie | prawa i obowiązki dzieci

art. 18

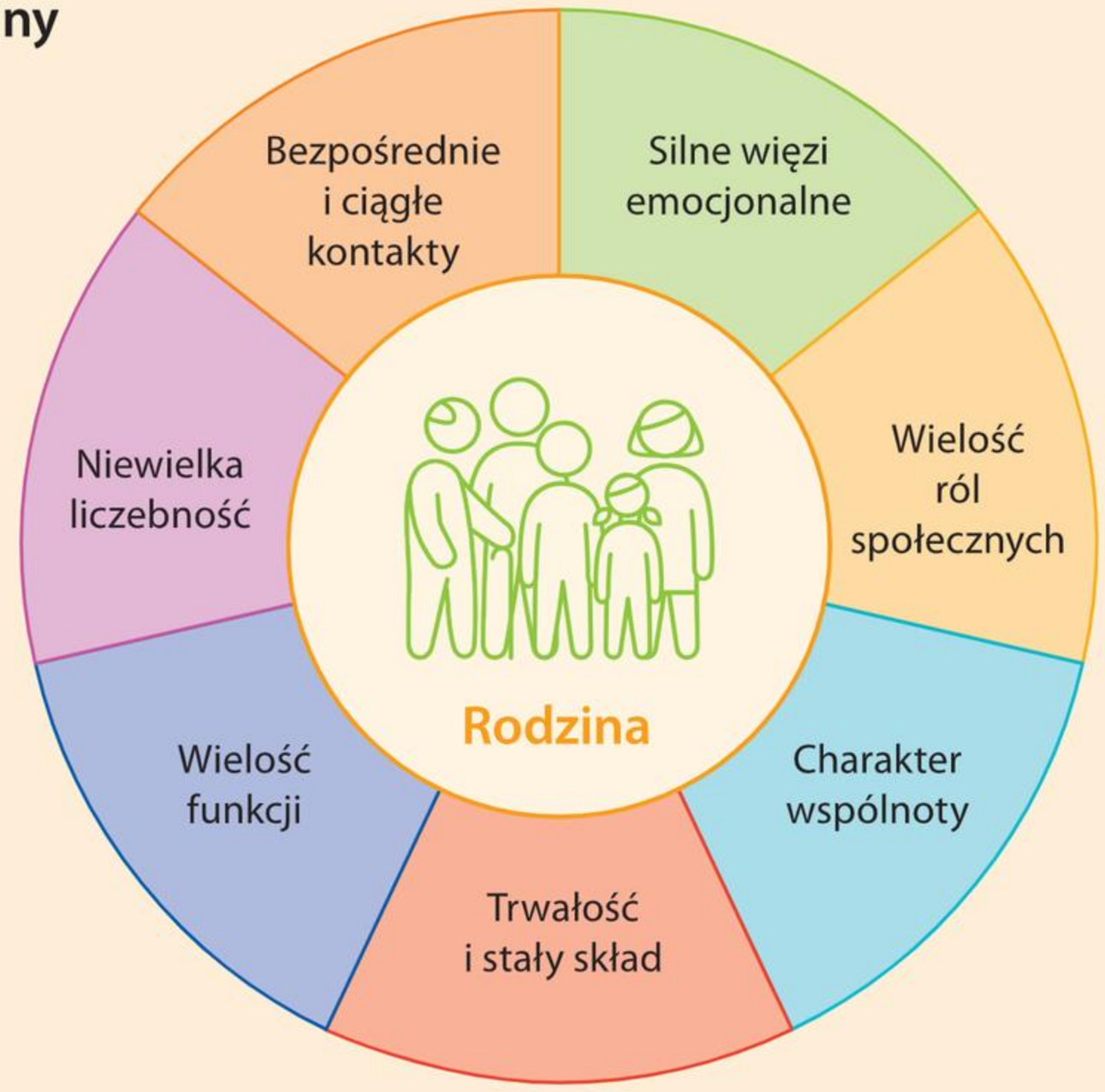
Rodzina

Grupą, do której człowiek należy od urodzenia, jest **rodzina**. Odgrywa ona ważną rolę nie tylko w życiu jednostki, lecz także w funkcjonowaniu całego społeczeństwa – dlatego nazywana jest **podstawową grupą społeczną**. Spośród innych grup wyróżnia ją charakter więzi łączących należące do niej osoby. Związki te powinny opierać się na miłości i wzajemnej trosce. Szczęśliwe życie rodzinne jest bardzo ważne dla dziecka, stanowi bowiem dla niego podstawę do budowania właściwych relacji z innymi. W rodzinie nie tylko zaspokaja ono podstawowe potrzeby, lecz także rozwija swoją osobowość, przyswaja system wartości i poznaje wzorce postępowania, które zaczyna naśladować.

Członków rodziny zwykle łączą również to samo miejsce zamieszkania, wspólne majątek, nazwisko i tradycja. We współczesnym społeczeństwie funkcjonują zwykle następujące rodzaje rodzin:

- **rodziny dwupokoleniowe**, składające się z rodziców i dzieci,
- **rodziny wielopokoleniowe**, dominujące jeszcze kilkadziesiąt lat temu, do których zaliczamy nie tylko mieszkających razem rodziców i dzieci, lecz także dziadków oraz dalszych krewnych,
- **rodziny poszerzone**, które poza dziećmi i ich opiekunami obejmują również dziadków, pradziadków, ciotki, wujków i innych krewnych. Mimo przemian społecznych obecnie ludzie wciąż często deklarują przynależność do ostatniego z wymienionych typów.

Cechy rodziny



art. 47

Skład współczesnych rodzin

Rodzina składa z osób dorosłych i dzieci. Poza najprostszym wariantem, w którym rodzice biologiczni tworzą wraz ze swoimi dziećmi jedną rodzinę, można spotkać również bardziej złożone przypadki. Są one najczęściej efektem szczególnych wydarzeń w życiu członków rodziny. Przykładowo, po rozstaniu rodziców lub po śmierci jednego z nich dziecko może tworzyć rodzinę z osobami, z którymi nie łączy go biologiczne pokrewieństwo. W ten sposób powstają rodziny dzieci adoptowanych lub niektóre **rodziny zastępcze** oraz **rodziny patchworkowe** [czyt.: paczłorkowe]. Rodzina z tej ostatniej grupy formuje się w sytuacji, gdy rodzic po rozwodzie lub po owdowieniu tworzy nowy związek. W jej skład wchodzą dwie osoby dorosłe oraz ich dzieci z poprzednich związków, a często także wspólne potomstwo partnerów. Dzieci, które na skutek decyzji rodziców trafiły do rodziny patchworkowej, zyskują nowego opiekuna (macochę lub ojczyma) oraz nowych krewnych. Zdarzają się również sytuacje, w których dorosły samotnie wychowuje własne albo przybrane dzieci. Skład grupy rodzinnej może być różnorodny, jednak najważniejsze w jej funkcjonowaniu jest to, jakie relacje i uczucia łączą tworzące ją osoby.

Szczęście rodzinne

Różne osoby mogą inaczej rozumieć, czym jest szczęście rodzinne – podkreślać znaczenie silnych więzi, zaspokojenia potrzeb materialnych czy dobrego wyedukowania potomstwa. Niezależnie od tego, dobre relacje rodzinne i to, czy rodzina odpowiednio wypełnia swoje funkcje, silnie wpływają na sposób, w jaki jednostka postrzega świat. Decydują również o wyborze zasad, którymi kieruje się w codziennym postępowaniu. W życiu wielu ludzi więzi z bliskimi odgrywają najistotniejszą rolę – w osobistej hierarchii wartości stawiają oni szczęście rodzinne na pierwszym miejscu. Przedkładają je zatem np. ponad sukces zawodowy i dobrobyt materialny, choć nie oznacza to, że nie doceniają innych dziedzin życia. Obecnie coraz powszechniejsze staje się przekonanie, że utworzenie wymarzonej rodziny wymaga od jej członków pogodzenia ze sobą w optymalny sposób różnych, czasami sprzecznych celów.

Najważniejsze funkcje rodziny

Funkcja prokreacyjna
wiąże się z wydaniem na świat potomstwa. Jej realizacja zapewnia ciągłość istnienia poszczególnych społeczeństw oraz szerzej – ludzkiej cywilizacji.

Funkcja socjalizacyjna
polega na przygotowaniu do życia w społeczeństwie. Rodzice uczą dziecko, jakie zachowania są dobre, a także przekazują wiedzę o wartościach i zasadach traktowania innych ludzi.

Funkcja opiekuńcza
dotyczy opieki rodziców nad dziećmi i dorosłych dzieci nad rodzicami. Przejawia się udzielaniem sobie nawzajem pomocy i wsparcia przez członków rodziny w trudnych sytuacjach.

Funkcja ekonomiczna
wiąże się z zapewnieniem tworzącym ją osobom środków finansowych na zaspokojenie podstawowych potrzeb oraz dostępu do dóbr materialnych.

art. 33, art. 48, art. 53, art. 71–72

Rodzina dawniej i dziś

Wraz z szybko postępującym rozwojem cywilizacyjnym i przemianami społecznymi zmienia się również sposób funkcjonowania rodzin. Podstawowe wartości spajające rodzinę pozostają takie same, ale można wymienić nowe czynniki wpływające na jej sytuację.

- Zanikł sztywny podział na odmienne zajęcia matki i ojca.
- Nie ma rozdziału zajęć i sposobu nauki ze względu na płeć dzieci.
- Dalsi członkowie rodziny coraz mniej rozmawiają ze sobą osobiście (ponieważ komunikują się za pomocą telefonu lub internetu).
- Rodzinne spotkania przy stole stają się rzadsze.
- Osłabione są związki z dalszą rodziną.
- Dzieci mają mniej obowiązków domowych niż dawniej.

Rola rodziców w rodzinie

Role społeczne w rodzinie wynikają z jej podstawowej funkcji, jaką jest opieka nad dziećmi i ich wychowanie. Matka i ojciec (lub inni opiekunowie prawni) ponoszą odpowiedzialność za ich życie, zdrowie i rozwój. Zgodnie z prawem przysługuje im **władza rodzicielska** nad niepełnoletnim. Sprawują ją, aby wychować dziecko z poszanowaniem jego godności i praw. Wiąże się to z tym, że:

- muszą dbać o dobro swojego podopiecznego – z uwzględnieniem jego wieku i stopnia dojrzałości,
- są uprawnieni nie tylko do opieki nad samymi dziećmi, lecz także do zarządzania ich majątkiem.

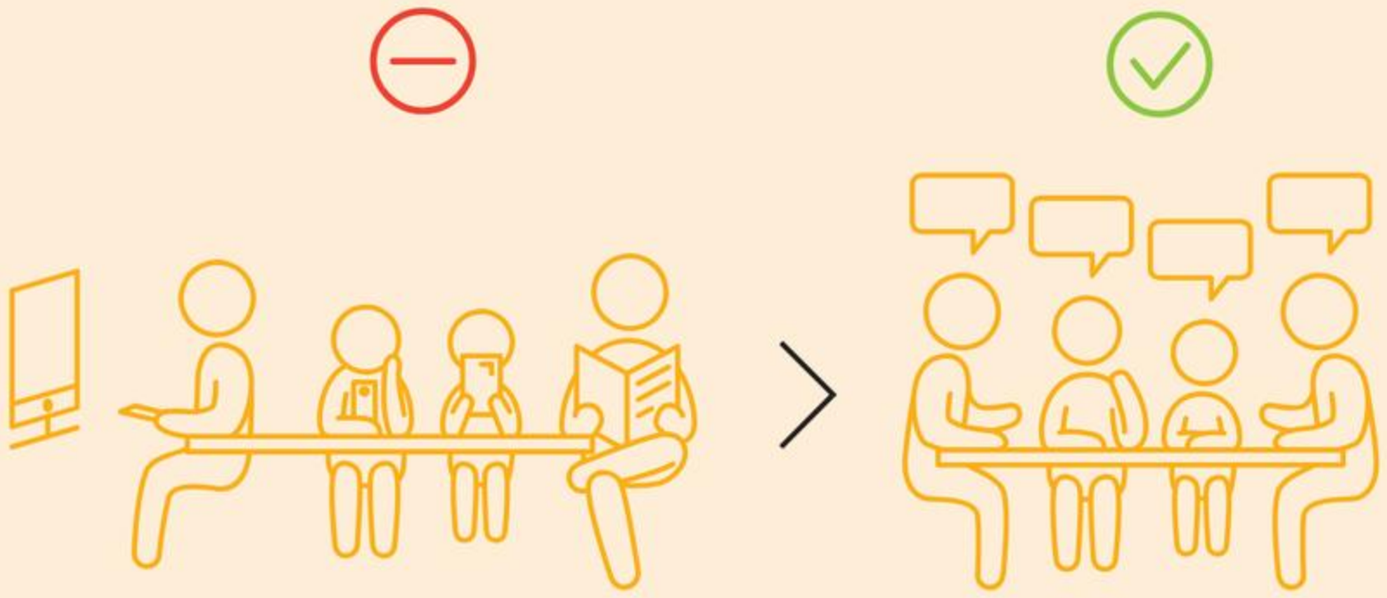
Wysiłek dorosłych wychowujących dzieci ma kluczowe społeczne znaczenie. Dlatego opiekunowie, którzy pracują zawodowo, mogą korzystać z **urlopów rodzicielskich** oraz z innych szczególnych praw pracowniczych.

Rodzice mogą wypełniać swoje obowiązki wychowawcze zgodnie z własnymi przekonaniami moralnymi i religijnymi. Każdy z nich samodzielnie podejmuje decyzje dotyczące dziecka, ale w szczególnie istotnych sprawach (np. dotyczących wyjazdu zagranicznego, wyboru szkoły) potrzebna jest zgoda obojga opiekunów prawnych. Osoba sprawująca władzę rodzicielską może wymagać od podopiecznego posłuszeństwa, jednocześnie jednak jest zobowiązana do wysłuchania dziecka i uwzględnienia – z zachowaniem rozsądku i w miarę możliwości – jego życzeń.

Prawo zakazuje rodzicom i opiekunom stosowania wszelkich kar cielesnych, przemocy psychicznej oraz nadużywania w inny sposób swoich uprawnień.

Więzi rodzinne

Podtrzymywanie więzi rodzinnych wymaga wspólnego spędzania czasu i częstych rozmów. Samo przebywanie w jednym mieszkaniu nie umacnia relacji między członkami rodziny.



art. 68, art. 70

Jeśli dobro młodego człowieka jest zagrożone, sąd może podjąć decyzję o pozbawieniu, zawieszeniu lub ograniczeniu władzy rodzicielskiej. W takim wypadku rodzic nie traci jednak automatycznie prawa do kontaktów z dzieckiem. Osoba taka nie zostaje także zwolniona z **obowiązku alimentacji**, co oznacza, że musi ona dostarczyć środki (alimenty) na utrzymanie potomstwa.

Dzieci w rodzinie

Współczesne rodziny są skoncentrowane na sprawach związanych z młodym pokoleniem w znacznie większym stopniu niż rodziny w przeszłości. Dużo uwagi poświęca się indywidualnym planom i oczekiwaniom poszczególnych członków rodziny. Coraz więcej rodziców uważa, że trzeba zainwestować czas i pieniądze, aby zapewnić potomstwu dobry start w życiu. Z taką postawą związane są jednak zagrożenia – niektórzy rodzice wymagają od dzieci, aby realizowały ich niespełnione ambicje, i nie uwzględniają marzeń oraz naturalnych predyspozycji swoich podopiecznych.

Znaczenie osób starszych w rodzinach

Obecnie badacze zwracają uwagę na zjawisko luki pokoleniowej w procesie wychowania. Polega ono na tym, że dzieci bardziej doceniają obecność babć i dziadków – mających więcej wolnego czasu, aby porozmawiać ze swoimi wnukami na ważne tematy – niż kontakty z zabieganymi, zajętymi pracą zawodową rodzicami. Osoby starsze są dla młodego pokolenia źródłem wiedzy o tradycjach, lokalnej kulturze, o zanikających zwyczajach. Poznawanie historii najbliższego otoczenia pozwala dzieciom kształtować mocniejsze więzi rodzinne.

Prawa i obowiązki dzieci w rodzinie

Dziecko w rodzinie	
prawa	**obowiązki**
prawo do matki i ojca (np. do kontaktów z rodzicem)	obowiązek posłuszeństwa wobec rodziców
prawo do bycia wysłuchanym i do tego, aby uwzględniano zdanie dziecka	obowiązek wysłuchania opinii i zaleceń rodziców w sprawach, w których dziecko może samodzielnie podejmować decyzje
prawo do nauki i ochrony zdrowia	obowiązek przedszkolny i szkolny oraz obowiązek nauki do ukończenia 18 roku życia
prawo do wypoczynku, czasu wolnego, rozrywki i zabawy	obowiązek pomocy w prowadzeniu wspólnego gospodarstwa domowego, jeżeli dziecko pozostaje na utrzymaniu rodziców
prawo do pomocy władz publicznych w przypadku braku opieki ze strony rodziców lub opiekunów	obowiązek ponoszenia kosztów utrzymania, jeżeli dziecko osiąga dochody z własnej pracy i mieszka u rodziców
prawo do szczególnej ochrony w określonych sytuacjach, np. podczas przesłuchania w sprawie przestępstwa, którego dziecko jest ofiarą	obowiązek wsparcia materialnego (alimentacji) rodziców w trudnej sytuacji życiowej, jeżeli dziecko utrzymuje się samodzielnie

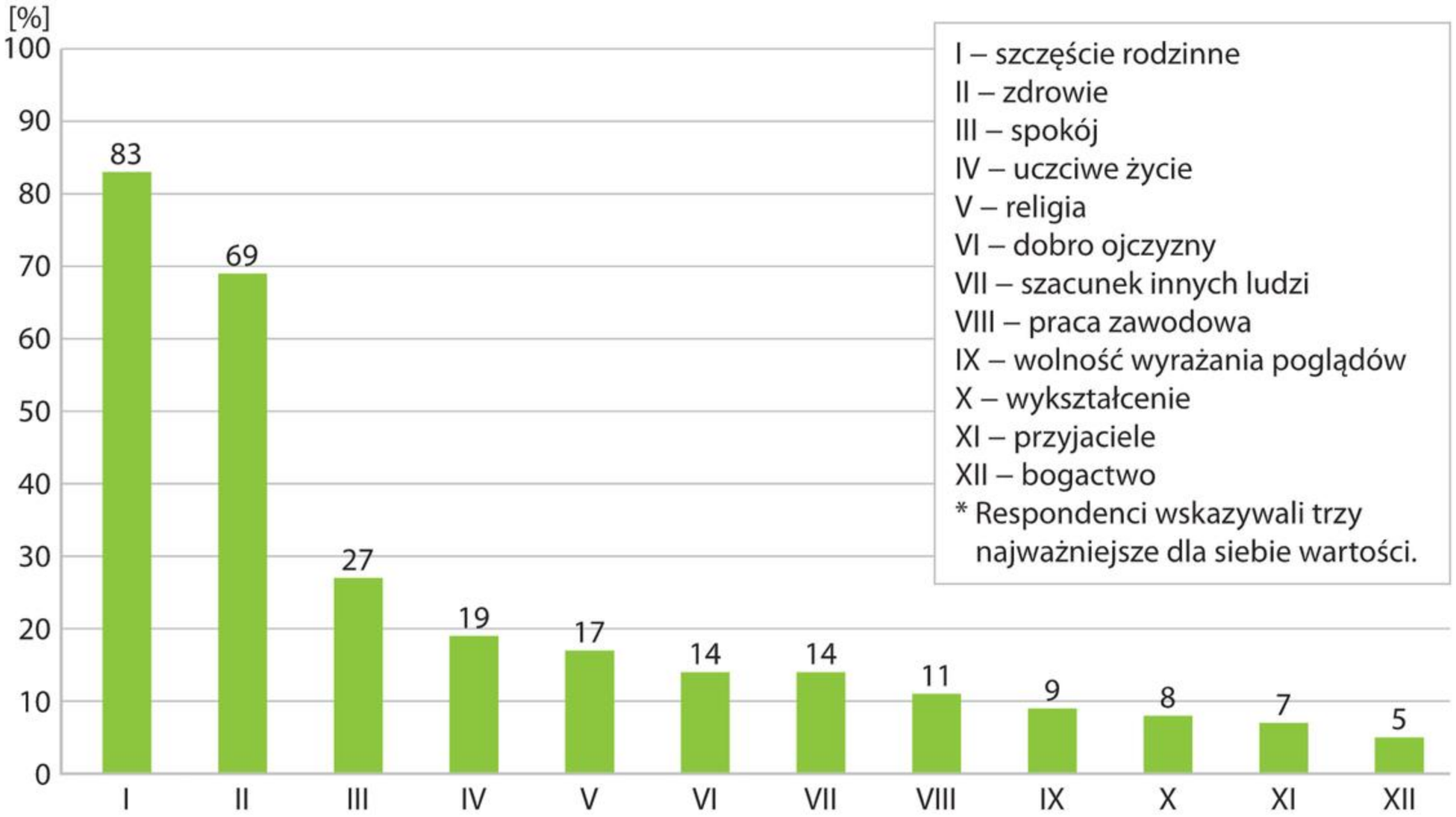
ĆWICZENIA

WYPEŁNIJ W ZESZYCIE

! **1** Zapoznaj się z wykresem i wykonaj polecenia.

PRACA Z WYKRESEM

Najważniejsze wartości w życiu*



Źródło: CBOS.

- Wskaż, które wartości są dla ankietowanych najważniejsze, a które znaczą dla nich najmniej. O czym to świadczy? Oceń to zjawisko.
- Zastanów się, jaka jest Twoja hierarchia wartości podanych na wykresie. Czy jest podobna do kolejności wynikającej z badania? Dlaczego?
- Przeprowadź podobną ankietę w swojej rodzinie. Zanotuj jej wyniki. Jakie dostrzegasz podobieństwa i różnice? Z czego mogą one wynikać?

2 Przeczytaj zamieszczone opisy i wykonaj polecenia.

PRACA Z TEKSTEM

Niektóre problemy współczesnych rodzin

A. We współczesnych rodzinach zdarza się, że jedno z rodziców, a niekiedy oboje, pracuje za granicą. Wielu z nich przyjeżdża do Polski tylko na krótki czas kilka razy w roku, np. z okazji świąt. Niemożność prowadzenia codziennego życia rodzinnego niekorzystnie wpływa na więź rodziców z dziećmi.

B. Mimo wielu akcji społecznych przeciwko przemocy, w części rodzin wciąż zdarzają się sytuacje, w których najmłodsi doświadczają brutalnego traktowania ze strony bliskich. Dzieci będące ofiarami domowej agresji są bardziej narażone na różnego rodzaju problemy psychiczne, które mogą utrudniać im rozwój.

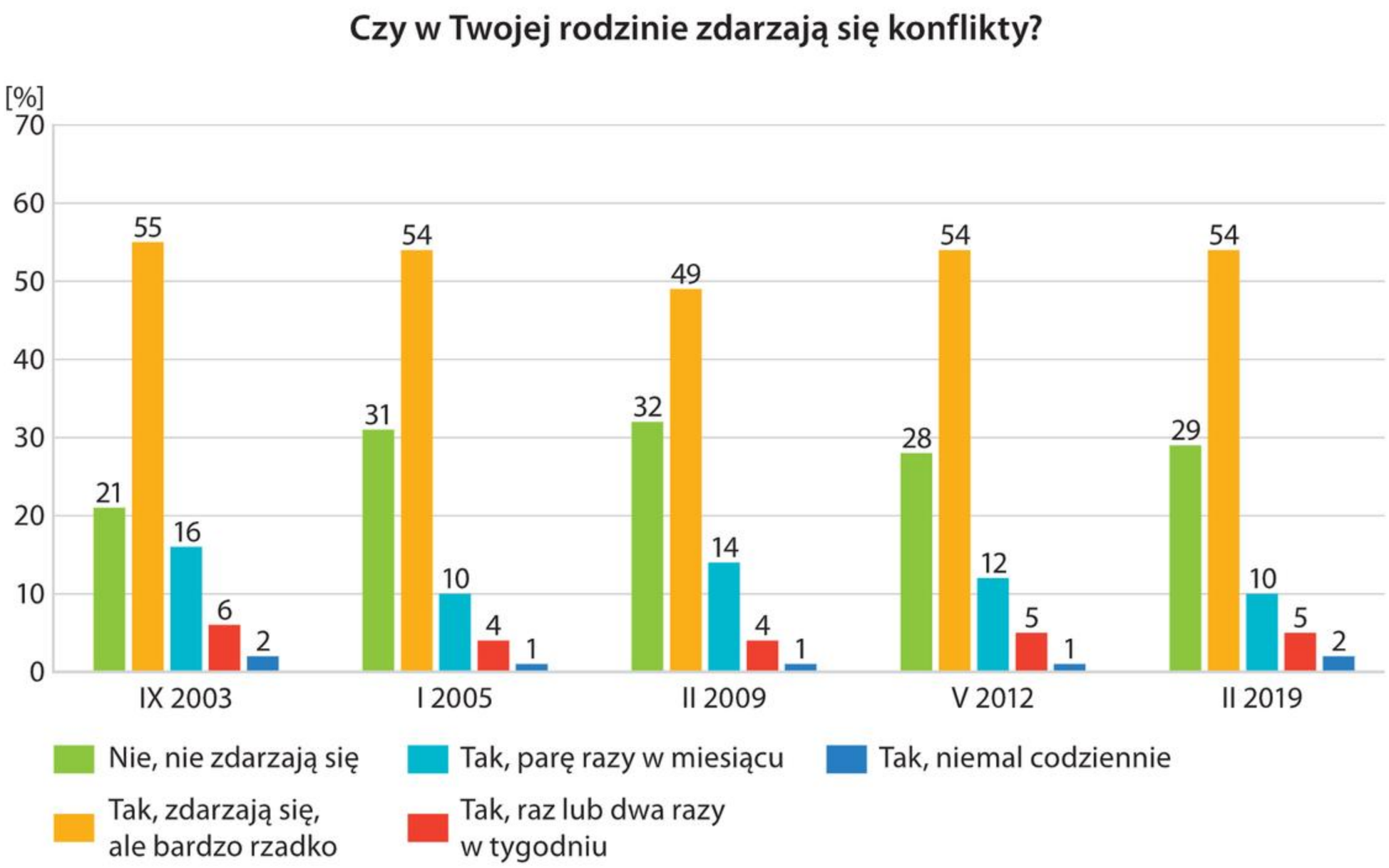
C. Obecnie ludzie częściej niż kiedyś zmieniają pracę i miejsce zamieszkania. Z tego powodu wiele rodzin staje przed problemem zapewnienia właściwej opieki starszym krewnym. Jeśli członkowie rodziny mieszkają daleko od siebie, przedstawicielom młodszych pokoleń trudno jest wspierać rodziców i dziadków.

- Wyjaśnij, jakie są przyczyny wymienionych problemów. Jakie mogą być konsekwencje ich dalszego narastania?
- Oceń skutki, jakie wynikają z opisanych problemów dla społeczeństwa. Uzasadnij swoją odpowiedź.
- ★ Wskaż instytucje i organizacje, do których mogą zgłaszać się ludzie będący w opisanych sytuacjach.

3 Wyjaśnij, czym różni się sposób funkcjonowania jednostki w rodzinie wielopokoleniowej i w rodzinie dwupokoleniowej.

4 Zapoznaj się z danymi przedstawionymi na wykresie i wykonaj polecenia.

PRACA Z WYKRESEM



Źródło: CBOS.

- Oceń, czy w polskich rodzinach konflikty zdarzają się często, czy – rzadko. Uzasadnij swoją odpowiedź.
- Wymień najczęstsze – według Ciebie – przyczyny konfliktów rodzinnych.
- Wyjaśnij, jak konflikty mogą wpływać na samopoczucie członków rodziny.

5 Wskaż zdania prawdziwe.

A. Stosowanie kar cielesnych wobec dzieci jest zakazane przez prawo.
B. Pozbawienie władzy rodzicielskiej zwalnia z obowiązku alimentacji wobec dziecka.
C. Osoba przestaje podlegać władzy rodzicielskiej, gdy kończy 18 lat.
D. Władzę rodzicielską nad dzieckiem może sprawować osoba, która nie jest jego biologicznym rodzicem.

5. Edukacja i praca

system edukacji | prawa i obowiązki ucznia | samorząd uczniowski | rynek pracy

art. 70–71

Szkoła i wykształcenie

System edukacji dzieci i młodzieży opiera się głównie na działalności szkół. Każda z nich pełni ważne funkcje w życiu uczniów.

- **Funkcja kształcąca** (dydaktyczna) polega na przekazywaniu wiedzy, uczeniu konkretnych umiejętności oraz rozwijaniu racjonalnego i logicznego sposobu myślenia, który umożliwi uczniom podjęcie pracy zawodowej.
- **Funkcja wychowawcza** (pedagogiczna) obejmuje kształtowanie dobrych postaw i przygotowanie młodych do samodzielnego życia w społeczeństwie – szkoła powinna m.in. uczyć obowiązkowości, organizowania własnego czasu i dokładności w wykonywaniu zadań, a także wpajać poczucie odpowiedzialności oraz szacunek dla innych ludzi i dobra wspólnego.
- **Funkcja opiekuńcza** dotyczy wspomagania rozwoju młodego człowieka poprzez zaspokajanie jego potrzeb i tworzenie odpowiednich warunków do nauki (np. wyrównywanie szans, pomoc dla uczniów znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej).
- **Funkcja kulturowa** polega na tym, że szkoła uświadamia uczniom istnienie wartości i norm obowiązujących w kulturze, w której żyją, np. uczy ich zasad zachowania się w miejscach publicznych. Dzięki temu młodzi ludzie będą mogli w przyszłości swobodnie uczestniczyć w życiu społecznym w wielu wymiarach.

W czasie edukacji uczeń osiąga kolejne poziomy **wykształcenia** – ukończenie poszczególnych etapów nauki potwierdzają oficjalne dokumenty państwowe (świadectwa i dyplomy).

Dawniej panowało przekonanie, że po przejściu przez wszystkie szczeble edukacji człowiek kończy okres nauki i rozpoczyna etap pracy zawodowej, po którym następuje czas odpoczynku na emeryturze. Współcześnie coraz więcej ludzi uważa, że tradycyjne podejście do uczenia się i rozwoju intelektualnego jest niewystarczające. Stale rośnie znaczenie **edukacji ustawicznej**, zwanej też **edukacją permanentną**, czyli uczenia się przez całe życie (ang. lifelong learning [czyt.: *lajflong lerning]*). To proces ciągłego uzupełniania wiedzy, doskonalenia umiejętności oraz zdobywania nowych kompetencji zawodowych. W rozmaitych kursach i szkoleniach, a także w działalności kół zainteresowań i organizacji naukowych mogą uczestniczyć osoby w każdym wieku. Ciągle rozszerza się oferta kierunków i specjalizacji szkół policealnych oraz studiów podyplomowych. Osoby w starszym wieku coraz chętniej uczęszczają na zajęcia uniwersytetów trzeciego wieku. Doszkalanie się w różnych dziedzinach staje się dziś popularnym sposobem nie tylko na poszukiwanie nowych ścieżek zawodowych, lecz także na ciekawsze życie. Edukacja ustawiczna to ponadto najlepszy sposób, by nadążyć za szybko zmieniającym się współczesnym światem.

Społeczność szkolna

Uczniowie mają możliwość samodzielnego rozwiązywania wielu problemów pojawiających się w szkole w ramach **samorządu uczniowskiego**. Należą do niego wszystkie osoby uczęszczające do danej szkoły. Aby wyłonić swoich przedstawicieli w kontaktach z dyrekcją, nauczycielami i rodzicami, uczniowie organizują demokratyczne wybory do tzw. **rady samorządu uczniowskiego**. Nad jej działalnością czuwa opiekun – wyznaczony nauczyciel.

W szkole funkcjonują również samorządy klasowe. Na ich czele stoją przewodniczący, zastępca i skarbnik, wybrani przez koleżanki i kolegów z klasy. Do zadań samorządu należy reprezentowanie klasy na forum szkoły, a także pomaganie w organizowaniu klasowych uroczystości, imprez i wycieczek oraz w rozwiązywaniu problemów uczniów. Osoby działające w samorządzie często kontaktują się nauczycielami czy dyrekcją, aby w imieniu klasy podejmować ważne dla niej działania.

Jak wybrać zawód?

Jednym z celów edukacji jest przygotowanie uczniów do pracy zawodowej. Przy podejmowaniu decyzji dotyczących przyszłego zajęcia należy uwzględnić czynniki, które mogą przesądzić o powodzeniu w karierze. Na początek warto zrobić przegląd zawodów z różnych dziedzin – ciągle pojawiają się nowe profesje. Z drugiej strony do łask wracają zawody i rzemiosła z przeszłości. Dana osoba musi jednak wykluczyć zajęcia, na których wykonywanie nie pozwala jej stan zdrowia. Ponieważ każdy zawód wymaga od pracownika konkretnych umiejętności i zdolności, powinna ona także ustalić (np. z pomocą pedagoga, psychologa lub doradcy zawodowego), czy ma predyspozycje do wymarzonej pracy – rozważyć, jakie zagadnienia ją interesują, z jakimi zadaniami radzi sobie dobrze, a z jakimi ma trudności. Warto także określić swoje mocne i słabe strony. Służą temu m.in. testy osobowości, kompetencji i predyspozycji.

Prawa i obowiązki ucznia

Uczeń	
ma prawo do:	**ma obowiązek:**
• informacji o zakresie wymagań edukacyjnych, kryteriach oceniania, rozkładzie lekcji i zasadach zapisanych w statucie szkoły, • rozwijania swoich zainteresowań i zdolności, • nietykalności osobistej, życzliwego traktowania oraz opieki zapewniającej poczucie bezpieczeństwa, • przerw między lekcjami i odpoczynku, • korzystania z pomieszczeń szkoły i ze szkolnego wyposażenia w sposób ustalony przez nauczycieli i pracowników danej placówki, • swobodnego wyrażania myśli i przekonań.	• wykonywania poleceń dyrektora, nauczycieli i innych pracowników szkoły, • systematycznego, punktualnego i aktywnego uczestniczenia w zajęciach lekcyjnych, • usprawiedliwiania nieobecności i nadrabiania wynikających z nich zaległości w nauce, • godnego reprezentowania szkoły oraz dbania o jej honor i tradycje, • szanowania innych uczniów oraz nauczycieli i pracowników szkoły, • dbania o porządek w szkole.

Zaplanuj swoją przyszłość

Planowanie zawodowej przyszłości przypomina łamigłówkę albo grę planszową, np. szachy – trzeba opracować plan działania, przemyśleć wiele wariantów, przewidzieć różne możliwości. Należy też przygotować się na zmiany scenariusza i nieprzewidziane wydarzenia. Zapoznaj się z pytaniami, które warto sobie zadać podczas myślenia o przyszłej karierze.



ABSOLWENT SZKOŁY PODSTAWOWEJ

?

Chcesz kontynuować zdobywanie wiedzy ogólnej z różnych dziedzin?

Jeszcze nie wiesz, jaki zawód będziesz wykonywać?

Chcesz zdawać maturę?

Planujesz studia?

4-LETNIE LICEUM OGÓLNOKSZTAŁCĄCE

?

Planujesz wczesne podjęcie pracy?

Wiesz, w jakiej branży chcesz się rozwijać?

Chcesz zdobyć konkretny zawód?

Planujesz uzyskać tytuł technika?

Chcesz mieć możliwość kontynuacji nauki na studiach?

5-LETNIE TECHNIKUM

?

Chcesz zacząć zdobywać konkretne umiejętności zawodowe?

Zależy Ci na praktyce zawodowej?

Dążysz do uzyskania tytułu czeladnika?

Planujesz szybko iść do pracy?

Chcesz się przekonać, czy szkoła zawodowa na pewno jest dla Ciebie?

3-LETNIA BRANŻOWA SZKOŁA I STOPNIA (wykształcenie średnie zasadnicze)

2-LETNIA BRANŻOWA SZKOŁA II STOPNIA (wykształcenie średnie branżowe)

?

Masz tytuł czeladnika?

Dążysz do doskonalenia swoich umiejętności zawodowych?

Chcesz uzyskać tytuł technika?

Zależy Ci na możliwości zdania matury i kontynuacji nauki na studiach?

Masz maturę?

Chcesz zdobyć tytuł licencjata lub inżyniera?

Chcesz wykonywać zawód oparty na pracy umysłowej?

Planujesz szybko uzyskać podstawowe kwalifikacje i pójść do pracy?

3-LETNIE STUDIA PIERWSZEGO STOPNIA

Masz wykształcenie średnie, ale brak Ci zawodu?

Potrzebujesz dyplomu potwierdzającego kwalifikacje zawodowe?

Zależy Ci na nauce praktycznych umiejętności?

Chcesz szybko iść do pracy?

Nie planujesz nauki akademickiej?

SZKOŁA POLICEALNA (1–2,5 ROKU)

Masz tytuł licencjata lub inżyniera?

Chcesz wykonywać zawód oparty na pracy umysłowej?

Zależy Ci na uzyskaniu tytułu magistra?

Planujesz podjąć badania naukowe?

Dążysz do zostania wysoko wykwalifikowanym specjalistą?

2-LETNIE STUDIA DRUGIEGO STOPNIA

Masz dyplom ukończenia studiów?

Planujesz poszerzyć kwalifikacje zawodowe?

Chcesz zdobyć dodatkowe kompetencje potrzebne na rynku pracy?

STUDIA PODYPLOMOWE

Jesteś magistrem lub inżynierem?

Dążysz do uzyskania stopnia doktora?

Chcesz rozwijać naukowe pasje?

Planujesz prowadzić pracę badawczą albo twórczą?

Chcesz zostać nauczycielem akademickim?

STUDIA DOKTORANCKIE



Praca z infografiką

! Wybierz trzy zawody, które budzą Twoje szczególne zainteresowanie. Wymień kompetencje, które powinny posiadać osoby wykonujące te profesje.

art. 24, art. 65–66, art. 73

Edukacja a rynek pracy

W momencie wyboru zawodu oprócz indywidualnych predyspozycji należy wziąć pod uwagę fakt, że rynek pracy działa zgodnie z zasadami **popytu** i **podaży**. Oznacza to, że warto wiedzieć, ilu kandydatów będzie się ubiegać o określone stanowisko (podaż pracy) i ile osób danej profesji będą w stanie zatrudnić pracodawcy (popyt na pracę). W tym celu można skorzystać z raportów wskazujących, jakie wykształcenie i umiejętności będą w przyszłości najbardziej poszukiwane. Trzeba jednak pamiętać, że dzisiejszy rynek pracy nieustannie się zmienia. Utrudnia to planowanie przyszłości zawodowej, jednak współczesność daje też nieznane wcześniej szanse rozwijania **własnej przedsiębiorczości**. Jest to możliwe np. dzięki działalności w start-upach – małych, nowo powstałych firmach – czy organizacjach pozarządowych. Fundusze można pozyskiwać z mikrograntów unijnych i samorządowych czy poprzez finansowanie społeczne (crowdfunding [czyt.: krałdfanding]), czyli formę zbiórek ogłaszanych w internecie.

Cechy przyszłych pracowników

Wobec różnorodności dróg zawodowych pożądaną cechą pracowników staje się **elastyczność**, umiejętność szybkiego reagowania na zmianę, radzenia sobie z trudnymi sytuacjami, dostosowywania się do nowych warunków. Często konieczne jest zdobywanie nowych umiejętności, aby stać się lepszym kandydatem na określone stanowisko. Istotna okazuje się również **mobilność** – osoba, która chce poszerzyć swoje możliwości zawodowe, musi być gotowa na zmianę miejsca zamieszkania.

Czy wiesz, że...

Coraz więcej uwagi poświęca się obecnie **zawodom przyszłości** – ponad połowa dzieci rozpoczynających teraz naukę będzie pracowała na stanowiskach, które jeszcze nie istnieją. Przewiduje się także, że około połowa profesji przestanie istnieć w wyniku postępu automatyzacji, robotyzacji i rozwoju sztucznej inteligencji (AI), a kilkaset milionów ludzi będzie musiało się przekwalifikować. Przyszli pracownicy będą zmieniali zawód średnio 5 razy w życiu, co oznacza konieczność ciągłej nauki. Pomimo że większość nastolatków chciałaby zarabiać na życie prowadzeniem kanału w mediach społecznościowych, lista zawodów przyszłości jest znacznie bardziej różnorodna. Wśród nich wymienia się specjalistów do spraw bezpieczeństwa informacji oraz analizy danych, specjalistów marketingu cyfrowego, inżynierów bioinformatyki, specjalistów do spraw systemów energetyki odnawialnej, projektantów rozwiązań ekologicznych czy specjalistów do spraw rozwoju i obsługi sztucznej inteligencji.



Sam Altman, amerykański przedsiębiorca, jest uznawany za współtwórcę sztucznej inteligencji (AI [czyt.: ej aj]) i czatu GPT [czyt.: dżi pi ti] – pierwszego narzędzia na niej opartego. Uważa się, że to właśnie AI wywoła największe zmiany na rynku pracy i w sposobie wykonywania wielu zawodów.

ĆWICZENIA

WYPEŁNIJ W ZESZYCIE

! 1 Przyjrzyjcie się rysunkowi i wykonajcie polecenia.

PRACA W GRUPACH

- Zapoznajcie się ze statutem Waszej szkoły i wyjaśnijcie, w jaki sposób przeprowadza się w niej wybory do organów samorządu uczniowskiego.
- W grupach przygotujcie listę cech charakteru, którymi powinny się odznaczać osoby należące do rady samorządu uczniowskiego.
- Oceńcie, jak wprowadzenie pomysłów popularnych wśród większości uczniów wpłynęłoby na Wasze życie w przyszłości. Czy przyniosłoby więcej korzyści, czy – szkód?



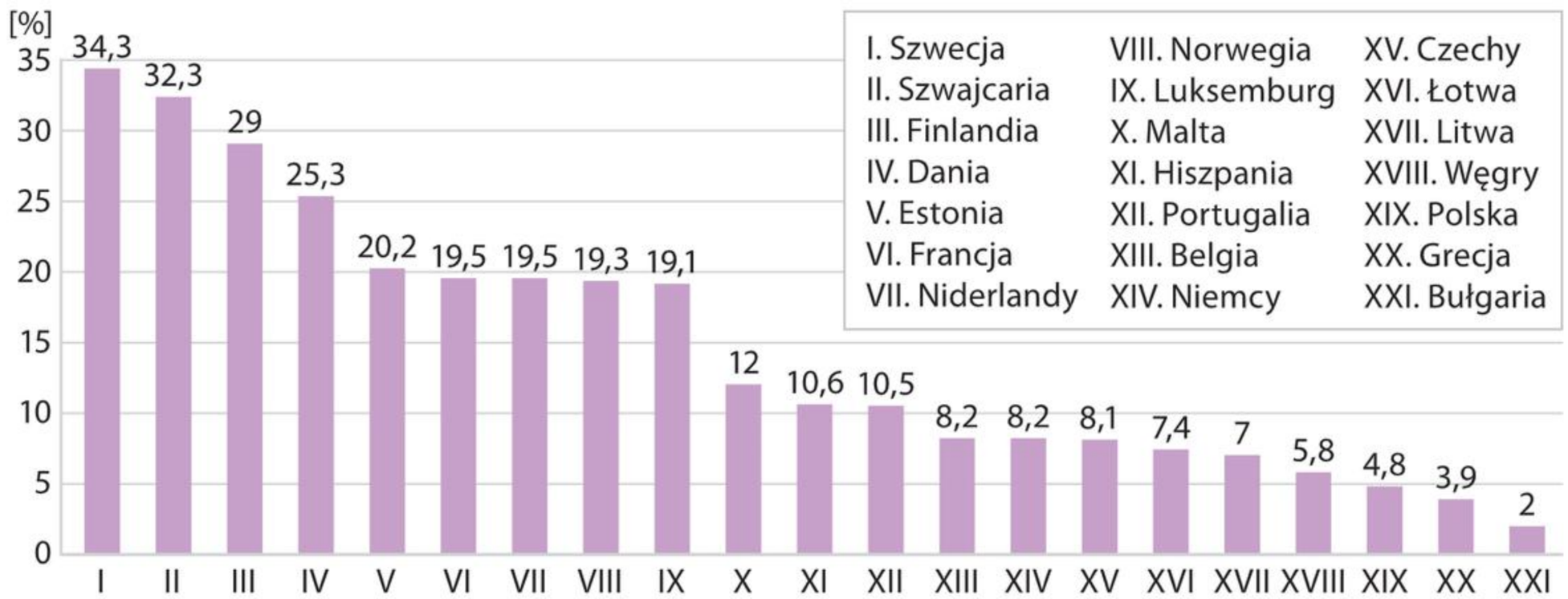
2 Przeanalizuj prawa i obowiązki ucznia wymienione w statucie Twojej szkoły. Oceń, z których praw korzystasz najczęściej, a z których – najrzadziej.

! 3 Wyjaśnij, w jaki sposób powinna zareagować osoba, która była świadkiem naruszenia praw ucznia lub pracownika szkoły. W odpowiedzi odwołaj się do art. 66 i ustępu 1 art. 72 *Konstytucji RP* oraz do statutu Twojej szkoły.

4 Zapoznaj się z danymi przedstawionymi na wykresie i wykonaj polecenia.

PRACA Z WYKRESEM

Odsetek osób w wieku od 25 do 64 lat, które uczą się lub uczestniczą w szkoleniach



Źródło: Eurostat.

- Porównaj wyniki badań uzyskane w Polsce i w innych państwach europejskich. Wyciągnij wnioski i odpowiedz, co może wpływać na taki stan rzeczy.
- Zgromadź argumenty na rzecz uczestniczenia przez całe życie w dodatkowych kursach i szkoleniach. Co może w ten sposób zyskać pojedynczy człowiek? Jakie korzyści przyniesie to społeczeństwu?

6. Ekonomia na co dzień

gospodarstwo domowe | budżet domowy | ekonomia | dochody | wydatki | ubezpieczenia i świadczenia | prawa konsumenta | reklamacja

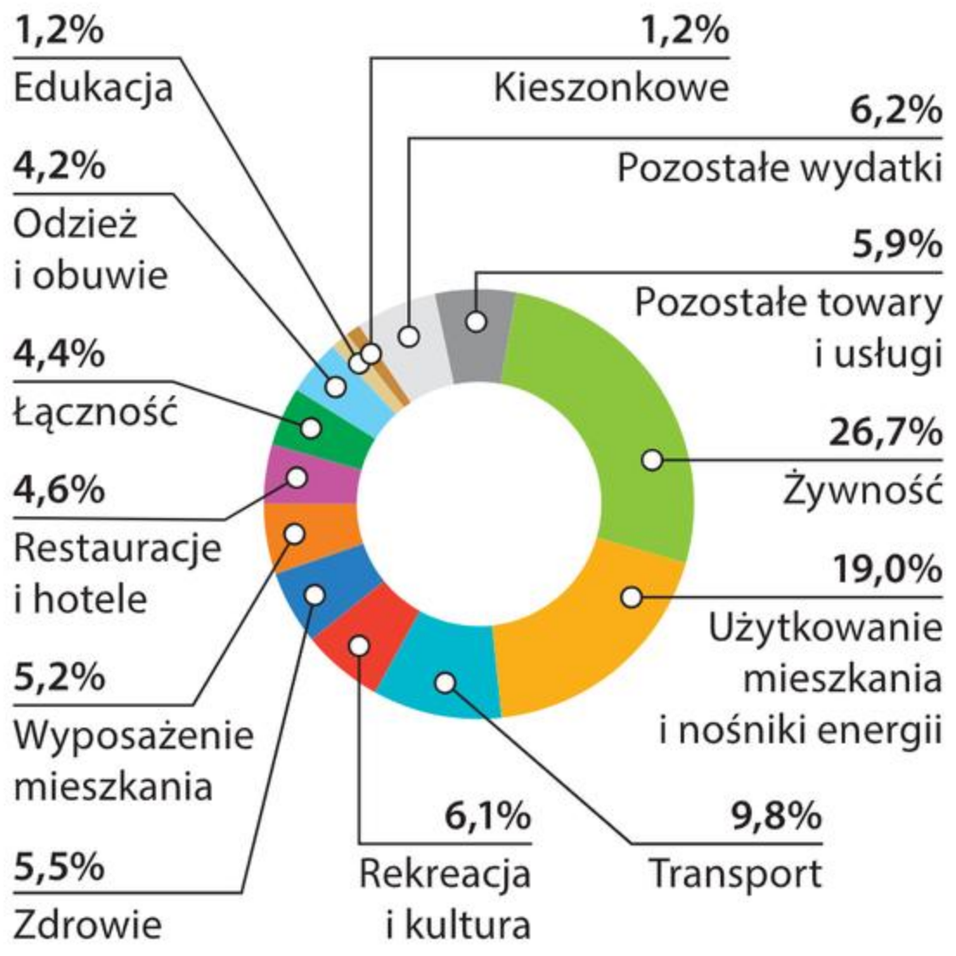
art. 20

Budżet domowy

Najmniejszą jednostką życia ekonomicznego w państwie jest **gospodarstwo domowe**. Jeżeli składa się ono z kilku członków, mówimy o **wieloosobowym gospodarstwie domowym**, jeżeli zaś jedna osoba utrzymuje się samodzielnie, wówczas prowadzi ona **jednoosobowe gospodarstwo domowe**. Ludzie należący do tego samego gospodarstwa żyją niekiedy oddzielnie, np. wtedy, gdy student uczy się z dala od miejscowości, z której pochodzi, ale wciąż pozostaje na utrzymaniu rodziców. Natomiast osoby mieszkające razem nie zawsze tworzą jedno gospodarstwo. Przykładowo, znajomi mogą wspólnie wynajmować mieszkanie, ale oddzielnie zarządzać pieniędzmi. Członkowie każdego gospodarstwa domowego powinni racjonalnie planować dochody i wydatki, czyli tworzyć **budżet** w taki sposób, aby nie popaść w długi. Mogą one powstać m.in. z powodu narastania odsetek od niespłacanych w terminie zobowiązań (np. rachunków za prąd).

Sprawne zarządzanie gospodarstwem domowym wymaga stosowania się do zasad **ekonomii**, która jest dziedziną wiedzy dotyczącą efektywnego wykorzystywania posiadanych zasobów materialnych (np. pieniędzy, rzeczy) i niematerialnych (np. czasu, wiedzy, zdolności, kontaktów). Należy pamiętać, że bezpiecznie pożyczać pieniądze np. od banku – na bieżące wydatki lub inwestycje – może tylko osoba, której dochody albo oszczędności pozwolą na spłacenie zaciągniętego długu. Gdy wysokość dochodów nie gwarantuje uzyskania nadwyżki budżetowej (czyli oszczędności), lepszym rozwiązaniem od pożyczki jest zmniejszenie wydatków (jeśli to możliwe) lub zdobycie kolejnego źródła dochodu. Najkorzystniejsza jest sytuacja, w której każdego miesiąca udaje się odłożyć określoną sumę i powiększyć w ten sposób oszczędności. Środki te można w przyszłości wykorzystać – np. zainwestować w edukację albo zapełnić „dziurę" w budżecie (tzw. pieniądze na czarną godzinę). Osoba, która chce oszczędzać, powinna zachowywać **dyscyplinę budżetową** – określać limit wydatków w każdym miesiącu i nie przekraczać ustalonej kwoty.

Struktura przeciętnych miesięcznych wydatków na jedną osobę w gospodarstwie domowym



Źródło: GUS.

Budżet domowy

art. 21, art. 64, art. 67, art. 84

Budżet domowy
zestawienie planowanych przychodów i rozchodów w określonym czasie (najczęściej w danym miesiącu)

Dochody (wpływy, przychody)

Wynagrodzenie (zarobki), np.:
- za pracę z tytułu umowy o pracę (na czas określony lub nieokreślony),
- za wykonanie zlecenia z tytułu umowy zlecenia,
- za wykonanie dzieła z tytułu umowy o dzieło,
- za zajmowanie określonego stanowiska.

Zyski, np. z działalności gospodarczej (rolniczej i pozarolniczej).

Korzyści uzyskane z majątku, np.:
- z wynajmu nieruchomości lub udostępniania rzeczy,
- z udzielania pozwoleń na wykorzystanie dzieł objętych prawami autorskimi.

Świadczenia, np.:
- społeczne (np. z tytułu ubezpieczenia społecznego: renta i emerytura, zasiłek dla bezrobotnych, zasiłek socjalny, świadczenia rodzinne i wychowawcze),
- pracownicze (np. dofinansowanie do urlopu, zapomogi, bony towarowe),
- ubezpieczeniowe (np. odszkodowania po wypadku lub zalaniu mieszkania).

Sprzedaż, np.:
- drobna sprzedaż na portalach aukcyjnych,
- sprzedaż rzeczy za drogich w utrzymaniu (np. samochodu).

Darowizny (rzeczowe i pieniężne), czyli środki otrzymane od kogoś nieodpłatnie i bezzwrotnie, np. w prezencie.

Wydatki (rozchody)

Opłaty, np.:
- rachunki za mieszkanie (czynsz, woda, gaz, prąd, ogrzewanie),
- rachunki za internet i telefon.

Raty kredytowe, np. spłata kredytu mieszkaniowego lub gotówkowego (np. na zakup sprzętu domowego).

Zakupy, np.:
- żywności i napojów, ubrań i obuwia, książek, zeszytów, elementów wyposażenia mieszkania (m.in. mebli),
- lekarstw, środków higienicznych, środków czystości.

Koszty usług, np. zapłata za:
- wizytę u lekarza,
- poradę specjalisty (np. prawnika),
- naprawy, np. auta lub instalacji elektrycznej,
- wycieczkę szkolną, bilety do kina i na basen.

Koszty komunikacji, np.:
- bilety na przejazdy komunikacją publiczną,
- koszt paliwa samochodowego.

Niektóre podatki (obowiązkowe świadczenia na rzecz państwa), np. podatek od nieruchomości, od zakupu auta, od darowizny.

Składki, np.:
- składka na ubezpieczenie (medyczne, emerytalne, od następstw nieszczęśliwych wypadków, mieszkaniowe),
- składka na szkolny komitet rodzicielski.

art. 76

Konsument

Osoba występuje w roli **konsumenta**, gdy w celach prywatnych (na własny użytek) kupuje u przedsiębiorcy produkt lub korzysta z oferowanej przez niego usługi. W chwili nabycia towaru pomiędzy sprzedawcą a kupującym zaczyna obowiązywać umowa prawna. Zdarza się, że nabyty przedmiot jest niezgodny z umową: nie nadaje się do użytku, różni się jakością albo działaniem od opisu. Zgodnie z prawem w takich sytuacjach klient może złożyć do sprzedawcy **reklamację**, a więc wskazać wady danego artykułu i zażądać jego wymiany lub naprawy. Aby skorzystać z tych praw, należy przedstawić dowód zakupu, np. paragon.

Wraz z zakupem niektórych artykułów klient może otrzymać od producenta również **gwarancję**. Na jej podstawie nabywca przez określony czas ma prawo do bezpłatnej naprawy lub wymiany uszkodzonego produktu, jednak pod warunkiem, że spełnia wymagania określone w dokumencie gwarancyjnym.

Zdarza się, że konsument chce zwrócić towar zgodny z umową. Jeśli produkt został zakupiony w sklepie stacjonarnym, sprzedawca nie ma obowiązku go przyjąć – zwrot pieniędzy albo wymiana artykułu na inny zależą od jego dobrej woli. Jeśli natomiast zakup nastąpił przez internet lub poza lokalem przedsiębiorstwa, sprzedawca musi przyjąć towar – nabywca ma na zwrot minimum 14 dni od momentu, kiedy go otrzymał.

Ochrona konsumenta

Jeśli sprzedawcy albo producenci towarów nie przestrzegają wymienionych reguł, konsument może skorzystać z pomocy **Miejskiego** lub **Powiatowego Rzecznika Konsumentów**. Natomiast interesy bardzo dużych grup konsumenckich, np. w sporach z bankami, reprezentuje **Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów** (w skrócie: UOKiK).

Okiem nastolatka

Niemal każdego dnia kupujesz różne rzeczy i korzystasz z rozmaitych usług. Pamiętaj o zasadach, które mogą ustrzec Cię przed stratą pieniędzy.

- Sprawdzaj, czy wyeksponowane towary są najlepszą dostępną ofertą. Zapoznawaj się z zasadami promocji.
- Wybieraj produkty zgodnie z listą zakupów – nie kieruj się reklamami i wyglądem opakowań.
- Czytaj etykiety zawierające informacje o produktach: ich cenach, składzie, dacie przydatności i producencie.
- Porównuj ceny tych samych towarów w różnych sklepach, np. z użyciem internetowych porównywarek.
- Czytaj opinie o produktach, sklepach oraz poszczególnych sprzedawcach dostępne w internecie.
- Zachowaj ostrożność przy zakupach w portalach społecznościowych – trudno w takich przypadkach ochronić prawa konsumenta.
- Kupuj w zaufanych portalach i sklepach internetowych.
- Zachowaj ostrożność wobec internetowych ogłoszeń oferujących nadzwyczajne okazje.
- W czasie zakupów w sieci unikaj płatności z góry oraz chroń swoje dane i hasła. Nie korzystaj też z nieznanych linków.
- Wybieraj odbiór osobisty – umawiaj się w bezpiecznych miejscach, np. w centrach handlowych.

Jak zgłosić reklamację?

Reklamację można złożyć na kilka sposobów: przekazać osobiście, wysłać listem poleconym, przesłać mailem lub za pośrednictwem formularza online. Dokument taki można napisać w domu, z wykorzystaniem wzorów zamieszczonych np. w internecie, można też posłużyć się gotowymi arkuszami reklamacyjnymi dostępnymi w sklepach.

- pola wypełniane przez osobę reklamującą
- pola wypełniane przez sprzedawcę

Każdy protokół reklamacyjny opatrzony jest indywidualnym numerem nadanym przez sprzedawcę.

Do uwzględnienia reklamacji niezbędna jest pieczątka firmowa sprzedawcy.

Podaj swoje imię i nazwisko oraz dokładny adres i telefon kontaktowy.

Opisz towar, którego dotyczy reklamacja, i podaj jego cenę oraz datę zakupu.

Określ wadę towaru.

Sformułuj swoje żądanie wobec producenta i w porozumieniu ze sprzedawcą określ dokładny termin realizacji reklamacji.

Nie zapomnij o swoim podpisie.

Dopilnuj, żeby sprzedawca złożył swój podpis.

pieczątka firmowa sprzedawcy

Reklamacja towaru niezgodnego z umową
nr .....

Sporządzono w dniu *12 VII 2020* w *Warszawa, ul. Kościuszki 12 b* .....
Imię i nazwisko reklamującego *Patrycja Nowak* .....
Adres *ul. Strumykowa 58/8, 00-001 Warszawa, tel. 221356890* .....
Data nabycia towaru *9 VII 2020* .....
Nazwa (oznaczenie towaru) *buty Jola, typ – kozaki, producent – Zarna* .....
.....
Cena towaru *159,99 zł*. Przedłożony dowód zawarcia umowy – rachunek .....
.....
Opis niezgodności towaru z umową *odklejenie się podeszwy w lewym bucie* .....
.....
Kiedy niezgodność towaru z umową została stwierdzona *po 2 dniach od jego nabycia*
.....

Żądanie reklamującego:
a) doprowadzenie towaru do zgodności z umową poprzez:
– nieodpłatną naprawę*
– wymianę na nowy*

b) **
– zwrot zapłaconej ceny*
– obniżenie zapłaconej ceny*

Uzgodniony termin załatwienia reklamacji *15 VII 2020* .....

Patrycja Nowak
.....
podpis reklamującego

.....
podpis sprzedającego

Uwaga!
Zgodnie z art. 43d ust. 1 i 43e ust. 1 ustawy z dnia 30 maja 2014 r. o prawach konsumenta (Dz.U. z 2014 r., poz. 827)
* wybór żądania należy do reklamującego
** tylko w przypadkach, gdy:
– naprawa albo wymiana są niemożliwe lub wymagają nadmiernych kosztów,
– sprzedawca nie wymienił rzeczy na nową albo rzeczy nie naprawił w odpowiednim czasie,
– wymiana lub naprawa narażałaby reklamującego na znaczne niedogodności.

Praca z infografiką

1. Odpowiedz, jakie informacje powinny znaleźć się w protokole reklamacyjnym.
2. Odszukaj w internecie formularze reklamacji i wypełnij je, wzorując się na zamieszczonym przykładzie.

ĆWICZENIA

WYPEŁNIJ W ZESZYCIE

1 Przyporządkuj podane wyrażenia do odpowiednich wyników bilansu budżetu.

nadwyżka budżetowa •
dziura budżetowa •

- dochody – wydatki = 0
- dochody – wydatki < 0
- dochody – wydatki > 0

2 Przeczytaj opis sytuacji, przyjrzyj się rysunkowi i wykonaj polecenia.

PRACA Z TEKSTEM

Rodzinę Sosnowskich tworzą małżonkowie pan Edward i pani Grażyna oraz ich dzieci: syn Marcin – student – i córka Ania, uczennica szkoły podstawowej. Na miesięczne dochody Sosnowskich składają się zarobki pana Edwarda, wynoszące 3000 zł, i pani Grażyny – 5000 zł, a także stypendium naukowe Marcina w wysokości 700 zł. Rodzina mieszka w bloku – czynsz i pozostałe opłaty wynoszą 1450 zł. Korzystanie z internetu kosztuje 80 zł, a z telefonów komórkowych – 180 zł.
Raz w tygodniu małżonkowie wybierają się do supermarketu – wydają wówczas 500 zł.
Na ubrania i buty dla siebie oraz swoich dzieci przeznaczą w najbliższym miesiącu 800 zł. Dojazdy Marcina na uczelnię kosztują 120 zł, a za bilet miesięczny Ani trzeba zapłacić 90 zł. Dziewczynka uczęszcza także na kurs języka angielskiego – miesięczna opłata za dodatkowe zajęcia wynosi 250 zł. Marcin często kupuje potrzebne podręczniki – w tym miesiącu przeznaczy na książki 250 zł. Wizyta Ani u ortodonty kosztuje 300 zł – tyle samo zapłaci pani Grażyna za wizytę u fryzjera. Na rozrywki rodzina Sosnowskich wydaje 300 zł. Małżonkowie odkładają też co miesiąc 500 zł. Muszą również pamiętać o utrzymaniu psa, na które przeznaczają miesięcznie 200 zł. Ania bardzo chciałaby wziąć udział w zagranicznym obozie językowym, ale wyjazd kosztowałby 3000 zł. Rodzice dziewczynki muszą policzyć, czy w ciągu następnych trzech miesięcy zdołają zgromadzić potrzebne środki na ten cel.



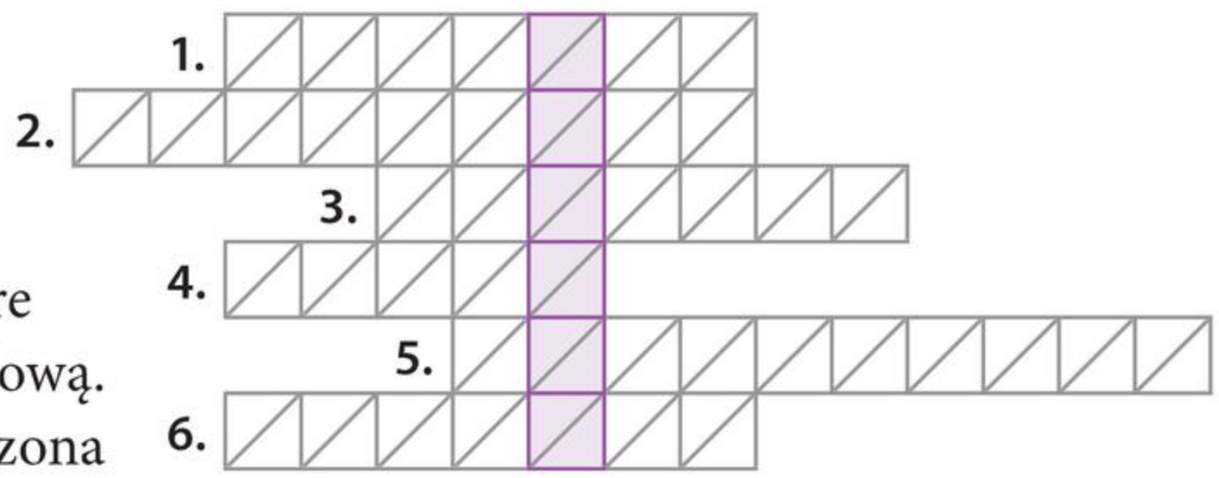
- Narysuj w zeszycie tabele według zamieszczonego wzoru i uzupełnij je informacjami dotyczącymi budżetu domowego rodziny Sosnowskich. Zsumuj dochody i wydatki, a następnie oblicz różnicę między nimi. Wyniki zapisz w osobnych rubrykach. Określ, czy w budżecie rodziny można wygospodarować nadwyżkę, która pozwoliłaby zgromadzić oszczędności.
- Na podstawie wykonanych obliczeń ustal, czy rodzice Ani będą mogli sfinansować wyjazd zagraniczny dziewczynki. Załóż, że w kolejnych trzech miesiącach dochody i wydatki Sosnowskich będą takie same.

Wydatki	Kwota w zł
użytkowanie mieszkania	
internet, telefony komórkowe	
żywność i środki czystości	
komunikacja	
odzież, buty	
nauka	
sport	
wizyty u lekarza	
wizyty u fryzjera	
rozrywka	
oszczędności	
Razem	

Dochody	Kwota w zł
pan Edward pani Grażyna Marcin	
Razem	

3 Rozwiąż krzyżówkę w zeszycie. Wyjaśnij, co oznacza otrzymane hasło.

1. Inaczej wynagrodzenie, np. za pracę, wykonanie zlecenia.
2. Świadczenie społeczne wypłacane osobom, które zakończyły pracę zawodową.
3. Część budżetu przeznaczona na zaspokajanie potrzeb członków danego gospodarstwa domowego.
4. Liczba zasobów dostępnych na rynku w danym miejscu i czasie. Może być analizowana w kontekście rynku towarów i usług albo rynku pracy.
5. Przekazane do sklepu zgłoszenie dotyczące wad zakupionego towaru.
6. Obowiązkowe świadczenia ponoszone przez obywateli na rzecz państwa.



4 Wyraź swoją opinię na temat problemu, którego dotyczy dyskusja w serwisie społecznościowym.

DYSKUSJA W SIECI

~Wojtek
Mówi się, że każdy powinien oszczędzać, ale tak naprawdę niektórych osób to nie dotyczy. Są na tyle bogate, że nie muszą drobiazgowo liczyć wszystkich wydatków. Inni ludzie natomiast nie mogą oszczędzać – walczą każdego dnia, aby zapewnić sobie i najbliższym utrzymanie. Jest dobrze, jeśli wystarcza im „od pierwszego do pierwszego". Często jednak muszą ratować się pożyczką... 3:25

~Ania
Myślę, że nie masz racji. Jeśli ktoś bierze pożyczkę, to powinien liczyć się z tym, że kiedyś będzie musiał oddać pieniądze. Uda mu się to tylko wtedy, gdy będzie odkładał część dochodów na spłatę długu, czyli gdy będzie oszczędzał. Nie należy przerywać oszczędzania nawet po spłacie długu – gromadzone środki mogą się przydać w przyszłości. A bogaci ludzie często są bogaci właśnie dlatego, że potrafią oszczędzać... 3:37

FAKTY i OPINIE

Konflikt czy dialog?

Przeczytaj fragmenty tekstów i zapoznaj się z poglądami ich autorów. Porównaj zaprezentowane w nich argumenty, odpowiedz na pytania i wypowiedz się na temat tego, jaki styl działania jest najlepszy dla jednostki i społeczeństwa. Czy konflikt zawsze musi oznaczać brak dialogu?

Początkowo konflikt oceniano negatywnie. Dla określenia konfliktu zamiennie posługiwano się takimi wyrażeniami, jak: przemoc, destrukcja, irracjonalność. Należało zatem go unikać. Uważano, że powodem konfliktu są błędy kierownictwa w kierowaniu firmą, a także brak otwartości i wzajemnego zaufania między ludźmi oraz niedostateczna komunikacja. [...]

Z czasem zaczęto nieco inaczej interpretować konflikt i jego następstwa. [...] Uważano, że konflikt jest nieunikniony, i dlatego zalecano jego akceptację. [...]

Na początku lat sześćdziesiątych XX wieku zaczęto kształtować nowe postawy wobec konfliktu. Dostrzeżono wówczas pozytywne wartości tkwiące w konflikcie. Nie tylko godzono się z konfliktem, ale wręcz zachęcano do niego. Uznano, że konieczna jest stała obecność konfliktu. Dlatego przywódcy grup powinni podtrzymywać niewielki jego poziom – dostateczny, aby utrzymać w grupie żywotność i kreatywność.

Obecnie zauważa się, że konflikt może w różnym stopniu przyczynić się do efektywności organizacji i jej powodzenia. Istnieją zarówno szkodliwe, jak i korzystne konflikty, dlatego nie jest konieczne ich bezwzględne tłumienie i rozwiązywanie. Obecne poglądy zakładają, że konflikt nie zawsze prowadzi do strat jednej ze stron, a nawet może przynieść korzyści wszystkim zaangażowanym podmiotom. Może on także doprowadzić do poprawy sytuacji przedsiębiorstwa, wprowadzenia w nim innowacji i zmian. Współczesne poglądy na temat konfliktów mówią o tym, że zbyt mała ich ilość prowadzi do stagnacji, ale konflikt niekontrolowany grozi chaosem. Zatem niebezpieczny jest nie sam konflikt, lecz błędne nim pokierowanie [...].

Źródło: I. Salejko-Szyszczak, *Funkcjonalność konfliktów w prywatyzowanych przedsiębiorstwach w Polsce*.

Praca z tekstem

1. Jak zmieniało się postrzeganie konfliktów w przedsiębiorstwach?
2. Jakie przyczyny konfliktów są wymienione w tekście?
3. Jakie skutki konfliktów można uznać za pozytywne, a jakie – za negatywne?
4. Czy – Twoim zdaniem – konflikty w firmach i w społeczeństwie oddziałują podobnie, czy odmiennie? Dlaczego?
5. Jak na podstawie tekstu wyjaśnisz wyrażenie „zarządzanie konfliktem”?
6. Jak oceniasz świadome dopuszczanie do konfliktów w grupie, wywoływanie ich w celu osiągnięcia korzyści?

Z perspektywy psychologicznej dialog utrudnia nie tyle brak określonych cech, takich jak pewność siebie, czy kompetencji komunikacyjnych, takich jak umiejętność formułowania zgrabnych zdań. Fundamentalną przeszkodą w nawiązywaniu dialogu jest skłonność do odcinania się od własnego doświadczenia, prowadząca m.in. do zaniku potrzeby bliskich, autentycznych relacji z innymi ludźmi. Skłonność tę nabywamy zwykle we wczesnym dzieciństwie, chroniąc się przed bolesnym poczuciem braku zrozumienia i bezwzględnej aprobaty ze strony osób znaczących. W obecnej kulturze, skoncentrowanej na mierzalnych kompetencjach i osiągnięciach, zamiast na doświadczaniu i kontakcie płynących „z serca" i dotykających naszej wrażliwości, skłonność ta zwykle utrwala się, stając się głęboko zakorzenionym nawykiem. To, co u podstaw jest mechanizmem obronnym, umożliwiającym przetrwanie i przystosowanie, staje się przekleństwem, izolującym nas od istoty człowieczeństwa.

Dla nas, ludzi – stworzeń na wskroś społecznych – dialog jest życiodajny.

Nie doświadczając dialogu, stajemy się zespołem mechanizmów skoncentrowanych na adaptacji [przystosowaniu] do środowiska, ograniczonym do reprodukowania [powielania] kulturowo-społecznych wzorców. Funkcjonujemy jak maszyny, dla których niedostępne są prawdziwie poruszające przeżycia – troska, zaangażowanie, miłość. Ponieważ takie funkcjonowanie nie leży w naszej naturze, mamy poczucie ciągłego niedosytu, braku, który próbujemy wypełnić kupowaniem niezliczonych przedmiotów, znajdowaniem „coraz lepszych" partnerów, oglądaniem kolejnych seriali, stosowaniem „bardziej skutecznych" diet czy „bardziej efektywnych" działań prospołecznych.

Zdolność do prowadzenia dialogu z inną osobą, będąca konsekwencją pełnego doświadczania siebie samego, jest źródłem wewnętrznego spokoju i poczucia spełnienia, które wnosimy w świat kulturowo-społeczny.

Źródło: A. Tylikowska, *Psychologia dialogu*.

Praca z tekstem

1. Jakie czynniki utrudniają dialog międzyludzki?
2. Dlaczego, według autorki, odcinamy się od własnego doświadczenia?
3. W jakim celu wykształcają się u człowieka mechanizmy obronne? Czy są dobrym, czy złym zjawiskiem?
4. Do czego prowadzi nieumiejętność porozumiewania się z innymi?
5. Jakie korzyści daje człowiekowi dialog społeczny?
6. Jak autorka tekstu ocenia współczesną kulturę i rzeczywistość?
7. Co, zdaniem Anny Tylikowskiej, leży w ludzkiej naturze, a co jest z nią sprzeczne?

PODSUMOWANIE

1. Człowiek w społeczeństwie

- **Społeczeństwo** to zorganizowana zbiorowość zamieszkująca określone terytorium, np. kraju, którą łączą więzi wynikające ze wspólnego udziału w wielu dziedzinach życia.
- **Socjalizacja** polega na przyswajaniu przez człowieka w wyniku wychowania i oddziaływania społecznego wartości, postaw i wzorów zachowań.
- **Rola społeczna** oznacza pełnienie przez człowieka określonej funkcji w społeczeństwie. Z rolami społecznymi związane są oczekiwania ze strony otoczenia oraz odpowiedzialność. Ludzie pełnią jednocześnie kilka ról społecznych.
- **Samoocena** to poczucie własnej wartości, kształtowane przez relacje z innymi ludźmi, poziom zaspokojenia potrzeb oraz sposób radzenia sobie z wypełnianiem ról społecznych.
- **Normy społeczne** – zasady i wzorce zachowań obowiązujące w danym społeczeństwie. Pozwalają one właściwie organizować życie społeczne i chronić istotne dla człowieka wartości.

2. Grupy społeczne

- **Grupą społeczną** nazywamy zbiorowość co najmniej trzech osób połączonych więziami, które wynikają np. ze wspólnego działania w określonym celu.
- **Negocjacje** – forma rozwiązywania konfliktów polegająca na prezentacji stanowisk przez strony oraz poszukiwaniu sposobów na rozwiązanie problemu.
- **Mediacje** – sposób rozwiązywania konfliktów przy udziale bezstronnej osoby trzeciej cieszącej się szacunkiem obu stron.
- **Arbitraż** – metoda rozwiązywania konfliktów oparta na ingerencji bezstronnego arbitra (rozjemcy, sędziego). W tej sytuacji obie strony zgadzają się wcześniej co do tego, że jego werdykt będzie ostateczny.
- **Autorytet** – nazywamy tak osoby cieszące się powszechnym szacunkiem z powodu swoich osiągnięć w określonej dziedzinie.

3. Komunikacja i autoprezentacja

- **Komunikacja międzyludzka** polega na przekazywaniu informacji, które wysyła nadawca do odbiorcy.
- **Dyskusja** – wymiana zdań, której uczestnicy próbują udowodnić swoje racje za pomocą argumentów. Może mieć charakter prywatny lub publiczny.
- **Debata** – zorganizowana forma dyskusji prowadzona przez bezstronnego prowadzącego w obecności widzów, którzy mogą zadawać pytania uczestnikom.

- **Autoprezentacja** – sposób kształtowania własnego wizerunku i umiejętność budowania relacji z innymi osobami opartych na wzajemnej sympatii.
- **Asertywność** to stanowcze i otwarte komunikowanie swoich myśli i uczuć.

4. Życie rodzinne

- **Rodzina** to podstawowa grupa społeczna, do której człowiek należy od chwili narodzin. Odgrywa ważną rolę w funkcjonowaniu społeczeństwa. Spośród innych grup wyróżnia ją charakter więzi łączących należące do niej osoby.
- **Władza rodzicielska** – ogół praw i obowiązków rodziców względem niepełnoletniego dziecka, mających na celu zapewnienie mu należytej opieki, strzeżenie jego interesów i wychowanie z poszanowaniem jego godności. Rodzice ponoszą odpowiedzialność za życie, zdrowie i rozwój dziecka.
- **Alimenty** – obowiązkowe świadczenia na rzecz członków rodziny, polegające na dostarczaniu środków utrzymania, a także środków wychowania (w przypadku niepełnoletnich).

5. Edukacja i praca

- **Samorząd uczniowski** – organ, do którego należą wszystkie osoby uczęszczające do danej szkoły. Dzięki niemu wiele problemów uczniowie mogą rozwiązywać samodzielnie. Jego reprezentantem w kontaktach z dyrekcją, nauczycielami i rodzicami jest rada samorządu uczniowskiego.

6. Ekonomia na co dzień

- **Gospodarstwo domowe** – najmniejsza jednostka życia ekonomicznego w państwie. Może się ono składać z kilku osób (np. rodzina) lub z jednej osoby.
- **Budżet** to plan dochodów i wydatków przewidywanych w określonym czasie.
- **Ekonomia** to dziedzina wiedzy dotycząca efektywnego wykorzystywania posiadanych zasobów materialnych i niematerialnych.
- **Konsument** – osoba, która kupuje od przedsiębiorcy dany produkt lub korzysta z oferowanej przez niego usługi.
- **Gwarancja** przez określony czas uprawnia konsumenta do bezpłatnej naprawy lub wymiany uszkodzonego produktu, jako towaru niezgodnego z umową kupna-sprzedaży.
- **Reklamacja** to zgłoszenie wad kupionego wyrobu. Reklamację można przekazać sprzedawcy osobiście, w formie elektronicznej lub wysłać listem poleconym.

TEST

WYPEŁNIJ W ZESZYCIE

1 Wymień trzy potrzeby społeczne człowieka.

2 Wskaż właściwe dokończenia zdań.

- Cechą grupy społecznej jest
  A. przypadkowość kontaktów.
  B. liczebność powyżej 10 osób.
  C. poczucie przynależności.
  D. brak podziału ról i zadań.

- Strategia, w której obie strony coś zyskują i coś tracą, to
  A. rywalizacja.
  B. współpraca.
  C. kompromis.
  D. uleganie.

3 Przyporządkuj do każdego z terminów odpowiednie wyjaśnienie.

Terminy:
A. socjalizacja **B.** konflikt ról

Wyjaśnienia:
1. Zasady postępowania w określonych sytuacjach i związane z nimi oczekiwania ze strony otoczenia.
2. Przyswajanie postaw, zachowań i wartości charakterystycznych dla środowiska, w którym żyje dana jednostka.
3. Brak możliwości godzenia obowiązków wynikających z pełnienia w społeczeństwie określonych funkcji.

4 Wyjaśnij różnicę między idolem a autorytetem.

5 Zaprezentuj dwie wskazówki, jak dobrze przygotować się do publicznego wystąpienia.

6 Omów trzy warunki prowadzenia skutecznych negocjacji.

7 Wskaż zachowania charakterystyczne dla postawy asertywnej.
A. ocenianie innych osób
B. żywiołowa mowa ciała
C. szczere wyrażanie swoich myśli
D. wygłaszanie monologów
E. utrzymywanie kontaktu wzrokowego

8 Przedstaw dwa najważniejsze – Twoim zdaniem – problemy współczesnych rodzin. Uzasadnij swój wybór.

9 Wymień trzy obowiązki, które prawo nakłada na dzieci.

10 Wyjaśnij, kto tworzy samorząd uczniowski i jak wyłaniane są jego organy.

11 Odpowiedz, czy zgadzasz się z tezą, że obecnie formalne wykształcenie jest niewystarczające, aby odnieść sukces na rynku pracy. Uzasadnij swoje stanowisko.

12 Wskaż wśród wymienionych określeń te, które dotyczą wydatków w budżecie domowym.

rata kredytowa • *emerytura* • *rachunek za wodę* • *zasiłek socjalny* • *podatek* • *wynagrodzenie* • *bilety do kina* • *składka ubezpieczeniowa* • *renta* • *świadczenie wychowawcze*

II

Prawo i prawa człowieka

1 **Prawa człowieka**
godność człowieka, historia praw człowieka, *Powszechna deklaracja praw człowieka*, prawa dziecka

2 **Katalog praw człowieka**
prawa i wolności, prawa człowieka w *Konstytucji RP*, generacje praw człowieka

3 **Ochrona praw człowieka**
przyczyny łamania praw człowieka, Rzecznik Praw Obywatelskich, Rzecznik Praw Dziecka, organizacje pozarządowe zajmujące się ochroną praw człowieka

4 **Bezpieczeństwo nieletnich**
formy przemocy, przeciwdziałanie przemocy, zagrożenia w internecie

5 **Nieletni wobec prawa**
odpowiedzialność prawna nieletnich, policja, straż miejska (gminna), służby porządkowe

Fakty i opinie

Podsumowanie

Test



1. Prawa człowieka

godność człowieka | historia praw człowieka | *Powszechna deklaracja praw człowieka* | prawa dziecka

art. 30

Czym są prawa człowieka?

Są to uprawnienia przynależne każdej osobie od urodzenia do śmierci. Wynikają z przekonania o **godności człowieka**, czyli o szczególnej wartości jednostki. Pogląd ten ma źródło w filozofii i wielu religiach. Przykładowo w chrześcijaństwie, islamie oraz judaizmie wiąże się z wiarą, że człowiek został stworzony na podobieństwo Boga. Z tego z kolei wynikają normy moralne obowiązujące w różnych społeczeństwach, np. zakaz zabijania.

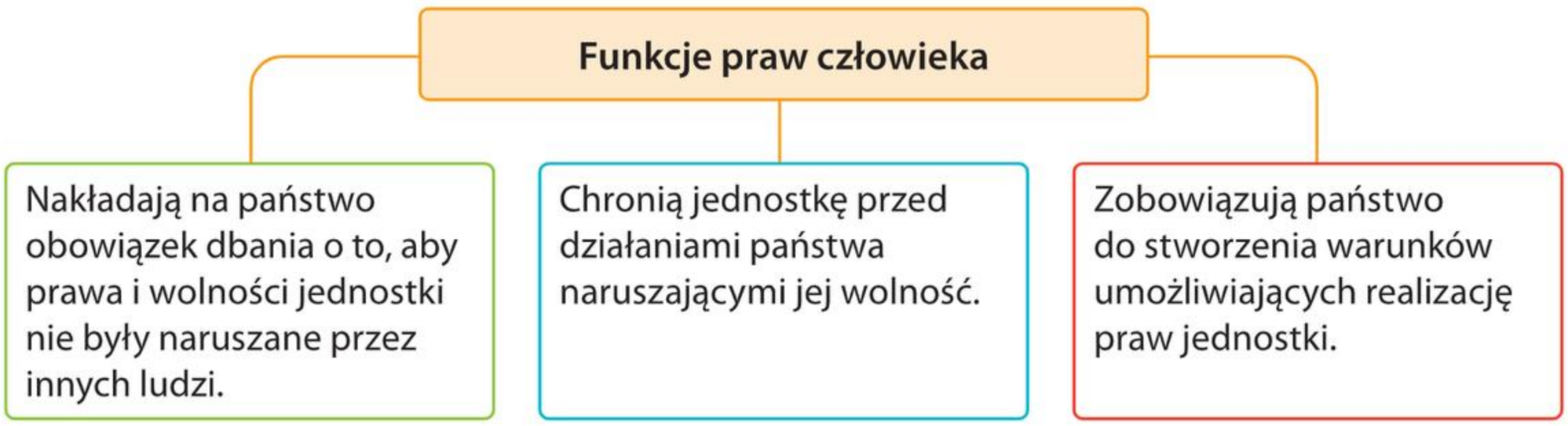
Prawa człowieka obowiązują w relacji obywatel–państwo. To ono powinno je gwarantować, chronić i ich przestrzegać. Korzystając z nich, jednostka może domagać się od rządu określonych działań.

Historia praw człowieka

Już w starożytności rozmyślano nad tym, jakie prawa powinny przysługiwać wszystkim ludziom. Świadectwa tych rozważań można odnaleźć w filozofii greckiej, prawie rzymskim oraz nauce chrześcijańskiej.

- Pierwsza całościowa koncepcja praw człowieka wraz z uzasadnieniem filozoficznym powstała w oświeceniu (w XVIII w.). Upowszechnił się wtedy pogląd, że jednostce przysługują określone prawa w sposób naturalny. Wynikają one z samego faktu bycia człowiekiem, a nie z przynależności do określonej grupy społecznej (stanu, klasy) czy nadania przez państwo.
- Idee oświecenia zawarto w dwóch dokumentach: *Deklaracji niepodległości Stanów Zjednoczonych* z 1776 r. oraz *Deklaracji praw człowieka i obywatela*, uchwalonej w 1789 r. we Francji. Zagwarantowano w nich m.in.:
  – równość ludzi wobec prawa,
  – prawo do wolności, własności, bezpieczeństwa i oporu przeciw uciskowi,
  – wolność słowa.

Jednostka a prawa człowieka



Praca ze schematem

Określ, która z wymienionych funkcji jest, według Ciebie, najważniejsza. Uzasadnij swoje zdanie. Jaka byłaby sytuacja jednostki, gdyby jedna z tych funkcji nie istniała?

art. 30–76

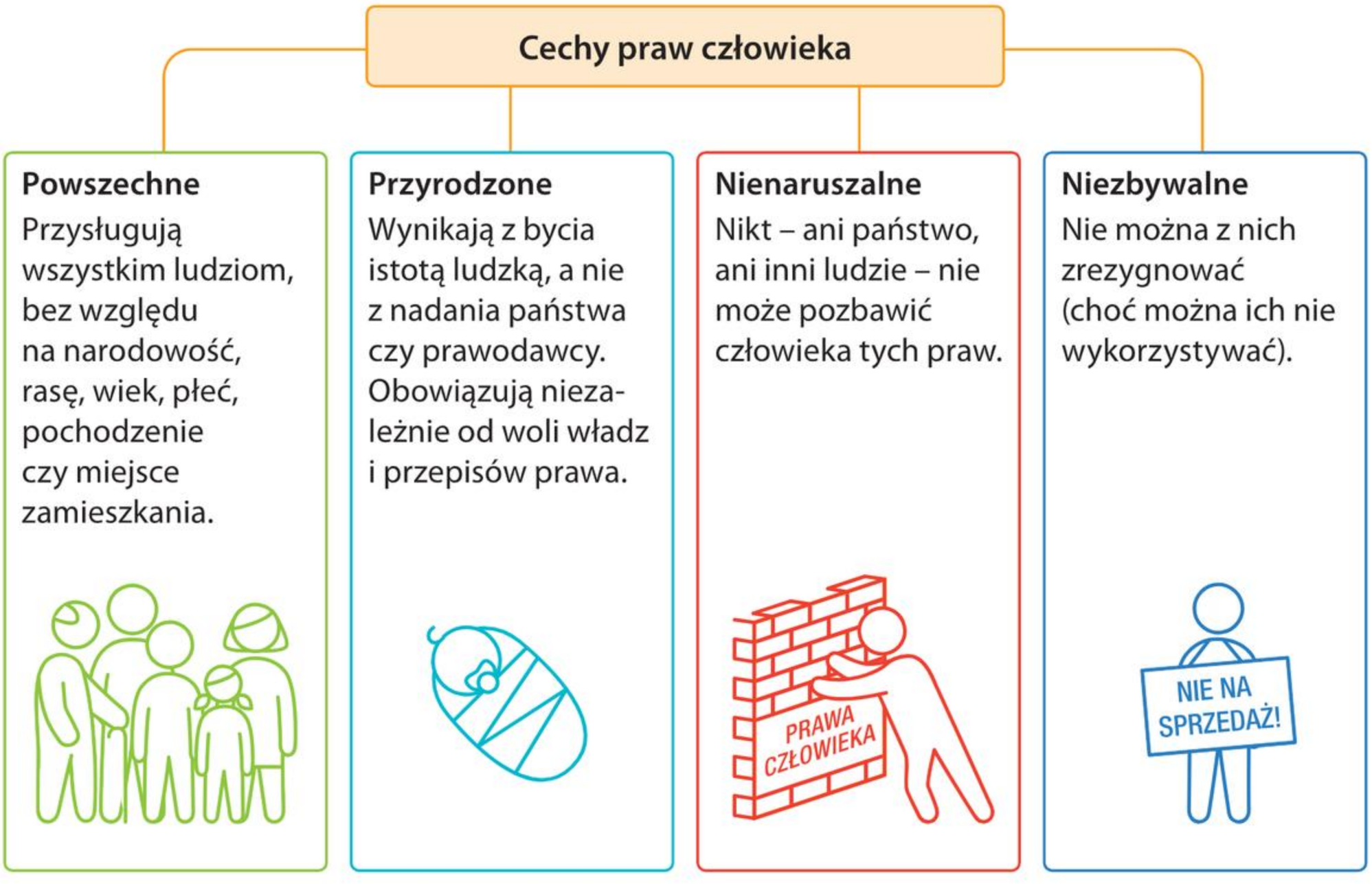
Powszechna deklaracja praw człowieka

Do momentu wybuchu II wojny światowej prawa człowieka i gwarancje ich przestrzegania były wewnętrzną sprawą każdego państwa. Rzadko zawierano takie porozumienia międzynarodowe jak ogłoszona na kongresie wiedeńskim w 1815 r. *Deklaracja w sprawie zniesienia handlu niewolnikami*. Dopiero tragiczne wydarzenia wojenne skłoniły polityków do uznania, że ochrona praw człowieka nie może być regulowana wyłącznie przez ustawodawstwo krajowe.

10 grudnia 1948 r. Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ) uchwaliło ***Powszechną deklarację praw człowieka*** – pierwszy ogólnoświatowy zbiór najważniejszych praw i wolności. W 30 artykułach tego dokumentu wymieniono m.in.: prawo do życia, wolności i bezpieczeństwa, równość wobec prawa, bezstronność postępowania sądowego, ochronę życia prywatnego, bezpłatne szkolnictwo na poziomie podstawowym, prawo do pracy i godziwego wynagrodzenia, wolność słowa, zgromadzeń i stowarzyszeń, prawo do własności.

Powszechna deklaracja praw człowieka nie miała charakteru wiążącego. Oznacza to, że na podstawie jej zapisów nie można było wymagać określonych działań od państw, które podpisały dokument. Wywarł on jednak znaczący wpływ na prawodawstwo poszczególnych krajów. Od tej pory zaczęły one uwzględniać prawa człowieka w swoich konstytucjach.

Uchwalenie deklaracji rozpoczęło proces budowy **międzynarodowego systemu ochrony praw człowieka**. System ten tworzą umowy międzynarodowe, które zobowiązują państwa do ochrony poszczególnych praw (np. *Konwencja o prawach dziecka*), oraz instytucje czuwające nad ich przestrzeganiem.



art. 72

Konwencja o prawach dziecka

Dokument ten uchwalono z inicjatywy Polski. Został przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych w **1989 r.** Do tej pory ratyfikowało go ponad 190 państw, w tym – w 1991 r. – Polska.

Konwencja składa się z preambuły oraz 54 artykułów. Często nazywa się ją **światową konstytucją praw dziecka**. W świetle 1. artykułu dzieckiem jest każda osoba do momentu osiągnięcia pełnoletności, czyli ukończenia 18 lat. W dokumencie określono uniwersalne normy prawne chroniące dzieci przed wyzyskiem, złym traktowaniem i zaniedbywaniem, a także zagwarantowano najmłodszym ochronę podstawowych praw człowieka. Prawa dziecka zostały podzielone na trzy kategorie:

- **prawa osobiste**, np. do życia i rozwoju, do wychowania w rodzinie, do wolności od przemocy fizycznej lub psychicznej oraz od wyzysku i wszelkiego okrucieństwa,
- **prawa socjalne**, np. do ochrony zdrowia, do wypoczynku i czasu wolnego,
- **prawa kulturalne**, np. do nauki, do korzystania z dóbr kultury.

Państwa, które podpisały *Konwencję o prawach dziecka*, zobowiązały się podjąć działania zmierzające do realizacji zawartych w niej postanowień.

Czy wiesz, że...

Na mocy *Konwencji o prawach dziecka* powołano **Komitet Praw Dziecka ONZ** – specjalny organ kontrolujący przestrzeganie zawartych w niej przepisów. Rozpatruje on m.in. sprawozdania państw dotyczące realizacji postanowień konwencji.

Łamanie praw dziecka

Dzieci mogą cierpieć z powodu przemocy, wyzysku oraz zaniedbywania ich podstawowych potrzeb, które często skutkuje zaburzeniami rozwoju. Negatywnym zjawiskiem jest również pozbawianie dzieci dostępu do edukacji. Prowadzi ono do innych poważnych naruszeń praw człowieka, np. do przymusowej pracy najmłodszych.

W najtrudniejszej sytuacji są dzieci żyjące w krajach ubogich lub strefach wojny. Wiele z nich głoduje i nie ma dostępu do opieki lekarskiej.

Fundusz Narodów Zjednoczonych na rzecz Dzieci (UNICEF)

UNICEF jest jedną z najważniejszych organizacji działających na rzecz dzieci na świecie. Został powołany w 1946 r. przez ONZ z inicjatywy Polaka, Ludwika Rajchmana. Obecnie UNICEF działa w ponad 190 krajach świata.

Organizacja niesie pomoc najbardziej potrzebującym dzieciom, ratuje ich zdrowie i życie oraz działa na rzecz przestrzegania praw najmłodszych, zgodnie z postanowieniami *Konwencji o prawach dziecka*. UNICEF zajmuje się m.in.:

- wsparciem dzieci poszkodowanych na skutek kryzysów humanitarnych,
- organizowaniem szczepień, dostarczaniem czystej wody, leków, edukacją, budową szkół i szpitali,
- ochroną praw dzieci na całym świecie.

unicef

dla każdego dziecka

ĆWICZENIA

WYPEŁNIJ W ZESZYCIE

! **1** Przeczytaj tekst i wykonaj polecenia.

PRACA Z TEKSTEM

Powszechna deklaracja praw człowieka [preambuła]

ZWAŻYWSZY, że uznanie przyrodzonej godności oraz równych i niezbywalnych praw wszystkich członków wspólnoty ludzkiej jest podstawą wolności, sprawiedliwości i pokoju świata,

ZWAŻYWSZY, że nieposzanowanie i nieprzestrzeganie praw człowieka doprowadziło do aktów barbarzyństwa, które wstrząsnęły sumieniem ludzkości, i że ogłoszono uroczyście jako najwznioślejszy cel ludzkości dążenie do zbudowania takiego świata, w którym ludzie korzystać będą z wolności słowa i przekonań oraz z wolności od strachu i nędzy,

ZWAŻYWSZY, że konieczne jest zawarowanie praw człowieka przepisami prawa, aby nie musiał – doprowadzony do ostateczności – uciekać się do buntu przeciw tyranii i uciskowi,

ZWAŻYWSZY, że jest konieczne popieranie rozwoju przyjaznych stosunków między narodami,

ZWAŻYWSZY, że ludy Narodów Zjednoczonych potwierdziły w Karcie swą wiarę w podstawowe prawa człowieka, w godność i wartość istoty ludzkiej i w równe prawa mężczyzn i kobiet oraz dały wyraz swej stanowczej woli popierania postępu społecznego i polepszania standardu życia w większej wolności,

ZWAŻYWSZY, że Państwa Członkowskie zobowiązały się we współpracy z Organizacją Narodów Zjednoczonych do promowania powszechnego poszanowania i przestrzegania praw człowieka oraz podstawowych wolności,

ZWAŻYWSZY, że jednakowe rozumienie tych praw i wolności ma ogromne znaczenie dla pełnej realizacji tego zobowiązania,

PRZETO ZGROMADZENIE OGÓLNE ogłasza uroczyście niniejszą Powszechną Deklarację Praw Człowieka [...].

- Wylicz cechy praw człowieka wymienione w przytoczonym fragmencie.
- Uzasadnij konieczność ochrony praw człowieka na podstawie argumentów zawartych w tekście.

2 Podaj przykłady sytuacji, w których dochodzi do łamania postanowień *Konwencji o prawach dziecka*.

3 Przeprowadźcie dyskusję na temat korzystania z praw człowieka w sytuacjach zagrożenia. Rozważcie, czy w czasie wojny, kataklizmu naturalnego (np. powodzi) czy epidemii prawa przysługujące jednostce powinny być ograniczane. Które prawa, Waszym zdaniem, mogą być zawieszone jako pierwsze, a których naruszać nie wolno nigdy?

2. Katalog praw człowieka

prawa i wolności | prawa człowieka w *Konstytucji RP* | generacje praw człowieka

Prawa i wolności

Ze względu na sposób, w jaki poszczególne prawa człowieka powinny być przestrzegane przez państwo, można je podzielić na dwie grupy: prawa i wolności. **Prawa** nakładają na państwo obowiązek działań, które umożliwią jednostce korzystanie z przysługujących uprawnień. Przykładem może być prawo do nauki – aby stworzyć obywatelom warunki do jego realizowania, państwo musi powołać do istnienia wystarczającą liczbę szkół. Jeżeli jednak tak się nie dzieje, jednostka może domagać się od rządzących podjęcia niezbędnych inicjatyw.

W odróżnieniu od praw, **wolności** zakazują rządzącym określonych działań. Państwo nie może ingerować w różne sfery życia człowieka i uniemożliwiać mu podejmowania pewnych aktywności. Do wolności zaliczają się m.in.

Kategorie praw człowieka

Prawa i wolności osobiste
Gwarantują człowiekowi możliwość swobodnego decydowania o własnych sprawach, zapewniają bezpieczeństwo, chronią przed nadużywaniem władzy przez organy państwa, np. prawo do życia, zakaz tortur, wolność sumienia i wyznawanej religii.

Prawa i wolności polityczne
Zapewniają jednostce możliwość uczestnictwa w życiu publicznym oraz w podejmowaniu decyzji dotyczących państwa i społeczeństwa, np. prawo do głosowania i kandydowania w wyborach, wolność zrzeszania się w różnych organizacjach (np. partiach politycznych, stowarzyszeniach).

Prawa i wolności kulturalne
Gwarantują jednostce możliwość uczestnictwa w życiu naukowym i artystycznym, np. wolność korzystania z dóbr kultury.

Prawa i wolności ekonomiczne
Dotyczą spraw związanych z pozyskiwaniem środków do życia i dysponowaniem majątkiem, np. wolność wyboru zawodu i miejsca pracy, prawo do własności.

Prawa i wolności socjalne
Ich celem jest zapewnienie każdemu godnych warunków życia i możliwości rozwoju, np. prawo do ochrony zdrowia oraz prawo do zabezpieczenia społecznego, m.in. uzyskania emerytury czy renty z powodu niezdolności do pracy.

wolność słowa, czyli swoboda publicznego wyrażania swoich poglądów, czy wolność zgromadzeń, a więc prawo do organizowania protestów, demonstracji i uczestniczenia w nich.

Należy jednak pamiętać, że prawa i wolności mają granice. Jeśli działania jednostki powodują naruszenie praw innych ludzi lub stanowią zagrożenie dla ogółu, organy państwa mają obowiązek interweniować. Przykładowo, jedną z podstawowych wolności jest nietykalność osobista, czyli zakaz odbierania lub ograniczania wolności osobistej. Jeśli jednak człowiek popełni przestępstwo, może zostać zatrzymany przez policję i skazany przez sąd na karę więzienia, czyli pozbawienia wolności.

Wolności oraz prawa człowieka i obywatela zagwarantowane w *Konstytucji RP*

Ustawa zasadnicza szczegółowo ujmuje tematykę praw człowieka. Ich omówieniu poświęcone są wybrane artykuły tego dokumentu.

Wolności i prawa osobiste	Wolności i prawa polityczne
• prawo do życia (art. 38) • zakaz eksperymentów medycznych bez zgody zainteresowanego (art. 39) • zakaz tortur (art. 40) • nietykalność i wolność osobista (art. 41) • prawo do sprawiedliwego i jawnego procesu (art. 45) • prawo do ochrony prywatności (art. 47) • wolność komunikowania się i ochrona tajemnicy korespondencji (art. 49) • nienaruszalność mieszkania (art. 50) • prawo do ochrony danych osobowych (art. 51) • swoboda poruszania się i wyboru miejsca zamieszkania (art. 52) • wolność sumienia i religii (art. 53) • wolność wyrażania swoich poglądów (art. 54)	• wolność zgromadzeń (art. 57) • wolność zrzeszania się (art. 58–59) • prawo do równego dostępu do służby publicznej (art. 60) • prawo do informacji o działalności organów władzy publicznej (art. 61) • prawa wyborcze: do udziału w referendum oraz do wybierania Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, posłów, senatorów i przedstawicieli w organach samorządu terytorialnego (art. 62) • prawo do składania petycji, wniosków i skarg w interesie publicznym, własnym lub innej osoby (art. 63)
Wolności i prawa ekonomiczne, socjalne oraz kulturalne	
• prawo do własności (art. 64) • wolność wyboru zawodu i miejsca pracy (art. 65) • prawo do bezpiecznych i higienicznych warunków pracy (art. 66, ust. 1) • prawo do urlopu i wypoczynku (art. 66, ust. 2) • prawo do zabezpieczenia społecznego (art. 67) • prawo do ochrony zdrowia (art. 68) • prawo do nauki (art. 70) • troska państwa o dobro rodziny (art. 71) • ochrona praw dziecka (art. 72) • wolność twórczości artystycznej, badań naukowych, nauczania i korzystania z dóbr kultury (art. 73) • bezpieczeństwo ekologiczne i ochrona środowiska (art. 74) • zaspokajanie potrzeb mieszkaniowych obywateli i przeciwdziałanie bezdomności (art. 75) • ochrona praw konsumentów, użytkowników i najemców (art. 76)	

art. 38–76

Generacje praw człowieka

Możemy wyróżnić trzy generacje praw człowieka. Podział ten uwzględnia czas sformułowania uprawnień i ich charakter.

Do **pierwszej generacji** należą **prawa osobiste** i **polityczne**. Wyodrębniono je w XVIII w. Prawa te są wolnościami i muszą być bezwarunkowo przestrzegane.

Do **drugiej generacji** należą **prawa ekonomiczne**, **socjalne** i **kulturalne**. Zaczęto je formułować w XIX w. Prawa drugiej generacji nakazują państwu udzielanie jednostkom określonych świadczeń. Stopień ich realizacji zależy od możliwości ekonomicznych kraju.

Prawa zaliczane do **trzeciej generacji** – **solidarnościowe**, **grupowe** – sformułowano najpóźniej, bo dopiero w XX w. Należą do nich m.in. prawa do rozwoju, do czystego środowiska, do demokracji. Zostały one wyodrębnione stosunkowo niedawno, dlatego nie ustalono jeszcze precyzyjnie, jak należy je wypełniać i jak kontrolować ich przestrzeganie. Nie są one również wprost przywoływane w najważniejszych aktach prawnych, np. w *Konstytucji RP*. Prawa trzeciej generacji rozpowszechniają się stopniowo – ich realizacja wymaga współpracy międzynarodowej.

Generacje praw człowieka

Pierwsza generacja	Druga generacja	Trzecia generacja
Prawa osobiste: • prawo do życia, • prawo do wolności i bezpieczeństwa, • wolność od tortur, • swoboda wyboru miejsca pobytu, • tajemnica korespondencji, • prawo do rzetelnego procesu sądowego, • równość wobec prawa, • prawo do ochrony prawnej, • prawo do prywatności, • równe prawa małżeńskie kobiet i mężczyzn, • wolność myśli, słowa i wyznania, • prawo własności. **Prawa obywatelskie i polityczne:** • prawo do obywatelstwa, • prawo do zrzeszania się, • prawo do udziału w życiu publicznym, • prawo wyborcze, • prawo do skargi na organy państwowe, • prawo do informacji.	**Prawa ekonomiczne:** • prawo do pracy, • prawo do godziwego wynagrodzenia, • prawo do nauki. **Prawa socjalne:** • prawo do ochrony zdrowia, • prawo do zabezpieczenia społecznego, • prawo do ochrony w razie bezrobocia, • prawo do ochrony małżeństwa, • prawo do wypoczynku, • prawo do szczególnej ochrony młodocianych. **Prawa kulturalne:** • wolność twórczości artystycznej, • prawo do korzystania z dóbr kultury krajowej i światowej.	**Prawa solidarnościowe:** • prawo do czystego środowiska, • prawo do rozwoju, • prawo do pokoju, • prawo do demokracji, • prawo do dostępu do czystej wody i urządzeń sanitarnych.

ĆWICZENIA

WYPEŁNIJ W ZESZYCIE

1 Zapoznaj się z fragmentami *Konstytucji RP* (art. 47, 60, 61. 1, 70. 4, 71. 1) i wykonaj polecenia.
- Podaj, w których artykułach opisano wolności i prawa polityczne.
- Wskaż fragmenty tekstu dotyczące drugiej generacji praw człowieka.

! 2 Zapoznaj się z fragmentami *Konstytucji RP* (art. 57–63) i wykonaj polecenia.
- Podaj przykłady wolności i praw politycznych zagwarantowanych w *Konstytucji RP*.
- Rozważ, czy wolności i prawa polityczne są niezbędne dla prawidłowego funkcjonowania państwa demokratycznego.
- Wyjaśnij, w jaki sposób każdy człowiek może wpływać na życie publiczne dzięki wolnościom i prawom politycznym wymienionym w *Konstytucji RP*.

3 Wyjaśnij, na czym polega rozróżnienie na prawa pierwszej i drugiej generacji. Wymień kilka przykładów praw człowieka należących do tych kategorii.

4 Scharakteryzuj prawa trzeciej generacji. Wskaż te prawa wśród podanych poniżej przykładów.

• *prawo do rozwoju* • *prawo do demokracji* • *prawo do wypoczynku* • *prawo do pokoju* • *wolność twórczości artystycznej* • *prawo do czystego środowiska* • *prawo do nauki*

5 Przeprowadźcie dyskusję na temat prawa do wypoczynku. Rozważcie, jak wyglądałoby życie Wasze i Waszych rodzin, gdyby nie było ono przestrzegane. W jaki sposób Wasi bliscy wykorzystują przysługujące im prawo?

★ 6 Odszukaj w dostępnych źródłach informacje o osobie ukazanej na zdjęciu i wykonaj polecenia.



Malala Yousafzai

- Odpowiedz, jaką działalnością zajmuje się ta osoba. O co walczy?
- Przedstaw krótko życiorys młodej kobiety zaprezentowanej na fotografii. W jakim jest wieku? Jakie nagrody i wyróżnienia jej przyznano?
- Wyraź opinię na temat aktywności Malali Yousafzai. Podaj argumenty na poparcie swojego zdania.

3. Ochrona praw człowieka

przyczyny łamania praw człowieka | Rzecznik Praw Obywatelskich | Rzecznik Praw Dziecka | organizacje pozarządowe zajmujące się ochroną praw człowieka

art. 5, art. 31, art. 77–80

Dlaczego łamane są prawa człowieka?

Prawa człowieka najczęściej są łamane tam, gdzie rządy mogą się czuć bezkarne w swoich działaniach wobec obywateli, czyli w krajach o ustroju autorytarnym lub totalitarnym. Do dodatkowych czynników zwiększających ryzyko należą bieda i mała wiedza obywateli o przysługujących im uprawnieniach, co może prowadzić do przyzwolenia na przemoc czy poczucia bezradności, bezsilności wobec niej.

Europa Zachodnia również nie jest wolna od przypadków naruszeń praw człowieka, pomimo że na Starym Kontynencie istnieje długa tradycja demokratyczna związana z ich ochroną. Zostały one zagwarantowane w licznych aktach prawnych, np. w konstytucjach, ustawach. Na Zachodzie działają również instytucje, które stoją na straży przestrzegania praw człowieka i obywatela. Podobne organy funkcjonują także w Polsce. Należą do nich m.in. Rzecznik Praw Obywatelskich i Rzecznik Praw Dziecka.

Przyczyny łamania praw człowieka

Ekonomiczne

Niekiedy państwa starają się zagwarantować przestrzeganie praw człowieka, lecz z powodu złej sytuacji ekonomicznej i panującej biedy nie udaje się zrealizować tego celu. Obywatele wielu państw rozwijających się mają np. utrudniony dostęp do nauki i opieki lekarskiej.



Kulturowe

Prawa człowieka w obecnym kształcie wywodzą się z kultury europejskiej. Nie zawsze są uznawane przez przedstawicieli innych kręgów kulturowych. Ta zasada działa w dwie strony: zachowanie normalne dla kultur nieeuropejskich bywa często źle oceniane w Europie.



Prawne

Wiele państw odmawia podpisania międzynarodowych konwencji dotyczących ochrony praw człowieka. Swoje decyzje tłumaczą tym, że umowy nie uwzględniają specyfiki danego kraju lub zawierają nadmiernie restrykcyjne przepisy.



Polityczne

Osoby sprawujące władzę dyktatorską często decydują się na poświęcanie życia obywateli i nieprzestrzeganie ich praw w imię realizacji własnych celów. Rządy autorytarne i totalitarne wykluczają też możliwość skutecznego kontrolowania ich działań przez instytucje demokratyczne.



Rzecznik Praw Obywatelskich

- Rzecznika powołuje Sejm RP za zgodą Senatu RP na **5-letnią kadencję**, z możliwością wyboru na kolejne pięć lat. Zadaniem tej osoby jest interweniowanie w sytuacjach, gdy organ państwa narusza prawa i wolności jednostki lub gdy zachodzi taka obawa.
- Podjęcie czynności przez rzecznika następuje z jego **własnej inicjatywy** lub na **wniosek** obywatela, cudzoziemca, organizacji pozarządowej czy organu samorządowego. Osoba występująca z takim wnioskiem powinna przedstawić sprawę i określić, jakie prawo zostało naruszone. Zgłoszenie takie jest bezpłatne.
- Rzecznik najpierw sprawdza podane we wniosku informacje. Jeśli stwierdzi, że są one prawdziwe, stara się nakłonić wskazany organ władzy państwowej do zmiany decyzji naruszającej prawa człowieka. Jeśli wynikała ona z niekonstytucyjnej ustawy, rzecznik może wystąpić do Trybunału Konstytucyjnego o zbadanie tego aktu pod kątem jego zgodności z przepisami ustawy zasadniczej.

Rzecznik Praw Dziecka

art. 72, art. 208–212

- Rzecznika powołuje Sejm RP za zgodą Senatu RP na **5-letnią kadencję** (z możliwością wyboru na kolejne pięć lat). Osoba ta stoi na straży praw najmłodszych, m.in. do życia, ochrony zdrowia, wychowania w rodzinie, nauki, godziwych warunków socjalnych. Chroni dzieci przed przemocą, wyzyskiem i zaniedbywaniem.
- Rzecznik może podjąć interwencję z **własnej inicjatywy** lub po otrzymaniu **wniosku** dotyczącego działań państwa, które są niekorzystne dla dzieci. Zgłoszenie jest wolne od opłat.
- Rzecznik ma prawo zwrócić się np. do organów władzy publicznej lub do organizacji pozarządowych z prośbą o złożenie wyjaśnień lub podjęcie określonych działań.
- Naruszenie praw dziecka może zgłosić każdy: samo dziecko, jego rodzic lub opiekun, krewny, pedagog szkolny, nauczyciel. Rzecznik gwarantuje tej osobie anonimowość. Forma przekazania informacji nie ma znaczenia (można to zrobić ustnie albo pisemnie – także drogą e-mailową).

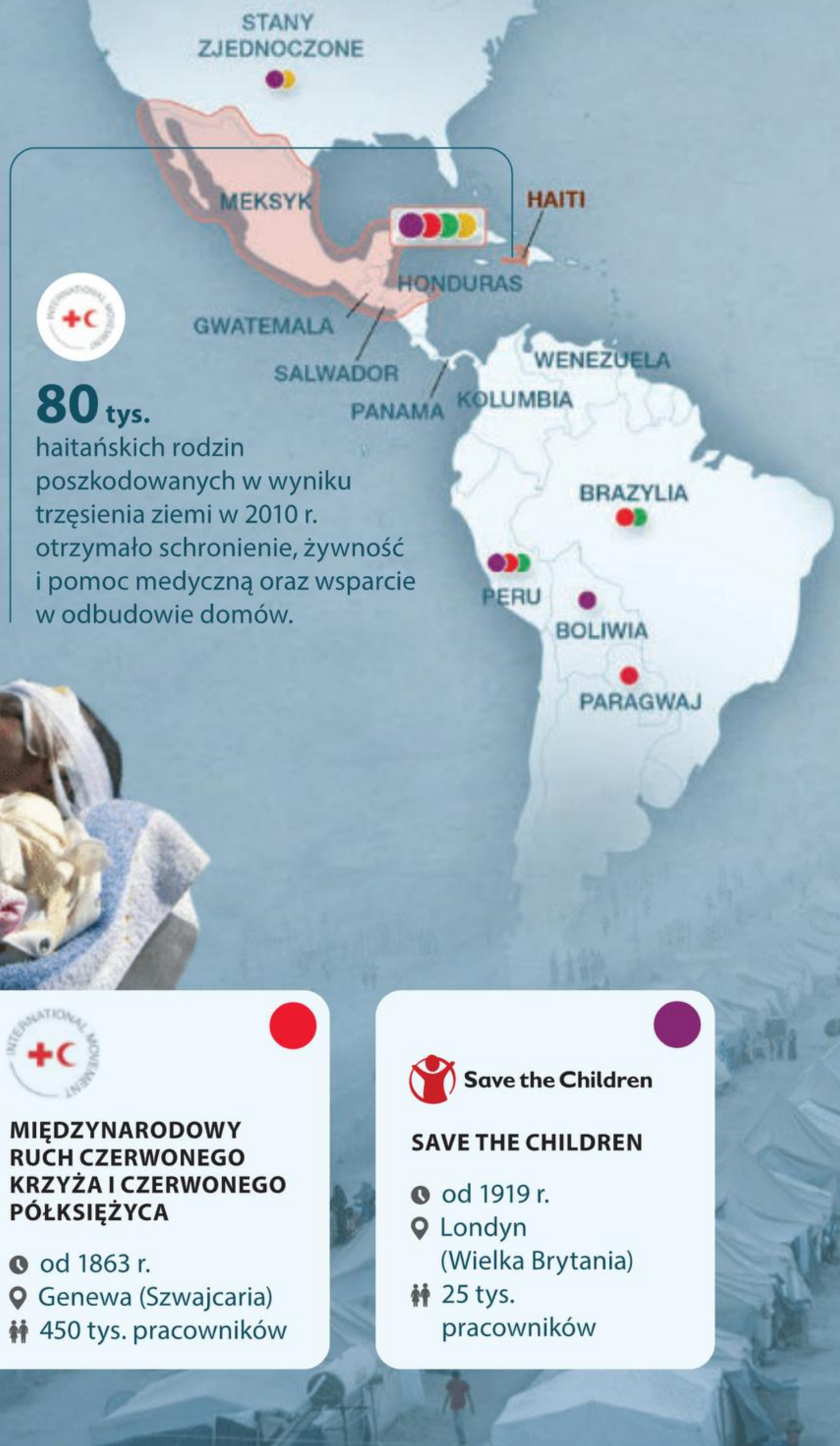
Sprawy kierowane do Rzecznika Praw Dziecka

Rodzaj spraw	Przykłady zgłaszanych problemów
Sprawy finansowe	trudności w uzyskaniu renty, alimentów, mieszkania lub zabezpieczenia socjalnego
Sprawy związane z edukacją i oświatą	protesty społeczności lokalnych przeciwko likwidacji placówek oświatowych, prośby o zapewnienie dzieciom dowozu do szkół lub o inne zorganizowanie zajęć lekcyjnych, indywidualne skargi na niewłaściwe traktowanie uczniów przez nauczycieli oraz na przemoc w szkole
Sprawy dotyczące dostępu do służby zdrowia	prośby o pokrycie kosztów leczenia, rehabilitacji bądź zakupu specjalistycznego sprzętu, a także o zwolnienie rodziców z opłat za pobyt w szpitalu w czasie choroby dziecka
Sprawy wynikające z wyroków sądowych	utrudnione kontakty z dzieckiem, ograniczenie władzy rodzicielskiej, uprowadzenie dziecka za granicę przez jednego z rodziców

Organizacje chroniące prawa człowieka

Oprócz organizacji zrzeszających państwa i organów władzy publicznej ochroną praw człowieka zajmują się także niektóre organizacje pozarządowe. Niosą one pomoc osobom poszkodowanym w wyniku katastrof naturalnych (np. suszy, epidemii) lub zdarzeń spowodowanych działalnością człowieka (wojen, prześladowań itp.).





80 tys.
haitańskich rodzin poszkodowanych w wyniku trzęsienia ziemi w 2010 r. otrzymało schronienie, żywność i pomoc medyczną oraz wsparcie w odbudowie domów.

MIĘDZYNARODOWY RUCH CZERWONEGO KRZYŻA I CZERWONEGO PÓŁKSIĘŻYCA

- od 1863 r.
- Genewa (Szwajcaria)
- 450 tys. pracowników

SAVE THE CHILDREN

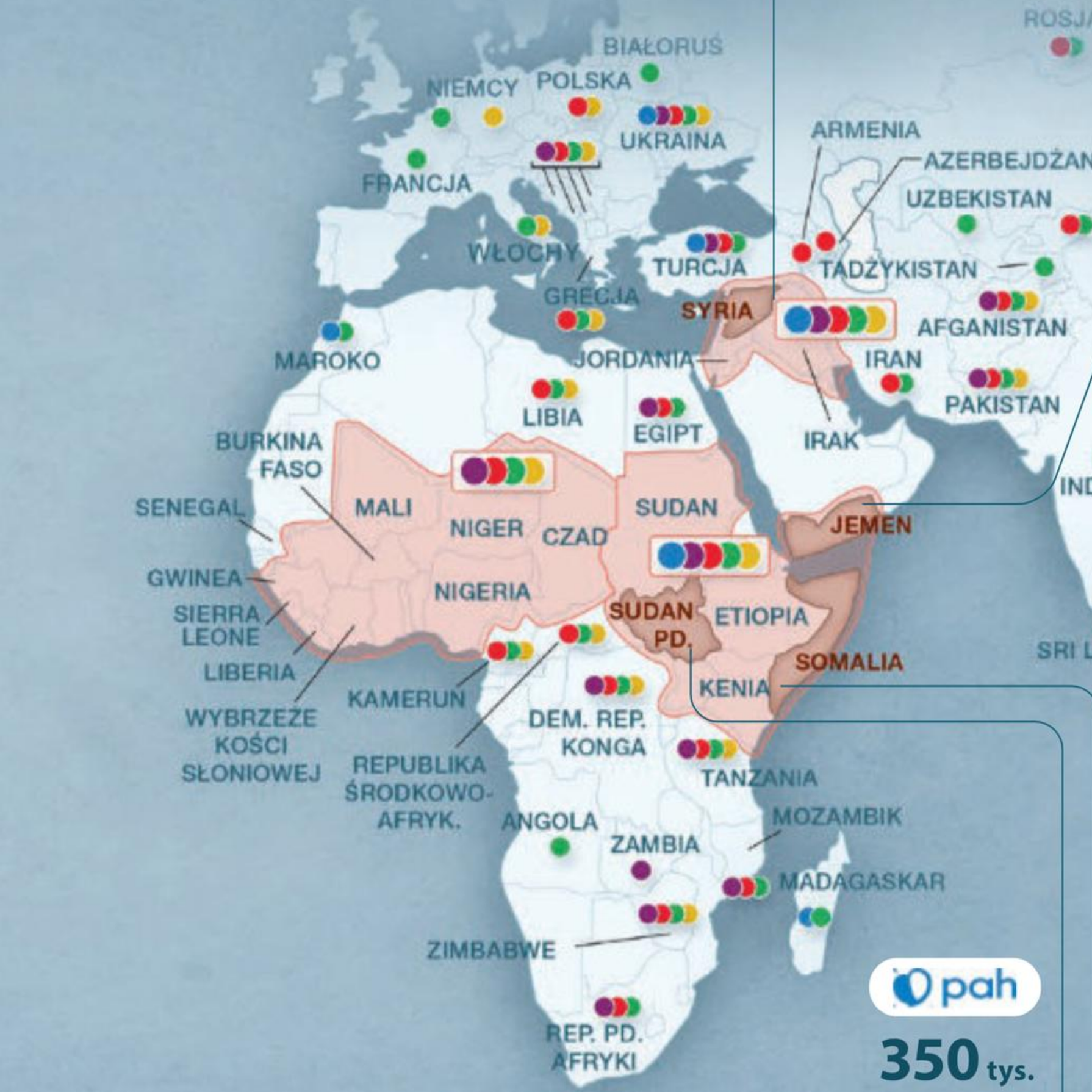
- od 1919 r.
- Londyn (Wielka Brytania)
- 25 tys. pracowników

1,2 mln

ofiar wojny domowej w Syrii uzyskało w 2021 r. schronienie, żywność oraz pomoc medyczną.

260 tys.

ofiar wojny domowej oraz susz i epidemii w Jemenie otrzymało w 2022 r. żywność i pomoc lekarską.



2,5 mln

somalijskich dzieci oraz ok. 1,5 mln dorosłych z tego kraju poszkodowanych w wyniku konfliktów zbrojnych, suszy i powodzi otrzymało w 2022 r. wodę, żywność oraz pomoc medyczną. Dzieciom zapewniono lepszy dostęp do edukacji.

350 tys.

ofiar konfliktów zbrojnych, głodu, epidemii i suszy w Sudanie Południowym uzyskało pomoc żywnościową i dostęp do wody pitnej dzięki wybudowaniu lub wyremontowaniu ponad 700 studni.

POLSKA AKCJA HUMANITARNA

- od 1992 r.
- Warszawa
- 240 pracowników

LEKARZE BEZ GRANIC

- od 1971 r.
- Genewa (Szwajcaria)
- 35 tys. pracowników

MIĘDZYNARODOWY KOMITET RATUNKOWY

- od 1933 r.
- Nowy Jork (Stany Zjednoczone)
- 11 tys. pracowników

Prawa człowieka a organizacje pozarządowe

Liczba organizacji pozarządowych zajmujących się ochroną praw człowieka sukcesywnie rośnie. W latach 40. XX w. w pracach nad *Powszechną deklaracją praw człowieka* uczestniczyło tylko 15 organizacji pozarządowych – obecnie działa około 1000 takich instytucji. Tak duża zmiana jest także świadectwem przemian cywilizacyjnych i kulturowych: bardzo zwiększyła się świadomość społeczna dotycząca praw, jakie przysługują każdemu człowiekowi. Ponadto informacje o przypadkach łamania tych praw są szybko nagłaśniane dzięki internetowi.

Czy wiesz, że...

Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża jest jedną z najstarszych organizacji zajmujących się ochroną praw oraz godności człowieka. Komitet powstał w 1863 r. z inicjatywy szwajcarskiego dobroczyńcy i działacza Henriego Dunanta. W kolejnych dziesięcioleciach instytucja ta wykazała się dużą skutecznością działania. Obecnie komitet jest częścią Międzynarodowego Ruchu Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca, który zrzesza organizacje pozarządowe działające w skali międzynarodowej oraz krajowej. W naszym kraju ruch reprezentuje Polski Czerwony Krzyż (PCK), założony w 1919 r.

Organizacje pozarządowe zajmujące się ochroną praw człowieka

Amnesty International
jest ogólnoświatowym ruchem chroniącym prawa człowieka. Zajmuje się wykrywaniem i dokumentowaniem przypadków łamania tych praw oraz prowadzi kampanie w celu powstrzymania bezprawnych działań. AI jest zorganizowana w taki sposób, aby umożliwić zwykłym ludziom występowanie w obronie osób, których prawa są zagrożone.

Polski Czerwony Krzyż
to najstarsza polska organizacja humanitarna. PCK wspiera osoby w trudnej sytuacji – ofiary klęsk żywiołowych i wojen oraz ludzi ubogich, bezdomnych. Ponadto organizuje honorowe krwiodawstwo i promuje ideę pomagania innym oraz postawy prozdrowotne i ekologiczne. Organizacja działa również wśród młodzieży – uczniowie mogą tworzyć Szkolne Koła PCK.

Helsińska Fundacja Praw Człowieka
została założona w 1989 r. w Warszawie. Fundacja monitoruje prawo stanowione w Polsce i decyzje organów państwa pod kątem ich zgodności z prawami człowieka. Pomaga osobom, których prawa zostały naruszone, i prowadzi działalność edukacyjną w zakresie praw człowieka.

Fundacja Panoptykon
stawia sobie za cel obserwację działań państwa, instytucji oraz firm zmierzających do kontrolowania obywateli i obywatelek, a także gromadzących informacje na ich temat. Organizacja bada, jak te podmioty wykorzystują pozyskane dane, ujawnia nadużycia, walczy o zmiany w prawie, które umożliwią ochronę wolności oraz prywatności użytkowników internetu i telefonów.

ĆWICZENIA

WYPEŁNIJ W ZESZYCIE

! 1 Przeczytaj tekswt i wykonaj polecenie.

PRACA Z TEKSTEM

Ustawa z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich [fragment]

Zgodnie z art. 10 ustawy z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (tekst jednolity Dziennik Ustaw z 2014 r. poz. 1648), wniosek kierowany do Rzecznika jest wolny od opłat, nie wymaga zachowania szczególnej formy, lecz powinien zawierać oznaczenie wnioskodawcy oraz osoby, której wolności i praw sprawa dotyczy, a także określać przedmiot sprawy.

Do złożenia wniosku do Rzecznika Praw Obywatelskich nie jest wymagane pełnomocnictwo (informacja dla adwokatów i radców prawnych).

Źródło: Dz.U. z 1987 r. Nr 21, poz. 123.

- Wyjaśnij, jaką rolę w systemie ochrony praw człowieka odgrywa Rzecznik Praw Obywatelskich.
- Na podstawie tekstu wskaż poprawne dokończenie zdania.
  Aby wniosek kierowany do Rzecznika Praw Obywatelskich mógł zostać rozpatrzony zgodnie z prawem, składający go obywatel jest zobowiązany do
  A. zachowania określonej formy wniosku.
  B. podania danych wnioskodawcy bądź osoby, której wniosek dotyczy.
  C. skorzystania z pośrednictwa pełnomocnika – adwokata lub radcy prawnego.
  D. wypełnienia wniosku wyłącznie w formie cyfrowej.
- Przygotuj notatkę na temat trzech interwencji, które przeprowadził w ostatnim roku Rzecznik Praw Obywatelskich. Skorzystaj z dostępnych źródeł informacji.

2 Wymień działania, które mogą podjąć Rzecznik Praw Obywatelskich i Rzecznik Praw Dziecka, jeśli stwierdzą, że nastąpiło naruszenie praw człowieka.

3 Odwiedź stronę internetową Rzecznika Praw Dziecka i zapoznaj się z zamieszczonymi na niej wiadomościami. Jakich tematów dotyczą? Jakie są formy kontaktu z Biurem RPD?

4 Przygotuj w ciekawej formie prezentację na temat działalności wybranej organizacji pozarządowej zajmującej się ochroną praw człowieka.

5 Wyjaśnij, na czym polega maraton pisania listów organizowany przez Amnesty International. Informacji na ten temat poszukaj w internecie.

★ 6 Zinterpretuj zamieszczony obok rysunek. Odwołaj się do zadań organu państwa, którego on dotyczy.



4. Bezpieczeństwo nieletnich

formy przemocy | przeciwdziałanie przemocy | zagrożenia w internecie

Problem przemocy

Jednym z głównych problemów w środowisku młodzieży jest przemoc, czyli różnego rodzaju zamierzone działania, których celem jest wyrządzenie drugiej osobie szkody, krzywdy, poniżenie jej czy zadanie cierpienia. Młodzi ludzie mogą doświadczać przemocy w różnych grupach i sytuacjach: w rodzinie, gronie znajomych czy w szkole. Najczęściej spotyka ich ona ze strony rówieśników. Wyróżniamy dwa podstawowe rodzaje przemocy:

- **fizyczną**, polegającą na naruszeniu wolności i nietykalności cielesnej, np. poprzez bicie, popychanie, szarpanie, krępowanie ruchów, odbieranie przedmiotów, wymuszanie pieniędzy,
- **psychiczną**, która przejawia się naruszaniem godności osobistej, np. obrażaniem, zastraszaniem, szantażowaniem czy wyśmiewaniem z różnych powodów (np. pochodzenia, cech fizycznych), a także rozpowszechnianiem fałszywych informacji o danej osobie, zarówno osobiście, jak i za pośrednictwem SMS-ów oraz mediów społecznościowych.

Wśród młodzieży często występującą formą przemocy jest **dręczenie**, łączące przemoc fizyczną i psychiczną, polegające na długotrwałym prześladowaniu i upokarzaniu określonej osoby, co prowadzi do wykluczenia jej z grupy.

Wszystkie omówione rodzaje przemocy mogą mieć tragiczne konsekwencje.



W zwalczaniu przemocy kluczową rolę odgrywają świadkowie zdarzeń tego rodzaju. Jeżeli w danej sytuacji cała grupa obserwatorów zdecydowanie przeciwstawi się jednostce atakującej ofiarę i potępi jej zachowanie, jest duża szansa, że agresor zrezygnuje. Natomiast milczenie i obojętność na przemoc czynią świadków współwinnymi, którzy na nią przyzwalają i sprawiają, że sprawcy czują się bezkarni, choć nie mają do tego prawa.

Ludzie spotykający się z agresją otoczenia często żyją w poczuciu lęku, zagrożenia, mają niskie poczucie własnej wartości. Mogą przez to osiągać gorsze wyniki w nauce i pracy. Wielu z nich zaczyna izolować się od rówieśników z obawy, że kolejne osoby również będą chciały ich skrzywdzić. Zdarza się, że szukając ucieczki od swoich problemów, popadają w uzależnienia, a nawet podejmują próby samobójcze. W związku z tak poważnymi skutkami stosowanie przemocy jest zabronione przez prawo.

Internet – korzyści i zagrożenia

Rozwój nowych technologii i ich powszechna dostępność to zasadniczo pozytywne zjawisko. Korzyści, jakie niesie ze sobą rozwój sieci, to m.in. możliwość łatwego zdobywania wiedzy i umiejętności czy rozwijania zainteresowań, a także szybki dostęp do informacji.

Inną zaletą środowiska cyfrowego jest to, że każdy człowiek może nawiązywać liczne kontakty w **społecznościach internetowych**, tworzonych w mediach społecznościowych, na forach dyskusyjnych czy portalach internetowych. Członków tych grup łączą wspólne zainteresowania, przeżycia, problemy i wartości.

Jednak młodzież korzystająca z internetu bez umiaru czy też bez wiedzy o działających w nim mechanizmach jest narażona na liczne zagrożenia.

- Zbyt częste korzystanie z internetu może prowadzić do **uzależnienia**. U osób uzależnionych pojawiają się problemy z koncentracją, agresywne zachowania, niepokój i stany lękowe. Zaniedbują one swoje obowiązki domowe, szkolne czy zawodowe. Internet staje się dla nich ważniejszy niż kontakty z rodziną i przyjaciółmi.

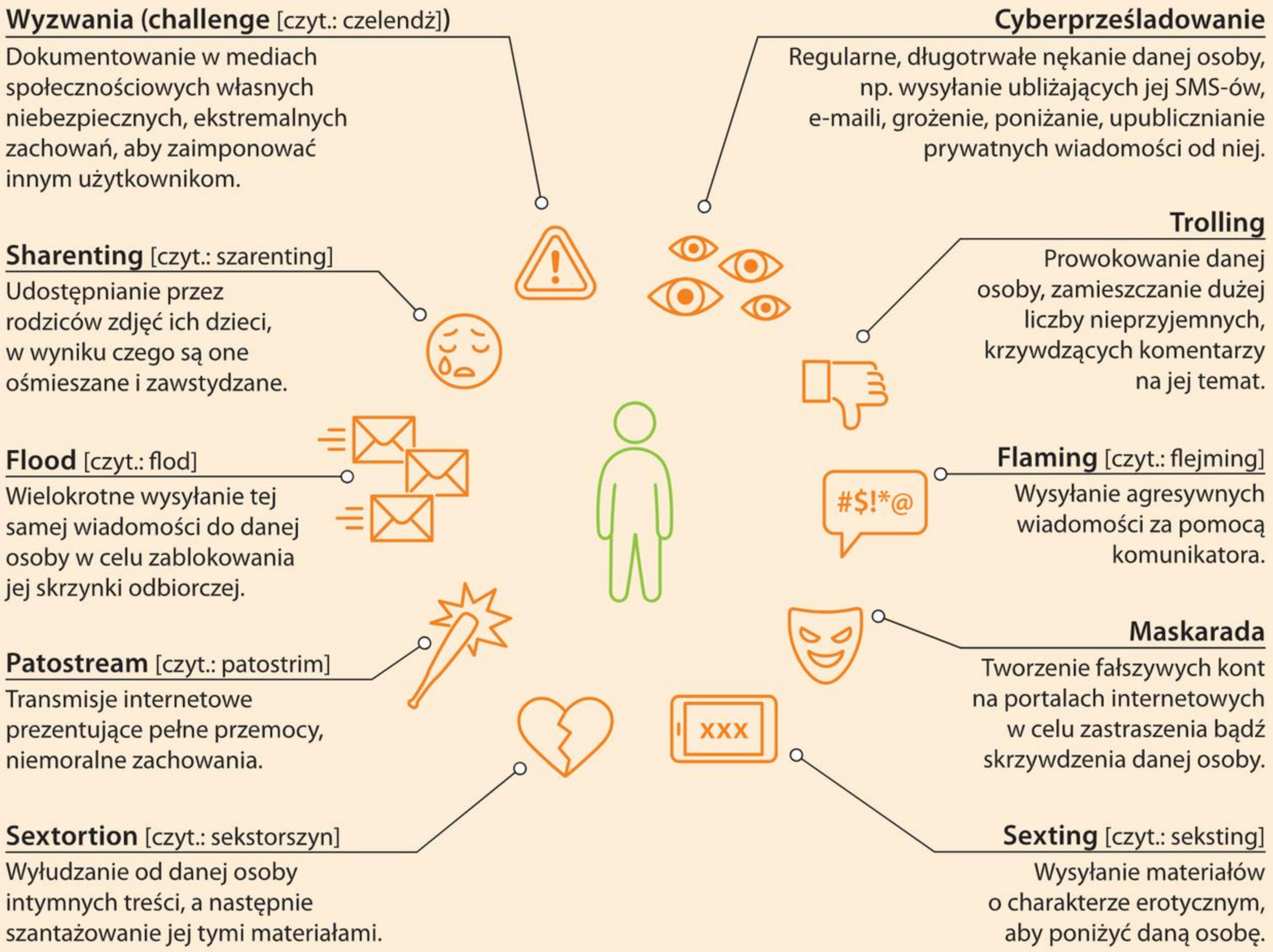
Okiem nastolatka

Młode osoby stykające się z przemocą często nie wiedzą, jak uzyskać skuteczną pomoc, jest jednak kilka sposobów poradzenia sobie z tym problemem.

- Jeśli sytuacja zdarzyła się w szkole, należy o tym powiadomić wychowawcę, który powinien podjąć odpowiednie działania. Można również zgłosić się do szkolnego pedagoga lub psychologa. O najpoważniejszych przypadkach stosowania przemocy dyrektor szkoły ma obowiązek zawiadomić policję.
- O swojej sytuacji należy również porozmawiać z rodzicami. Mogą oni interweniować u wychowawcy lub dyrektora szkoły. Jeśli te działania okażą się nieskuteczne, rodzice mają prawo skierować sprawę do Kuratorium Oświaty – instytucji nadzorującej funkcjonowanie szkół w województwie – lub zgłosić się na policję. W trudnych przypadkach pomocy poszkodowanym udziela także Rzecznik Praw Dziecka.
- W sytuacji, kiedy dana osoba doświadcza przemocy poza szkołą, również należy zacząć od rozmowy z rodziną oraz zgłoszenia się do pedagoga czy psychologa.
- Kolejną drogą poszukiwania wsparcia i pomocy są: Ogólnopolskie Pogotowie dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia", centra pomocy kryzysowej oraz telefony zaufania, których numery są dostępne w internecie.

- Internauta może również stać się ofiarą **cyberprzemocy**. Polega ona na nękaniu, poniżaniu i ośmieszaniu danej osoby w sieci, np. poprzez rozpowszechnianie fałszywych informacji lub przesyłanie obraźliwych wiadomości. Takie działania są niezgodne z prawem – trzeba zgłosić je rodzicom, nauczycielom, policji.
- W sytuacji, w której osoba znana nam z internetu proponuje spotkanie, należy zachować ostrożność. Rozmówca może nie być np. naszym rówieśnikiem, tylko dorosłym przestępcą.
- W internecie jesteśmy szczególnie narażeni na **oszustwa** i **wyłudzenia**. Polegają one m.in. na sprzedaży nieistniejących towarów i usług czy wykradaniu naszych danych i haseł, co może prowadzić do przejmowania kont w mediach społecznościowych, skrzynek poczty elektronicznej czy rachunków bankowych. Dlatego korzystając z sieci, należy stosować zasadę ograniczonego zaufania i nigdy nie otwierać linków pochodzących z nieznanych źródeł, a także chronić swoje dane osobowe.

Rodzaje cyberprzemocy



Źródło: Instytut Psychologii Zdrowia.

ĆWICZENIA

WYPEŁNIJ W ZESZYCIE

! **1** Przeczytaj tekst, a następnie wykonaj polecenia.

PRACA Z TEKSTEM

Zdecydowana większość młodych internautów korzysta z komunikatorów, czatów i portali społecznościowych. Dzieci zawierają w ten sposób nowe znajomości, co naraża je na możliwość kontaktów z niebezpiecznymi osobami. Przez swoją niewiedzę i łatwowierność młodzi internauci niejednokrotnie stają się ofiarami przestępstw z użyciem sieci: oszustw, wyłudzeń, włamań komputerowych i innych.

Dzieci często podają obcym w sieci prywatne informacje oraz umawiają się z osobami poznanymi w internecie na spotkania w rzeczywistym świecie. O internetowych znajomościach dzieci często nie informują nikogo, udając się na nie w pojedynkę lub z inną osobą nieletnią. Jest to szczególnie niebezpieczne w związku z coraz częstszym uwodzeniem dzieci w sieci.

Skala zagrożenia

- Ponad 90% młodych internautów korzysta z serwisów komunikacyjnych.
- 68% dzieci korzystających z internetu otrzymało propozycję spotkania od osób poznanych w sieci. 44,6% z nich skorzystało z takiej propozycji.
- Jedynie 23,6% dzieci informuje rodziców o spotkaniach z osobami poznanymi w sieci.
- Połowa dzieci spotyka się z internetowymi „znajomymi" w pojedynkę.

Źródło: *Jak reagować na cyberprzemoc. Poradnik dla szkół.*

- Wymień zagrożenia, na które są narażeni młodzi ludzie korzystający z internetu.
- Zastanów się, w jaki sposób możesz zareagować, jeżeli dowiesz się, że ktoś z Twoich znajomych stał się ofiarą cyberprzemocy.

2 Poszukaj w internecie informacji o *Niebieskich kartach*. Zapoznaj się z *Kartą A* i *Kartą B*. Następnie sporządź w zeszycie notatkę na temat praw ofiar przemocy domowej. Wskaż instytucje, do których osoby poszkodowane mogą się zwrócić o pomoc. Podaj adresy dwóch tego typu organizacji.

3 Przygotuj praktyczny poradnik bezpiecznego korzystania z internetu i przeciwdziałania negatywnym zjawiskom, jakie się wiążą z jego używaniem.

4 Wytłumacz, czym są społeczności internetowe, a następnie wymień te, do których należysz ze swoimi znajomymi.

5 Podzielcie się na 4–5-osobowe grupy i przygotujcie plakaty przestrzegające przed najgroźniejszym, Waszym zdaniem, zagrożeniem, na które są narażeni młodzi ludzie korzystający z sieci. Pamiętajcie o przykuwającej uwagę formie plakatu, jego czytelności i jasności przekazu.

PRACA W GRUPACH

5. Nieletni wobec prawa

odpowiedzialność prawna nieletnich | policja | straż miejska (gminna) | służby porządkowe

Kto to jest nieletni?

Według polskiego prawa pełnoletność uzyskuje się wraz z ukończeniem 18 lat. Osoby młodsze nazywa się:

- **małoletnimi** lub **niepełnoletnimi** (w prawie cywilnym),
- **nieletnimi** (w prawie karnym osoby, które nie ukończyły 17 lat).

Odpowiedzialność prawna nieletnich

Za popełnienie zabronionego czynu odpowiada sprawca, który ukończył 13 lat. Jeśli przestępstwa dopuści się młodsze dziecko, konsekwencje prawne ponoszą jego rodzice albo opiekunowie. Na karę pozbawienia wolności może zostać skazana osoba, która ukończyła 17 lat.

Sprawców pomiędzy 13 a 17 rokiem życia traktuje się inaczej niż dorosłych. Celem postępowania sądowego nie jest wymierzenie kary, lecz ustalenie środków wychowawczych lub poprawczych, które wpłyną na zmianę zachowań i postaw nieletnich. Wyjątkiem jest sytuacja, gdy nastolatek po ukończeniu 15 roku życia popełni poważne przestępstwo, np. zabójstwo, a okoliczności sprawy i stopień demoralizacji sprawcy zmuszają sąd do zastosowania wobec niego takich samych rozwiązań jak w przypadku osób pełnoletnich.

Przy rozstrzyganiu tego typu spraw organy państwowe muszą kierować się dobrem nieletnich. Trzeba wziąć pod uwagę ich wiek, stan zdrowia, stopień rozwoju psychicznego i fizycznego, cechy charakteru, zachowanie, przyczyny i stopień demoralizacji, a także środowisko, z którego pochodzą.

Każda osoba lub instytucja, która zaobserwuje demoralizację nieletniego, popełnienie przez niego zabronionego czynu albo np. uchylanie się od obowiązku szkolnego, musi o tym fakcie zawiadomić rodziców, opiekunów, szkołę, policję lub sąd rodzinny.

Czy wiesz, że...

Często pojęcia „przestępstwo" i „wykroczenie" są używane zamiennie, faktycznie mają jednak odmienne znaczenie. O wykroczeniu mówimy, jeśli sprawca dopuścił się czynu zabronionego i społecznie szkodliwego. Zgodnie z *Kodeksem wykroczeń* karą za takie niedozwolone zachowanie mogą być m.in. grzywna, nagana, areszt lub ograniczenie wolności na czas do jednego miesiąca. Natomiast przestępstwo to czyn zabroniony, którego szkodliwość społeczna jest większa niż w przypadku wykroczenia i który jest zagrożony surowszymi karami (np. ograniczeniem wolności na okres dłuższy niż miesiąc). Ponadto sprawca wykroczenia może je popełnić umyślnie lub nieumyślnie, podczas gdy wśród przestępstw wyróżniamy (obok występków) zbrodnie, które zawsze są czynami umyślnymi.

Policja i jej uprawnienia

Policja to umundurowana i uzbrojona formacja służąca społeczeństwu. Do jej głównych zadań należą m.in.: ochrona życia, zdrowia i mienia ludzi, wykrywanie przestępstw i ściganie ich sprawców, kontrola ruchu drogowego,

zabezpieczanie zgromadzeń publicznych i imprez masowych. W związku z wykonywaniem swoich obowiązków policjanci mają prawo do:

- legitymowania (sprawdzania dokumentów) osób w celu ustalenia ich tożsamości,
- zatrzymywania ludzi stwarzających bezpośrednie zagrożenie dla życia, zdrowia lub mienia innych,
- przeprowadzania kontroli osobistych, przeglądania bagaży i ładunków, przeszukiwania pomieszczeń,
- stosowania środków przymusu bezpośredniego (np. siły fizycznej, kajdanek, gazu łzawiącego) i broni palnej,
- obserwowania i rejestrowania zdarzeń w miejscach publicznych,
- zatrzymywania sprawców przemocy w rodzinie, stwarzających zagrożenie dla ludzkiego życia lub zdrowia.

Policjant a obywatel

Przystępujący do działań wobec obywateli policjant ma obowiązek podać swoje dane: stopień służbowy oraz imię i nazwisko, a także wskazać podstawę prawną i przyczynę interwencji. Jeśli funkcjonariusz tego nie uczyni, uczestnik zdarzenia ma prawo tego od niego zażądać. Policjanci są zobowiązani traktować obywateli z poszanowaniem ich godności, jednak w przypadku, kiedy uczestnicy zdarzenia nie stosują się do poleceń funkcjonariuszy i są agresywni, policjanci mogą użyć środków przymusu. Jeżeli interwencja funkcjonariuszy budzi zastrzeżenia, poszkodowani mają prawo do złożenia w prokuraturze **zażalenia** na działanie służb. Rozpatrywanie takich spraw mogą ułatwić nagrania – obywatelom wolno rejestrować działania policji.

Okiem nastolatka

art. 40–42

Nieletni mają szczególne prawa w trakcie działań policji.

- O interwencji wobec osoby niepełnoletniej policjant powiadamia jej rodziców albo opiekunów.
- W wypadku zatrzymania młodych ludzi nie wolno stosować kajdanek (jest to dopuszczalne tylko w stosunku do osób powyżej 15 roku życia, które popełniły przestępstwo przeciwko życiu lub zdrowiu).
- Przesłuchanie nieletniego odbywa się w obecności jego rodziców, opiekunów bądź obrońcy.
- Po zatrzymaniu nastolatek jest umieszczany w policyjnej izbie dziecka. Pobyt w niej nie może trwać dłużej niż 48 godzin.

Straż miejska (gminna)

Drugą obok policji służbą mundurową, z której funkcjonariuszami obywatele mają najczęstszy kontakt, jest straż miejska (gminna). O utworzeniu tej formacji decydują władze lokalne, które mogą się na to zdecydować, lecz nie mają takiego obowiązku.

Główną rolą straży jest zapewnienie spokoju i porządku na terenie miasta (gminy), czuwanie nad prawidłowością ruchu drogowego oraz współdziałanie z innymi służbami w celu ochrony uczestników podczas zgromadzeń i imprez publicznych. W związku z wykonywaniem swoich zadań strażnicy mają prawo m.in.:

- stosować środki wychowawcze, czyli udzielać pouczeń i ostrzeżeń,
- legitymować osoby w celu ustalenia ich tożsamości (np. na podstawie dowodu osobistego), a także przeprowadzać kontrole osobiste,

- zatrzymywać i przekazywać policji osoby stwarzające zagrożenie dla życia i zdrowia innych oraz niszczące własność prywatną lub publiczną,
- karać mandatami za wykroczenia przeciwko porządkowi publicznemu (np. za zakłócanie ciszy nocnej, niszczenie mienia).

W szczególnie trudnych, niebezpiecznych sytuacjach funkcjonariusze straży mogą używać niektórych środków przymusu bezpośredniego stosowanych przez policję, np. pałek, kajdanek, miotaczy gazu, paralizatorów. W odróżnieniu od policjantów strażnicy nie są natomiast uzbrojeni w broń palną.

Służby porządkowe

Zgodnie z przepisami w trakcie imprez masowych (np. koncertów czy zawodów sportowych) nad bezpieczeństwem uczestników muszą czuwać służby porządkowe. W ich skład wchodzą osoby posiadające odpowiednie kwalifikacje do zabezpieczania takich wydarzeń. Często są to pracownicy agencji ochrony.

Pomimo że służby porządkowe nie są instytucjami państwowymi ani samorządowymi, obowiązujące przepisy dają im niektóre uprawnienia przysługujące policjantom oraz strażnikom. Mają np. prawo legitymować uczestników ochranianych imprez, przeglądać ich odzież, torby i plecaki, a jeśli dana osoba stwarza poważne zagrożenie dla innych – ująć ją, a następnie przekazać policji. Ponadto w trosce o bezpieczny przebieg wydarzenia służbom nie wolno wpuszczać na jego teren osób pod wpływem alkoholu lub narkotyków, a także posiadających niebezpieczne przedmioty oraz objętych zakazem wstępu na takie imprezy.

Inne służby mundurowe

Nazwa	Wybrane zadania
Straż Graniczna	• ochrona granic państwowych na lądzie i morzu, kontrola ruchu granicznego • zwalczanie przestępczości związanej z przekraczaniem granic, np. przewożenia towarów zabronionych (broń i amunicja) oraz transportu produktów, które bezprawnie nie zostały zgłoszone do opodatkowania, czyli akcyzy • kontrolowanie legalności wykonywania pracy przez cudzoziemców, także prowadzenia przez nich działalności gospodarczej
Służba Celno-Skarbowa	• wykrywanie i zwalczanie przestępczości skarbowej (np. wyłudzania podatku od wartości towarów i usług, czyli VAT-u) • pobór należności celnych oraz innych opłat związanych z przywozem i wywozem towarów
Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego	• przeciwdziałanie najpoważniejszym zagrożeniom dla państwa, m.in. działalności szpiegowskiej, terroryzmowi i przestępczości zorganizowanej • wykrywanie i zwalczanie nielegalnej produkcji broni oraz handlu materiałami wybuchowymi, bronią i narkotykami
Straż Ochrony Kolei	• ochrona życia i zdrowia ludzi oraz mienia na obszarze kolejowym, w pociągach i na dworcach kolejowych • kontrola przestrzegania przepisów porządkowych na obszarze kolejowym, w pociągach i na dworcach kolejowych

ĆWICZENIA

WYPEŁNIJ W ZESZYCIE

1 Przeczytaj tekst i wykonaj polecenie.

PRACA Z TEKSTEM

Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich [fragment]

Art. 19. Przy wysłuchaniu nieletniego należy dążyć do zapewnienia mu pełnej swobody wypowiadania się. Wysłuchanie nieletniego powinno odbywać się w warunkach zbliżonych do naturalnych, w miarę potrzeby w miejscu zamieszkania nieletniego, przy czym unikać należy wielokrotnego wysłuchiwania nieletniego co do tych samych okoliczności lub okoliczności ustalonych już innymi dowodami i niebudzących wątpliwości.

Źródło: Dz.U. z 1982 r. Nr 35, poz. 228.

Wskaż zdanie prawdziwe.

A. Nieletni podejrzany o popełnienie przestępstwa ma ograniczoną możliwość przedstawienia własnego stanowiska.

B. Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich gwarantuje młodym ludziom ochronę ich dobra i ograniczenie czynników mogących wywołać stres w trakcie postępowania służb.

C. Wysłuchanie nieletniego powinno być przeprowadzone w komisariacie policji.

D. Wielokrotne przesłuchiwanie nieletniego jest zakazane.

! **2** Wyjaśnij, na jakich zasadach nieletni odpowiadają za popełnienie wykroczeń i przestępstw. Następnie zapoznaj się z paragrafem 2 artykułu 10 *Kodeksu karnego*. Wskaż rodzaje przestępstw, w których wypadku prawo dopuszcza odpowiedzialność karną nieletnich sprawców po ukończeniu 15 roku życia.

3 Wymień prawa i obowiązki obywatela, wobec którego podjęła działania policja. Jaka ochrona w tej sytuacji przysługuje nieletnim? Do jakiego zachowania są zobowiązani w takich okolicznościach policjanci?

4 Zapoznaj się z serwisem internetowym Centralnego Biura Śledczego Policji. Omów najważniejsze zadania tej jednostki. Przedstaw także przykłady akcji, które przeprowadziła ona w ciągu ostatnich kilku miesięcy.

5 Wskaż właściwe dokończenie zdania.

Strażnicy miejscy w związku z wykonywaniem swoich zadań mają prawo do

A. podsłuchiwania rozmów telefonicznych.

B. legitymowania osób w celu ustalenia ich tożsamości.

C. prowadzenia śledztw i przesłuchiwania podejrzanych.

D. osadzania w areszcie osób stwarzających zagrożenie dla innych.

FAKTY i OPINIE

Wolność czy bezpieczeństwo?

Przeczytaj fragmenty tekstów i zapoznaj się z poglądami ich autorów. Porównaj zaprezentowane w nich argumenty, odpowiedz na pytania i wypowiedz się na temat tego, czy można ochronić bezpieczeństwo jednostki bez ograniczania jej wolności. Jakie działania należałoby podejmować w sytuacjach, kiedy wolność określonej osoby lub grupy osób stwarza zagrożenie dla bezpieczeństwa pozostałych?

W europejskiej myśli nowożytnej zwracano uwagę, że wolność musi mieć granice. Te granice wyznaczają prawa (w tym prawo do bezpieczeństwa) innych. Dla Thomasa Hobbesa [czyt.: tomasa hobsa] człowiek, który z natury i instynktu zajmuje się wyłącznie swoimi sprawami, bo z natury jest egoistą, dla którego dobrem jest tylko jego własne dobro, jest właśnie wolny. W konsekwencji społeczność takich egoistów pozostaje ze sobą w ciągłej walce. Wszyscy walczą z wszystkimi. [...] Aby zaprzestać wszystko niszczącej wojny i uzyskać bezpieczeństwo, każdy ustąpił więc część swych praw i wolności na rzecz społeczności, aby uzyskać od niej obronę. Tak więc według Hobbesa, pokój, bezpieczeństwo uzyskuje się kosztem części wolności. Tę umowę, na podstawie której wymieniono część wolności za bezpieczeństwo, Hobbes nazywa umową społeczną. Jej istotą jest wyważenie: część wolności w zamian za bezpieczeństwo.

Nie ulega wątpliwości, że nie można mieć równocześnie pełnej wolności i pełnego bezpieczeństwa. Nadmiar wolności, uzyskanej kosztem rezygnacji z bezpieczeństwa, prowadzi do anarchii. Chęć zapewnienia bezpieczeństwa uzyskanego kosztem wolności prowadzić może do państwa policyjnego.

Z jakiej części wolności można zrezygnować na rzecz bezpieczeństwa i ile bezpieczeństwa, uzyskanego kosztem wolności, jest naprawdę niezbędne?

W państwie demokratycznym decydują o tym obywatele. W państwie niedemokratycznym prawo decydowania o tym, ile wolności, a ile bezpieczeństwa należy się obywatelowi i całemu społeczeństwu, uzurpuje sobie władza. [...]

Jak pokazują wyniki badań nad strachem przed przestępstwem, silny strach [...] skutkuje określonymi postawami [...]. Ludzie o poczuciu zagrożenia [...] sami ograniczają swoją wolność [...]. Postawieni przed alternatywą: wolność czy bezpieczeństwo? – ludzie na ogół wybiorą bezpieczeństwo. [...]

Domagają się dodatkowych uprawnień dla policji, są gotowi zaakceptować nawet takie, które, jak na przykład podsłuchy telefoniczne, drastycznie naruszają prywatność i swobody obywatelskie. [...]

W społeczeństwie takim rośnie też akceptacja dla takich programów politycznych, takich ugrupowań i polityków, którzy zapowiadają uporanie się z przestępczością choćby za cenę ograniczenia wolności i demokracji.

Źródło: J. Widacki, *Wolność a bezpieczeństwo. Zamiast podsumowania*.

Praca z tekstem

1. Dlaczego *wolność musi mieć granice*?
2. Jak można streścić tezy Hobbesa przytoczone w tekście? Jak oceniasz jego wizję?
3. Czy – zdaniem Jana Widackiego – można równocześnie cieszyć się pełną wolnością i pełnym bezpieczeństwem? Jak autor uzasadnia swoją opinię?
4. Co, według autora, odróżnia państwo demokratyczne od niedemokratycznego?
5. Jaki czynnik wpływa na równowagę między wolnością a bezpieczeństwem?
6. Która z wartości jest, według Ciebie, ważniejsza w życiu? Dlaczego?

Służby wywiadowcze i kontrwywiadowcze wykorzystują technologię w celu zbierania informacji, które następnie są przechowywane i analizowane. [...] Z tego też powodu pojawiają się w przestrzeni publicznej niepokojące sygnały na temat nadużywania uprawnień przez przedstawicieli władzy. Służby mają szerokie możliwości dotarcia do wiedzy na temat tego, co obywatele robią, myślą czy planują. Sieci komunikacyjne są cechą współczesnego stylu życia. [...] Niestety [...] mogą być wykorzystywane przez terrorystów bądź też przestępców [...] angażujących się w niezliczone [...] działania przestępcze.

W następstwie zamachów terrorystycznych większy nacisk położono na działania w cyberprzestrzeni, w której uzyskanie nieautoryzowanego dostępu do informacji może wywołać ogromne konsekwencje w rzeczywistości. Tym samym bezpieczeństwo cybernetyczne ma ogromne znaczenie [...]. Takie dziedziny jak telekomunikacja, system elektroenergetyczny czy system bankowy mogą ulec awarii na skutek działań terrorystycznych w cyberprzestrzeni. [...]

Z tego też powodu zrozumiałe wydaje się zastosowanie technik nadzoru przez służby państwowe. Zapisy rozmów telefonicznych czy e-maili mogą zawierać ważne wskazówki dla organów ścigania. Współczesne rządy mają więcej informacji o swoich obywatelach niż kiedykolwiek i mogą stosować je w różnych celach. Podobnie jak służby wywiadowcze, które identyfikują wybrany problem za pomocą m.in. zapytań stawianych przez użytkownika w przeglądarce internetowej. [...]

Niemożliwe staje się dziś życie bez generowania tysięcy rekordów o tym, co obywatel ogląda, czyta, kupuje lub zrobi. Okazuje się także, że do tak powstającego zbioru danych rząd ma łatwy dostęp.

Źródło: M. Górka, *Wolność czy bezpieczeństwo? Przyczynek do rozważań na przykładzie ustawy o działaniach antyterrorystycznych z dnia 10 czerwca 2016 roku*.

Praca z tekstem

1. Jakie informacje mogą czerpać z sieci służby państwowe? Z jakim ryzykiem się to wiąże?
2. Czym jest bezpieczeństwo cybernetyczne? Czy ma ono wpływ na Twoje życie?
3. Czy całkowita prywatność danych i nieograniczona wolność w internecie byłyby pozytywnymi zjawiskami? Dlaczego?
4. W jakich sytuacjach państwo ma prawo ingerować w prywatność obywateli?

PODSUMOWANIE

1. Prawa człowieka

- **Prawa człowieka** to uprawnienia przysługujące każdej osobie od urodzenia do śmierci.
- **Godność człowieka** – szczególna wartość jednostki. Przekonanie to ma źródło w filozofii i religii.
- **Międzynarodowy system ochrony praw człowieka** – ogół instytucji i dokumentów chroniących prawa człowieka, powstałych po II wojnie światowej.
- ***Powszechna deklaracja praw człowieka*** – pierwszy ogólnoświatowy zbiór praw człowieka, uchwalony w 1948 r. przez Zgromadzenie Ogólne ONZ. W dokumencie tym przyznano wszystkim ludziom m.in.: prawo do życia, równości wobec prawa, bezpłatnego szkolnictwa, wolności słowa, własności.
- ***Konwencja o prawach dziecka*** – dokument uchwalony przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w 1989 r. Zapisano w nim najważniejsze prawa dzieci, m.in. do życia i rozwoju, wychowania w rodzinie, nauki, ochrony zdrowia, wypoczynku i czasu wolnego, a także wolność od przemocy, wyzysku i okrucieństwa.

2. Katalog praw człowieka

- **Prawa** nakładają na państwo obowiązek działań, które umożliwią jednostce korzystanie z przysługujących uprawnień.
- **Wolności** zakazują rządzącym określonych działań. Państwo nie może ingerować w różne sfery życia człowieka i uniemożliwiać mu podejmowania pewnych aktywności.
- **Generacje praw człowieka** – kategorie praw i wolności człowieka. Prawa pierwszej generacji obowiązują bezwzględnie; trzeba je zagwarantować wszystkim jednostkom. Prawa drugiej generacji to zobowiązania państwa wobec obywateli. Do trzeciej generacji należą tzw. prawa solidarnościowe.

3. Ochrona praw człowieka

- **Rzecznik Praw Obywatelskich** – jego głównym zadaniem jest interweniowanie w sytuacjach, gdy organ władzy państwowej narusza prawa i wolności obywateli lub gdy istnieje takie niebezpieczeństwo. Rzecznik podejmuje działania z własnej inicjatywy albo na wniosek uprawnionych do tego podmiotów.
- **Rzecznik Praw Dziecka** – chroni prawa zagwarantowane dzieciom w *Konstytucji RP* oraz *Konwencji o prawach dziecka*: do życia i ochrony zdrowia, wychowania w rodzinie, godziwych warunków socjalnych, nauki. Rzecznik podejmuje działania z własnej inicjatywy lub po otrzymaniu od obywatela czy organizacji społecznej informacji o naruszeniu praw dziecka.

4. Bezpieczeństwo nieletnich

- **Przemoc** – zamierzone działania, których celem jest wyrządzenie drugiej osobie szkody, krzywdy, poniżenie jej czy zadanie cierpienia.
- **Cyberprzemoc** obejmuje różne formy nękania, poniżania i ośmieszania danej osoby w internecie. Wszystkie tego typu działania są niezgodne z prawem.
- **Społeczności internetowe** – grupy tworzone w mediach społecznościowych, na forach dyskusyjnych czy portalach internetowych. Członków tych grup łączą wspólne zainteresowania, przeżycia, problemy i wartości.

5. Nieletni wobec prawa

- **Nieletni** – osoba, która w momencie popełnienia zabronionego czynu nie ukończyła 17 lat. Prawo traktuje nieletniego inaczej niż osobę dorosłą, np. sąd nie może go skazać na karę pozbawienia wolności (z pewnymi wyjątkami).
- **Policja** to umundurowana i uzbrojona formacja, do której zadań należą m.in.: ochrona życia, zdrowia i mienia ludzi, wykrywanie przestępstw i ściganie ich sprawców, kontrola ruchu drogowego, zabezpieczanie zgromadzeń publicznych i imprez masowych.
- **Straż miejska (gminna)** – umundurowana i uzbrojona formacja, której główną rolą jest zapewnienie spokoju i porządku na terenie miasta (gminy), czuwanie nad prawidłowością ruchu drogowego oraz współdziałanie z innymi służbami w celu ochrony uczestników podczas zgromadzeń i imprez publicznych.
- **Służby porządkowe** – różne formacje posiadające kwalifikacje do zabezpieczania imprez masowych. Często są to pracownicy agencji ochrony. Przepisy dają im niektóre uprawnienia przysługujące policjantom oraz strażnikom. Mają one prawo legitymować uczestników ochranianych imprez, przeglądać ich odzież, torby i plecaki, a jeśli dana osoba stwarza zagrożenie – ująć ją, a następnie przekazać policji.

TEST

WYPEŁNIJ W ZESZYCIE

1. Określ, komu przysługują prawa człowieka i z czego one wynikają.
2. Podaj przykłady dokumentów krajowych i międzynarodowych, które zawierają spis praw człowieka.
3. Rozwiń skrót UNICEF. Wyjaśnij, czym zajmuje się ta organizacja.
4. Wymień po trzy przykłady wolności i praw osobistych oraz wolności i praw politycznych zagwarantowanych w *Konstytucji RP*.
5. Wskaż, do której generacji – drugiej czy trzeciej – należą wymienione prawa.
   - prawo do ochrony zdrowia
   - prawo do demokracji
   - prawo do pokoju
   - prawo do nauki
   - prawo do czystego środowiska
   - wolność twórczości artystycznej
   - prawo do wypoczynku
6. Wyjaśnij, jakie są zadania Rzecznika Praw Obywatelskich i Rzecznika Praw Dziecka. Podaj imiona i nazwiska osób, które obecnie sprawują te urzędy.
7. Wskaż właściwe dokończenie zdania.
   - Organizowanie pomocy humanitarnej jest głównym celem
     A. Fundacji Panoptykon.
     B. Amnesty International.
     C. Polskiego Czerwonego Krzyża.
     D. Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka.
8. Odpowiedz, jakie działania może podjąć osoba doświadczająca przemocy w szkole, aby rozwiązać ten problem.
9. Wyjaśnij, czym jest cyberprzemoc, i podaj jej przykłady.
10. Określ, jaki jest główny cel działań podejmowanych przez wymiar sprawiedliwości wobec nieletnich.
11. Wytłumacz, w jakich okolicznościach nieletni może odpowiadać przed sądem na takich samych zasadach jak osoba dorosła.
12. Wymień nazwy trzech służb mundurowych funkcjonujących w Polsce. Omów, na czym polegają ich zadania.
13. Wskaż zdania prawdziwe.
    A. Policjanci mogą stosować środki przymusu bezpośredniego.
    B. Policjant może przeprowadzić kontrolę osobistą lub przeszukać bagaż bez podawania przyczyny.
    C. Podczas wykonywania czynności służbowych policjant może wylegitymować daną osobę.
    D. Obywatel ma prawo złożyć zażalenie na działania podjęte wobec niego przez policję.
14. Podaj przykłady dowodzące, że policja w różny sposób traktuje nieletnich i osoby dorosłe.

III

Społeczność lokalna i regionalna

1 **Czym jest samorząd?**
samorząd terytorialny, decentralizacja władzy, gmina, powiat, województwo

2 **Samorząd gminny**
organy gminy, zadania gminy, budżet, wpływ obywateli na życie gminy

3 **Powiat i województwo**
zadania powiatu i województwa, organy powiatu i województwa

4 **Obywatele a organy samorządu**
sprawy urzędowe, wypełnianie formularzy, e-urząd, aktywność obywatelska

Fakty i opinie

Podsumowanie

Test



1. Czym jest samorząd?

samorząd terytorialny | decentralizacja władzy | gmina | powiat | województwo

art. 16–17, art. 163–172

Samorządy w Polsce

Ludzie należący do różnych zbiorowości – np. mieszkańcy miasta, uczniowie szkoły lub osoby wykonujące określony zawód – pod wieloma względami znajdują się w tej samej sytuacji: mają wspólne cele i interesy, dotykają ich podobne problemy. Aby skuteczniej działać w takich sprawach, wyłaniają swoje przedstawicielstwa – organy, które ich reprezentują i zajmują się w ich imieniu bieżącymi problemami. Taki sposób zorganizowania społeczności nazywamy **samorządem**.

W Polsce działa kilka rodzajów samorządów, m.in. samorząd terytorialny, samorządy zawodowe, uczniowskie. Tym, co je łączy, jest możliwość decydowania obywateli o własnych sprawach w zakresie wyznaczonym przez prawo.

Czy wiesz, że...

Jednym z zadań samorządów zawodowych jest czuwanie nad tym, aby profesje ważne dla funkcjonowania społeczeństwa były właściwie wykonywane. Jeśli np. lekarz, pielęgniarka, adwokat czy radca prawny źle wykonuje swoje obowiązki albo narusza prawo, organy odpowiedniego samorządu mogą go ukarać, np. nałożyć na niego karę pieniężną lub pozbawić go prawa do pracy w zawodzie.



Rodzaje samorządów

Samorząd terytorialny

Tworzą go mieszkańcy określonego obszaru: gminy, powiatu, województwa.



Samorządy specjalne

Należą do nich samorządy zawodowe (np. samorząd adwokacki, lekarski) oraz samorządy gospodarcze (np. rzemieślników, rolników).



Inne samorządy

Samorząd może reprezentować także inne grupy, np. działkowców, mieszkańców osiedla, uczniów danej szkoły.



Samorząd terytorialny

Samorząd terytorialny zajmuje się sprawami publicznymi (czyli mającymi na celu korzyść ogółu) o znaczeniu lokalnym. W Polsce tego rodzaju samorządy zarządzają określonymi terenami: gminami, powiatami i województwami.

Poszczególne samorządy są od siebie **niezależne**. Oznacza to m.in., że organy samorządu województwa nie mogą wydawać poleceń organom gminy i odwrotnie. Istnienie samorządu terytorialnego jest przejawem **decentralizacji** władzy publicznej. Wychodząc z założenia, że lokalne wspólnoty mieszkańców najlepiej znają swoje potrzeby, organy centralne powierzyły samorządom realizację niektórych zadań.

Samorządy wykonują swoje zadania w sposób niezależny od Rady Ministrów (rządu), Sejmu RP i Senatu RP (parlamentu) oraz Prezydenta RP. Gdy jednak organy samorządowe nie wywiązują się ze swoich obowiązków, Prezes Rady Ministrów (premier) ma prawo je zawiesić i ustanowić **zarząd komisaryczny**, który tymczasowo będzie wykonywał ich zadania. Jeśli natomiast organ samorządu wyda sprzeczną z prawem uchwałę lub zarządzenie, to taki dokument może zostać unieważniony.

Przykłady zadań samorządów



Zakładają i utrzymują szkoły, przedszkola i żłobki.



Prowadzą szpitale, przychodnie lekarskie i poradnie specjalistyczne.

Budują i remontują drogi, organizują komunikację publiczną.



Wydają obywatelom ważne dokumenty, np. dowody osobiste, prawa jazdy.



Utrzymują biblioteki i domy kultury oraz zajmują się ochroną zabytków.

Samorząd terytorialny i jego organy

W gminach, powiatach i województwach działają organy stanowiące, które m.in. uchwalają akty prawne, oraz organy wykonawcze zarządzające danym obszarem.

Samorząd terytorialny			
Organy	**Samorząd gminny**	**Samorząd powiatowy**	**Samorząd województwa**
stanowiące	rada gminy (miasta)	rada powiatu	sejmik województwa
wykonawcze	wójt (burmistrz, prezydent miasta)	zarząd powiatu	zarząd województwa

Jak działa samorząd terytorialny?

Mechanizm funkcjonowania wspólnoty samorządowej jest oparty na kilku zasadach. Jeśli którakolwiek z nich nie jest przestrzegana, władze lokalne nie mogą sprawnie działać. Dowiedz się, jakie reguły określają pracę Twojego samorządu.

ZASADA SAMORZĄDNOŚCI

Twoja lokalna społeczność „rządzi się sama", co oznacza, że jej mieszkańcy mają prawo samodzielnie decydować o sprawach publicznych w swoim najbliższym otoczeniu. Mają także zagwarantowane uczestnictwo w sprawowaniu władzy: biorą udział w referendach i konsultacjach społecznych oraz wybierają takich przedstawicieli do organów samorządu, którzy reprezentują ich poglądy na sprawy lokalne.

ZASADA WZGLĘDNEJ SAMODZIELNOŚCI

Wybrane przez Twoich rodziców i sąsiadów władze gminy oraz powiatu działają w Waszym imieniu samodzielnie i na własną odpowiedzialność. Aby było to możliwe, co roku uchwalają własny budżet. W życie Waszej wspólnoty nie ingeruje rząd i to nie on decyduje, na co lokalne władze przeznaczają Wasze pieniądze i w jaki sposób realizują ważne dla Was zadania. Władza centralna (premier reprezentowany przez wojewodę) ocenia jedynie, czy samorząd działa zgodnie z prawem – w tym z *Konstytucją RP*.



ZASADA POMOCNICZOŚCI

O to, żeby Twoja rodzina miała wodę w mieszkaniu lub żeby z Waszego osiedla były wywożone śmieci, dba gmina, czyli jednostka samorządu, która działa najbliżej mieszkańców. To ona realizuje lokalne zadania publiczne. Twoimi sprawami zajmują się zatem instytucje, które najlepiej znają Twoje potrzeby. Samorząd gminny współpracuje z lokalnymi stowarzyszeniami i fundacjami, które również istnieją po to, by pomagać ludziom w rozwiązywaniu codziennych problemów. Dopiero wówczas, gdy realizacja potrzeb Twojej społeczności przekracza możliwości gminy, zadanie ich zaspokojenia przejmują powiat lub województwo (administracja rządowa).

ZASADA DECENTRALIZACJI

W Twojej miejscowości nie sprawują władzy urzędnicy z odległych miast czy ze stolicy. Rządzi w niej lokalna społeczność za pośrednictwem swoich przedstawicieli. Nikt centralnie nie zarządza wspólnotami samorządowymi w Polsce – zadania publiczne wykonują organy samorządu, a następnie ponoszą za to odpowiedzialność. Podział kraju na małe jednostki samorządowe został tak przeprowadzony, aby uwzględnić więzi społeczne, kulturowe i gospodarcze łączące Ciebie i Twoich sąsiadów z innymi mieszkańcami najbliższej okolicy.



Praca z infografiką

1. Określ, która z omówionych zasad funkcjonowania samorządu jest, Twoim zdaniem, najważniejsza. Uzasadnij swój wybór.
2. Udowodnij, że opisane zasady obowiązują w codziennym życiu Twojej miejscowości.

Podział terytorialny w Polsce

Od 1 stycznia 1999 r. na obszarze naszego kraju obowiązuje trójstopniowy podział terytorialny: wyróżniamy województwa, powiaty i gminy. Większość z nich posiada swój herb. Najczęściej jest to symbol nawiązujący do tradycji i historii danego regionu.

art. 163–165



Herb województwa pomorskiego

Podział Polski na województwa

Województwa

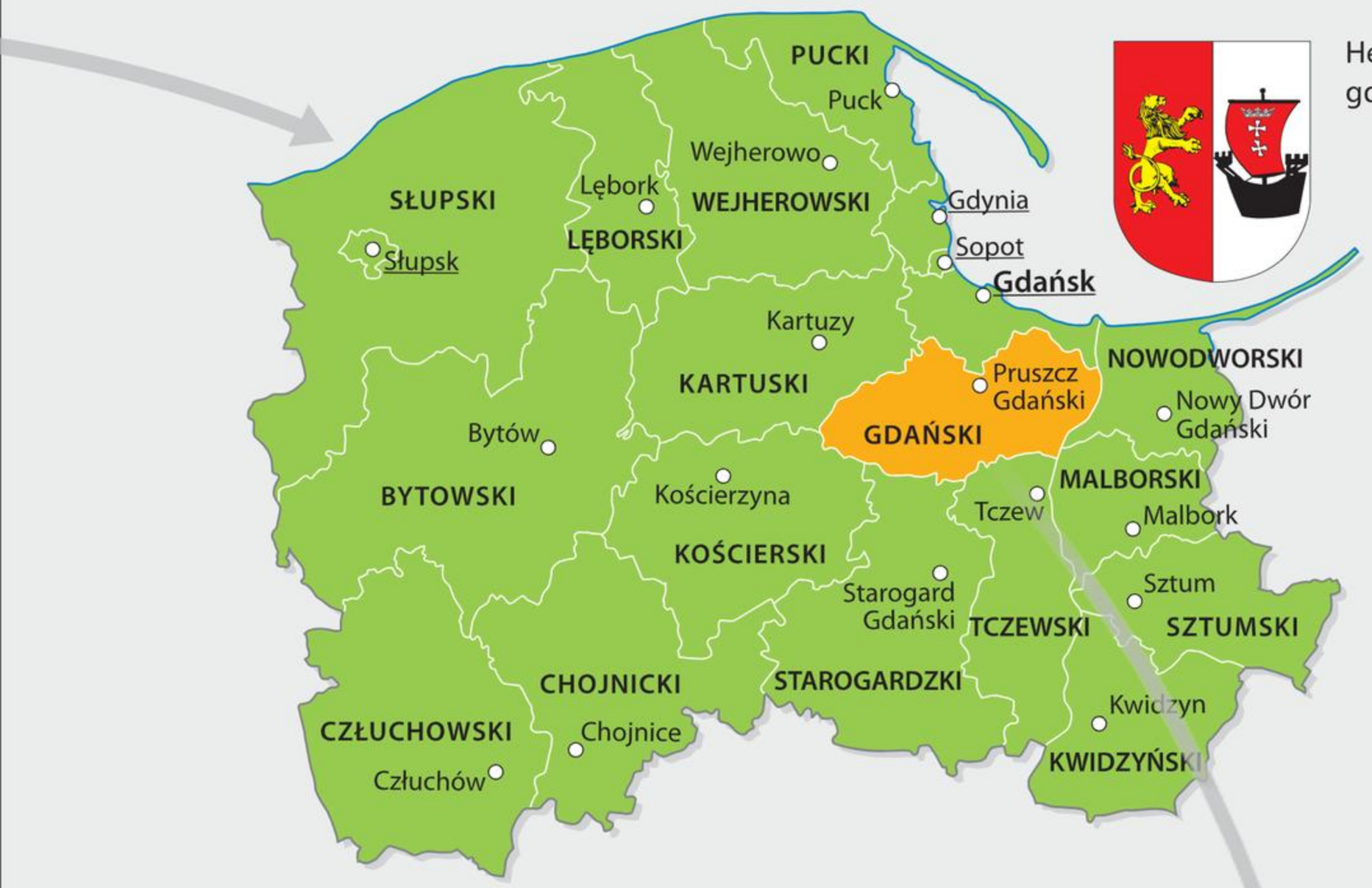
Województwo jest największą jednostką podziału terytorialnego Polski. Obowiązująca ustawa wprowadziła podział na 16 województw. Władza w województwie jest podzielona między organy samorządowe (sejmik i zarząd) a wojewodę, który reprezentuje rząd. Zarówno sejmik, zarząd, jak i wojewoda urzędują w miastach wojewódzkich. Wyjątkami są województwo kujawsko-pomorskie – jego wojewoda ma siedzibę w Bydgoszczy, a biura samorządu mieszczą się w Toruniu – oraz województwo lubuskie. Sprawujący w nim władzę wojewoda urzęduje w Gorzowie Wielkopolskim, natomiast sejmik i zarząd – w Zielonej Górze. W każdym z tych województw funkcjonują zatem dwa równorzędne ośrodki wojewódzkie, co uzasadnia się tym, że oba miasta mają zbliżoną liczbę mieszkańców oraz dysponują podobnym potencjałem gospodarczym i kulturalnym.

granica państwa
granice województw
granice powiatów
granice gmin

WARSZAWA stolica państwa
Gdańsk miasta wojewódzkie
Sopot miasta na prawach powiatu
Pruszcz Gdański miasto będące siedzibą gminy miejskiej

Powiaty

W skład powiatu wchodzi przeważnie kilka lub kilkanaście sąsiadujących ze sobą gmin. Powiaty nie obejmują największych miast, które są tzw. **miastami na prawach powiatu**. Oznacza to, że organy gminy wykonują w nich równocześnie zadania powiatu.



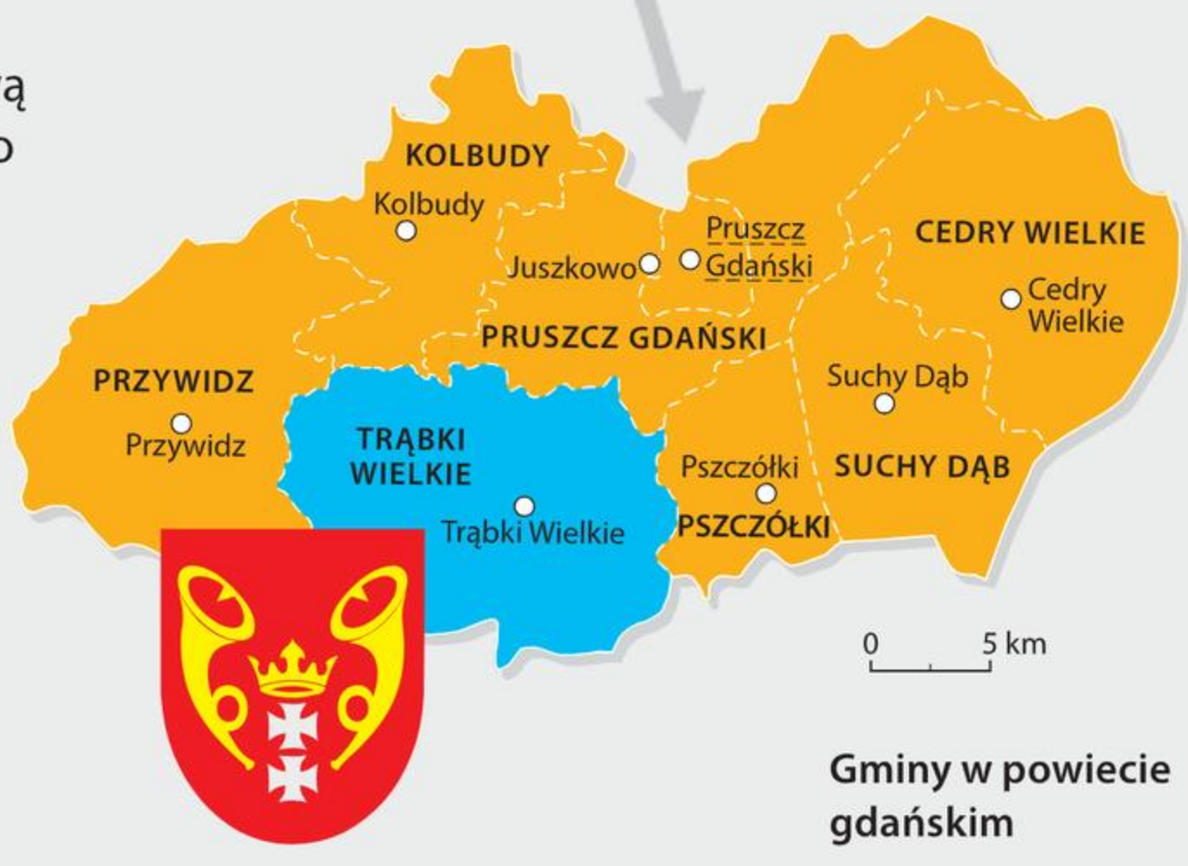
Herb powiatu gdańskiego

Powiaty i miasta na prawach powiatu w województwie pomorskim

Gminy

Gmina jest najmniejszą, podstawową jednostką samorządu terytorialnego w Polsce.

- **Gmina wiejska**
  W jej skład wchodzą wyłącznie wsie – zazwyczaj w największej z nich znajduje się urząd gminy.
- **Gmina miejsko-wiejska**
  Należy do niej miasto z siedzibą gminy oraz kilka lub kilkanaście okolicznych wsi.
- **Gmina miejska**
  Cały jej obszar stanowi wyłącznie miasto z siedzibą gminy (urzędem miasta).



Gminy w powiecie gdańskim

Herb gminy Trąbki Wielkie

Praca z infografiką

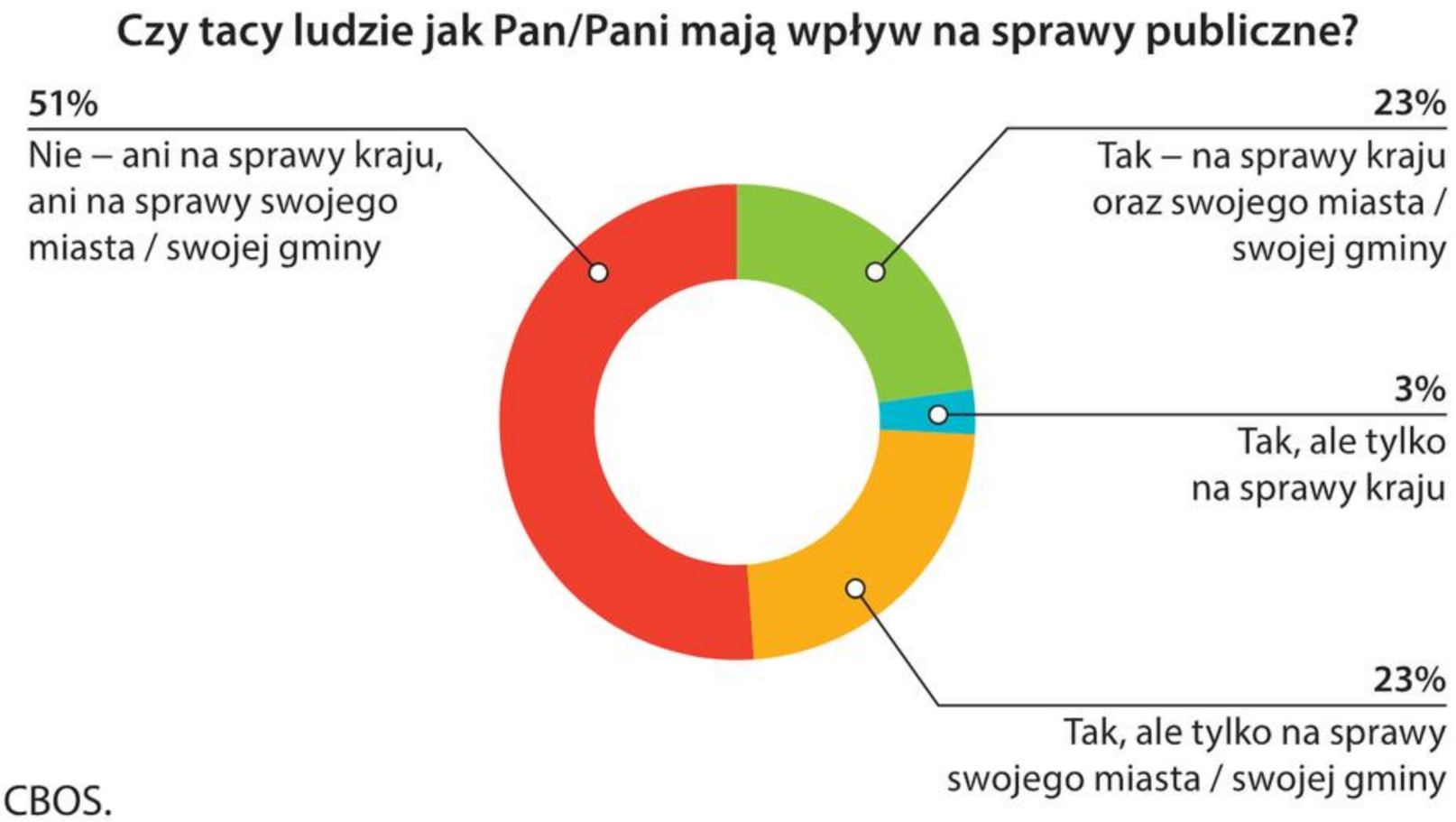
1. Wymień nazwy województw bezpośrednio sąsiadujących z województwem, w którym mieszkasz.
2. Odpowiedz, na ile powiatów dzieli się województwo pomorskie.
3. Wskaż na mapie gmin w powiecie gdańskim gminę o najmniejszym obszarze.

ĆWICZENIA

WYPEŁNIJ W ZESZYCIE

1 Zapoznaj się z wykresem i wykonaj polecenia.

PRACA Z WYKRESEM



Źródło: CBOS.

- Odpowiedz, która grupa obywateli jest liczniejsza – ta, która ocenia, że ma wpływ na sprawy publiczne, czy ta, która jest odmiennego zdania.
- Rozstrzygnij, który pogląd jest bardziej rozpowszechniony wśród ankietowanych: ten, według którego obywatele wpływają na sprawy kraju, czy ten, zgodnie z którym mieszkańcy mają wpływ jedynie na sprawy swojej gminy lub swojego miasta. Odwołaj się do danych z wykresu.
- Wyjaśnij, z czego – Twoim zdaniem – wynika przekonanie o braku wpływu na decyzje dotyczące spraw publicznych, w tym na życie gminy albo miasta.

2 Wymień różnice między samorządem zawodowym a samorządem terytorialnym.

3 Wytłumacz, na czym polega decentralizacja władzy publicznej. Podaj przykłady realizacji tej zasady w Polsce.

4 Omów działania, jakie wobec organów samorządu terytorialnego ma prawo podjąć premier. Wymień sytuacje, w których może to nastąpić.

5 Wybierz właściwe uzupełnienie każdego zdania.

A. Samorząd terytorialny stanowi formę udziału (obywateli / grup zawodowych) w życiu publicznym.
B. Jednym z poziomów samorządu terytorialnego jest (powiat / rejon).
C. W Polsce istnieją gminy (ziemskie / wiejskie).
D. Samorząd (terytorialny / specjalny) może ustanawiać prawo obowiązujące w danym regionie.

★ **6** Oceń, czy system władz samorządowych sprzyja zaangażowaniu mieszkańców w życie społeczności lokalnej. Uzasadnij swoją odpowiedź.

7 Zapoznaj się z tekstem źródłowym, a następnie wykonaj polecenia.

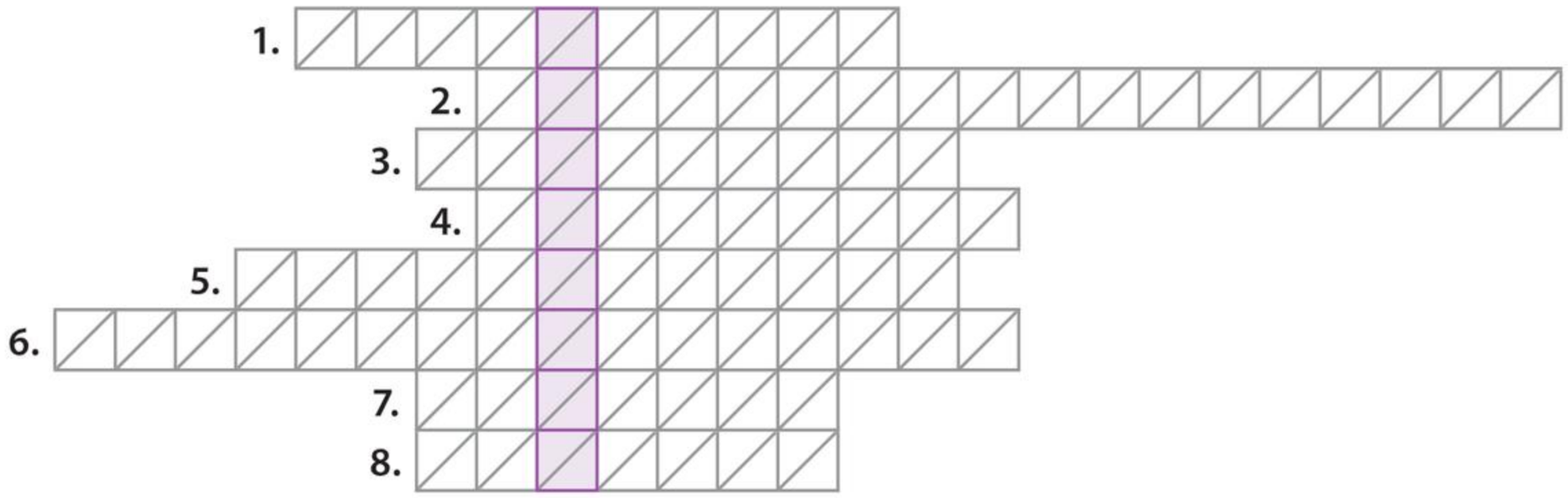
PRACA Z TEKSTEM

Samorząd terytorialny jest instytucją publiczną, do której wszyscy członkowie wspólnoty należą obowiązkowo. Decyzje władz samorządowych obowiązują wszystkich mieszkańców. Tym różni się samorząd od dobrowolnych stowarzyszeń. Samorząd stanowi władzę publiczną, której wszyscy muszą się podporządkować. Nikt nie może się „wypisać" z gminy albo powiatu.

Źródło: *ABC samorządu terytorialnego. Poradnik nie tylko dla radnych*.

- Wytłumacz, czym się różni samorząd terytorialny od organizacji pozarządowych.
- Wymień podobieństwa i różnice między państwem a samorządem terytorialnym.

8 Rozwiąż krzyżówkę w zeszycie i wyjaśnij znaczenie otrzymanego hasła.



1. W Gorzowie Wielkopolskim i Zielonej Górze znajdują się siedziby wojewody i władz samorządu województwa...
2. Najdalej na zachód wysunięte województwo leżące nad Morzem Bałtyckim to województwo...
3. Półwysep Helski znajduje się w województwie...
4. Z Litwą i Białorusią graniczy województwo...
5. Z województwem lubelskim graniczy od południa województwo...
6. Kielce są stolicą województwa...
7. Wisła i Odra przepływają przez województwo...
8. Z żadnym państwem nie graniczy województwo...

! **9** W grupach przygotujcie prezentację na temat Waszego województwa. Wymieńcie powiaty wchodzące w jego skład. Uwzględnijcie ciekawe informacje o mieście wojewódzkim i miastach powiatowych oraz o ważnych wydarzeniach i postaciach z ich historii.

PRACA W GRUPACH

2. Samorząd gminny

organy gminy | zadania gminy | budżet | wpływ obywateli na życie gminy

art. 164, art. 169

Organy gminy

Samorząd gminny zajmuje się lokalnymi sprawami, zaspokaja potrzeby mieszkańców i rozwiązuje ich codzienne problemy. W zależności od rodzaju gminy jej organy noszą różne nazwy:

- w gminach wiejskich (czyli takich, na których obszarze nie znajduje się miasto) władzę sprawują **rada gminy** i **wójt**,
- mniejszymi miastami i gminami miejsko-wiejskimi zarządzają **rada miasta** i **burmistrz**,
- w miastach powyżej 100 tys. mieszkańców i w miastach na prawach powiatu (czyli w tych, które ze względu na swoje znaczenie regionalne, demograficzne lub gospodarcze pełnią jednocześnie funkcje miejskie i powiatowe) razem działają **rada miasta** i **prezydent miasta**.

Władze gminy są wyłaniane w wyniku wyborów samorządowych na **5-letnią kadencję**. Rada (gminy lub miasta) jest organem stanowiącym i kontrolnym – pełni funkcję lokalnego parlamentu i wydaje uchwały obowiązujące na terenie gminy. Członkowie rady są nazywani **radnymi**. Wybierają oni spośród siebie **przewodniczącego**, który kieruje obradami. Natomiast wójtowie, burmistrzowie oraz prezydenci miast sprawują władzę wykonawczą. Zadania realizują przy pomocy pracowników **urzędu gminy (miasta)**. Urząd ten jest podzielony na komórki organizacyjne (np. referaty), które zajmują się określonymi sprawami.

Organy władzy w gminie

Organy stanowiące – rada gminy lub rada miasta	Organy wykonawcze – wójt, burmistrz lub prezydent miasta
W zależności od liczby mieszkańców danej gminy w radzie zasiada od 15 do 45 radnych. Wyjątkiem jest rada miasta stołecznego Warszawy, którą tworzy 60 osób.	Osoba, która sprawuje ten urząd, powołuje swoich zastępców. Ich liczba (od 1 do 4) zależy od liczby mieszkańców danej gminy.
Do jej zadań należy: • uchwalanie budżetu gminy i kontrolowanie wydatków, • określanie zasad korzystania z gminnych obiektów (np. basenów, muzeów), • kontrolowanie działań wójta, burmistrza lub prezydenta miasta, • podejmowanie uchwał w sprawie wysokości podatków i opłat lokalnych.	Do jego zadań należy: • zarządzanie gminą i jej majątkiem, • kierowanie urzędem gminy lub miasta, • przygotowywanie projektów uchwał przyjmowanych przez radę oraz wprowadzanie w życie opracowanego przez nią prawa, • realizowanie budżetu gminy, • reprezentowanie gminy.
Obraduje na sesjach zwoływanych co najmniej raz na kwartał.	Jest kierownikiem urzędu gminy lub miasta – wykonuje obowiązki w tej placówce.
Podejmuje decyzje w formie uchwał.	Wydaje zarządzenia.

art. 170

Wybór organów gminy

Prawo do głosowania w wyborach samorządowych przysługuje pełnoletnim mieszkańcom gminy. Radnym może zostać osoba, która ukończyła **18 lat** i mieszka na stałe na danym terenie.

Radni są wybierani w **okręgach** – każdy z nich obejmuje część terytorium gminy. W gminach liczących do 20 tysięcy mieszkańców w każdym okręgu wybiera się jednego radnego. Zostaje nim kandydat, który otrzymał najwięcej głosów. W pozostałych gminach w każdym okręgu wybiera sie po kilku radnych. Niezależnie od wielkości gminy wyborca głosuje na jednego kandydata.

O urząd wójta, burmistrza lub prezydenta miasta można ubiegać się po ukończeniu **25 lat**. Zwycięzcą wyborów zostaje ten, kto zdobył więcej niż połowę głosów. Jeżeli żaden ze startujących nie uzyska większości, przeprowadza się drugą turę głosowania. Biorą w niej udział dwaj kandydaci, którzy w pierwszej turze zdobyli największe poparcie.

Odwołanie organów gminy

Rada lub wójt, burmistrz czy prezydent miasta mogą zostać odwołani w wyniku **referendum lokalnego**, czyli głosowania w określonej, ważnej dla ogółu sprawie, w którym biorą udział wszyscy obywatele mający prawo wyborcze. Jest ono przeprowadzane na wniosek co najmniej **10%** uprawnionych do głosowania mieszkańców gminy. Aby doszło do odwołania organu, którego dotyczy referendum, powinien zostać spełniony jeszcze jeden warunek: mieszkańcy muszą wziąć udział w głosowaniu w liczbie równej co najmniej **3/5** liczby osób, które uczestniczyły w wyborze danego organu. Jeśli będzie ich mniej, referendum zostanie uznane za nieważne.

Wybory samorządowe

W wyborach samorządowych obywatele wybierają swoich przedstawicieli do władz gminy, powiatu i województwa.



Wójt (burmistrz, prezydent miasta)



Rada gminy (miasta)



Rada powiatu



Sejmik województwa



Czy wiesz, że...

Referendum lokalne może być również przeprowadzone w celu rozstrzygnięcia sprawy dotyczącej danej wspólnoty samorządowej. Do tej grupy referendów zaliczyć można głosowania w takich sprawach jak: likwidacja straży miejskich lub gminnych, gospodarka mieniem samorządu czy planowana w gminie inwestycja.

art. 166–168

Zadania i finanse gminy

- **Zadania własne** – polegające na zaspokajaniu potrzeb mieszkańców (np. zaopatrzenie w wodę, gaz i energię cieplną, usuwanie odpadów, prowadzenie szkół podstawowych i przedszkoli, pomoc najuboższym).
- **Zadania zlecone** – wykonywane w imieniu państwa (np. przeprowadzanie wyborów, wydawanie dowodów osobistych, prowadzenie rejestru ludności).

Te podstawowe zobowiązania pochłaniają większość budżetu każdej gminy.

Fundusze na realizację swoich zadań samorządy gminne uzyskują m.in. z **podatków i opłat lokalnych** (np. z podatku rolnego, z podatku od nieruchomości, z opłaty targowej) oraz z zysków, które przynosi majątek gminy (np. z wynajmu lokali mieszkalnych i gruntów). Gmina otrzymuje także pieniądze z budżetu państwa. Wszystkie zdobyte środki finansowe składają się na jej dochody.

Dzięki członkostwu Polski w Unii Europejskiej gminy mogą także pozyskiwać **środki unijne**. Pieniądze te przeznaczają m.in. na walkę z bezrobociem, budowę oczyszczalni ścieków, wodociągów, dróg i szkół, konserwację zabytków. Fundusze unijne dają gminom szansę na rozwój i umożliwiają im realizację projektów, na które nie starczyłoby środków z gminnego budżetu.

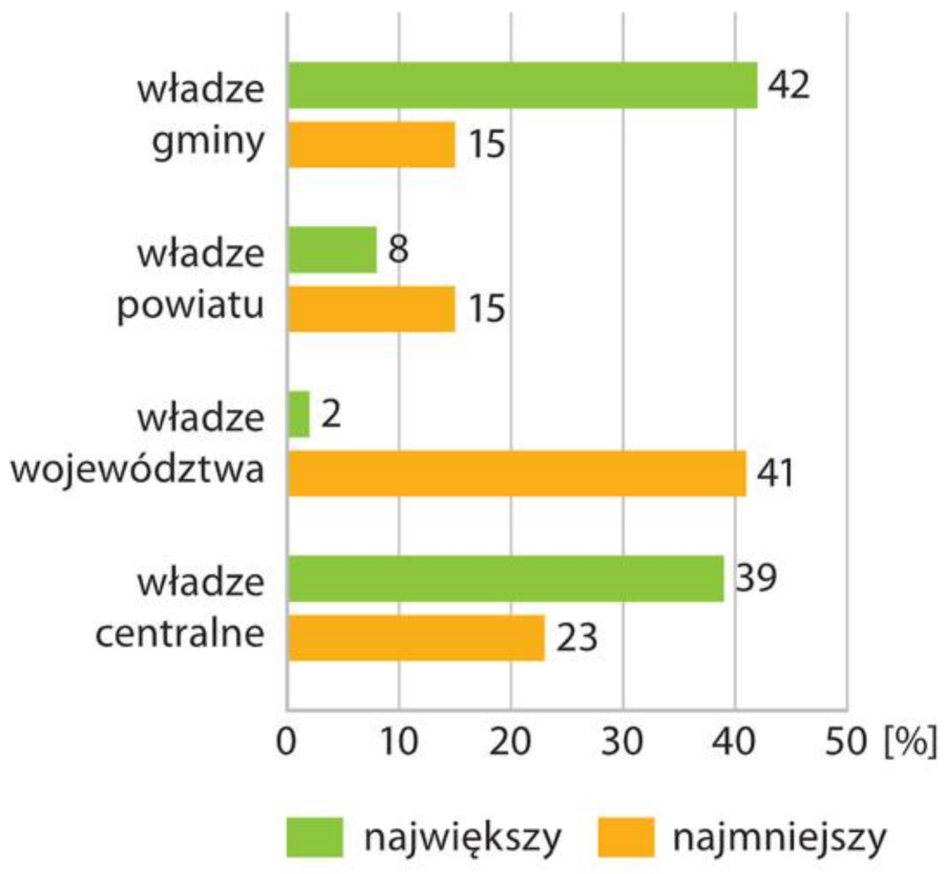


Inwestycje gminne współfinansowane przez Unię Europejską są opatrzone tablicami, które informują o rodzaju przedsięwzięcia oraz wysokości dopłaty ze środków unijnych.

Czy wiesz, że...

Wielu informacji na temat funkcjonowania samorządu gminnego dostarczają powszechnie dostępne raporty o stanie gminy. Dokumenty takie od 2019 r. są corocznie przygotowywane przez władze gminy i publikowane na jej stronach internetowych. W raporcie można znaleźć informacje na temat majątku gminy (np. gruntów, budynków), realizowanych przez nią inwestycji oraz wsparcia, jakiego gmina udziela różnym organizacjom społecznym. W raporcie znajduje się także wykaz instytucji, których działalność jest finansowana z gminnego budżetu. Dzięki tym dokumentom każdy obywatel może śledzić pracę samorządowców na rzecz jego otoczenia.

Który ze szczebli władzy publicznej ma największy, a który najmniejszy wpływ na życie obywateli?



Źródło: IBRiS.

Gminne dochody i wydatki

Podatki i opłaty lokalne
- podatki od nieruchomości, środków transportu, spadków i darowizn itp.
- opłaty – skarbowa, targowa, miejscowa, uzdrowiskowa, od posiadania psów

Pieniądze z budżetu państwa
- subwencje ogólne
- dotacje celowe

Majątek gminy
- dochody uzyskiwane przez gminne jednostki budżetowe
- spadki, zapisy i darowizny na rzecz gminy
- kary pieniężne i grzywny

Dochody

Wydatki

Na ochronę środowiska naturalnego:
- zapewnienie odbioru i wywozu odpadów,
- oczyszczanie ścieków komunalnych,
- dbanie o ład przestrzenny – harmonię między zabudową a terenami zielonymi.



Na cele społeczne:
- współfinansowanie szkół podstawowych, przedszkoli, bibliotek oraz przychodni lekarskich,
- realizowanie polityki prorodzinnej,
- opieka społeczna,
- finansowanie domów kultury i muzeów gminnych, opieka nad zabytkami.



Na zapewnienie porządku i bezpieczeństwa:
- ochrona przeciwpożarowa i przeciwpowodziowa,
- bezpieczeństwo sanitarne (np. dbanie o jakość wody w sieci wodociągowej),
- utrzymanie służb chroniących porządek publiczny (np. straży miejskiej).



Na potrzeby techniczne:
- utrzymanie gminnych dróg i mostów,
- budowa kanalizacji i wodociągów,
- zaopatrzenie w energię elektryczną i cieplną oraz gaz,
- organizacja transportu zbiorowego (np. autobusowego).



Praca ze schematem

1. Wskaż zadania gminy.

- *przekazywanie środków finansowych na szkolnictwo wyższe*
- *naprawa wałów przeciwpowodziowych*
- *budowa autostrad*

2. Przedyskutujcie, które zadania gmina powinna wykonywać na bieżąco, a które może zrealizować w późniejszym czasie. Zgromadźcie odpowiednie argumenty.

Wpływ obywateli na życie gminy

Mieszkańcy gminy mogą decydować o wspólnych sprawach. Mają prawo do:

- głosowania i kandydowania w wyborach samorządowych,
- uczestnictwa w referendum lokalnym – może ono dotyczyć np. odwołania organu gminy lub budowy obiektów,
- składania pisemnych próśb lub żądań do organów gminy (petycji),
- udziału w sesjach rady gminy (miasta).

W kilkuset gminach funkcjonuje również **budżet obywatelski**. To określone kwoty wydzielone z budżetu gminy (miasta), o których wykorzystaniu decydują sami mieszkańcy. Mogą oni sami zgłaszać projekty inicjatyw, a następnie zdecydować w głosowaniu, na jakie zadania leżące w kompetencjach gminy przeznaczyć środki. Finansowane są w ten sposób np. budowy ścieżek rowerowych, placów zabaw dla dzieci lub boisk, montowanie sygnalizacji świetlnej czy remonty chodników.

Okiem nastolatka

W wielu gminach młodzi ludzie mogą wpływać na decyzje samorządu dzięki działalności **młodzieżowych rad gminy (miasta)**. Zasiadają w nich przedstawiciele uczniów wybrani przez swoich rówieśników w demokratycznych wyborach. Zadaniem młodzieżowej rady jest opiniowanie tych postanowień władz samorządowych, które są istotne dla młodych mieszkańców. Może ona także zgłaszać własne propozycje. Władze gminy powinny rozważać sugestie młodzieżowej rady, choć nie mają obowiązku wprowadzać ich w życie.

Jak uchwalany jest budżet obywatelski?



Władze gminy określają zasady prac nad budżetem i kwotę, o której podziale zdecydują mieszkańcy.



Obywatele zgłaszają projekty do władz gminy. Pod każdą propozycją musi podpisać się ustalona przez samorząd liczba mieszkańców (np. 25 osób).



Władze gminy sprawdzają, czy zgłoszone projekty spełniają określone wymagania. Następnie poszczególne propozycje zostają zaprezentowane społeczności lokalnej, np. na specjalnych spotkaniach oraz w internecie.



Mieszkańcy decydują w głosowaniu, które pomysły zostaną zrealizowane.

ĆWICZENIA

WYPEŁNIJ W ZESZYCIE

1 Przeczytaj opis sytuacji i wykonaj polecenia.

PRACA Z TEKSTEM

Młodzi mieszkańcy osiedla w Węglowie bardzo chętnie graliby w piłkę nożną codziennie po lekcjach. Niestety, w pobliżu nie ma odpowiedniego miejsca. Niedaleko znajduje się co prawda stare boisko, ale jest w nie najlepszym stanie – zarosło chwastami i krzewami, a z bramek pozostały jedynie połamane słupki. Dodatkowo na terenie rozciągającym się między blokami obowiązuje zakaz gry w piłkę nożną. Młodzi ludzie postanowili zatem zainterweniować w sprawie boiska w miejscowym urzędzie miasta.

- Odpowiedz, jakie działania może podjąć młodzież, aby uzyskać miejsce odpowiednie do gry w piłkę nożną.
- Wymień osoby, do których powinni zgłosić się młodzi ludzie z prośbą o pomoc w sprawie boiska.

2 Omów zadania wójta (burmistrza, prezydenta miasta) i rady gminy (miasta).

! **3** Określ, jakich spraw może dotyczyć referendum przeprowadzone w gminie. Skorzystaj z dostępnych źródeł informacji i przygotuj notatkę na temat referendów lokalnych przeprowadzonych w jednostce samorządowej, w której mieszkasz. Napisz, czego dotyczyły poszczególne głosowania. Określ, które z nich uznano za ważne, i wyjaśnij, co o tym zadecydowało.

! **4** W grupach przygotujcie prezentację na temat Waszej gminy lub Waszego miasta. Skorzystajcie z dostępnych źródeł informacji. Podajcie:

PRACA W GRUPACH

- imię i nazwisko wójta, burmistrza lub prezydenta oraz przewodniczącego rady,
- liczbę członków rady oraz nazwy klubów, do których należą radni,
- przykłady działań podejmowanych przez organy gminy lub miasta.

Uwzględnijcie również informacje o zasłużonych mieszkańcach oraz miejscach wartych zobaczenia, a także ciekawe fakty z historii i współczesności.

! **5** Dowiedz się, czy w Twojej miejscowości działa młodzieżowa rada gminy (miasta). Zdobądź informacje na temat jej inicjatyw.

6 Przygotuj notatkę dotyczącą inwestycji w Twojej gminie lub Twoim mieście, które były współfinansowane przez Unię Europejską.

7 Sprawdź na stronach urzędu Twojej gminy, czy funkcjonuje w niej budżet obywatelski. Jeżeli nie, zredaguj petycję do władz w tej sprawie.

! **8** Odszukaj w dostępnych źródłach informacje o miastach, w których wprowadzono budżet obywatelski. Podaj przykłady lokalnych inicjatyw sfinansowanych z tego źródła. Czy jest ich – Twoim zdaniem – dużo w skali kraju? Co udało się osiągnąć dzięki środkom przyznanym przez mieszkańców poszczególnych miast?

3. Powiat i województwo

zadania powiatu i województwa | organy powiatu i województwa

art. 164, art. 169

Zadania powiatu

Samorząd powiatowy wypełnia obowiązki przekraczające możliwości finansowe i organizacyjne gminy – dotyczące większego terenu i liczniejszego grona obywateli. Do jego najważniejszych zadań należą m.in.:

- finansowanie szkolnictwa średniego,
- utrzymanie dróg powiatowych,
- ochrona środowiska,
- ochrona praw konsumenta,
- przeciwdziałanie bezrobociu w obrębie powiatu,
- zwalczanie klęski żywiołowej, jeśli objęła ona więcej niż jedną gminę,
- prowadzenie szpitali powiatowych i rejonowych, a także domów pomocy społecznej,
- zapewnienie porządku oraz bezpieczeństwa publicznego.

Środki na wykonywanie swoich zadań powiat czerpie z wielu źródeł, przede wszystkim z podatków, które płacą mieszkańcy danego obszaru na rzecz państwa, oraz z dodatkowych funduszy przekazywanych przez Radę Ministrów. Poza tym samorząd powiatowy uzyskuje dochody z własnego majątku, z prowadzonej przez siebie działalności gospodarczej (np. z udziałów w przedsiębiorstwach działających na danym terenie), a także z funduszy europejskich.

Organy powiatu

Organem stanowiącym i kontrolnym w powiecie jest **rada powiatu**. W jej skład wchodzi od 15 do 29 radnych, którzy zostali wybrani przez mieszkańców na **5-letnią kadencję**. Na czele rady stoi przewodniczący, którego radni wyłonili spośród siebie. Do jego obowiązków należy m.in. ustalanie terminu obrad.

Organem wykonawczym jest powołany przez radę kilkuosobowy **zarząd powiatu**. Na jego czele stoi **starosta**, który organizuje pracę zarządu oraz kieruje działaniami powiatu związanymi z bieżącymi sprawami. Pełni on również funkcje reprezentacyjne. Zarząd wykonuje swoje zadania przy pomocy urzędników pracujących w **starostwie powiatowym**, czyli w siedzibie władz.

Zadania organów powiatu

Organ stanowiący i kontrolny – rada powiatu	Organ wykonawczy – zarząd powiatu
• Podejmuje uchwały określające zasady funkcjonowania powiatu (m.in. uchwala powiatowy budżet). • Wybiera zarząd powiatu i ma prawo go odwołać. • Kontroluje pracę zarządu powiatu i starostwa powiatowego, a także innych instytucji podległych władzom powiatowym.	• Wykonuje uchwały podjęte przez radę powiatu (np. realizuje budżet). • Przygotowuje projekty uchwał, które są następnie rozpatrywane przez radę powiatu. • Zatrudnia pracowników starostwa i innych jednostek podległych powiatowi. • Wypełnia zadania zlecone powiatowi przez administrację rządową.

art. 169–170

W miastach na prawach powiatu organem wykonawczym jest prezydent miasta, a organem stanowiącym – rada miasta.

Rada powiatu może zostać odwołana w wyniku **referendum lokalnego** zorganizowanego z inicjatywy mieszkańców. Prawo do odwołania zarządu przysługuje natomiast radzie.

Województwo

Największą jednostką podziału terytorialnego w Polsce jest województwo. W granicach każdego z 16 województw znajduje się od kilkunastu do kilkudziesięciu powiatów, które łączy m.in. wspólna historia, kultura i położenie geograficzne. Stolicą województwa jest zazwyczaj najbardziej rozwinięte gospodarczo miasto regionu. We wszystkich województwach działają jednocześnie władze samorządowe i organy administracji rządowej z **wojewodą** (przedstawicielem Rady Ministrów) na czele.

Samorząd wojewódzki

Struktura władz samorządowych w województwie jest bardzo podobna do organizacji obowiązującej w powiatach. Organem stanowiącym i kontrolnym jest **sejmik województwa**. Zasiada w nim co najmniej 30 radnych wybranych przez mieszkańców regionu na **5-letnią kadencję**. Organizowaniem pracy sejmiku i prowadzeniem obrad zajmuje się jego **przewodniczący**.

Organem wykonawczym jest **zarząd województwa** – tworzy go pięć osób wyłonionych w wyborach przez sejmik. Na jego czele stoi **marszałek województwa.** Kieruje on pracami zarządu oraz reprezentuje województwo. Do najważniejszych zadań zarządu należy wprowadzanie w życie uchwał sejmiku, przygotowywanie i realizowanie budżetu oraz zarządzanie własnością województwa. Obowiązki te zarząd wykonuje przy pomocy pracowników **urzędu marszałkowskiego**.

Zasady odwoływania organów samorządu wojewódzkiego są podobne do tych, które obowiązują na poziomie powiatu. Sejmik może zostać odwołany przez mieszkańców w **referendum lokalnym**, natomiast zarząd – w wyniku głosowania w sejmiku.

Do zadań organów samorządu wojewódzkiego należy dbanie o rozwój regionu, m.in. opracowują one strategię rozwoju województwa, czyli dokument określający cele do zrealizowania w dziedzinie gospodarki, edukacji, kultury i środowiska. Samorząd wojewódzki prowadzi również szpitale specjalistyczne, utrzymuje drogi wojewódzkie, finansuje wojewódzkie muzea, teatry i biblioteki. Rozdziela także środki z Unii Europejskiej, m.in. przekazuje je na inwestycje prowadzone przez powiaty, gminy lub przedsiębiorstwa.



Jednym z zadań samorządu wojewódzkiego jest prowadzenie szpitali specjalistycznych.

ĆWICZENIA

WYPEŁNIJ W ZESZYCIE

1 Przyjrzyj się fotografiom i wykonaj polecenia.

A.



B.



C.



- Odpowiedz, do których zadań powiatu nawiązują sytuacje przedstawione na zdjęciach.
- Spośród wymienionych instytucji podległych władzom powiatu wskaż te, które są odpowiedzialne za wykonanie zadań ukazanych na fotografiach.

• powiatowa komenda państwowej straży pożarnej • powiatowy urząd pracy • powiatowy zarząd dróg • powiatowe centrum pomocy rodzinie • dom pomocy społecznej • liceum ogólnokształcące • szpital powiatowy

2 Porównaj strukturę władz samorządu powiatowego i wojewódzkiego. Wymień dostrzeżone podobieństwa i różnice.

3 Wyjaśnij, jak są wyłaniane organy samorządu powiatowego i wojewódzkiego. Odpowiedz, które z nich mogą zostać odwołane przez mieszkańców.

4 Określ, które z wymienionych zadań są wykonywane przez samorząd gminny, które – przez samorząd powiatowy, a które – przez samorząd wojewódzki.

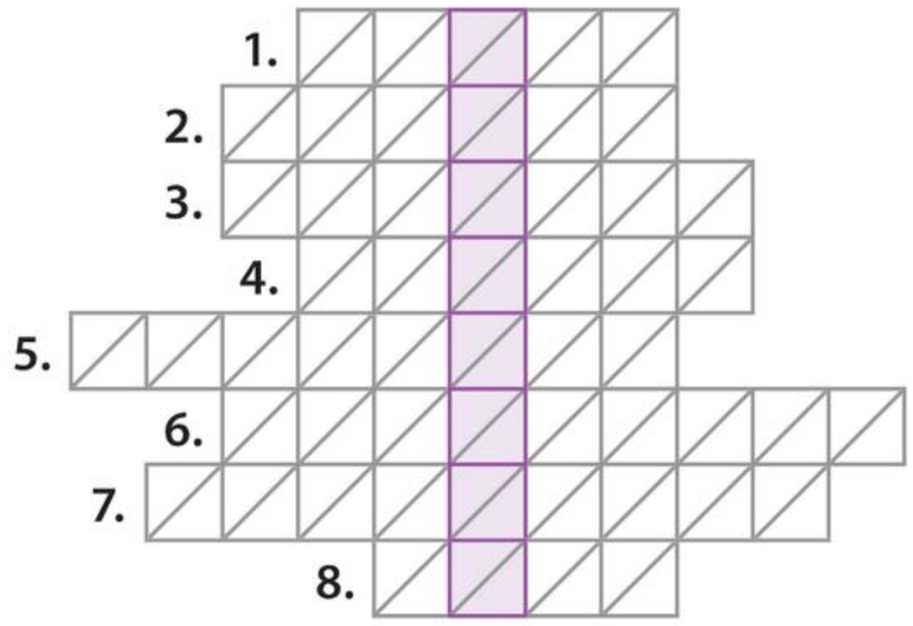
A. prowadzenie przedszkoli
B. rejestracja bezrobotnych
C. budowa oczyszczalni ścieków
D. prowadzenie szpitali specjalistycznych
E. ochrona praw konsumenta
F. rozdzielanie środków z Unii Europejskiej

PRACA W GRUPACH

5 W grupach przygotujcie prezentacje dotyczące działań podjętych przez władze Waszego powiatu i województwa w ostatnim roku. W tym celu odwiedźcie strony internetowe właściwych instytucji.

6 Przedyskutujcie, jakie znaczenie dla funkcjonowania województwa ma współpraca pomiędzy władzami samorządowymi (marszałkiem województwa) a państwowymi (wojewodą). Jaką rolę odgrywa każdy z tych podmiotów?

7 Rozwiąż krzyżówkę w zeszycie i wyjaśnij znaczenie otrzymanego hasła.



1. Spotkanie, na którym obradują radni.
2. ... polityczna – wystawia swoich kandydatów w wyborach samorządowych.
3. Są jednym ze źródeł dochodów powiatu.
4. Organ wykonawczy powiatu.
5. Reprezentuje rząd w województwie.
6. Stoi na czele zarządu województwa.
7. ... rozwoju województwa – dokument uchwalany przez sejmik województwa.
8. Uchwala budżet powiatu.

8 Przygotuj notatkę na temat struktury politycznej sejmiku Twojego województwa. Podaj nazwy partii politycznych i innych organizacji, do których należą radni, oraz liczbę przedstawicieli każdej z nich. Określ, które z tych ugrupowań popierają zarząd województwa, a które są w opozycji. Skorzystaj z dostępnych źródeł informacji.

9 Wyraź swoją opinię na temat problemu, którego dotyczy rozmowa w serwisie społecznościowym.

DYSKUSJA W SIECI

~Piotrek
Zastanawiam się, czy aby na pewno w Polsce są potrzebne powiaty... 3:25

~Maciej
Wydaje mi się, że należy je zlikwidować. Pozwoliłoby to zaoszczędzić dużo środków, które można by przeznaczyć na sprawy naprawdę ważne, np. na pomoc najuboższym. A zadania powiatów mogą być przecież realizowane przez gminy i województwa. 3:37

~Ania
Myślę, że oszczędności byłyby niewielkie – pozostałe samorządy musiałyby zatrudnić nowych urzędników. Poza tym gminy już w tej chwili mają bardzo wiele zadań, a województwa są bardzo duże i wątpię, by ich władze mogły się właściwie zajmować sprawami mniejszych społeczności. 3:56

! **10** Przygotujcie prezentacje na temat wybranych tradycji i zwyczajów Waszej społeczności regionalnej.

PRACA W GRUPACH

4. Obywatele a organy samorządu

sprawy urzędowe | wypełnianie formularzy | e-urząd | aktywność obywatelska

Obywatel w urzędzie

Wiele spraw urzędowych można załatwić przez internet. Jednak w określonych sytuacjach konieczna jest wizyta w placówce. Aby przebiegła ona bez utrudnień, interesant powinien wcześniej ustalić:

- do jakiej instytucji należy się zwrócić w danej sprawie,
- gdzie znajduje się jej siedziba,
- w jakich godzinach są przyjmowani petenci,
- jakie wymagania trzeba spełnić, aby załatwić daną sprawę,
- jakie dokumenty przygotować.

Informacje te można znaleźć m.in. w **Biuletynie Informacji Publicznej** prowadzonym przez dany urząd. Do wielu urzędów można również umówić się na wizytę telefonicznie bądź przez internet na konkretny dzień i godzinę.

Aby dana instytucja zajęła się sprawą obywatela, musi on zazwyczaj wystosować odpowiednie pismo – wniosek lub podanie, np. z prośbą o wydanie dokumentu. Większość spraw urzędowych jest sformalizowana. Oznacza to, że osoba, która ubiega się np. o dowód osobisty, nie musi pisać podania – wystarczy, że wypełni właściwy druk.

Jaka sprawa – jaki urząd?

<table>
<tr><th>Urząd gminy lub miasta</th><th>Starostwo powiatowe</th><th>Urząd marszałkowski (samorząd wojewódzki)</th></tr>
<tr><td>• wydawanie dowodów osobistych
• sprawy meldunkowe (zameldowanie i wymeldowanie)
• rejestrowanie działalności gospodarczej
• przydzielanie mieszkań komunalnych (będących własnością gminy)
• zawarcie małżeństwa (przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego)</td><td>• wydawanie praw jazdy
• rejestrowanie pojazdów
• zgłaszanie skarg konsumenckich
• rejestracja bezrobotnych i pomoc w znalezieniu pracy (powiatowy urząd pracy)
• wydawanie pozwoleń na budowę i rozbiórkę budynku</td><td>• przydzielanie środków unijnych
• wydawanie firmom pozwoleń na emisję zanieczyszczeń powietrza</td></tr>
<tr><td colspan="2" rowspan="2">Mieszkańcy miast na prawach powiatu załatwiają sprawy, którymi zajmuje się starostwo powiatowe, w urzędzie miasta.</td><td>Urząd wojewódzki (wojewoda)</td></tr>
<tr><td>• wydawanie paszportów (formalności można załatwić również w oddziałach urzędu działających na terenie województwa i w punktach paszportowych)
• załatwianie spraw związanych z obywatelstwem
• wydawanie pozwoleń na zatrudnienie cudzoziemców</td></tr>
</table>

art. 7, art. 63, art. 78

E-urząd

Załatwianie spraw w administracji publicznej coraz częściej przebiega za pośrednictwem internetu, przede wszystkim poprzez serwis **Gov.pl**. Aby z niego korzystać, trzeba uzyskać **profil zaufany**, czyli elektroniczny identyfikator, który służy do potwierdzania tożsamości w kontaktach z urzędami.

Na stronie Gov.pl znajduje się wykaz spraw, które można załatwić za pośrednictwem serwisu. Należą do nich m.in.:

- złożenie wniosku o wydanie dowodu osobistego,
- zameldowanie się na pobyt stały,
- złożenie wniosku o dopisanie do spisu wyborców (jeśli chcemy głosować poza miejscem zameldowania),
- zarejestrowanie działalności gospodarczej i formalności związane z jej prowadzeniem,
- zgłoszenie kupna lub też sprzedaży pojazdu,
- uzyskanie pomocy prawnej oraz zaświadczeń i odpisów dokumentów,
- komunikowanie się z urzędami w różnych sprawach, np. wysyłanie zapytań, podań, skarg, zażaleń.

Portal przekierowuje też do innych serwisów. Przykładem jest portal **empatia.mpips.gov.pl**, który umożliwia składanie wniosków o świadczenia wychowawcze i rodzinne. Kolejnym serwisem tego typu jest darmowa aplikacja mobilna **mObywatel**, umożliwiająca załatwienie spraw urzędowych online i dająca dostęp do cyfrowych wersji najważniejszych dokumentów. W aplikacji znajdują się m.in.:

- mDowód – elektroniczny dokument tożsamości ważny w Polsce, uznawany w urzędach, bankach, sądach itp.,
- mLegitymacja szkolna i studencka,
- mPrawo jazdy i tymczasowe prawo jazdy,
- Moje pojazdy, czyli: rejestr mandatów karnych, informacja o punktach karnych, historia pojazdu, dowód rejestracyjny, a także dane dotyczące badania technicznego i ubezpieczenia pojazdu,
- e-Recepta – aplikacja służąca do przechowywania wirtualnych recept po połączeniu z Internetowym Kontem Pacjenta,
- e-Płatności – umożliwiające opłacanie rachunków i podatków od nieruchomości,
- informacje o wyborach, komisjach wyborczych i uprawnieniach do głosowania,
- możliwość zastrzeżenia swojego numeru PESEL.

Urzędnicy i obywatele

Urzędnicy muszą działać zgodnie z prawem i przestrzegać procedur. Niedopuszczalna jest również **korupcja**, czyli wykorzystywanie zajmowanego stanowiska do uzyskania prywatnych korzyści, np. przyjmowanie lub żądanie pieniędzy za załatwienie danej sprawy. Takie postępowanie jest przestępstwem. Urzędnicy muszą także zachować bezstronność – powinni traktować wszystkich obywateli jednakowo. Nie wolno im ulegać żadnym naciskom.

W kontaktach z urzędami obywatel ma prawo do:

- uzyskania informacji,
- udziału w postępowaniu, w którym rozstrzygana jest dotycząca go kwestia,
- terminowego załatwienia sprawy,
- odwołania się od decyzji urzędu,
- składania skarg i wniosków dotyczących działalności urzędu.

Aktywność obywatelska

Wśród obywateli wypełniających swoje obowiązki wobec państwa są osoby, które dodatkowo podejmują różne inicjatywy na rzecz własnej społeczności lokalnej. Usprawniając jej funkcjonowanie, działają jednocześnie w interesie całego społeczeństwa.



Ścieżka rowerowa

Chciałbym w swojej okolicy bezpiecznie podróżować rowerem. Wraz z przyjaciółmi postanowiliśmy zgłosić projekt w ramach **budżetu obywatelskiego**. Prowadziliśmy intensywną akcję promocyjną wśród mieszkańców, dzięki czemu w głosowaniu internetowym poparli oni nasz pomysł. W najbliższym czasie organy miasta mają podjąć odpowiednie działania. Liczymy, że szybko powstanie nowa trasa.





Siłownia i plac zabaw

W okolicy nie było ogólnodostępnej siłowni i placu zabaw. Nasze dążenie, by stworzyć takie miejsce, zyskało poparcie **rady dzielnicy**. Wskazała ona teren, który można przeznaczyć pod budowę takiego kompleksu. Dzięki pomocy **urzędu miasta** udało się znaleźć sponsorów i wprowadzić projekt w życie. Wkrótce powstała przestrzeń wyposażona w sprzęt do ćwiczeń, a także huśtawki i zjeżdżalnię.



Próg zwalniający

Zauważyłam, że kierowcy jeżdżą po naszej ulicy zdecydowanie za szybko i nie przestrzegają ograniczenia prędkości. Wraz z sąsiadami napisałam do władz miasta **petycję** w tej sprawie. Kilka dni później spotkaliśmy się z burmistrzem. Udało się! Na ulicy zamontowano próg zwalniający.





Ciekawy lokalny zabytek

Od lat z przyjaciółmi, którzy zajmują się sztuką, obserwowaliśmy, jak niszczeją XVIII- i XIX-wieczne budynki na dawnych terenach przemysłowych. Akurat szukaliśmy miejsca do stworzenia centrum artystycznego. Udało nam się porozumieć i podpisać **umowę** z właścicielem terenu, któremu zależało na tym, aby zabytek stał się miejscem inicjatyw kulturalnych. Dzięki temu możemy korzystać z budynku oraz organizować w nim wystawy, warsztaty i koncerty dla mieszkańców.



ZABYTEK
CHRONIONY PRAWEM

Zajęcia w Miejskim Ośrodku Kultury

Niedawno została zwolniona z pracy wieloletnia pracownica Miejskiego Ośrodka Kultury, pani Malwina. Wraz z grupą przyjaciół lubiliśmy uczestniczyć w prowadzonych przez nią warsztatach, dlatego zorganizowaliśmy **protest**, w którym wezwaliśmy dyrektora ośrodka do przywrócenia jej na stanowisko. Po kilku dniach rozmów udało się osiągnąć porozumienie i znów możemy spotykać się na zajęciach.



Praca z infografiką

! 1. Wskaż problemy społeczne występujące w Twojej społeczności lokalnej (np. wynikające z sytuacji demograficznej lub gospodarczej). Wymień inicjatywy, które należałoby podjąć w Twojej okolicy, aby je rozwiązać.

! 2. Odpowiedz, jakie projekty zostały zrealizowane w Twojej gminie w ramach budżetu obywatelskiego. Rozważ, czy przyczyniły się one do rozwiązania problemów społeczności lokalnej.

ĆWICZENIA

WYPEŁNIJ W ZESZYCIE

1 Zapoznaj się wynikami badań opinii publicznej i wykonaj polecenia.

PRACA Z TABELĄ

Osoby korzystające ze stron internetowych lub z aplikacji jednostek administracji publicznej w ciągu ostatnich 12 miesięcy (2022 r.) w celu:	Ogółem	Miasto	Wieś
uzyskiwania dostępu do informacji osobistych przechowywanych przez jednostki administracji publicznej,	25,4	30,2	18,4
korzystania z publicznych baz danych lub rejestrów,	8,1	10,5	4,5
wyszukiwania informacji na stronach administracji publicznej,	29,3	32,8	24,1
dokonania rezerwacji lub umówienia wizyty,	13,2	16,8	8,0
otrzymania urzędowej korespondencji lub dokumentów na swoje konto na stronie internetowej lub w aplikacji jednostek administracji publicznej,	23,2	27,2	17,3
pobierania lub drukowania formularzy urzędowych,	29,1	32,8	23,5
wysyłania wypełnionych deklaracji podatkowych,	28,9	34,3	20,9
złożenia wniosku o urzędowe dokumenty lub akty,	6,1	7,8	3,7
złożenia wniosku o świadczenia lub uprawnienia.	15,9	16,3	15,3

Źródło: GUS.

- Na podstawie danych przedstawionych w tabeli wskaż zdanie prawdziwe.
  A. Najmniej osób ogółem korzystało z usług e-urzędów, aby przejrzeć publiczne bazy danych.
  B. W każdej z kategorii odsetek osób korzystających z usług e-urzędów był mniejszy na wsi.
  C. Na obszarach wiejskich odnotowano małe zainteresowanie informacjami zamieszczanymi na stronach administracji publicznej.
  D. 1/4 mieszkańców miast korzystała z usług e-urzędu, aby wysyłać wypełnione deklaracje podatkowe.

2 Podaj, jakie informacje powinien zgromadzić obywatel przed udaniem się do urzędu.

3 Odszukaj na stronach urzędu Twojego miasta, powiatu lub województwa albo Twojej gminy Biuletyn Informacji Publicznej. Wypisz w punktach, jakie wiadomości są tam zawarte.

4 Wytłumacz, czym jest portal Gov.pl i jakich formalności można dopełnić za jego pośrednictwem.

5 Przygotuj poradnik dla starszych osób z Twojej rodziny, dzięki któremu łatwiej im będzie stworzyć profil zaufany. Wyjaśnij, jakie ważne dla nich sprawy mogą dzięki niemu załatwić.

6 Ze strony internetowej urzędu miasta lub gminy pobierz wniosek o wydanie dowodu osobistego, a następnie go wypełnij. Odpowiedz, w jaki sposób można przekazać uzupełniony formularz do urzędu.

! 7 Ze strony internetowej urzędu wojewódzkiego pobierz wniosek o wydanie paszportu, a następnie go wypełnij. Wyjaśnij, czym procedura uzyskania paszportu różni się od procedury wyrabiania dowodu osobistego.

! 8 Przygotuj notatkę w formie schematu na temat struktury najbliższego urzędu gminy lub miasta. Wymień nazwy działających w nim komórek organizacyjnych (np. wydziałów, referatów) i podaj, jakie sprawy można w nich załatwić. Skorzystaj z dostępnych źródeł informacji.

! 9 Na stronie internetowej najbliższego urzędu gminy lub miasta (albo innego urzędu działającego w Twoim województwie) poszukaj kodeksu etycznego, który obowiązuje jego pracowników. Wyjaśnij, czemu przestrzeganie zasad etycznych jest ważne w życiu publicznym. Podaj możliwe skutki łamania tych reguł.

10 Przeczytaj opisy sytuacji, przyjrzyj się rysunkowi i wykonaj polecenia.

PRACA Z TEKSTEM

Sytuacja 1.
Po ukończeniu 18 roku życia Darek musiał uzyskać dowód osobisty. Aby sprawdzić, jak można wystąpić o taki dokument, wszedł na stronę internetową urzędu miasta w swojej miejscowości. Znalazł tam dokładną instrukcję, jak należy tę sprawę załatwić. Okazało się, że wniosek można złożyć za pośrednictwem systemu Gov.pl. Darek postanowił skorzystać z tej możliwości. Wypełniony wniosek i plik ze zdjęciem przesłał przez internet.



Sytuacja 2.
Adam planował wyjechać na wakacje do Hiszpanii. W internecie znalazł informację, że będzie potrzebował dowodu osobistego, aby przekroczyć hiszpańską granicę. Ponieważ do lata zostało niewiele czasu, a na wydanie tego dokumentu czeka się kilka tygodni, już następnego dnia rano Adam udał się osobiście do urzędu. Niestety, okazało się, że osoba zajmująca się przyjmowaniem wniosków o wydanie dowodów akurat tego dnia rozpoczyna pracę o godzinie 12. Kiedy urzędnik przybył, polecił chłopcu, aby przeszedł do innego pokoju i tam wypełnił odpowiedni formularz. Po uzupełnieniu wniosku Adam musiał poczekać jeszcze kilkanaście minut, bo obsługiwana była już inna osoba.

- Wyjaśnij, dlaczego Darek załatwił sprawę szybciej i sprawniej niż Adam.
- Odpowiedz, czy wizyta Adama w urzędzie musiała trwać tak długo. Uzasadnij swoje zdanie.

FAKTY i OPINIE

Więcej samorządu czy państwa?

Przeczytaj fragmenty tekstów i zapoznaj się z poglądami ich autorów. Porównaj zaprezentowane w nich argumenty, odpowiedz na pytania i wypowiedz się na temat tego, czy znaczenie samorządu terytorialnego w Polsce powinno się zwiększyć, czy zmniejszyć. Jak działać w sytuacjach, kiedy samorząd albo przedstawiciele władzy centralnej nie wypełniają swoich zobowiązań wobec obywateli w oczekiwany sposób?

Sokrates Starynkiewicz i Stefan Starzyński. Te dwie postaci wymieniane są jednym tchem, gdy chodzi o najlepszych prezydentów Warszawy. Pierwszy zamienił prowincjonalny [...] ośrodek w półmilionową metropolię i zbudował działające do dzisiaj filtry i wodociągi. Drugi planował i tworzył nowoczesne, dwudziestowieczne miasto odważniej, niż robią to dzisiejsi planiści, a jednocześnie nie zapominał o takim drobiazgu jak akcja „Warszawa w kwiatach".

Co ich jeszcze łączy? Otóż prezydentami nie byli, pomijając zawiłości ówczesnej terminologii, byli komisarzami. Czyli działali nie z nadania ludu, ale rządu. Ale dla tego ludu zrobili więcej niż osoby wybrane w demokratycznych wyborach. Czy to znaczy, że powinniśmy mieć komisarzy, a nie wybieranych demokratycznie włodarzy? Nie. Ale gdy władza okazuje się wyjątkowo niewydolna, źle gospodaruje, jest skorumpowana, rząd powinien móc postawić na czele zaufaną osobę i szybko uzdrowić sytuację. I teoretycznie ma taką możliwość. Może ustanowić zarząd komisaryczny albo (nie tylko z powodu nieudolności, lecz także różnych życiowych sytuacji) powołać osobę pełniącą funkcję organu wykonawczego. Te przepisy są jednak na tyle niejasne, że ustanowienie komisarza graniczy z cudem. I trwa...

Źródło: Z. Jóźwiak, *Komisarz w gminie? Dziś zapomnijmy. Trwają jednak prace, by zmienić przepisy*.

Praca z tekstem

1. Jakie są różnice między stanowiskiem komisarza a prezydenta miasta?
2. Czy, według autora tekstu, tylko demokratycznie wybrani urzędnicy powinni zarządzać miastami?
3. W jakich przypadkach wymienionych w tekście władzę w mieście powinien przejmować komisarz?
4. Dlaczego ustanowienie zarządu komisarycznego powinno przebiegać szybko i sprawnie?

„Samorządność to jedna z najmocniejszych stron polskiej transformacji. W ciągu dwóch dekad udało się zbudować sprawne miasta i regiony, zarządzające dużymi środkami finansowymi i planujące strategie rozwojowe, oraz istotnie wzmocnić poczucie wspólnoty na poziomie lokalnym". Tak w 2015 r. z okazji 25 lat istnienia samorządu terytorialnego w wolnej Polsce pisała dr Małgorzata Bonikowska w raporcie *Polskie miasta przyszłości*. [...]

Tak jak znajdziemy przykłady lokalnych społeczności sprawnie zarządzanych przez oddanych sprawie włodarzy, tak nie jest problemem wyszukanie [...] królów lokalnych układów. Jeden fakt jest bezsporny: politycy – ci od wielkiej polityki – coraz mocniej walczą o samorządy, naciągając strunę ich niezależności. Jesteśmy świadkami bitwy, która na nowo zdefiniuje miejsce samorządu.

Źle by się stało, gdyby jedynym jej celem było poszerzenie wpływów politycznych tej czy innej partii. Bo idea samorządności to coś więcej. Jej realizacja w praktyce wpływa na decyzje obywateli, gdzie chcą mieszkać, pracować, wychowywać dzieci. Pewnych procesów nie uda się zatrzymać. Choćby migracji ze wsi do miast. Za kilkanaście lat, jak szacuje Europejska Agencja Ochrony Środowiska, w niektórych krajach UE tylko 10 proc. ludzi będzie mieszkało na wsi. Jednocześnie prawdziwy boom przeżywają przedmieścia dużych miast. Ludzie wybierają je, paradoks, bo chcą wieść wiejskie życie.

Amerykański politolog Benjamin Barber, autor książki *Gdyby burmistrzowie rządzili światem*, przekonuje, że problemy świata są zbyt skomplikowane, żeby mogły sobie z nimi poradzić państwa narodowe. Samorządy potrafią to lepiej, a światowa współpraca burmistrzów to przyszłość globu. Jeżeli to nawet stwierdzenie na wyrost, polecam politykom wykonanie ćwiczenia intelektualnego i udzielenie odpowiedzi na pytanie zadane w tytule książki Barbera.

Źródło: D. Sikora, *Odpowiedzieć na pytanie Barbera*.

Praca z tekstem

1. O jakiej bitwie jest mowa w tekście?
2. Jak autorka tłumaczy ideę samorządności?
3. Czy zawarta w tekście ocena polskiej samorządności jest pozytywna, czy negatywna?
4. Jaki wpływ na decyzje obywateli ma samorządność?
5. O jakim procesie wspomina Dominika Sikora?
6. Co – według Benjamina Barbera – jest przyszłością globu? Dlaczego?
7. Jakie skutki, Twoim zdaniem, miałaby sytuacja, w której burmistrzowie rządzą światem?

PODSUMOWANIE

1. Czym jest samorząd?

- **Samorząd** to sposób zorganizowania społeczności, który umożliwia jej członkom decydowanie o ważnych dla nich sprawach samodzielnie lub za pośrednictwem wybranych przez siebie organów.
- **Decentralizacja** władzy publicznej polega na przekazaniu przez organy państwa części uprawnień i odpowiedzialności wspólnocie mieszkańców – samorządowi.

Rodzaje samorządów

Samorząd terytorialny
Tworzą go mieszkańcy określonego obszaru: gminy, powiatu, województwa.

Samorządy specjalne
Należą do nich samorządy zawodowe (np. samorząd adwokacki, lekarski) oraz samorządy gospodarcze (np. rzemieślników, rolników).

Inne samorządy
Samorząd może reprezentować także inne grupy, np. działkowców, mieszkańców osiedla, uczniów danej szkoły.

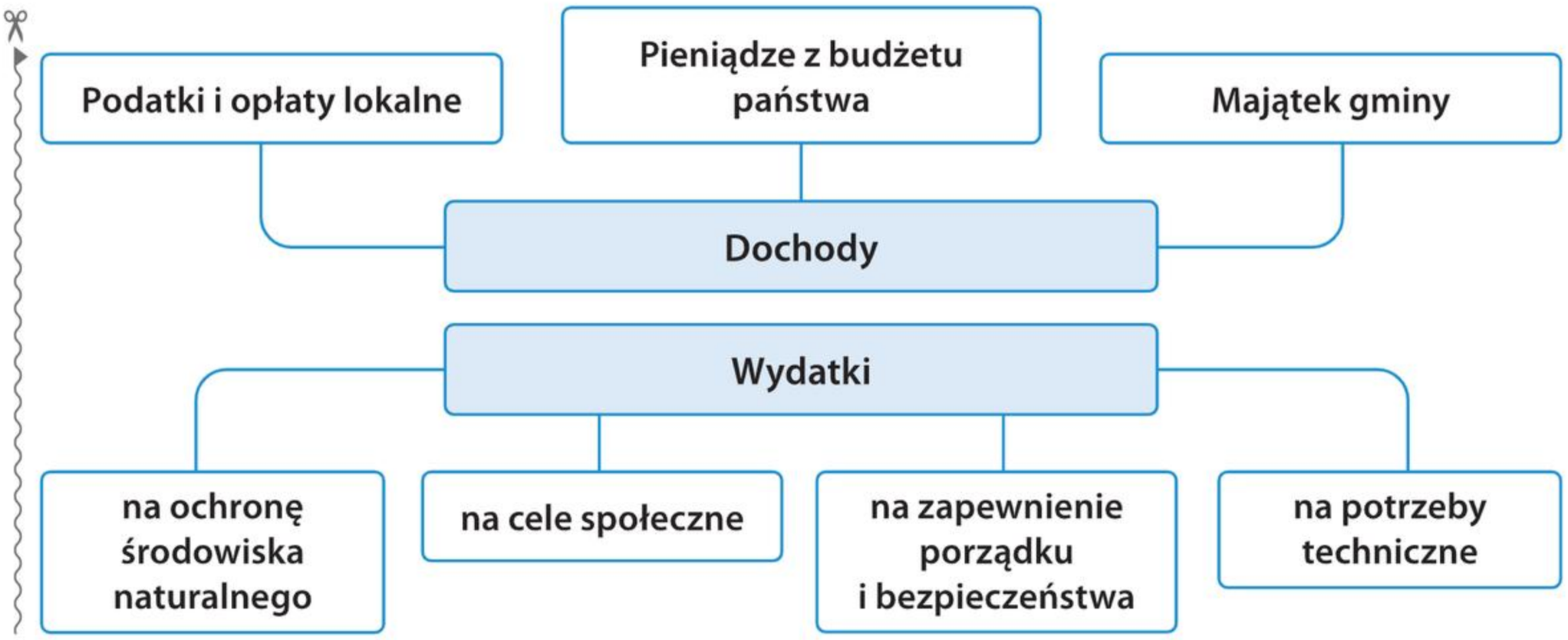
- **Organy samorządu terytorialnego**

Samorząd terytorialny			
Organy	**Samorząd gminny**	**Samorząd powiatowy**	**Samorząd województwa**
stanowiące	rada gminy (miasta)	rada powiatu	sejmik województwa
wykonawcze	wójt (burmistrz, prezydent miasta)	zarząd powiatu	zarząd województwa

2. Samorząd gminny

- **Wybory samorządowe** – głosowanie, w którym obywatele wybierają swoich przedstawicieli do władz gminy (wójtów, burmistrzów, prezydentów i radnych), powiatu (radnych) i województwa (radnych).
- **Referendum lokalne** – głosowanie, w którym mieszkańcy gminy, powiatu lub województwa bezpośrednio decydują o sposobie rozstrzygnięcia ważnej dla nich sprawy, np. o odwołaniu organu samorządu.
- **Budżet obywatelski** – środki wydzielone z budżetu gminy (miasta), o których wykorzystaniu decydują bezpośrednio sami mieszkańcy. Zgłaszają oni propozycje inwestycji i rozstrzygają w głosowaniu, które z nich zostaną zrealizowane.

- **Młodzieżowa rada gminy (miasta)** – organ doradczy władz samorządowych, który reprezentuje młodych mieszkańców gminy (miasta).
- **Gminne dochody i wydatki**



3. Powiat i województwo

- **Samorząd powiatowy** wypełnia obowiązki przekraczające możliwości finansowe i organizacyjne gminy – dotyczące większego terenu i liczniejszego grona obywateli.
- **Województwo** to największa jednostka podziału terytorialnego w Polsce. W granicach każdego z 16 województw znajduje się od kilkunastu do kilkudziesięciu powiatów. Stolicą województwa jest zazwyczaj najbardziej rozwinięte gospodarczo miasto regionu.
- **Wojewoda** to przedstawiciel Rady Ministrów, który niezależnie od organów władzy samorządowej działa w każdym województwie.

4. Obywatele a organy samorządu

- **Biuletyn Informacji Publicznej** to strona internetowa, którą musi posiadać każdy urząd w Polsce. Znajdują się na niej informacje dotyczące organizacji i działalności urzędu, zasad obsługi petentów oraz sposobu załatwiania spraw.
- **Gov.pl** – platforma elektroniczna, która umożliwia załatwianie spraw urzędowych przez internet, np. złożenie wniosku o wydanie dowodu osobistego.
- **Profil zaufany**, czyli elektroniczny identyfikator, służy do potwierdzania tożsamości w kontaktach z urzędami.
- **Korupcja** to wykorzystywanie zajmowanego stanowiska do uzyskania prywatnych korzyści, np. przyjmowanie lub żądanie pieniędzy za załatwienie danej sprawy. Takie postępowanie jest przestępstwem.

TEST

WYPEŁNIJ W ZESZYCIE

1 Określ, który samorząd – gminny, powiatowy czy wojewódzki – realizuje poszczególne zadania:
- współfinansowanie działalności szpitali specjalistycznych,
- budowa kanalizacji i wodociągów,
- współfinansowanie działalności szkół podstawowych,
- współfinansowanie szkolnictwa średniego,
- ochrona praw konsumentów.

2 Przedstaw strukturę samorządu terytorialnego w Polsce.

3 Odpowiedz, jakie rodzaje gmin występują w Polsce.

4 Określ, jaką władzę – uchwałodawczą czy wykonawczą – sprawują wymienione organy samorządu:
- wójt,
- zarząd województwa,
- rada gminy,
- sejmik województwa,
- prezydent miasta,
- rada powiatu.

5 Podaj nazwy organów samorządu Twojej gminy lub Twojego miasta. Wyjaśnij, jakie zadania realizuje każdy z nich.

6 Wyjaśnij, w jaki sposób mieszkańcy gminy mogą odwołać organy władzy samorządowej.

7 Wymień główne etapy procesu uchwalania budżetu obywatelskiego.

8 Wybierz właściwe dokończenie każdego zdania.

A. Wójtem, burmistrzem albo prezydentem miasta może zostać osoba, która ukończyła (25 lat / 30 lat).

B. Zwycięzcą w wyborach na wójta, burmistrza lub prezydenta miasta zostaje kandydat, który zdobył (najwięcej głosów / ponad połowę głosów).

C. Kadencja radnych trwa (4 lata / 5 lat).

D. W wyborach samorządowych mieszkańcy powiatu wybierają członków (zarządu powiatu / rady powiatu).

E. Mieszkańcy województwa mogą odwołać w referendum (sejmik województwa / zarząd województwa).

9 Wskaż właściwe dokończenia zdań.

- Wojewoda to przedstawiciel
  - **A.** samorządu gminnego.
  - **B.** samorządu powiatowego.
  - **C.** Rady Ministrów.
  - **D.** samorządu wojewódzkiego.

- Starosta stoi na czele
  - **A.** rady gminy.
  - **B.** zarządu powiatu.
  - **C.** sejmiku województwa.
  - **D.** urzędu marszałkowskiego.

10 Omów zasady, którymi powinni się kierować urzędnicy podczas wykonywania swoich obowiązków zawodowych.

IV

Wspólnota narodowa

1 **Naród i ojczyzna**
naród, ojczyzna, dziedzictwo narodowe, wspólnota etniczna, symbole narodowe

2 **Obywatelstwo i narodowość**
obywatelstwo, tożsamość europejska, narodowość, wartości obywatelskie

3 **Postawa patriotyczna**
patriotyzm, patriotyzm lokalny, przejawy patriotyzmu, patriotyzm gospodarczy

4 **Mniejszości i migranci**
mniejszość narodowa, mniejszość etniczna, język regionalny, Polonia, imigranci, uchodźcy

5 **Tolerancja i przejawy ksenofobii**
tolerancja, stereotyp, ksenofobia, szowinizm, rasizm, antysemityzm

Fakty i opinie

Podsumowanie

Test



1. Naród i ojczyzna

naród | ojczyzna | dziedzictwo narodowe | wspólnota etniczna | symbole narodowe

art. 5–6

Wspólnota narodowa i etniczna

Naród to trwała, zorganizowana zbiorowość ludzi odwołujących się do wspólnej historii i wspólnego pochodzenia, przywiązanych do tej samej kultury i tradycji, podobnych wartości oraz posługujących się z reguły tym samym językiem. Członkowie narodu zazwyczaj mieszkają na wspólnym terytorium – posiadają własne państwo lub dążą do jego utworzenia. Chronią również swoje **dziedzictwo narodowe**, czyli ważne zasoby związane ze wspólnymi dziejami i kulturą (np. język, zabytki, naturę, dzieła sztuki, utwory literackie i tradycje).

Przedstawiciele danego narodu są świadomi łączących ich więzi – oznacza to, że mają poczucie **tożsamości narodowej**, które jest ściśle związane z ich wewnętrznym przekonaniem o przynależności do danej wspólnoty narodowej. Podobne przekonanie występuje również u członków **wspólnot etnicznych**, np. wśród Romów lub Tatarów. Społeczności te nie są jednak uznawane za narody. Taka ocena wynika najczęściej stąd, że nie spełniają one warunków powstania nowego narodu, np. nie wykazują wyraźnego dążenia do utworzenia własnego państwa.

Ojczyzna

Każdy człowiek może wskazać miejsce, które jest mu uczuciowo najbliższe. Nazywa je **ojczyzną**. Zwykle jest nią kraj urodzenia lub zamieszkania albo państwo, z którego pochodzili przodkowie danej osoby. Dla wielu ludzi bardzo ważna jest również świadomość, że tworzą wspólnotę z mieszkańcami określonego obszaru. Każdy z nich odczuwa emocjonalny związek z konkretnym miejscem: z miejscowością, dzielnicą czy regionem. Można powiedzieć, że jest ono dla danej osoby **małą ojczyzną** lub **ojczyzną lokalną**.

Czy wiesz, że...

Na świecie żyją wspólnoty, które wykazują cechy odrębnego narodu, ale nie mają niepodległego państwa (np. Kurdowie, Palestyńczycy, Czeczeni, a w przeszłości także Polacy). Istnieją również państwa, w których od początku występowało kilka grup narodowych lub etnicznych. W takich krajach wśród mieszkańców kształtowało się poczucie wspólnoty. Przykładowo, Wielką Brytanię zamieszkują m.in. Anglicy, Szkoci, Irlandczycy i Walijczycy – przedstawiciele wszystkich tych nacji należą do jednego tzw. narodu politycznego i są nazywani Brytyjczykami. Natomiast niektóre narody cieszą się autonomią, czyli pewnym zakresem samodzielności w ramach państwa – należą do nich np. Katalończycy i Baskowie w Hiszpanii.



Katalończycy często manifestują swoją odrębność od Hiszpanii.

Symbole Rzeczypospolitej Polskiej

art. 28

Przepisy prawa krajowego ściśle określają formę symboli państwowych, które wywodzą się z historii i tradycji narodu polskiego. Flaga, godło i hymn podlegają szczególnej ochronie prawnej – służby (np. policja lub prokuratura) są zobowiązane do interwencji w sytuacjach, w których dochodzi do znieważenia danego symbolu. Szacunek dla symboli RP służy jednoczeniu społeczeństwa i przypomina o poświęceniu wielu pokoleń Polaków, którzy walczyli i pracowali dla dobra ojczyzny.

Flaga

Kolorystyka polskiej flagi pochodzi od chorągwi polskich władców i herbu państwa z czasów przedrozbiorowych. Jej barwy mają swoją symbolikę – biel oznacza czystość i szlachetność, a czerwień: królewskość, siłę, krew, waleczność. Oficjalnie za barwy narodowe zostały one uznane przez sejm w 1831 r., w trakcie powstania listopadowego. Od tamtego czasu się nie zmieniły. Zgodnie z prawem flaga musi mieć kształt prostokąta, w którym stosunek wysokości do szerokości wynosi 5 : 8.



Godło

Polskie godło jest umieszczone w czerwonym polu tarczy i przedstawia Orła Białego z rozwiniętymi skrzydłami, ze złotymi szponami i dziobem oraz ze złotą koroną na głowie zwróconej w prawo. Od średniowiecza różne przedstawienia białego orła pojawiały się w herbach polskich monarchów. W 1919 r. Orzeł Biały stał się symbolem Rzeczypospolitej Polskiej. W 1927 r. jako oficjalny wzór godła przyjęto projekt autorstwa Zygmunta Kamińskiego – z niewielkimi zmianami obowiązuje on do dziś. W okresie PRL polski orzeł został pozbawiony korony. Przywrócono ją 29 grudnia 1989 r. w wyniku przemian demokratycznych w Polsce.



Hymn

Tekst został napisany przez Józefa Wybickiego w 1797 r. we włoskiej miejscowości Reggio. Składał się pierwotnie z 6 zwrotek i nosił tytuł *Pieśń Legionów Polskich we Włoszech*. Zyskał popularność wśród polskich żołnierzy walczących u boku Napoleona. Później – znany także pod tytułem *Mazurek Dąbrowskiego* – często towarzyszył walczącym o wolność Polakom. Jako oficjalną wersję utworu zatwierdzono cztery pierwsze zwrotki pieśni Wybickiego z refrenem. Ustalony tekst został uznany w 1927 r. za hymn państwowy i jest nim nieprzerwanie do dziś.

Mazurek Dąbrowskiego

Jeszcze Polska nie zginęła,
Kiedy my żyjemy.
Co nam obca przemoc wzięła,
Szablą odbierzemy.

Marsz, marsz, Dąbrowski,
Z ziemi włoskiej do Polski.
Za twoim przewodem
Złączym się z narodem.

Praca z infografiką

1. Odpowiedz, w jakich sytuacjach najczęściej wykorzystuje się symbole narodowe.
2. Wyjaśnij, dlaczego – Twoim zdaniem – w okresie komunizmu orła w godle pozbawiono korony. Co ona oznacza? O jakich czasach w historii kraju przypomina?

Polskie dziedzictwo narodowe

W niepowtarzalnym dziedzictwie decydującym o odrębności kultury Polaków dostrzec można twórcze osiągnięcia ludzi mieszkających w ciągu wieków na polskich ziemiach oraz ślady oddziaływania innych kultur. Zbiór bezcennych wartości narodowych składa się z idei, wartości i postaw, z wiedzy o przeszłości, ze zwyczajów, a także z dzieł literatury, sztuki i muzyki, zabytków oraz miejsc o szczególnych walorach historycznych i przyrodniczych.

Święta, uroczystości, zwyczaje

Polskie święta narodowe upamiętniają ważne wydarzenia z przeszłości. Wielu Polaków obchodzi je w formie związanej z religią, np. uczestniczy w uroczystych nabożeństwach. Ponadto w czasie świąt religijnych większość polskich rodzin zachowuje obrzędy i zwyczaje wywodzące się z tradycji zakorzenionej głęboko w kulturze narodowej, np. w wielu domach najbliżsi dzielą się opłatkiem w Wigilię Bożego Narodzenia.

Wybrane święta narodowe:

- **1 marca** – Narodowy Dzień Pamięci Żołnierzy Wyklętych,
- **1 maja** – Święto Pracy,
- **3 maja** – Święto Narodowe Trzeciego Maja,
- **8 maja** – Narodowe Święto Zwycięstwa,
- **1 sierpnia** – Narodowy Dzień Pamięci Powstania Warszawskiego,
- **15 sierpnia** – Święto Wojska Polskiego,
- **31 sierpnia** – Dzień Solidarności i Wolności,
- **11 listopada** – Narodowe Święto Niepodległości.

Zasługi oręża polskiego

Od średniowiecza do czasów najnowszych Polacy dowodzili wyjątkowego bohaterstwa. Wśród polskich żołnierzy i powstańców ważne były hasło „Bóg, Honor, Ojczyzna" oraz dewiza „Za waszą i naszą wolność", która nakazywała walkę również za inne narody.



Grób Nieznanego Żołnierza w Warszawie upamiętnia walczących Polaków.

Dawna potęga państwa polskiego

W niektórych okresach swojej ponadtysiącletniej historii Polska była jednym z najważniejszych państw w Europie – zwłaszcza za panowania Jagiellonów, w tzw. złotym wieku. Skutkiem ówczesnego rozkwitu państwa było powstanie wielu wspaniałych budowli i dzieł sztuki. Przykładowo, krakowski Wawel – miejsce koronacji królów polskich i pochówku najwybitniejszych Polaków – oraz jego zbiory stanowią bezcenne dla narodu zabytki.



Dzwon Zygmunt bije na Wawelu w momentach ważnych dla narodu.

Idee wolności i demokracji

Przywiązanie do życia wolnego od przymusu ze strony państwa przez wieki wyróżniało polską szlachtę. W XIX w. Polacy sprzeciwiali się prześladowaniom ze strony zaborców. W XX w. wielu ludzi z Polski wykazało się niezłomną postawą w walce przeciwko nazistom i komunistom, którzy zagrażali istnieniu polskiego państwa oraz narodu, niszczyli demokrację, a także likwidowali swobody obywatelskie.



W latach 80. XX w. Solidarność rozpoczęła przemiany demokratyczne w Europie.

Unikatowa przyroda

Na terytorium Polski występuje wiele zagrożonych, a także rzadko spotykanych gatunków roślin i zwierząt (np. żubry). W celu ich ochrony utworzono parki narodowe i rezerwaty, w których ograniczono wpływ człowieka na środowisko naturalne lub całkowicie zakazano obecności ludzi. Dzięki temu walorem naszego kraju są wielkie obszary niezmienionego przez cywilizację krajobrazu.



Największe skupiska żubrów znajdują się w Puszczy Białowieskiej.

Osiągnięcia wybitnych Polaków

Poczucie dumy z polskiego pochodzenia opiera się także na wiedzy o ważnych odkryciach naukowych i wyjątkowych dziełach kultury, których autorami były osoby związane z Polską. Przykładowo, kluczowa dla rozwoju nauki okazała się teoria budowy Układu Słonecznego autorstwa Mikołaja Kopernika, a utwory skomponowane przez pianistę Fryderyka Chopina należą do najważniejszych dzieł światowej muzyki.



Pomnik Fryderyka Chopina
w warszawskich Łazienkach Królewskich

Praca z infografiką

1. Wybierz jeden element polskiego dziedzictwa narodowego i wyjaśnij, na czym polega jego wyjątkowość.
2. Oceń, w jakim stopniu znajomość historii wpływa na rozumienie współczesnej sytuacji narodu polskiego.

ĆWICZENIA

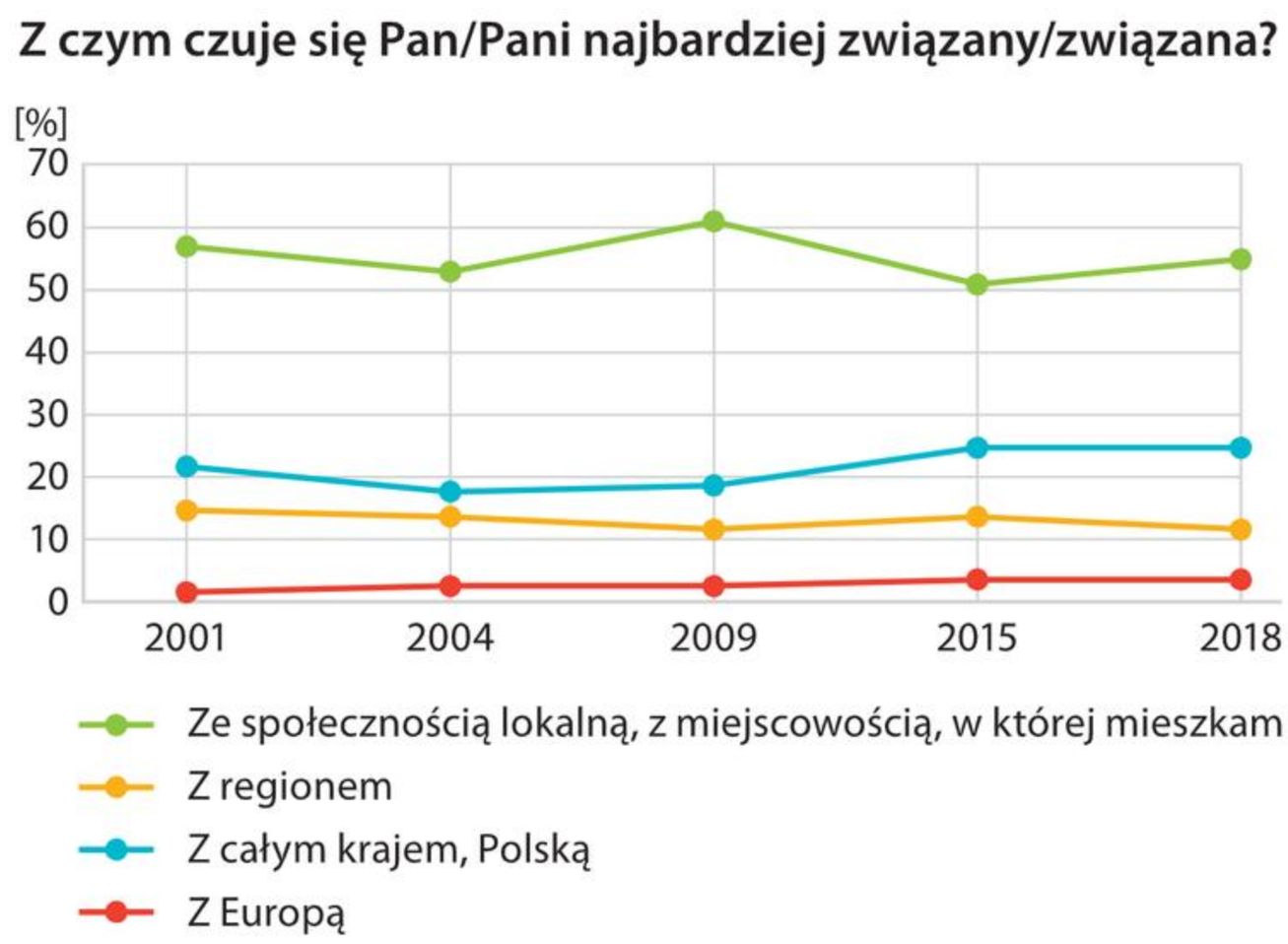
WYPEŁNIJ W ZESZYCIE

1. Wytłumacz, co oznaczają podane terminy: „naród”, „wspólnota etniczna”, „ojczyzna”, „mała ojczyzna”.

2. Odszukaj oficjalny tekst hymnu RP. Następnie krótko opisz wydarzenia historyczne, do których nawiązuje ten utwór.

3. Zapoznaj się z wykresem i wykonaj polecenia.

PRACA Z WYKRESEM



Źródło: CBOS.

- Określ, jak zmieniało się poczucie przywiązania Polaków do poszczególnych wspólnot w latach 2001–2018.
- Wyjaśnij, dlaczego – Twoim zdaniem – Polacy częściej deklarują przywiązanie do pewnych wspólnot niż do innych.

4. Przedstaw zasady właściwego zachowania się w sytuacjach, w których następuje uroczyste podniesienie flagi państwowej lub zostaje wykonany *Mazurek Dąbrowskiego*. Wytłumacz, czemu służy zbiorowe okazywanie szacunku wobec symboli narodowych.

5. Wymień wydarzenia historyczne, które są upamiętniane podczas świąt narodowych i państwowych obchodzonych w Polsce.

! 6. Wyjaśnij, co oznacza dla Ciebie bycie Polakiem bądź członkiem innej wspólnoty narodowej lub etnicznej. Wymień, co łączy Cię z ojczyzną.

7. Przygotuj prezentację na temat polskich zabytków i miejsc znajdujących się na Liście światowego dziedzictwa UNESCO (Organizacja Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury). Wyjaśnij, jakie znaczenie ma działalność tej organizacji na rzecz ochrony skarbów kultury i natury.

★ 8 Rozważcie, w jaki sposób można chronić polskie dziedzictwo i zachowywać pamięć o przeszłości narodu. W tym celu podzielcie się na grupy i opracujcie podane zagadnienia.

PRACA W GRUPACH

- Czy odbudowywać wszystkie nieistniejące obecnie budowle historyczne, czy odnawiać te zachowane i szczególnie cenne?
- Czy skupiać się tylko na tworzeniu muzeów historycznych, czy otwierać też centra współczesnej polskiej kultury?
- Czy upamiętniać i świętować przede wszystkim historyczne sukcesy i zwycięstwa, czy przypominać również o trudnych momentach w dziejach?

Po upływie wyznaczonego czasu przedstawiciele każdego z zespołów zaprezentują przygotowane wnioski. Następnie wspólnie ustalcie, które argumenty były najbardziej przekonujące.

9 Podajcie przykłady zachowań, które można uznać za znieważanie symboli narodowych. Następnie przedyskutujcie, jak należy reagować w takich sytuacjach.

10 Zapoznaj się z rysunkiem, przeczytaj opis sytuacji i wykonaj polecenia.

PRACA Z TEKSTEM

Pani Małgorzata urodziła się we Francji i wychowała w Anglii. Uczęszczała do angielskiej szkoły, poznawała historię, kulturę i obyczaje tego kraju. Jej rodzice byli Polakami, więc w domu rozmawiali z nią tylko w języku polskim. Uczyli panią Małgorzatę polskiej historii i opowiadali jej o rodzinnym kraju. Zabierali też córkę na wakacje do Polski i spędzali święta Bożego Narodzenia wspólnie z polskimi krewnymi. W wieku 30 lat kobieta wyszła za mąż za Włocha i zamieszkała w Rzymie. Przez ponad 20 lat prowadziła we włoskiej stolicy restaurację serwującą typowo polskie potrawy. Obecnie rozwija sieć polskich restauracji także w innych krajach.



- Określ, czy rodzice pani Małgorzaty mieli poczucie polskiej tożsamości. Odwołaj się do konkretnych fragmentów tekstu.
- Odpowiedz, czy – Twoim zdaniem – można jednoznacznie określić narodowość pani Małgorzaty. Uzasadnij swoją opinię.
- Wyraź swoje zdanie o postawie pani Małgorzaty i jej rodziców.

11 Wskaż trzy miejsca, które są – według Ciebie – ważnym elementem polskiego dziedzictwa narodowego. Wybierz przykłady, które nie pojawiły się w infografice „Polskie dziedzictwo narodowe” (s. 108–109). Opisz to, co uważasz za najbardziej interesujące w wymienionych miejscach, oraz wyjaśnij, jakie znaczenie mają one dla narodu polskiego.

2. Obywatelstwo i narodowość

obywatelstwo | tożsamość europejska | narodowość | wartości obywatelskie

art. 36

Istota obywatelstwa

Szczególną formą przynależności do społeczeństwa jest **obywatelstwo** – wynika ono z więzi prawnej łączącej jednostkę z państwem. Obywatelami tego samego państwa mogą być osoby różnej narodowości. Nie każdy obywatel musi mieszkać na terytorium swojego państwa. Nawet jeśli dany człowiek przebywa za granicą, wciąż podlega prawu państwa, którego jest obywatelem. Dokumentem poświadczającym związek między osobą i państwem jest **paszport**. Władze państwowe są zobowiązane do opieki nad obywatelami przebywającymi za granicą.

Tożsamości zbiorowe

Współcześnie wiele osób utożsamia się jednocześnie z kilkoma społeczeństwami, które wyróżniają się m.in. dzięki odrębnej kulturze i systemowi wartości. Przykładowo, Stany Zjednoczone są państwem, które rozwinęło się dzięki masowemu napływowi imigrantów pochodzących z kilku kontynentów – ludzi o różnym kolorze skóry, wyznających odmienne religie itp. W ten sposób powstał wieloetniczny naród amerykański – jego przedstawiciele są świadomi swoich korzeni, mimo to każdy z nich czuje się Amerykaninem. Podobną postawę można zaobserwować

Obywatel w świetle *Konstytucji RP*



Prawa (artykuły 52, 55, 60–62 i 67–68)

Obywatel ma prawo:

- wjechać do Polski i pozostać w kraju przez dowolny czas (wyjątkiem jest ekstradycja, czyli wydanie obywatela władzom innego państwa, np. kiedy jest on szczególnie niebezpiecznym przestępcą),
- do dostępu do służby publicznej,
- do informacji o działalności organów władzy publicznej,
- do udziału w referendach i wyborach,
- do zabezpieczenia społecznego (np. renty) w razie niezdolności do pracy,
- do korzystania ze świadczeń publicznej opieki zdrowotnej.

Obowiązki (artykuły 82–86)

Obywatel ma obowiązek:

- być wierny Rzeczypospolitej Polskiej i troszczyć się o dobro wspólne,
- przestrzegać polskiego prawa,
- ponosić ciężary i świadczenia publiczne (np. płacić podatki),
- wypełniać zobowiązanie do obrony ojczyzny (np. w ramach służby wojskowej albo zastępczej),
- dbać o stan środowiska.

w związku z procesem integracji europejskiej – wielu mieszkańców krajów ze Starego Kontynentu deklaruje jednocześnie **tożsamość europejską** (czyli uważa się za Europejczyków) oraz tożsamość narodową lub etniczną (czyli uważa się np. za Polaków, Niemców, Włochów). Poczucie przynależności człowieka do danego narodu określa się jako jego **narodowość**. Jest ona związana np. ze znajomością narodowej kultury i z wiedzą o pochodzeniu przodków.

Obywatelstwo polskie

art. 34

Zasady uzyskiwania obywatelstwa RP, określone w polskich przepisach, opierają się na tzw. **prawie krwi**. Zgodnie z nim dziecko nabywa obywatelstwo w chwili urodzenia, jeśli przynajmniej jedno z jego rodziców jest obywatelem RP. Miejsce narodzin nie ma znaczenia – w Polsce generalnie nie stosuje się tzw. **prawa ziemi**, które obowiązuje np. w Kanadzie, gdzie fakt urodzenia się na terytorium tego kraju skutkuje uzyskaniem kanadyjskiego obywatelstwa.

Sposoby uzyskania obywatelstwa RP

Nabycie z mocy prawa

Małoletnie dziecko:
- jeżeli w momencie jego urodzenia przynajmniej jedno z rodziców jest obywatelem polskim,
- jeśli urodziło się na terytorium RP, a jego rodzice są nieznani, nie posiadają żadnego obywatelstwa lub gdy ich obywatelstwo jest nieokreślone,
- jeżeli zostało znalezione na terytorium RP, a jego rodzice są nieznani.

Cudzoziemiec,
jeśli przed ukończeniem 16 roku życia został adoptowany przez obywatela polskiego.

Repatriant,
jeśli ma zamiar osiedlenia się w Polsce na stałe – od momentu przekroczenia granicy RP na podstawie wizy krajowej.

Naturalizacja (na mocy decyzji organów państwa)

Nadanie przez Prezydenta RP
Każdy cudzoziemiec, który złoży wniosek do Prezydenta RP za pośrednictwem:
- wojewody właściwego dla miejsca zamieszkania w Polsce osoby zainteresowanej,
- konsula właściwego dla miejsca pobytu za granicą osoby zainteresowanej.

Przywrócenie przez ministra spraw wewnętrznych
Cudzoziemiec, który w przeszłości posiadał obywatelstwo polskie, ale je utracił przed 1 stycznia 1999 r. na podstawie dawnych przepisów prawnych – na wniosek złożony do ministra (za granicą za pośrednictwem konsula).

Uznanie przez wojewodę
Cudzoziemiec – na wniosek złożony do wojewody właściwego dla miejsca jego zamieszkania – jeśli:
- przebywa w Polsce legalnie (na mocy odpowiedniego zezwolenia) przez określony czas (od roku do 10 lat),
- ma stabilne i regularne źródło dochodu,
- dysponuje prawem do lokalu mieszkalnego,
- nie ma innego obywatelstwa albo ma status uchodźcy,
- zawarł małżeństwo z obywatelem polskim (co najmniej 3 lata przed złożeniem wniosku),
- ma polskie pochodzenie,
- wykazuje się znajomością języka polskiego (potwierdzoną właściwym dokumentem).

Wartości obywatelskie

Postawę polegającą na angażowaniu się w działania społeczne nazywamy obywatelskością. Dawne i obecne zasługi wielu wybitnych Polaków stanowią wzór realizacji cennych idei obywatelskich.

Aktywność: Iga Świątek

- Najsłynniejsza polska tenisistka wspiera fundacje zajmujące się ochroną zdrowia psychicznego w Polsce.
- Organizuje charytatywne mecze i aukcje na rzecz ofiar wojny w Ukrainie.
- Angażuje się w działania organizacji pomagających wychowankom domów dziecka.
- W uznaniu jej aktywności społecznej i politycznej amerykański magazyn „Time" w 2023 r. uznał ją za jedną ze 100 najbardziej wpływowych osób na świecie.



[...] *mogę próbować coś zmienić na lepsze* [...]. [...] *Staram się korzystać z tego mądrze i wraz z upływem lat mam nadzieję pomagać ludziom na coraz większą skalę* [...].

Odpowiedzialność: Janusz Korczak

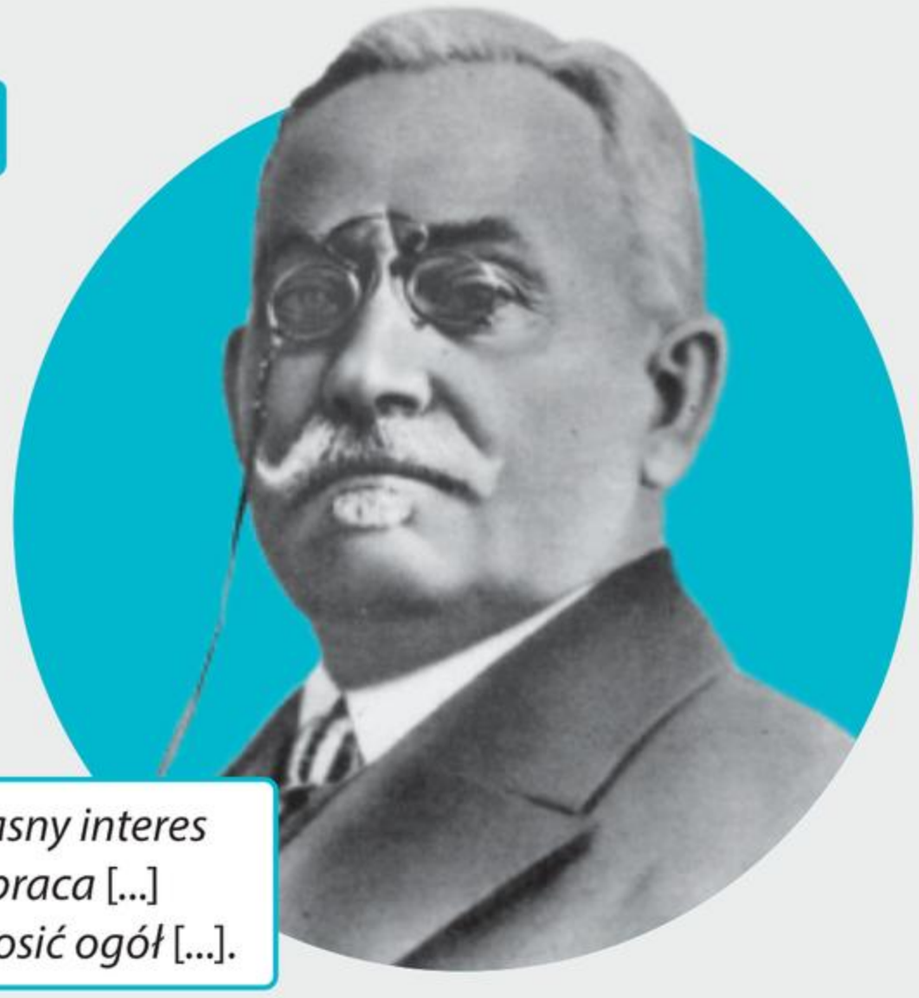
- Był lekarzem, pisarzem, wychowawcą. Walczył o prawa dzieci.
- Wykazał się heroiczną postawą w czasie likwidacji getta warszawskiego w 1942 r. Poczucie obowiązku wobec podopiecznych sprawiło, że nie skorzystał z możliwości ucieczki i pozostał z żydowskimi sierotami – wraz z nimi zginął w niemieckim nazistowskim obozie śmierci w Treblince.



Jestem nie po to, aby mnie kochali i podziwiali, ale po to, abym ja działał i kochał.

Przedsiębiorczość: Franciszek Stefczyk

- Chciał wydostać mieszkańców wsi galicyjskich z nędzy, zacofania i głodu.
- Wiedział, że dramaty tych ludzi wynikały często z zaciągania wysoko oprocentowanych pożyczek, dlatego postanowił zaszczepić w społeczeństwie ideę oszczędzania.
- Aby zapewnić potrzebującym dostęp do taniego kredytu, od końca XIX w. zakładał spółdzielcze kasy oszczędnościowo-pożyczkowe.



[...] *jeżeli każdy w pracy* [...] *dbać się nauczy nie tylko o własny interes* [...], *lecz także o* [...] *potrzeby* [...] *swego bliźniego, to taka praca* [...] *nie będzie dźwigać jednych, a poniżać drugich, lecz podnosić ogół* [...].

Odwaga cywilna: Irena Sendlerowa

- Sprzeciwiała się dyskryminacji (prześladowaniu) Żydów na swojej uczelni, za co władze uniwersytetu zawiesiły ją w prawach studentki na kilka lat.
- Za pomaganie Żydom niemieccy okupanci karali śmiercią, mimo to Irena Sendlerowa nie przestraszyła się i potajemnie niosła pomoc mieszkańcom warszawskiego getta.
- Została uhonorowana medalem Sprawiedliwy wśród Narodów Świata za uratowanie z Holokaustu ok. 2,5 tysiąca żydowskich dzieci.



Ludzi należy dzielić na dobrych i złych. Rasa, pochodzenie, religia, wykształcenie, majątek – nie mają żadnego znaczenia. Tylko to, jakim kto jest człowiekiem.



Drobne i nieznaczne dokonania mogą nas uczynić wielkimi, podczas gdy wielkie mogą nas upodlić, jeśli są źle wykonane.

Roztropność: kard. Stefan Wyszyński

- Jako prymas Polski oraz obywatel realnie oceniał sytuację w kraju, dlatego w 1950 r. zawarł kompromis z rządzącymi komunistami. Naraził się na krytykę, ale jego stanowisko doprowadziło do powstrzymania wojny domowej w kraju.
- W 1953 r. ostro sprzeciwił się działaniom reżimu, za co komuniści uwięzili go i przetrzymywali przez ponad 3 lata w miejscach odosobnienia.
- Z jego inicjatywy w 1965 r. wystosowano orędzie do biskupów niemieckich z przesłaniem: „Udzielamy przebaczenia i prosimy o przebaczenie".
- W latach 1980–1981 pośredniczył w rozmowach między rządem a Solidarnością.

Solidarność: Marek Kotański

- Był działaczem społecznym, psychologiem i terapeutą. Jego celem było ratowanie ludzi wykluczonych ze społeczeństwa.
- Zorganizował ruch pomocy dla osób uzależnionych od narkotyków lub alkoholu (Monar) oraz utworzył sieć ośrodków dla bezdomnych (Markot).
- Założył stowarzyszenie Solidarni Plus, które wspiera osoby zarażone wirusem HIV i chore na AIDS.
- W 1997 r., podczas powodzi tysiąclecia na południu Polski, przeprowadził na rzecz poszkodowanych akcję pod hasłem „Serc pospolite ruszenie".

Praca z infografiką

1. Podaj cechy charakteru wymienionych obywateli.
2. Oceń, jakie znaczenie dla pożytku publicznego ma dorobek przedstawionych osób.

! 3. Za cnoty obywatelskie są również uznawane tolerancja oraz troska o dobro wspólne. Podaj przykłady wybitnych Polek i Polaków, których postępowanie było wzorcową realizacją tych wartości.

Każdy człowiek zasługuje na szansę. Daj siebie innym.
motta Monaru

ĆWICZENIA

WYPEŁNIJ W ZESZYCIE

! 1 Określ różnice między narodowością a obywatelstwem. W tym celu odpowiedz na podane pytania.

- Jakie więzi łączą obywatela i państwo, a jakie – osobę danej narodowości i naród?
- Co jest potrzebne, aby zaistniały więzi łączące jednostkę z państwem lub narodem? Jak długo trwa więź z narodem, a jak długo – relacja wynikająca z obywatelstwa?
- Jakie są konsekwencje zaniedbywania obowiązków związanych z przynależnością narodową, a jakie – obowiązków obywatelskich?

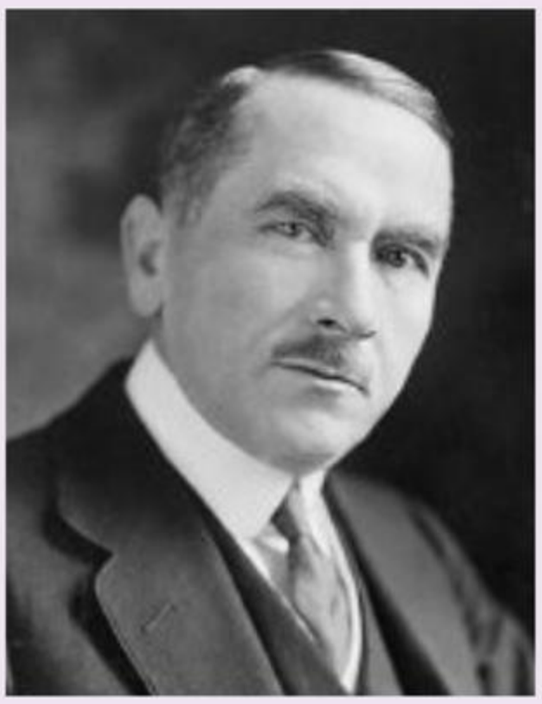
2 Wskaż zdania prawdziwe.

A. Obywatelstwo jest potwierdzeniem przynależności osoby do danego państwa.
B. Cudzoziemcy nie mogą uzyskać polskiego obywatelstwa.
C. Każde dziecko, które urodziło się w Polsce, jest obywatelem RP.
D. Z wnioskiem o nadanie obywatelstwa RP należy wystąpić do Prezydenta RP.
E. Polskie prawo wyjątkowo dopuszcza stosowanie tzw. prawa ziemi.
F. Uznanie obywatelstwa polskiego jest jedną z form naturalizacji.

3 Przeczytaj opis sytuacji i wykonaj polecenia.

PRACA Z TEKSTEM

Roman Dmowski i Józef Piłsudski stali na czele rywalizujących ze sobą środowisk politycznych. Różnili się niemal w każdej sprawie, byli skonfliktowani również prywatnie: walczyli o miłość tej samej kobiety – Marii Juszkiewiczowej, która została żoną Piłsudskiego. Gdy jednak w 1918 r. Polska miała szansę na odzyskanie niepodległości, politycy wznieśli się ponad podziały z troski o dobro wspólne. Piłsudski uznał przebywającego w Paryżu Dmowskiego za głównego reprezentanta państwa polskiego na Zachodzie. Z kolei Dmowski zaakceptował rząd w Warszawie, który powstał z inicjatywy Piłsudskiego.



Roman Dmowski

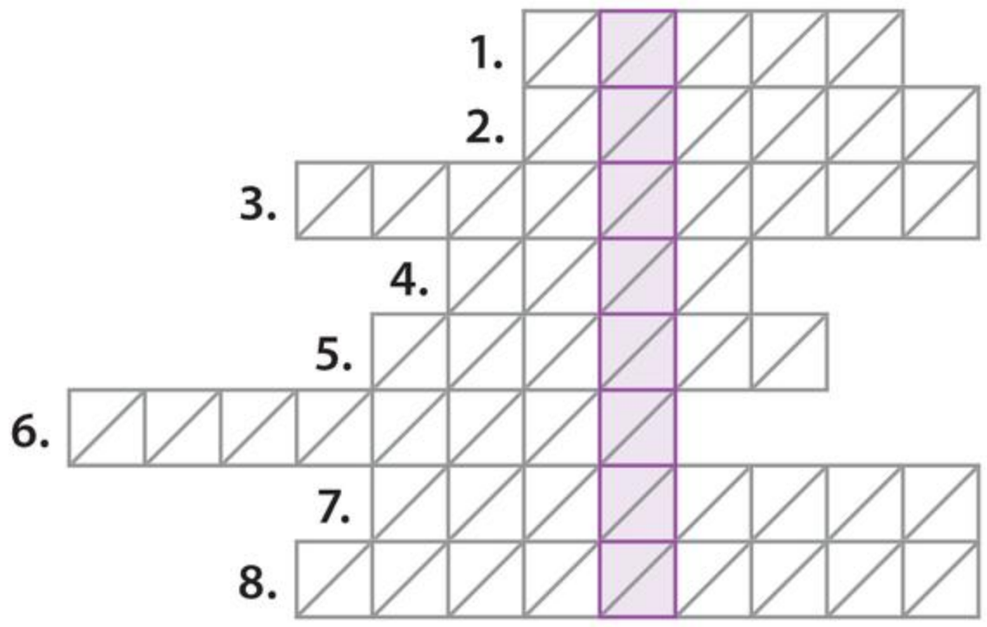


Józef Piłsudski

- Wyraź swoją opinię na temat postępowania Piłsudskiego i Dmowskiego. Jakie wnioski z ich historii powinni wyciągać współcześni politycy?
- Oceń, czy kompromisy w życiu publicznym sprzyjają rozwiązywaniu problemów państwa. Podaj odpowiednie argumenty.

4 Wymień trzy prawa przysługujce w Polsce każdemu człowiekowi i trzy prawa przyznane tylko obywatelom RP. Skorzystaj z tekstu *Konstytucji RP* ze s. 237–244.

5 Rozwiąż krzyżówkę w zeszycie. Wyjaśnij znaczenie otrzymanego hasła.



1. Ruch pomocy dla osób uzależnionych od narkotyków, którego twórcą był Marek Kotański.
2. Jednym z konstytucyjnych obowiązków obywateli RP jest ... ojczyzny.
3. Nadaje obywatelstwo polskie.
4. Główna reguła dotycząca obywatelstwa RP opiera się na tzw. prawie ... .
5. Sprzeciwienie się dyskryminacji innych osób wymaga ... cywilnej.
6. Dokument potwierdzający posiadanie obywatelstwa danego państwa.
7. Urzędnik, do którego składa się wniosek o uznanie obywatelstwa RP.
8. Niemiecki nazistowski obóz śmierci, w którym zginął Janusz Korczak.

6 Zapoznaj się z wynikami badania opinii publicznej i wykonaj polecenia.

PRACA Z TABELĄ

Jaki jest twój stosunek do szkodzenia dobru wspólnemu?						
Kategorie zachowań	Rok badania	Odpowiedzi osób badanych (w procentach)				
		W ogóle mnie to nie obchodzi	Mało mnie to obchodzi	Trochę mnie to obchodzi	Bardzo mnie to obchodzi	Trudno powiedzieć
Ktoś płaci mniejsze podatki, niż powinien.	2011	24,9	26,9	26,9	16,0	6,3
	2015	22,5	26,6	26,7	18,1	6,2
Ktoś nie płaci za korzystanie z transportu publicznego.	2011	23,6	31,2	24,4	15,8	5,0
	2015	22,0	30,7	24,7	17,2	5,4

Źródło: *Diagnoza społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków.*

- Określ, czy w przedstawionym okresie troska Polaków o dobro wspólne zwiększyła się, zmniejszyła czy pozostała na zbliżonym poziomie.
- Odpowiedz, czy na podstawie wyników tego badania można powiedzieć, że realizujemy wartości obywatelskie. Uzasadnij swoją opinię.

3. Postawa patriotyczna

patriotyzm | patriotyzm lokalny | przejawy patriotyzmu | patriotyzm gospodarczy

Czym jest patriotyzm?

Przywiązanie do ojczyzny może być ważnym elementem światopoglądu danego człowieka. Z pozytywnych skojarzeń związanych z dzieciństwem lub z historią rodziny wynika miłość do kraju pochodzenia. Postawę charakteryzującą się troską o dobro narodu i ojczyzny nazywamy **patriotyzmem**. Może się on przejawiać zarówno w deklaracjach (wyrażanie dumy z bycia Polakiem), jak i w działaniach. W historii narodu polskiego patriotyzm manifestował się przede wszystkim w walce zbrojnej o wolność ojczyzny. We współczesnym, szerszym rozumieniu za patriotyczne uznaje się dążenie do bycia dobrym obywatelem niepodległego państwa.

Czy wiesz, że...

Wielu ludzi odczuwa emocjonalny związek z określoną miejscowością, wsią czy dzielnicą. Przywiązanie do małej ojczyzny określamy jako **patriotyzm lokalny**. Jego przejawem jest zaangażowanie w życie społeczno-kulturalne najbliższej okolicy.

Patrioci



Polscy żołnierze dowiedli, że za wolność ojczyzny gotowi są zginąć w boju – tak jak pod Monte Cassino w 1944 r.



Kibicowanie jest jedną z najbardziej widocznych form wyrażania patriotyzmu.



Udział w wyborach stanowi realizację patriotycznego obowiązku.

Rozumienie patriotyzmu	
• gotowość do poświęcenia życia dla ojczyzny • szacunek dla symboli narodowych • zachowywanie pamięci o historii kraju ojczystego • udział w uroczystościach patriotycznych • kultywowanie rodzimej kultury • rzetelne wypełnianie obowiązków w szkole lub w pracy, przestrzeganie prawa	• udział w wyborach powszechnych i lokalnych, referendach i głosowaniach • aktywność obywatelska • przedsiębiorczość • dbanie o środowisko i wspólne mienie • pomoc innym w sytuacjach zagrożenia • płacenie podatków

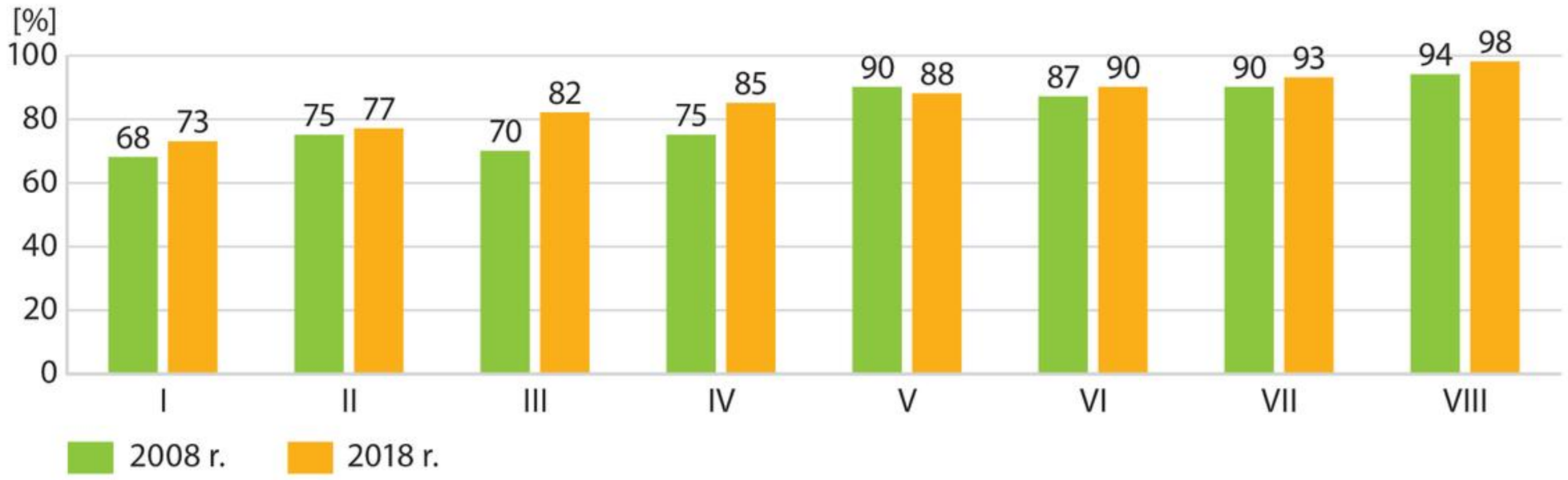
Patriotyzm w Polsce

W codziennym życiu Polacy – zarówno młodzi ludzie, jak i dorośli – dokonują w praktycznych sprawach wielu wyborów, które mogą świadczyć o stopniu ich zainteresowania dobrem ojczyzny. Podejmowanie decyzji z uwzględnieniem interesu narodu w różnych dziedzinach jest przejawem **postawy patriotycznej**.

We współczesnym społeczeństwie różnorodność światopoglądów i indywidualnych przekonań sprawia, że każda osoba może inaczej pojmować wypełnianie obowiązków wobec ojczyzny. Większość Polaków uważa się za patriotów, jednak codzienne działania niektórych z nich rozmijają się z tym, jak rozumieją oni postawę patriotyczną.

art. 104, art. 130, art. 151

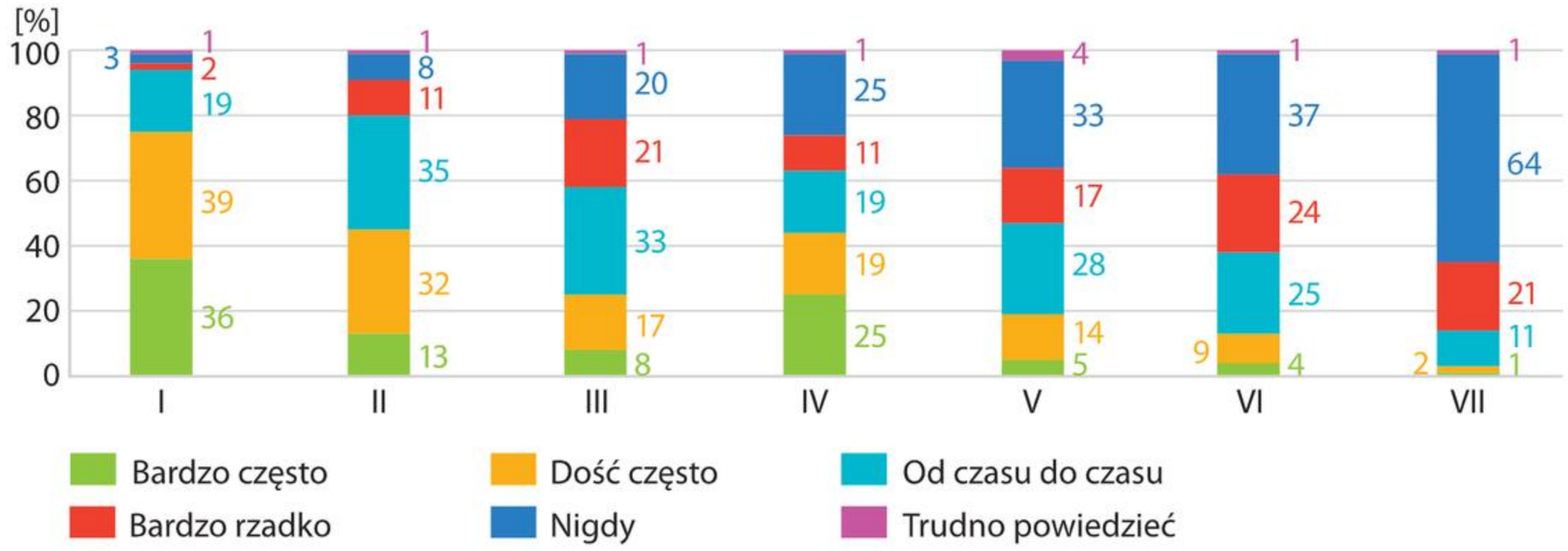
Na czym polega patriotyzm?



Patriotyzm polega na:

I. płaceniu podatków.
II. rzetelnym wypełnianiu obowiązków zawodowych.
III. kibicowaniu polskim sportowcom.
IV. podejmowaniu działań na rzecz swojej społeczności lokalnej.
V. gotowości do walki i oddania życia za ojczyznę.
VI. udziale w wyborach.
VII. poszanowaniu i przestrzeganiu prawa.
VIII. okazywaniu szacunku godłu, fladze i hymnowi.

Patriotyzm. Czy i jak często zdarza się Panu/Pani...



I. ...czuć dumę z sukcesów polskich sportowców?
II. ...czytać, dowiadywać się o różnych wydarzeniach z historii Polski?
III. ...uczestniczyć w różnego rodzaju uroczystościach państwowych?
IV. ...wywieszać polską flagę w związku z obchodami świąt państwowych lub przy innych okazjach?
V. ...unikać zakupu produktów, które nie zostały wytworzone w Polsce?
VI. ...dobrowolnie i bezpłatnie pracować na rzecz lokalnej społeczności?
VII. ...nosić odzież patriotyczną (np. koszulki z orłem)?

Źródło: CBOS.

Patriotyzm gospodarczy

Pomyślność ojczyzny w dużym stopniu zależy od przedsiębiorczości i uczciwości zarówno zwykłych obywateli, jak i polityków oraz osób prowadzących działalność gospodarczą. Patriota powinien podejmować decyzje, które sprzyjają np. rodzimym dostawcom i producentom oraz zwiększają wpływy do budżetu ojczystego państwa. Silna gospodarka pozwala m.in. inwestować w rozwój nauki, innowacyjnych technologii, kultury i sportu, a także skutecznie chronić środowisko i dbać o zabytki.

Działania patriotyczne w gospodarce



Edukowanie obywateli w dziedzinie ekonomii.



Kontrola państwa nad tym, jaka część polskich gruntów jest własnością Polaków, a jaka – kapitału zagranicznego.



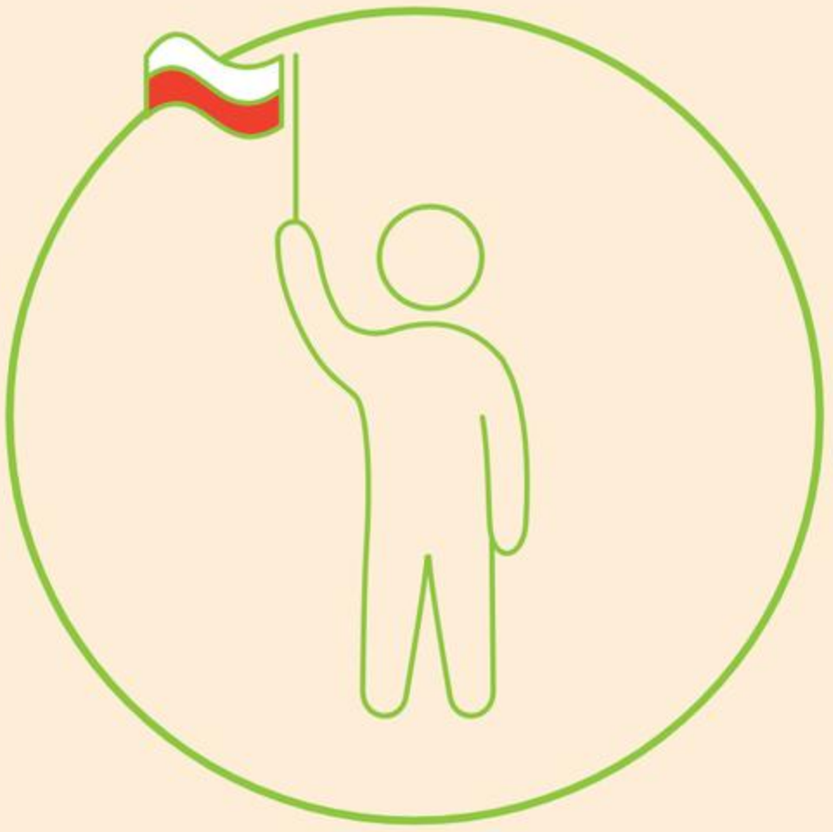
Oszczędzanie – tworzenie kapitału narodowego.



Walka z korupcją i ściganie przestępstw gospodarczych.



Tworzenie miejsc pracy w Polsce.





Kupowanie krajowych produktów i korzystanie z usług polskich firm.



Płacenie podatków w kraju.



Inwestycje społeczne (np. sprzyjające zwiększeniu dzietności).



Promowanie polskich produktów za granicą.



Zmniejszanie biurokracji – ułatwienia dla osób prowadzących działalność gospodarczą.



Poprawa konkurencyjności polskiej gospodarki – zwiększanie zysków dzięki wchodzeniu na nowe rynki.



Innowacyjność – ulepszanie jakości produktów i usług oraz opracowywanie nowych rozwiązań.

ĆWICZENIA

WYPEŁNIJ W ZESZYCIE

! **1** Przeczytaj fragment wywiadu z uczennicą liceum i zapoznaj się z rysunkiem, a następnie wykonaj polecenia.

PRACA Z TEKSTEM

– [...] Patriotyzm dziś jest pewnie czymś innym niż w 1918 roku. Ale czym?

– Patriotyzm to przede wszystkim czynne uczestnictwo w życiu politycznym i społecznym wolnej Polski. To działanie na rzecz dobra kraju, wywiązywanie się z obowiązków obywatelskich. Również uczestnictwo w wyborach.

– Pięknie powiedziane, ale co z tego możesz realizować jako 16-latka?

– Jako uczeń mogę przede wszystkim starać się wzorowo wywiązywać się z obowiązków szkolnych. Wykształcenie pomoże mi później w pracy na rzecz kraju. Nie chodzi tylko o to, by mieć ze wszystkiego najlepsze oceny, ale o uczciwość szkolną. Na przykład o to, by nie ściągać. [...]



– [...] wielu młodych ludzi sprawia wrażenie, że chciałoby przejść przez życie jak najmniejszym kosztem [...].

– Też obserwuję takie zachowania rówieśników. Wiadomo, że ściąganie przydarzyło się w szkole niemal każdemu. Ale musimy pamiętać, że to nie są uczciwie uzyskane oceny. Powinniśmy raczej starać się rzetelnie przygotowywać do lekcji.

Źródło: *Patriotyzm według szesnastolatki*, wywiad z Dagmarą Śliwą przeprowadził J. Kwiatkowski.

- Odpowiedz, jak uczniowie mogą wyrażać patriotyzm na co dzień.
- Wyjaśnij, w jaki sposób zachowanie młodych ludzi wpływa na los ich ojczyzny.

2 Wyraź swoją opinię na temat problemu, którego dotyczy dyskusja w serwisie społecznościowym.

DYSKUSJA W SIECI

~Maciej
Patriotyzm gospodarczy – czy to jest w ogóle możliwe? Czy zwykły obywatel jest w stanie naprawdę skutecznie wpływać na sytuację na rynku? Większość ludzi jest zbyt zabiegana, aby zastanawiać się podczas codziennych zakupów, czy coś pochodzi z Polski, czy z innego kraju... 3:25

~Ula
Jeśli coś jest dobre, w normalnej cenie i polskie, to chętnie to kupię. Natomiast kupowanie produktu słabej jakości (czasami nawet droższego od zagranicznych artykułów) tylko dlatego, że jest polskie, to jest właśnie brak patriotyzmu – wspiera się w ten sposób krajowych przedsiębiorców, którzy się nie rozwijają i nie są konkurencyjni. 3:37

4. Mniejszości i migranci

mniejszość narodowa | mniejszość etniczna | język regionalny | Polonia | imigranci | uchodźcy

Mniejszości narodowe

Wspólnie z narodem, który dominuje na określonym terytorium, na tym samym obszarze mieszkają też obywatele przynależący do **mniejszości narodowych**, czyli mniej licznych grup ludzi innej narodowości. Można do nich zaliczyć społeczności, które żyją w danym kraju od pokoleń i często uważają jego konkretny obszar za swoją małą ojczyznę (np. mniejszość litewska na północnym wschodzie Polski). Członkowie poszczególnych mniejszości zwykle dążą do zachowania **tożsamości narodowej**: rozmawiają ze sobą w rodzimym języku, współtworzą ojczystą kulturę, pielęgnują tradycje swojego narodu oraz zrzeszają się w różnych organizacjach. W sytuacjach oficjalnych, np. w miejscu pracy czy w szkole, najczęściej posługują się jednak językiem urzędowym państwa, w którym mieszkają. Jako polscy obywatele mogą uczestniczyć w wyborach do władz centralnych i lokalnych. Dodatkowo *Konstytucja RP* gwarantuje im szczególne prawa, które mają na celu ochronę ich narodowej odrębności. W innych krajach to Polacy mogą tworzyć mniejszość narodową. Ogół Polaków i osób polskiego pochodzenia mieszkających na stałe poza granicami Polski nazywamy **Polonią**.

Mniejszości etniczne i język regionalny

Oprócz określonych mniejszości narodowych w danym kraju mogą też występować **mniejszości etniczne**. W Polsce zalicza się do nich m.in. Tatarów i Łemków. Grupy te odróżnia od mniejszości narodowych to, że ich przedstawiciele nie utożsamiają się z narodem

Ludność zamieszkująca terytorium Polski

Obywatele RP

- **Osoby narodowości polskiej**
- **Przedstawiciele mniejszości narodowych i etnicznych**
- **Osoby innego pochodzenia narodowego i etnicznego**
  (np. Amerykanin będący obywatelem Polski)

Cudzoziemcy

- **Imigranci**
  Osoby, które przybyły ze swojego państwa z przyczyn rodzinnych, politycznych, ekonomicznych, społecznych, religijnych lub ekologicznych (np. po klęsce żywiołowej).
- **Uchodźcy**
  Osoby, które nie mogą powrócić do swojego państwa, ponieważ grozi im tam prześladowanie lub śmierć.

art. 37, art. 39–41, art. 56

zorganizowanym we własnym państwie (innym niż to, w którym mieszkają). Są obywatelami danego państwa, zachowują jednak kulturową odrębność, np. podtrzymują charakterystyczne zwyczaje, mówią we własnym języku (np. Romowie) lub wyznają odmienną religię (np. Karaimi).

Przepisy prawa polskiego wyróżniają także Kaszubów żyjących na Pomorzu. Szczególny status tej grupy wynika m.in. z faktu, że jej przedstawiciele posługują się językiem kaszubskim, który ze względu na swoją odrębność od polszczyzny, bogactwo i tradycję literacką uważany jest za **język regionalny**.

Migranci

Na terytorium każdego państwa przebywają również osoby, które nie posiadają jego obywatelstwa – są one nazywane **cudzoziemcami**. **Migracja**, czyli przemieszczanie się ludności z jednego kraju do drugiego, może mieć charakter stały albo czasowy (np. turystyczny). Natomiast **imigracja** polega na napływie cudzoziemców, którzy mają zamiar pozostać w danym państwie na dłużej lub osiedlić się w nim na stałe.

Decyzja o przeniesieniu się za granicę może być spowodowana **czynnikami przyciągającymi** do obcego państwa (np. szansa na lepsze zarobki, chęć powrotu do kraju przodków, zawarcie małżeństwa z obywatelem danego państwa) oraz **czynnikami wypychającymi** z kraju dotychczasowego pobytu (np. bezrobocie, niskie płace, klęski żywiołowe). Szczególnym typem imigrantów są **uchodźcy**, którzy z powodu konfliktu zbrojnego lub prześladowań o podłożu rasowym, etnicznym, religijnym albo politycznym musieli uciec ze swoich domów i szukać bezpiecznego schronienia poza granicami swojego państwa. Zgodnie z zasadami prawa międzynarodowego dana osoba może uzyskać **status uchodźcy** i ubiegać się o **azyl**, czyli ochronę obcego państwa, jeśli istnieje uzasadniona obawa, że powrót do poprzedniego miejsca zamieszkania narazi ją na niebezpieczeństwo śmierci lub poważną krzywdę.

Tożsamości narodowo-etniczne w Polsce

Wyniki spisu powszechnego z 2022 r. wskazują, że struktura narodowo-etniczna Polski jest jednorodna – 87% mieszkańców deklaruje narodowość polską.



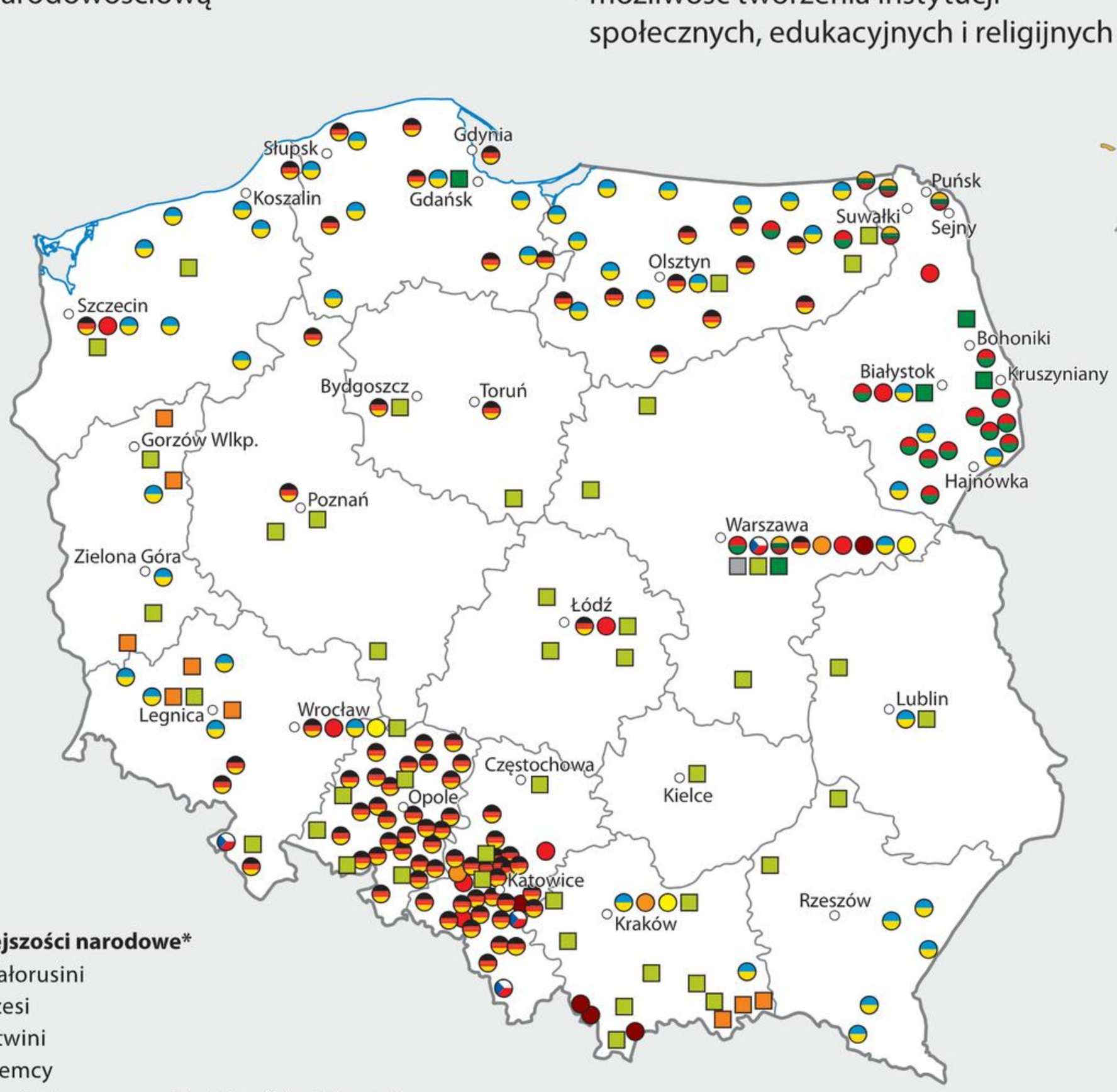
Źródło: GUS.

Mniejszości w Polsce i Polonia na świecie

Podstawowe prawa mniejszości w Polsce

art. 6, art. 13, art. 27, art. 35

- prawo do posługiwania się własnym językiem oraz jego nauczania w szkołach
- zwolnienie komitetów wyborczych utworzonych przez organizacje reprezentujące mniejszości narodowe z wymogu przekroczenia 5-procentowego progu wyborczego w wyborach do Sejmu RP
- zakaz nierównego traktowania przedstawicieli mniejszości oraz istnienia organizacji, które głoszą nienawiść rasową i narodowościową
- możliwość wprowadzenia podwójnego nazewnictwa miejscowości, ulic i placów oraz używania języka mniejszości jako pomocniczego w gminach, w których przedstawiciele danej mniejszości stanowią co najmniej 20% mieszkańców (oznacza to m.in. możliwość zwracania się do organów gminy w ojczystym języku w formie zarówno pisemnej, jak i ustnej)
- wolność zachowania języka i tradycji
- możliwość tworzenia instytucji społecznych, edukacyjnych i religijnych



* Skupiska ludności (powyżej 100 osób) deklarujące przynależność do mniejszości

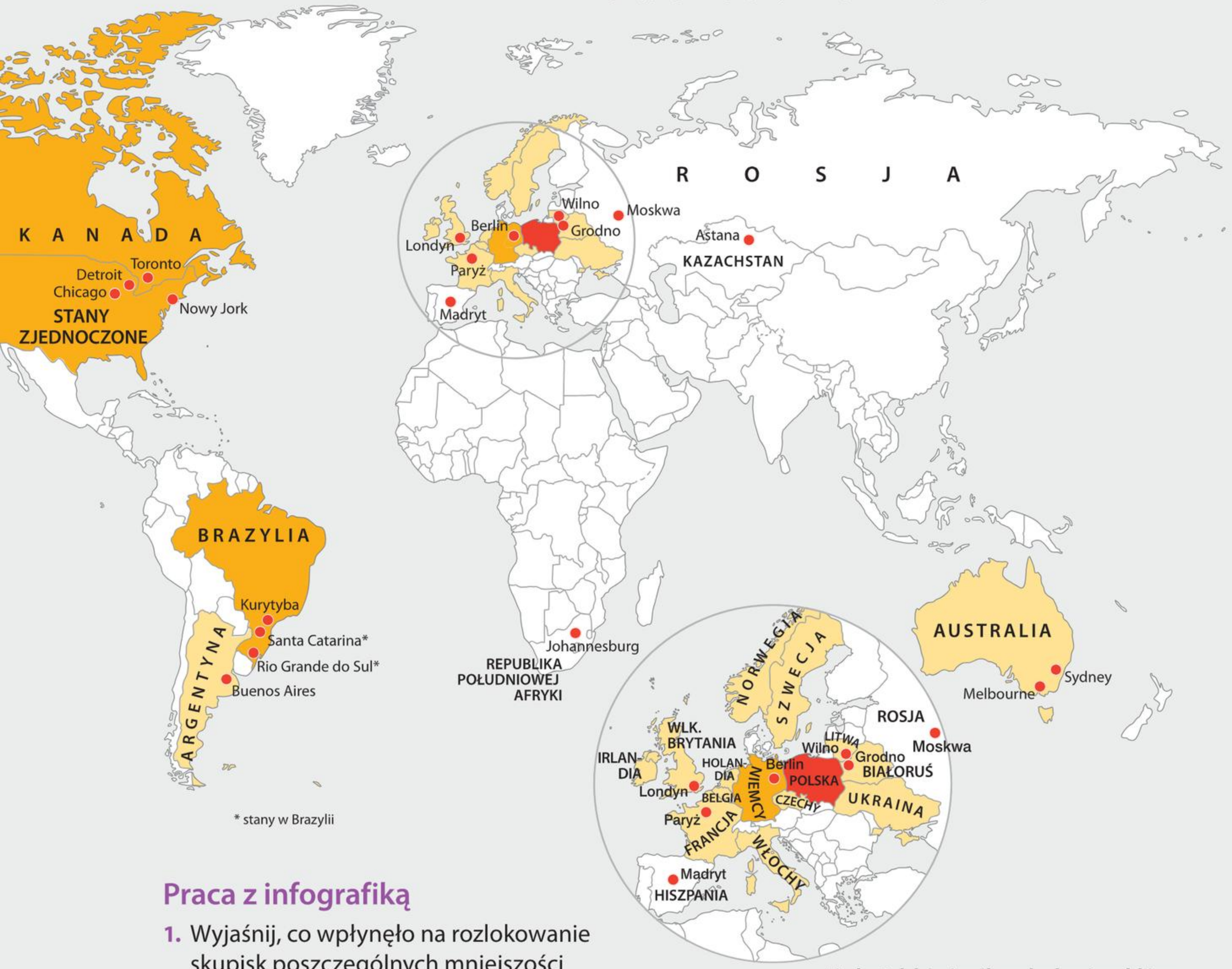
Źródło: serwis Gov.pl.

Polonia

Według różnych szacunków polska społeczność poza granicami ojczyzny liczy od 18 do 20 milionów osób. Część z nich zatraciła związki z polskością, jednak duża grupa podtrzymuje ojczystą kulturę i tradycję oraz angażuje się w działalność ośrodków polonijnych na całym świecie. Działają tam polskie szkoły, stowarzyszenia, sklepy i restauracje, a członkowie społeczności biorą udział w obchodach polskich świąt narodowych.



Źródło: *Rządowy program współpracy z Polonią i Polakami za granicą na lata 2015–2020.*



Praca z infografiką

1. Wyjaśnij, co wpłynęło na rozlokowanie skupisk poszczególnych mniejszości narodowych w Polsce.
2. Wymień państwa, w których występuje najliczniejsza Polonia.

ĆWICZENIA

WYPEŁNIJ W ZESZYCIE

1 Przeczytaj tekst źródłowy i wykonaj polecenia.

PRACA Z TEKSTEM

W świadomości Kaszubów wciąż pokutuje przeświadczenie, że Kaszuby są tam, gdzie mówi się po kaszubsku. Istotnie, język kaszubski jest fundamentem naszej etniczności, jednakże jego powolny zanik na wskazanym obszarze w żadnym stopniu nie oznacza, że jednocześnie zanika tożsamość Kaszubów tu mieszkających [...]. Naszym podstawowym zadaniem jest utrwalenie tej kaszubskości, wskazanie na odwieczne wartości, które były i są tu obecne, a które są nieco przytłumione, czyli: przywiązanie do Kościoła, do rodzinnej ziemi, szacunek dla starszych, [...] więź międzysąsiedzka generująca [wywołująca] inicjatywy dla wspólnego dobra. [...]

Trzeba [...] pogłębiać zwłaszcza znajomość języka kaszubskiego jako fundamentu i głównego spoiwa wiążącego członków naszej organizacji. Stąd podejmowanie [...] inicjatyw związanych z wprowadzaniem języka kaszubskiego do szkół [...].

Źródło: E. Pryczkowski, *Słowo prezesa Banińskiego Oddziału Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego...*

- Wyjaśnij, jakie znaczenie ma dla Kaszubów ich język.
- Wymień wartości najważniejsze dla społeczności kaszubskiej.
- Opowiedz, jakie mogą być powody powolnego zaniku języka kaszubskiego i faktu, że odwieczne wartości są przytłumione.

! **2** Zapoznaj się z treścią artykułu 2 *Ustawy z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym*. Następnie wykonaj polecenia.

- Odpowiedz, czy wszyscy obywatele RP narodowości innej niż polska należą do mniejszości narodowej lub etnicznej. Wyjaśnij, jakie kryteria decydują w Polsce o uznaniu danej społeczności za mniejszość narodową bądź etniczną.
- Rozstrzygnij, czy imigranci przebywający w Polsce należą do mniejszości narodowych, czy etnicznych. Uzasadnij swoją odpowiedź.

! **3** Przygotuj prezentację dotyczącą wybranych miejsc, w których można obecnie obserwować kryzysy uchodźcze. Omów ich przyczyny i wskaż kraje, do których udali się migranci.

4 Wymień trzy czynniki, które – Twoim zdaniem – w największym stopniu zdecydowały o powstaniu Polonii. Możesz odwołać się do informacji z różnych źródeł o następujących falach migracji Polaków:

- do USA na przełomie XIX i XX w.,
- do Wielkiej Brytanii w latach 1939–1945,
- w głąb ZSRR w latach 1939–1941.

5 Odszukaj informacje o inicjatywach kulturalnych podejmowanych przez środowiska mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce. Uwzględnij wydarzenia związane z promowaniem ich kina, muzyki, sztuki, kuchni. Przygotuj prezentację na temat wybranej imprezy tego typu. Jakie korzyści niesie dla Polaków poznawanie kultury mniejszości, które zamieszkują nasz kraj?

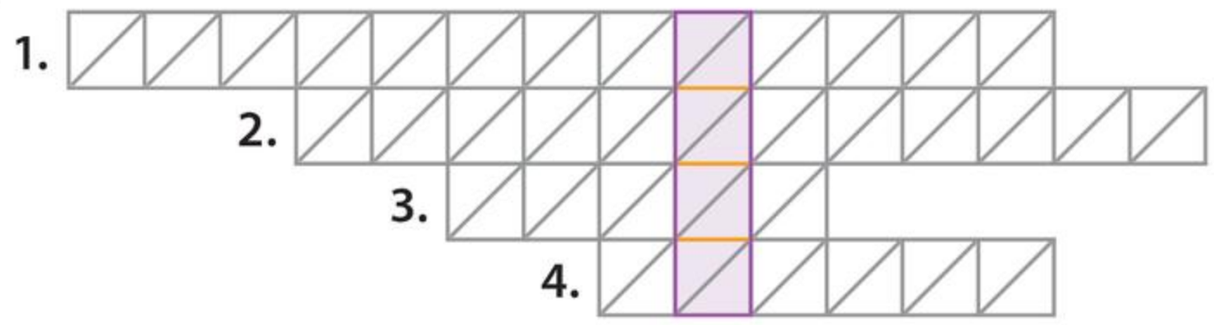
6 Rozwiąż krzyżówkę w zeszycie. Wyjaśnij znaczenie otrzymanego hasła.

1. Czynniki ... – skłaniają do wyemigrowania do określonego państwa.

2. Osoba przebywająca w danym państwie, ale nieposiadająca jego obywatelstwa.

3. Wyróżnia Kaszubów spośród innych mieszkańców Polski.

4. Według spisu powszechnego z 2011 r. najczęściej deklarowaną tożsamością inną niż polska była tożsamość ... .



7 Przeczytaj tekst i wskaż zdania prawdziwe. PRACA Z TEKSTEM

Imigranci to osoby, które przebywają na terenie obcego państwa, natomiast emigrantami nazywamy ludzi, którzy wyjechali ze swojego kraju. W zależności od sytuacji w stosunku do tej samej grupy ludności można użyć obu określeń. Przykładowo, w Polsce obywatele RP, którzy wyjechali do pracy do Wielkiej Brytanii, są nazywani emigrantami, natomiast w Wielkiej Brytanii uważa się ich za imigrantów.

A. Emigrant zawsze jest jednocześnie imigrantem.
B. Imigranci przyjeżdżają do obcego państwa na krótki czas (np. turyści).
C. Emigracja kończy się z chwilą powrotu na stałe do kraju pochodzenia.
D. Emigracja i imigracja polegają na przepływie ludności między państwami.
E. Wszystkie osoby należące do Polonii są imigrantami.

8 Wyraź swoją opinię na temat problemu, którego dotyczy dyskusja w serwisie społecznościowym. DYSKUSJA W SIECI

~Piotrek
Obejrzałem reportaż o pewnej manifestacji – protestujący skandowali hasło, że cudzoziemcy zabierają nam pracę. Trochę się z tym zgadzam. Skoro są w kraju bezrobotni, to po co sprowadzamy do pracy cudzoziemców? Oni często nie znają naszego języka i po przyjeździe muszą się najpierw przystosować do życia... 3:25

~Kinga
Moim zdaniem nie jest to takie proste. Często nie ma chętnych do pracy wśród miejscowych. Poza tym mają oni większe oczekiwania dotyczące warunków pracy i wynagrodzenia. A przedsiębiorcy przecież muszą w jakiś sposób znaleźć pracowników, aby firmy funkcjonowały. Z ich punktu widzenia nie jest tak naprawdę ważne, skąd pochodzą zatrudniane przez nich osoby. 3:37

5. Tolerancja i przejawy ksenofobii

tolerancja | stereotyp | ksenofobia | szowinizm | rasizm | antysemityzm

art. 30–31
art. 53–54

Tolerancja

Członkowie społeczeństwa różnią się poglądami politycznymi, przekonaniami religijnymi czy etycznymi i stylem życia. Aby mogli wspólnie żyć pomimo to, w ich wzajemnych stosunkach musi panować **tolerancja**. Polega ona na poszanowaniu cudzych poglądów, uczuć, obyczajów i zachowań. Przejawia się także równym dostępem różnych grup do udziału w życiu społecznym.

Relacje oparte na tolerancji pozwalają osobom o odmiennych przekonaniach komunikować się i szukać porozumienia, a jednocześnie każdej z nich pozostać sobą. Przyjęcie postawy tolerancyjnej nie oznacza jednak bezkrytycznej akceptacji wszelkich odmienności, porzucenia własnych poglądów i zobojętnienia na problemy społeczne. Człowiek tolerancyjny nie może zgadzać się na drastyczne naruszanie reguł życia we wspólnocie, np. na bezprawne stosowanie przemocy. Tolerancję trzeba zachowywać także w trakcie wypełniania obowiązków patriotycznych. Można podkreślać dumę z osiągnięć własnego narodu i nie dopuszczać do bezpodstawnego znieważania jego dziedzictwa, ale jednocześnie należy darzyć szacunkiem przedstawicieli innych wspólnot narodowych i uznawać ich dokonania w nauce, sztuce czy sporcie.

Nietolerancja, ksenofobia i stereotypy

Brak tolerancji obniża jakość życia społecznego, a nasilenie tego zjawiska może spowodować tragedię milionów ludzi – w XX w. doprowadziło do prześladowań i zbrodni popełnionych przez reżimy nazistów, faszystów i komunistów.

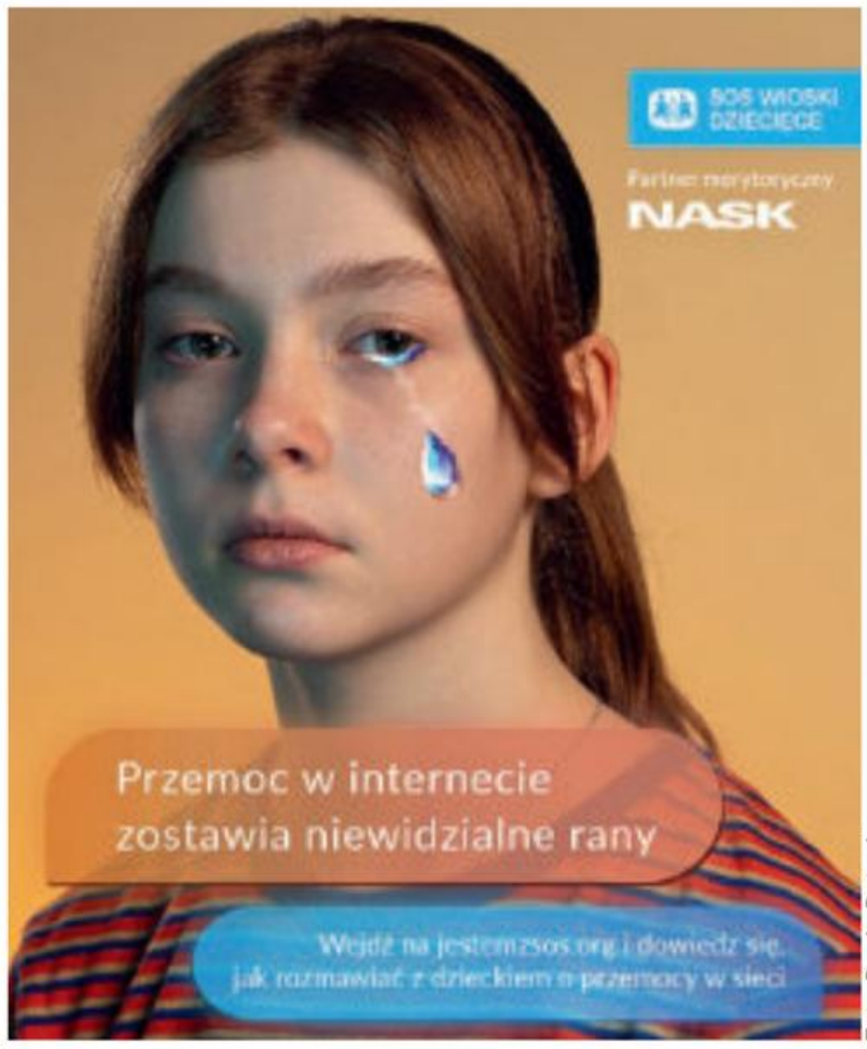
Cechy stereotypu	Przykład stereotypu
Jest przyjmowany bez dowodu.	Stwierdzenie, że mieszkańcy Afryki mają wrodzone poczucie rytmu, poparte jest jedynie przykładami czarnoskórych ludzi tworzących i wykonujących określony rodzaj muzyki. Nie zostało ono udowodnione naukowo.
Ma charakter uogólnienia.	Opinia, że Anglicy są flegmatyczni, nie może dotyczyć wszystkich osób tej narodowości. Prawdopodobnie część z nich wyróżnia się takim usposobieniem, ale flegmatyków spotyka się w każdym kraju na świecie.
Jest zabarwiony emocjonalnie.	W historii Polski nierzadko dochodziło do konfliktów zbrojnych z Niemcami. Z tego powodu niektórzy Polacy czują niechęć do Niemców.
Składa się z uproszczeń.	Rosjanie przez większość swoich dziejów żyli w państwie rządzonym despotycznie. Panuje zatem opinia, że w narodzie rosyjskim niedemokratyczny ustrój jest powszechnie akceptowany.
Odznacza się trwałością.	Negatywny stereotyp Roma kształtował się przez stulecia, dlatego trudno go dziś wymazać z potocznej świadomości.

art. 13

Wyrażana określonymi słowami lub czynami **nietolerancja** wobec innych ras, narodowości, religii albo poglądów krzywdzi bezbronne osoby. Kierowanie się uprzedzeniami niszczy relacje z otoczeniem i uniemożliwia rozwiązywanie konfliktów. Taka postawa wynika często z **ksenofobii**, czyli niechęci bądź wrogości w stosunku do innych ludzi, spowodowanej zwykle brakiem wiedzy i strachem. Lęk ten jest skierowany przeciwko wszystkiemu, co obce i nieznane. Powoduje on, że inni ludzie często są postrzegani zgodnie ze **stereotypem negatywnym**, czyli nieprawdziwym przeświadczeniem, według którego wszystkie osoby z danej grupy społecznej charakteryzują się złymi cechami. W każdym społeczeństwie funkcjonują również **stereotypy pozytywne**, jednak to zazwyczaj niekorzystne skojarzenia mocniej rzutują na ocenę danej zbiorowości. Niechętny stosunek do osób różniących się od większości częściej kształtuje się w **społeczeństwach zamkniętych**, których członkowie mają ograniczony dostęp do rzetelnej wiedzy o przyczynach problemów społecznych.

Czy wiesz, że...

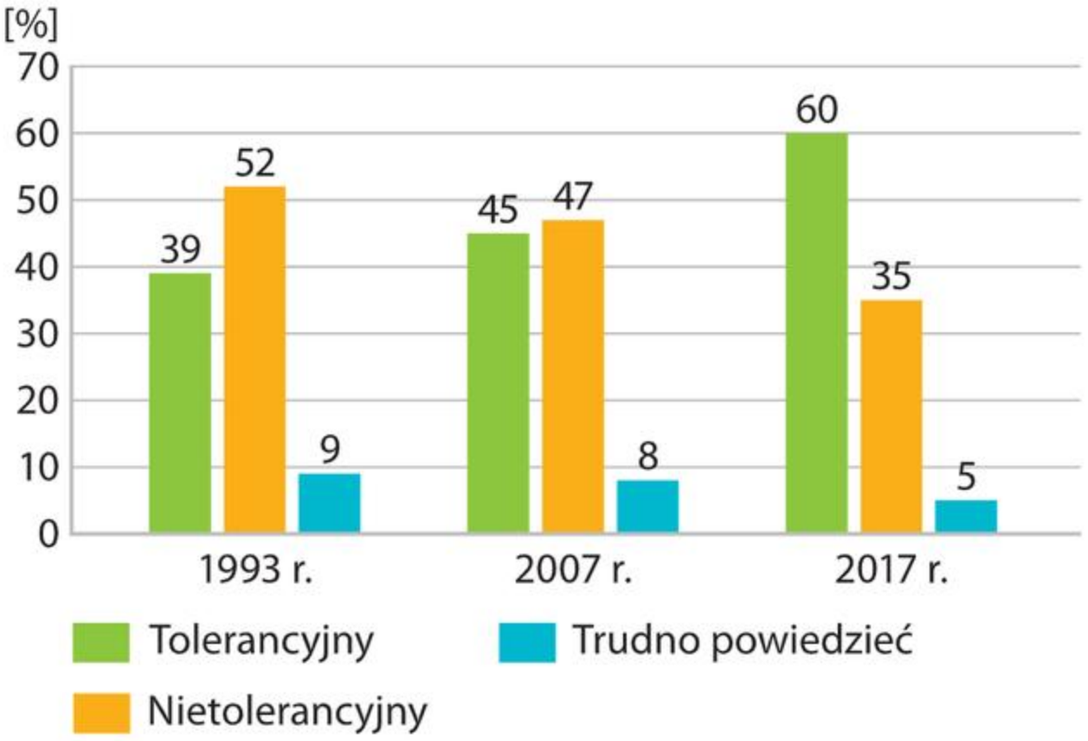
Brak tolerancji skutkuje rozprzestrzenianiem się takich negatywnych zjawisk jak hejt i mowa nienawiści. Pierwsze z nich to działanie polegające na wyrażaniu w obraźliwy i raniący innych sposób opinii w internecie. Mowa nienawiści z kolei to wszelkie wypowiedzi, które propagują bądź usprawiedliwiają nietolerancję, nienawiść rasową, antysemityzm, ksenofobię lub inne formy dyskryminacji.



Fot.: Paula Patocka.

Celem kampanii przeprowadzonej w 2021 r. była walka z przyzwoleniem na hejt i mowę nienawiści w sieci.

Jaki jest, Pana/Pani zdaniem, stosunek większości ludzi w Polsce do osób niepełnosprawnych?



Źródło: CBOS.

Praca z wykresem

1. Odpowiedz, jak zmieniły się od lat 90. XX w. opinie o stosunku Polaków do osób niepełnosprawnych.
2. Oceń, czy wyniki sondażu bardziej odzwierciedlają stereotyp na temat Polaków, czy raczej wynikają z codziennych doświadczeń ankietowanych. Uzasadnij swoją odpowiedź.

art. 30–32, art. 38

Skrajne przejawy ksenofobii

Niechęć do przedstawicieli innych wspólnot narodowych albo etnicznych może nasilać się w trakcie kryzysu gospodarczego lub politycznego. Ludzie często tłumaczą wówczas problemy społeczne wpływem czynników zewnętrznych, np. przyczyny bezrobocia upatrują w zajmowaniu miejsc pracy przez imigrantów, a w przemianach cywilizacyjnych, społecznych i politycznych widzą efekt spisku różnych grup. Nieumiejętność dostosowania się do nowej sytuacji skłania ich do szukania odpowiedzialnych za negatywne wydarzenia. Najłatwiej obwinić obcych, gdyż są oni słabo zakorzenieni w danej społeczności i nie mogą liczyć na wsparcie.

Ksenofobia może wyrażać się również wrogością wobec zachodzących zmian lub stać się przyczyną agresji wykorzystywanej przez państwo i organizacje polityczne przeciwko innym krajom albo narodom. W takich warunkach pojawiają się skrajne postawy ksenofobiczne, zagrażające przedstawicielom różnych wspólnot narodowych i etnicznych.

Czy wiesz, że...

Kosmopolityzmem nazywamy postawę polegającą na postrzeganiu całego świata jako wielkiej ojczyzny wszystkich ludzi. Dla kosmopolitów zjawisko stopniowego zacierania się podziałów narodowych i państwowych w miarę rozwoju cywilizacji nie jest powodem do krytyki, lecz nieuchronną konsekwencją globalnych zmian, nieograniczonej migracji ludzi i rozwoju nowych mediów. W wyniku tych procesów coraz większe znaczenie zyskuje kultura światowa, wspólna wszystkim.

Szowinizm, rasizm, antysemityzm

Jednym ze skrajnych przejawów ksenofobii jest **szowinizm**, wyrażający się niechęcią, nienawiścią do innych narodów. Szowinista wyolbrzymia zalety swojej nacji i nie dostrzega jej wad. Jest przekonany, że jego naród może rozwijać się kosztem innych wspólnot. Szowinizmu nie należy mylić z nacjonalizmem głoszącym, że członkowie społeczeństwa powinni przedkładać interes własnego narodu ponad inne sprawy.

Inną radykalną ideologią powiązaną z ksenofobią jest **rasizm**, czyli przeświadczenie o wyższości jednej rasy ludzkiej nad innymi. Rodzajem dyskryminacji określonej wspólnoty narodowej jest **antysemityzm**, przejawiający się wrogim stosunkiem do Żydów.

Najtragiczniejszym następstwem szowinizmu, rasizmu i antysemityzmu był **Holokaust** w czasach II wojny światowej. Celem tej masowej zbrodni było wymordowanie wszystkich żydowskich mieszkańców terenów, które znajdowały się pod kontrolą III Rzeszy.



Hasło ukazane na zdjęciu jest przestrogą i apelem do świata, aby pamiętano o katastrofie, która była skutkiem skrajnej nietolerancji i szowinizmu. Napis można zobaczyć na Westerplatte, czyli w symbolicznym miejscu rozpoczęcia II wojny światowej. W wyniku konfliktu wywołanego przez III Rzeszę i Związek Radziecki zginęło kilkadziesiąt milionów ludzi.

ĆWICZENIA

WYPEŁNIJ W ZESZYCIE

1. Uzasadnij stwierdzenie, że stereotypy powodują utrudnienia w kontaktach między narodami.

2. Opracuj kilka praktycznych porad dotyczących radzenia sobie z nietolerancją i ksenofobią na co dzień. Jak uwrażliwiać innych ludzi na te problemy?

! 3. Odpowiedz, czy zdarzyło Ci się zaobserwować przejawy ksenofobii w szkole lub w innych miejscach z Twojego otoczenia. Zaproponuj sposoby przeciwdziałania temu zjawisku. Wyjaśnij, dlaczego walka z ksenofobią jest ważna dla funkcjonowania społeczeństwa.

! 4. Przeczytaj fragment wspomnień i wykonaj polecenia.

PRACA Z TEKSTEM

Jestem Romką. Chodzę obecnie do szkoły średniej. [...] Rodzice zawsze dbali o moją edukację [...] Wkurza mnie, jak ludzie mówią, że Romowie nie chcą posyłać swoich dzieci do szkoły. To czysty stereotyp, wielu rodzinom romskim zależy na tym, aby ich dzieci chodziły do szkoły. [...] Znam przypadki dyskryminacji w mojej społeczności – ludziom często trudno znaleźć pracę tylko dlatego, że są Romami. [...] Pewnego dnia przeczytałam na portalu informacyjnym wiadomość [...] o konflikcie między Romami i nie-Romami, który podzielił całe miasteczko. [...] Z niedowierzaniem czytałam o organizowanej demonstracji antyromskiej. [...] Przeczytałam komentarze pod informacją [...] Stek bzdur, stereotypów, uprzedzeń, oskarżeń czy nawet gróźb – oto co tam zobaczyłam. [...] Oczywiście nie jestem naiwna i wiem, że w naszym społeczeństwie istnieje wiele stereotypów dotyczących Romów. [...] Postanowiłam odpowiedzieć na niektóre z komentarzy, pisząc tylko, że to są uprzedzenia, że nie jesteśmy obcy. Przecież ja też jestem Polką. Wylała się na mnie fala hejtu [...]. Zgłosiłam posty do moderacji. [...] Wiem, że mamy wolność słowa, ale są granice. Te posty są obraźliwe i dyskryminujące. [...] Byłam zła, pełna goryczy i przerażona. A co by było, gdyby to samo zdarzyło się w moim mieście? Nie wiem, co bym zrobiła.

Źródło: *Nie jestem naiwna*.

- Wymień odczucia, które wywołał w Tobie przeczytany fragment. Zastanów się, czy w Twoim otoczeniu są osoby, które doświadczają nietolerancji.
- Określ, jaką rolę w opisanych sytuacjach odegrało otoczenie społeczne. Czy traktowanie tej grupy gorzej niż pozostałych było uzasadnione?
- Wyjaśnij, jak powinny zachować się osoby tolerancyjne w sytuacjach, kiedy są świadkami poniżania i obrażania innych.
- Wyjaśnij, dlaczego przeciwdziałanie przypadkom nietolerancji wobec różnych mniejszości jest potrzebne.
- Podaj trzy argumenty do tezy: „Pogodzenie różnych tożsamości społeczno-kulturowych jest możliwe".

FAKTY i OPINIE

Polacy – otwarci, gościnni, tolerancyjni czy obawiający się innych?

Przeczytaj fragmenty tekstów i zapoznaj się z poglądami ich autorów. Porównaj zaprezentowane w nich argumenty, odpowiedz na pytania i wypowiedz się na temat tego, jak można oceniać Polaków. Z czego wynika różnorodność opinii i poglądów w tej kwestii?

Jesteśmy szczerzy, otwarci, niezwykle gościnni oraz pomocni, a nasz kraj zachwyca pięknem przyrody, miejsc i ludzi. Niewiarygodne? A jednak! Właśnie taka opinia na temat Polaków i Polski jest najczęściej spotykanym zdaniem wśród obcokrajowców – ludzi, którzy postanowili przenieść swoje życie do kraju nad Wisłą. Dlaczego? Bo jak sami mówią: „Tu jest inny wymiar życia". [...]

Polacy to niezwykli ludzie – pewni siebie, ambitni, ciepli, pełni wewnętrznej radości życia, otwarci... – czy zdają sobie sprawę, że w taki właśnie sposób myślą też o nich obcokrajowcy? Niektórzy z nas niestety nadal są przekonani, że wśród cudzoziemców pokutują żywe, dawne stereotypy.

– Dzięki mojej pracy zawodowej mogę podróżować po całym świecie. Podczas spotkań z obcokrajowcami zauważyłam, że potrafią oni sami o sobie mówić naprawdę w pozytywny sposób. To co też mnie uderzyło, to fakt, że w naszych wspólnych rozmowach wielokrotnie podkreślali, jak wyjątkowym narodem są Polacy i że dzięki swoim cechom wyróżniają się na tle innych narodów. Chciałam, by każdy Polak to wiedział – że mamy w sobie to coś, a nasz kraj kryje w sobie wiele piękna. Byśmy uświadomili sobie, jak bardzo jesteśmy doceniani za granicą [...]. [...]

– Chciałam przede wszystkim pokazać, że żyjemy w pięknym kraju. Łatwo przychodzi nam krytykowanie go. A ja wierzę, że warto zatrzymać się, rozejrzeć dookoła i otworzyć oczy na piękno Polski. Na jej wielokulturowość, otwartość [...].

Źródło: *Polska oczami obcokrajowców*, recenzja książki Judyty Fibiger *Swego nie znacie... czyli Polska oczami obcokrajowców*.

Praca z tekstem

1. Jakie zalety Polaków i walory Polski wymieniono w tekście?
2. Z jakich powodów, według Ciebie, obcokrajowcy decydują się zamieszkać w Polsce? Co może oznaczać stwierdzenie „Tu jest inny wymiar życia"?
3. O jakich stereotypach jest mowa we fragmencie artykułu? Jaki mają one wpływ na postrzeganie Polaków za granicą?
4. W jaki sposób obcokrajowcy mówią sami o sobie? Czy to ich różni od Polaków?
5. Za co Polacy mogą być doceniani za granicą?
6. Jakiemu postępowaniu Polaków sprzeciwia się autorka tekstu? Jaką postawę promuje?
7. Jakie jest nastawienie Judyty Fibiger do Polaków?

W ostatnich latach wzrosło zainteresowanie młodzieży patriotyzmem. Młodzi ludzie manifestują je, np. nosząc odzież i gadżety z barwami narodowymi i symbolami walki o niepodległość [...]. Wydaje się też, że wzrasta ich zainteresowanie historią Polski oraz wojskowością. Patriotyzm jednak może, a nawet powinien, mieć różne oblicza i nie należy go sprowadzać jedynie do walki narodowowyzwoleńczej. [...]

Miłość do ojczyzny i utożsamianie się ze swoim narodem należy odróżnić od postaw wyższości, wrogości i nienawiści wobec innych narodów i kultur. Te ostatnie postawy to ksenofobia [...] i szowinizm – w żadnym wypadku nie należy mylić ich z patriotyzmem. Takie pomyłki mogą nas wiele kosztować, bo – jak pokazuje historia – często prowadzą do przemocy. Najbardziej jaskrawym tego przykładem jest zbrodnicza działalność III Rzeszy w okresie II wojny światowej, kiedy to machina państwowa i wojenna wywyższała naród niemiecki, a jednocześnie chciała zniszczyć lub zniewolić inne, „gorsze" narody – w tym Żydów i Polaków. To bardzo ważna historyczna lekcja, o której nie wolno zapominać.

Patriotą jest zatem ktoś, kto czuje miłość lub przywiązanie do kraju ojczystego, jest solidarny i utożsamia się ze swoim narodem. Natomiast wrogość wobec innych narodów, chęć ich poniżenia czy tym bardziej zniszczenia to szowinizm narodowy. [...] patriotyzm to postawa oparta przede wszystkim na miłości, szacunku, oddaniu – a nie na nienawiści. [...]

Ci, którzy rozumieją patriotyzm w bardzo uproszczony sposób – tylko jako walkę o ojczyznę – w czasie pokoju mają utrudnione zadanie. Kiedy nie ma realnego wroga, szukają dla niego jakiegoś zastępstwa. Może to skutkować postawami ksenofobicznymi – nieufnością i wrogością wobec mniejszości etnicznych i narodowych, osób pochodzących z innych kultur. Dlatego warto rozmawiać [...] o tym, w jaki sposób ludzie mogą manifestować swój patriotyzm w codziennym życiu. [...]

Taki patriotyzm dnia codziennego może wymagać od nas czasem rezygnacji z własnej wygody czy interesu, pójścia na kompromis, a nawet poświęcenia. Potrzebne będą też umiejętność współpracy, otwartość, życzliwość, empatia, tolerancja i gotowość niesienia pomocy. Warto także nauczyć się czerpania satysfakcji ze współdziałania z innymi, wspierania ich, niesienia pomocy czy zwykłego okazywania życzliwości.

Źródło: M. Goetz, *Współczesny patriotyzm*.

! Praca z tekstem

1. W jaki sposób, według autorki tekstu, przejawia się zainteresowanie młodzieży patriotyzmem? Czy zgadzasz się z jej spostrzeżeniami?
2. Czy – zdaniem Magdaleny Goetz – patriotyzm można pojmować tylko w jeden sposób? Jak na podstawie przeczytanego fragmentu wyjaśnisz, czym jest patriotyzm?
3. O jakich pojęciach, których nie wolno mylić z patriotyzmem, mówi autorka?
4. Na czym polegają błędy i uproszczenia w rozumieniu postawy patriotycznej?
5. O jakiej historycznej lekcji jest mowa w tekście?
6. W jaki sposób może przejawiać się patriotyzm czasów pokoju?

PODSUMOWANIE

1. Naród i ojczyzna

- **Naród** to trwała, zorganizowana zbiorowość ludzi odwołujących się do wspólnej historii i wspólnego pochodzenia, przywiązanych do tej samej kultury i tradycji, podobnych wartości oraz posługujących się z reguły tym samym językiem.
- **Dziedzictwem narodowym** nazywa się zasoby związane z dziejami narodu i jego kulturą (np. język, zabytki, naturę, dzieła sztuki, utwory literackie i tradycje).
- **Ojczyzna** to dla danej osoby kraj zamieszkania lub urodzenia albo państwo, z którego pochodzą jej przodkowie.
- **Ojczyznę lokalną**, zwaną też **małą ojczyzną**, tworzą mieszkańcy najbliższej okolicy – dzielnicy, wsi, miasta, regionu.
- **Symbole państwowe** to flaga, godło i hymn, wywodzące się z historii i tradycji narodu. Przepisy prawa krajowego ściśle określają ich formę.

2. Obywatelstwo i narodowość

- **Obywatelstwo** – szczególna forma przynależności do społeczeństwa, wynikająca z więzi prawnej łączącej jednostkę z państwem. Obywatelami tego samego państwa mogą być osoby różnej narodowości.
- **Narodowość** to poczucie przynależności do danego narodu. Jest ona związana np. ze znajomością narodowej kultury i z wiedzą o pochodzeniu przodków.
- **Prawo krwi** – zasada, zgodnie z którą dziecko nabywa obywatelstwo w chwili urodzenia, jeśli przynajmniej jedno z jego rodziców jest obywatelem danego państwa. Prawo to obowiązuje m.in. w Polsce.
- **Prawo ziemi** polega na tym, że fakt urodzenia się na terytorium danego państwa skutkuje uzyskaniem jego obywatelstwa.

3. Postawa patriotyczna

- **Patriotyzm** – miłość i szacunek do ojczyzny połączone z troską o dobro narodu.
- **Patriotyzm gospodarczy** przejawia się podejmowaniem decyzji, które sprzyjają np. rodzimym dostawcom i producentom oraz zwiększają wpływy do budżetu ojczystego państwa.

4. Mniejszości i migranci

- **Mniejszości narodowe** to grupy osób narodowości innej niż dominująca wśród obywateli danego państwa.
- **Mniejszości etniczne** to grupy zachowujące odrębność kulturową na tle reszty społeczeństwa w danym kraju. Ich przedstawiciele nie utożsamiają się z narodem zorganizowanym we własnym państwie.

- **Polonia** to ogół Polaków i osób polskiego pochodzenia mieszkających na stałe poza granicami Polski oraz zachowujących polską tożsamość narodową.
- **Cudzoziemiec** to osoba przebywająca na terenie obcego państwa, która nie posiada jego obywatelstwa.
- **Migracja**, czyli przemieszczanie się ludności z jednego kraju do drugiego, może mieć charakter stały albo czasowy (np. turystyczny).
- **Imigracja** polega na napływie cudzoziemców, którzy mają zamiar pozostać w danym państwie na dłużej lub osiedlić się w nim na stałe.
- **Uchodźcy** to szczególny typ imigrantów, którzy musieli uciec ze swojego kraju z powodu wojny bądź prześladowań. Szukają oni bezpiecznego schronienia w innym państwie, w którym mogą ubiegać się o azyl, czyli ochronę.

5. Tolerancja i przejawy ksenofobii

- **Tolerancja** polega na szanowaniu cudzych poglądów, uczuć, obyczajów oraz zachowań.
- **Ksenofobia** oznacza niechęć lub wrogość w stosunku do innych ludzi, spowodowaną często brakiem wiedzy i strachem. Lęk ten jest skierowany przeciwko wszystkiemu, co obce i nieznane.
- **Stereotypem** nazywa się uproszczony pogląd utrwalony w danej zbiorowości, wynikający z niepełnej wiedzy na określony temat.
- **Nacjonalizm** – ideologia opierająca się na przekonaniu, że członkowie społeczeństwa powinni przedkładać interes narodu ponad inne sprawy.
- **Szowinizm** – wyraża się niechęcią, nienawiścią do innych narodów. Szowinista wyolbrzymia zalety swojej nacji i jest przekonany, że jego naród może rozwijać się kosztem innych wspólnot.
- **Rasizm** – przeświadczenie o wyższości jednej rasy ludzkiej nad innymi.
- **Antysemityzm** to dyskryminacja konkretnej wspólnoty narodowej – Żydów – i wrogi stosunek do niej.
- **Holokaust** – niemiecka nazistowska zbrodnia z czasów II wojny światowej, której celem było wymordowanie wszystkich żydowskich mieszkańców terenów, które znajdowały się pod kontrolą III Rzeszy.
- **Kosmopolityzmem** nazywamy postawę polegającą na postrzeganiu całego świata jako wielkiej ojczyzny wszystkich ludzi.

TEST

WYPEŁNIJ W ZESZYCIE

1 Wskaż wyrażenia związane z przynależnością do narodu.

A. wspólne pochodzenie i historia
B. mówienie tym samym językiem
C. posiadanie paszportu
D. uregulowane prawem obowiązki
E. miłość i szacunek do ojczyzny

2 Podaj trzy przykłady zasobów należących do dziedzictwa narodowego Polaków.

3 Opisz symbole Rzeczypospolitej Polskiej.

4 Wskaż właściwe dokończenia zdań.

- Z mocy prawa obywatelem polskim jest każdy, kto
  A. urodził się na terytorium Polski.
  B. miał w chwili narodzin rodzica będącego obywatelem RP.
  C. otrzymał akt obywatelstwa RP.
  D. posiada polską tożsamość.

- Obywatelstwo RP nadaje
  A. wojewoda.
  B. Prezydent RP.
  C. minister.
  D. konsul.

5 Omów dokonania postaci, która zasługuje – Twoim zdaniem – na miano wybitnego obywatela. Uzasadnij swój wybór.

6 Wylicz pięć współczesnych form wyrażania patriotyzmu.

7 Wyjaśnij, czym różnią się mniejszości narodowe od mniejszości etnicznych.

8 Wymień nazwy mniejszości mieszkających w Polsce:

- pięciu mniejszości narodowych,
- dwóch mniejszości etnicznych,
- grupy posługującej się językiem regionalnym.

9 Określ, jakie mniejszości narodowe mają najwięcej skupisk na terenie wymienionych województw:

- opolskie,
- podlaskie,
- warmińsko-mazurskie,
- małopolskie.

10 Wyjaśnij znaczenie podanych pojęć.

• *migracja* • *cudzoziemiec* • *imigrant* • *uchodźca*

11 Wybierz właściwe uzupełnienia zdań.

A. Powiedzenie „skąpy jak Szkot” wyraża (tezę naukową / stereotyp).
B. Uwielbienie własnego narodu i niechęć lub nienawiść wobec innych nacji to (patriotyzm / szowinizm).
C. (Rasizm / Antysemityzm) oznacza wrogi stosunek do Żydów.
D. Bezprawne stosowanie przemocy zasługuje na (akceptację / sprzeciw) człowieka tolerancyjnego.

12 Przedstaw sposoby przeciwdziałania szowinizmowi, rasizmowi i antysemityzmowi.

V

Polska państwem demokratycznym

1 **Państwo i demokracja**
cechy państwa, funkcje państwa, demokracja, autorytaryzm, totalitaryzm

2 **Ustrój Rzeczypospolitej Polskiej**
państwo prawa, cechy konstytucji, *Konstytucja RP*, zasady ustroju Polski

3 **Sejm i Senat RP**
parlament, kompetencje Sejmu i Senatu RP, wybory parlamentarne, uchwalanie ustaw

4 **Prezydent RP i Rada Ministrów**
kompetencje Prezydenta RP, wybory prezydenckie, zadania Rady Ministrów

5 **Sądy i trybunały**
władza sądownicza, wymiar sprawiedliwości, sądy i trybunały, zasady działania sądów, hierarchia i zadania sądów polskich, zadania trybunałów

6 **Partie polityczne**
program polityczny, kampania wyborcza, system partyjny, polska scena polityczna

7 **Organizacje obywatelskie**
społeczeństwo obywatelskie, stowarzyszenia, fundacje, organizacje pozarządowe, wolontariat, organizacje młodzieżowe, związki zawodowe

8 **Media i opinia publiczna**
opinia publiczna, media, dziennikarze, reklama, kampanie społeczne

Fakty i opinie

Podsumowanie

Test



1. Państwo i demokracja

cechy państwa | funkcje państwa | demokracja | autorytaryzm | totalitaryzm

art. 5–6

Czym jest państwo?

Państwo jest rodzajem organizacji, która dysponuje konkretnym, wydzielonym granicami terytorium i sprawuje władzę nad zamieszkującą je ludnością. Naród najczęściej dąży do tego, by posiadać własne państwo. Umożliwia ono bowiem utrwalanie tożsamości narodowej i rozwój ekonomiczny. Zapewnia też swoim obywatelom ochronę w razie zagrożenia.

Cechy państwa

Aby państwo mogło funkcjonować, konieczne jest istnienie **władzy**. Władza to możliwość kierowania zachowaniami ludzi, np. przez wydawanie poleceń, którym muszą się oni podporządkować.

Warunkiem istnienia państwa jest posiadanie przez określoną zbiorowość **własnego terytorium**, kontrolowanego przez organy państwowe. Obszar ten tworzą wyznaczona granicami powierzchnia lądowa wraz z przestrzenią powietrzną i przybrzeżne wody terytorialne.

Ważną cechą państwa jest również **suwerenność**. W sprawach wewnętrznych oznacza to, że tylko organy państwa mogą rządzić danym terenem i zamieszkującą go ludnością. Suwerenność w sprawach zewnętrznych dotyczy niezależności od innych państw i organizacji międzynarodowych.

Nieodłączną cechą każdego państwa jest także **przymusowość**. Oznacza to, że dysponuje ono środkami przymusu wobec mieszkańców. Wyróżnia się m.in. przymus ekonomiczny (związany np. z obowiązkowym płaceniem podatków) oraz przymus fizyczny, którego przejawem jest działalność policji, wojska czy więzień.

Czym się różni państwo od narodu?

Naród a państwo



Naród
to trwała zbiorowość ludzi, których łączą wspólne **pochodzenie**, **tradycja**, **kultura**, **język**.



Państwo
jest rodzajem organizacji, która ma swoje **terytorium** i sprawuje **władzę** nad zamieszkującą je **ludnością**.

- **Państwo jednolite narodowo** – zamieszkiwane przez jeden naród.
- **Państwo wielonarodowe** – zamieszkane przez przedstawicieli kilku narodów, złączonych wspólną historią.

Funkcje państwa

Aby państwo funkcjonowało prawidłowo, jego organy muszą wykonywać określone zadania. Do ich realizacji rządzący zostali uprawnieni przez społeczeństwo.

art. 5–7, art. 26, art. 67, art. 69, art. 70

Funkcje państwa

wewnętrzne

Funkcja prawodawcza
Ustanawianie praw regulujących działanie państwa.

Funkcja administracyjna
Realizowanie poprzez pracę urzędów zadań publicznych zgodnych z prawem i polityką rządu.

Funkcja porządkowa
Utrzymywanie porządku i bezpieczeństwa przez policję oraz wymiar sprawiedliwości.

Funkcja kulturalno-oświatowa
Wspomaganie kultury i edukacji (np. budowa szkół), wspieranie sztuki, finansowanie muzeów.

Funkcja socjalna
Zapewnianie pomocy osobom, które z powodu wieku, niepełnosprawności lub trudnej sytuacji życiowej nie mogą same o siebie zadbać.

Funkcja gospodarcza
Stwarzanie warunków do rozwoju gospodarczego.

zewnętrzne

Kontakty międzynarodowe
Zabezpieczanie interesów państwa i jego obywateli na scenie międzynarodowej, działalność dyplomatyczna.

Obrona granic
Utrzymywanie sił zbrojnych strzegących granic przed napaścią innych państw.



Praca ze schematem

1. Podaj dwa przykłady działań, które świadczą o realizacji przez państwo funkcji kulturalno-oświatowej.
2. Odpowiedz, jak wyglądałaby sytuacja danego państwa, gdyby jego organy nie realizowały funkcji zewnętrznych.

Rodzaje ustrojów politycznych

Każde państwo na świecie musi być odpowiednio zarządzane i zorganizowane. Sposób sprawowania władzy, strukturę najważniejszych organów państwa oraz prawa i obowiązki obywateli, określające ich udział w rządzeniu, nazywamy **ustrojem politycznym**.

Wyróżnia się trzy rodzaje ustroju politycznego:

- **demokrację**, w której obywatele mają duży wpływ na funkcjonowanie swojego państwa,
- **autorytaryzm**, cechujący się tym, że obywatele nie mają możliwości kontrolowania rządzących,
- **totalitaryzm**, charakteryzujący się brakiem wpływu społeczeństwa na życie publiczne, a także próbami kontrolowania przez rządzących wszystkich sfer funkcjonowania jednostki.

Demokracja panuje w większości rozwiniętych państw świata (w tym w Polsce). Autorytarną specyfikę mają rządy w wielu krajach Afryki i Azji oraz w Rosji i Białorusi. Państwem totalitarnym jest np. Korea Północna.

Czy wiesz, że...

Państwo demokratyczne może być **monarchią** – z władcą sprawującym władzę dożywotnio i najczęściej dziedzicznie – lub **republiką**, w której najwyższe organy władzy, czyli prezydent (głowa państwa) i parlament, są wybierane na określony czas. Monarchiami są np. Wielka Brytania i Hiszpania, a republikami – m.in. Polska i Stany Zjednoczone.

Demokracja a autorytaryzm i totalitaryzm

	Demokracja	Autorytaryzm	Totalitaryzm
Władza	• Rządzący są wybierani przez społeczeństwo, a następnie przed nim odpowiadają. • O sprawowanie władzy w państwie konkurują różne partie polityczne.	• Rządzi stosunkowo wąska grupa osób, która nie odpowiada przed społeczeństwem. • Do umocnienia swojej władzy rządzący wykorzystują wojsko i policję.	• Władza jest skupiona w rękach przywódcy i partii rządzącej. • Działalność innych ugrupowań jest zakazana. • Rządzący umacniają władzę poprzez terror.
Prawa obywateli	• Obywatele są wolni i mają zapewniony duży zakres praw, np. mogą krytykować rządzących.	• Wolności i prawa obywateli są ograniczane. • Przeciwnicy władz są zastraszani i nierzadko prześladowani.	• Państwo stara się kontrolować wszystkie dziedziny życia obywateli. • Każdy sprzeciw jest brutalnie tłumiony.
Wolność słowa i media	• Wolność słowa nie jest ograniczona. • Niezależne media mogą swobodnie oceniać rządzących.	• Wolność słowa jest ograniczana. • Działalność mediów utrudnia cenzura.	• Wolność słowa nie istnieje. • Wszystkie środki masowego przekazu całkowicie podlegają rządzącym.
Ideologia państwowa	• Nie istnieje ideologia państwowa. • Władze nie narzucają obywatelom określonego sposobu myślenia.	• Rządzący wpajają społeczeństwu przekonanie o swojej nieomylności i obowiązku posłuszeństwa wobec władzy.	• Obowiązuje oficjalna ideologia (np. faszyzm, komunizm), którą państwo narzuca obywatelom (np. poprzez nauczanie w szkole).

Rodzaje demokracji

We współczesnym ustroju demokratycznym obywatele mają szeroki zakres uprawnień, a dostępu do władzy nie ograniczają różne wymagania, np. dotyczące płci. Obywatele demokratycznego państwa wpływają na rządy sprawowane zarówno w środowisku lokalnym, np. we wsi czy w dużym mieście, jak i w całym kraju. Jeżeli w danej sprawie decydują osobiście, mówi się o **demokracji bezpośredniej**. Decyzje mogą podejmować również wybrani w głosowaniu przedstawiciele społeczeństwa, np. posłowie czy radni – mamy wtedy do czynienia z **demokracją pośrednią**. W większości państw demokratycznych obowiązuje model pośredni. Jedynie w najistotniejszych sprawach stosuje się formę bezpośrednią.

W demokracji decyzje są podejmowane zgodnie z wolą większości obywateli. Stwarza to zagrożenie, że mogą one nie uwzględniać praw mniejszości lub postulatów grup o przekonaniach odmiennych niż poglądy większości. Aby temu zapobiec, ustalono, że wybierane rozwiązania nie powinny ograniczać wolności i praw zapisanych w konstytucji. Ustrój, w którym obowiązuje ta zasada, określa się jako **demokrację konstytucyjną**.

art. 4, art. 62, art. 118, art. 125

Okiem nastolatka

Stan demokracji w państwie można spróbować ocenić samodzielnie. W tym celu należy odpowiedzieć na kilka podstawowych pytań.

1. Czy w kraju są przeprowadzane uczciwe wybory?
2. Czy istnieje wolność słowa?
3. Czy przestrzega się praw obywatelskich i praw człowieka?
4. Czy wszystkie partie polityczne mają dostęp do środków masowego przekazu?

Współczesna demokracja

Demokracja pośrednia

Decyzje podejmują z upoważnienia obywateli przedstawiciele społeczeństwa wyłonieni w powszechnym głosowaniu.

Przykładowo, posłowie decydują w imieniu wyborców m.in. o wysokości podatków, sposobie funkcjonowania służby zdrowia czy kierunku prowadzenia polityki zagranicznej.



Demokracja bezpośrednia

Decyzję dotyczącą konkretnej sprawy osobiście podejmują uprawnieni do tego obywatele. Rola władz państwowych ogranicza się do wykonywania ich postanowień.

Referendum to forma głosowania, w której obywatele opowiadają się za przedstawioną propozycją albo przeciw niej – najczęściej odpowiadają na zadane pytanie „tak" lub „nie".

Inicjatywa obywatelska polega na zgłoszeniu do parlamentu wniosku o zmianę istniejącego bądź stworzenie nowego prawa. Wymagana jest do tego określona liczba obywateli (w Polsce – 100 tysięcy).



Jak działa demokracja?

Mechanizm funkcjonowania demokracji jest oparty na kilku zasadach. Aby ustrój był stabilny, wszystkie te reguły muszą ze sobą współgrać i być przestrzegane. Dowiedz się, od jakich zasad zależy, czy czujemy się dobrze w swoim kraju.

PARTYCYPACJA OBYWATELSKA

W demokracji najważniejsze jest, że Ty, Twoi rodzice i sąsiedzi bierzecie udział w życiu publicznym oraz decydujecie o jego kształcie. Można powiedzieć, że władza należy do wszystkich Polaków (zasada suwerenności narodu). Najwyraźniej widać to w czasie wyborów, kiedy jako obywatele wskazujemy, kto ma w naszym imieniu rządzić (zasada przedstawicielstwa). Ponadto wszyscy wyrażamy swoje opinie w referendach, debatach publicznych i konsultacjach społecznych.

WOLNE I UCZCIWE WYBORY

Wybory nazywamy świętem demokracji dlatego, że są jej podstawowym elementem. Dopiero wtedy, kiedy wszyscy pełnoletni obywatele mogą na takich samych warunkach uczestniczyć w wyłanianiu rządu i go zmieniać, jeżeli nie spełnia ich oczekiwań, możemy mówić, że panuje demokracja. Takie wybory muszą być wolne i uczciwe oraz odbywać się cyklicznie. Rządzący mają obowiązek uszanować ich wyniki.

TRÓJPODZIAŁ WŁADZY

Aby demokratyczne państwo działało, władza musi być podzielona. Organy prawodawcze tworzą prawo, organy wykonawcze wdrażają przepisy w życie, a organy sądownicze wymierzają sprawiedliwość. Wszystkie te podmioty są od siebie niezależne i równorzędne. Rządzący kontrolują się nawzajem. Wszystko po to, by żaden z organów nie posiadał nadmiernej władzy nad obywatelami.



PLURALIZM POLITYCZNY

Jeżeli w danym kraju jest tylko jedna partia, to znaczy, że nie ma tam demokracji. W ustroju demokratycznym bowiem wiele ugrupowań walczy o nasze poparcie. Głoszą one bardzo różnorodne programy i założenia, ale mają równe prawa i szanse dojścia do władzy – zależy to od nas i naszych głosów w wyborach.

PRAWORZĄDNOŚĆ

Porządek w działaniu państwa i życiu jego mieszkańców zapewnia prawo. Dzięki przepisom organy państwa wiedzą, jak postępować wobec obywateli, a obywatele mogą sprawdzić, czy rządzący działają właściwie. Można powiedzieć, że prawo chroni nas przed władzą – wolno jej tylko tyle, ile jest przewidziane w ustawach. Dzięki temu prawo zapewnia nam wolność i swobodę działania.

GWARANCJA PRAW I WOLNOŚCI OBYWATELSKICH

W demokracji każdy z nas może wypowiadać się na dowolny temat, zakładać różne organizacje i protestować. Nasze prawa i wolności są w ustroju demokratycznym najważniejsze.



ODPOWIEDZIALNOŚĆ ZA DOBRO WSPÓLNE

W demokracji politycy wykonują swoją pracę dla nas. Powinni pamiętać, dlaczego ich wybraliśmy – ich obowiązkiem jest zrealizowanie tego, co nam obiecali. Dobro obywateli jest w tym ustroju najważniejsze.

RÓWNOŚĆ I POSZANOWANIE PRAW MNIEJSZOŚCI

W państwie demokratycznym liczą się opinie i prawa wszystkich obywateli, a każdy głos oddany w wyborach jest tak samo ważny. Niezależnie od pochodzenia etnicznego, wyznania czy orientacji seksualnej każdy powinien mieć poczucie, że jest w państwie u siebie, a władze i inni obywatele traktują go właściwie.

ĆWICZENIA

WYPEŁNIJ W ZESZYCIE

1 Zapoznaj się z mapą, a następnie wykonaj polecenia.

PRACA W MAPĄ



- Spośród podanych krajów wskaż te, w których głową państwa jest prezydent.

• *Dania* • *Austria* • *Włochy* • *Hiszpania* • *Rumunia*
• *Szwecja* • *Ukraina* • *Niemcy*

★ • Określ, jak zmieniła się liczba monarchii i republik w Europie w ciągu ostatnich 200 lat. Odwołaj się do przykładów państw, w których zmienił się ustrój.

- Wymień trzy państwa, na których czele stoją król lub królowa. Podaj także trzy nazwy krajów, w których osoba zasiadająca na tronie nosi inny tytuł. Poszukaj potrzebnych informacji w internecie.

2 Wyjaśnij, czym są suwerenność i przymusowość państwa. Przytocz po dwa argumenty uzasadniające, że państwo polskie odznacza się tymi cechami.

! **3** Omów funkcje państwa. Wyjaśnij, czym zajmuje się władza państwowa.

! **4** Wytłumacz, co oznacza zasada suwerenności narodu. Podaj trzy sprawy, które mogą zostać poddane pod referendum, oraz trzy zagadnienia poruszane podczas konsultacji społecznych.

5 Wymień trzy części składowe terytorium państwa. Podaj nazwy trzech państw europejskich, których terytorium nie obejmuje jednej z nich. Uzasadnij swoją odpowiedź. Możesz skorzystać z mapy zamieszczonej w zadaniu 1.

6 Wylicz korzyści, jakie daje obywatelom ustrój demokratyczny.

★ 7 Wytłumacz, na czym polega podstawowa różnica między demokracją pośrednią a bezpośrednią. Wyjaśnij, dlaczego większość państw demokratycznych rzadko wykorzystuje model bezpośredni.

8 Ustal, do którego ustroju politycznego odnoszą się poszczególne opisy – demokracji, autorytaryzmu czy totalitaryzmu.

A. Wolności i prawa obywateli są przestrzegane przez sprawujących władzę.
B. Istnieje oficjalna, narzucona społeczeństwu ideologia państwowa.
C. Rządzący odpowiadają za swoje decyzje przed obywatelami, którzy mogą ich odwołać w wyborach.
D. Ugrupowania polityczne krytykujące rządzących nie mają możliwości przejęcia władzy.
E. Rządzący starają się kontrolować wszystkie dziedziny życia obywateli.

9 Wskaż na schemacie epokę, w której powstał ustrój demokratyczny. Oceń, która forma demokracji znana z historii jest najbardziej zbliżona do dzisiejszego ustroju demokratycznego.

Starożytna Grecja
Kolebką demokracji są starożytne Ateny. Prawo do decydowania o losach państwa mieli wyłącznie mężczyźni będący obywatelami Aten. Nie przysługiwało ono kobietom, cudzoziemcom i niewolnikom.

Rzeczpospolita Obojga Narodów
Decyzje w sprawach najważniejszych dla Rzeczypospolitej podejmował sejm składający się z króla, senatu i izby poselskiej. W sprawowaniu rządów uczestniczyła tylko szlachta.

Nowożytna Europa i Ameryka
Współczesna demokracja ukształtowała się w okresie walk o niepodległość Stanów Zjednoczonych oraz po rewolucji francuskiej. Wszystkim obywatelom przyznano wówczas m.in. prawo do udziału w rządach.

10 Przedyskutujcie, jak wyglądałoby życie w Polsce, gdyby nagle przestała funkcjonować władza państwowa.

PRACA W GRUPACH

- Podzielcie się na dwie grupy. Zadaniem każdego zespołu jest opracowanie odpowiedzi na podane pytanie:
  a) grupa 1. – „Jak zmieniłyby się relacje między pracownikami a pracodawcami?”,
  b) grupa 2. – „Jaki wpływ miałby brak władzy państwowej na bezpieczeństwo obywateli?”.
- Po omówieniu zagadnień każda z drużyn prezentuje na forum klasy swoje stanowisko.

2. Ustrój Rzeczypospolitej Polskiej

państwo prawa | cechy konstytucji | *Konstytucja RP* | zasady ustroju Polski

art. 2, art. 7, art. 87, art. 90, art. 92, art. 94, art. 235.

Państwo prawa

W uchwalonej w 1997 r. i obowiązującej obecnie ***Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*** zapisano, że w naszym kraju panuje ustrój demokratyczny. Jednocześnie Polska jest państwem prawa. Oznacza to, że organy władzy i wszyscy mieszkańcy muszą przestrzegać prawa.

Prawo to zbiór norm postępowania obowiązujących na terytorium danego państwa i ustanowionych przez jego organy. Jeśli obywatele nie respektują tych reguł, władza może użyć środków przymusu i wymierzyć im karę. Normy prawne są zawarte w **aktach prawnych** (np. w ustawach).

Hierarchia aktów prawnych

Konstytucja

Od innych aktów prawnych różni się: **nazwą** i **mocą prawną** – istnieje tylko jeden akt prawny o takiej nazwie i mocy prawnej, **treścią** – określa ustrój polityczny państwa, **sposobem uchwalenia i wprowadzania zmian** – jest przyjmowana i modyfikowana inaczej niż pozostałe akty.

Ustawy

Regulują najważniejsze kwestie związane z funkcjonowaniem społeczeństwa i państwa. Musi ich przestrzegać każdy, kto podlega polskiemu prawu. Uchwala je parlament (Sejm i Senat RP). Obowiązują na terenie całego kraju.

Ratyfikowane umowy międzynarodowe

Ich ranga zależy od sposobu **ratyfikacji**, czyli uznania umowy za obowiązującą. Ratyfikacja, która wymaga podpisu Prezydenta RP oraz zgody parlamentu wyrażonej w ustawie lub zgody obywateli udzielonej w referendum, powoduje, że umowa ma wyższą rangę niż ustawa. Ratyfikacja przez podpis głowy państwa sprawia, że ranga umowy jest niższa niż ranga ustawy.

Rozporządzenia

Mają charakter wykonawczy – uszczegóławiają i wdrażają przepisy ustawy.

Akty prawa miejscowego

Uprawnione do ich wydawania są organy samorządu terytorialnego, np. rada gminy (miasta) i terenowe organy administracji rządowej (np. wojewoda).

Rola konstytucji w państwie

Konstytucja to najwyższy akt prawny określający:

- zasady ustroju państwa, czyli reguły jego funkcjonowania,
- kompetencje najważniejszych organów władzy,
- wolności i prawa oraz obowiązki ogółu obywateli.

Dokument ten jest często nazywany **ustawą zasadniczą**.

W państwach demokratycznych obowiązuje **zasada konstytucjonalizmu**. Zgodnie z nią wszystkie organy sprawujące władzę muszą bezwzględnie przestrzegać przepisów ustawy zasadniczej. Nie mogą przekraczać uprawnień, jakie przyznaje im konstytucja, ani naruszać gwarantowanych przez nią praw obywateli. Ustawa zasadnicza ogranicza więc władzę państwa nad jego mieszkańcami.

Konstytucja stoi także na straży jednej z najistotniejszych zasad ustroju demokratycznego, czyli **trójpodziału władzy**. Zgodnie z tą regułą wyróżniamy władze: **ustawodawczą**, **wykonawczą**, a także **sądowniczą**. Są one równorzędne i oddzielone od siebie. Władzę ustawodawczą, polegającą na stanowieniu prawa, sprawuje parlament. Władza wykonawcza, dotycząca wprowadzania w życie norm prawnych, należy np. do króla, prezydenta, rządu. Natomiast władzę sądowniczą sprawują sądy i trybunały, czuwające nad przestrzeganiem prawa. Wszystkie te organy powinny współpracować ze sobą dla dobra kraju, wzajemnie się uzupełniać i kontrolować, tak aby została zachowana **równowaga władz**.

Ze względu na funkcję, jaką pełni konstytucja, w większości państw obowiązują przepisy, które utrudniają wprowadzanie zmian w ustawie zasadniczej. Działają też specjalne organy kontrolujące realizację zawartych w niej postanowień. W Polsce taką funkcję pełni **Trybunał Konstytucyjny**, którego zadaniem jest ocena, czy uchwalone akty prawne są zgodne z przepisami *Konstytucji RP*.

art. 10, art. 188, art. 235

Procedura zmiany *Konstytucji RP*



Wprowadzenie zmian w ustawie zasadniczej jest bardzo trudne. Wymaga bowiem zgody Sejmu RP, Senatu RP oraz Prezydenta RP. Propozycje poprawek w *Konstytucji RP* może zgłosić co najmniej 1/5 posłów, Senat lub głowa państwa.



Ustawę zmieniającą zapisy *Konstytucji RP* uchwala Sejm RP większością 2/3 głosów. Musi ją również zaakceptować Senat RP bezwzględną większością głosów. Oznacza to, że wśród senatorów musi być więcej osób popierających poprawkę niż jej przeciwników i wstrzymujących się od głosu.



Ustawę podpisuje Prezydent RP. Jeśli przyjęte przez Sejm i Senat RP poprawki dotyczą np. zasad ustroju lub wolności, praw i obowiązków obywateli, Marszałek Sejmu RP może – na wniosek co najmniej 1/5 posłów, Senatu RP bądź Prezydenta RP – zarządzić przeprowadzenie ogólnopolskiego referendum w tej sprawie.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej

Obowiązująca *Konstytucja RP* została uchwalona 2 kwietnia 1997 r. podczas obrad Zgromadzenia Narodowego, czyli wspólnego posiedzenia posłów i senatorów. Obywatele zatwierdzili ją 25 maja tego samego roku w ogólnonarodowym referendum. Konstytucja na nowo określiła zasady ustroju państwa po upadku komunizmu w Polsce.

Rozdziały *Konstytucji RP*

I.	Rzeczpospolita
II.	Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela
III.	Źródła prawa
IV.	Sejm i Senat
V.	Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej
VI.	Rada Ministrów i administracja rządowa
VII.	Samorząd terytorialny
VIII.	Sądy i trybunały
IX.	Organy kontroli państwowej i ochrony prawa
X.	Finanse publiczne
XI.	Stany nadzwyczajne
XII.	Zmiana konstytucji
XIII.	Przepisy przejściowe i końcowe

CAŁY TEKST *KONSTYTUCJI RP* → s. 234

Preambuła

Krótki, uroczysty wstęp do *Konstytucji RP* nazywa się preambułą. Nawiązuje ona do historii i mówi o wartościach, które gwarantują rozwój społeczeństwa i państwa polskiego.

Rozdział

Konstytucja dzieli się na 13 rozdziałów. Zawierają one omówienie najważniejszych elementów tworzących państwo, takich jak podstawowe zasady ustroju politycznego oraz wolności, prawa i obowiązki obywatela.



art. 1–16

Zasady ustroju Polski zawarte w *Konstytucji RP*

Zasada suwerenności narodu	Władza w państwie należy do narodu, który sprawuje ją pośrednio, poprzez swoich przedstawicieli w Sejmie i Senacie RP, lub bezpośrednio, gdy głosuje w referendum i podejmuje inicjatywy obywatelskie.
Zasada przedstawicielstwa	Przedstawiciele narodu (np. posłowie, senatorowie) są uprawnieni do podejmowania decyzji w imieniu obywateli.
Zasada republikańskiej formy rządów	Wybrane przez obywateli organy władzy (Prezydent RP, Sejm i Senat RP) pełnią swoje funkcje przez określony czas, wykluczona zostaje zasada władzy dziedzicznej i dożywotniej.
Zasada trójpodziału i równowagi władz	Organami władzy ustawodawczej są Sejm i Senat RP, władza wykonawcza należy do Prezydenta RP i odpowiedzialnej przed parlamentem Rady Ministrów (rządu), natomiast władzę sądowniczą sprawują niezależne sądy i trybunały.
Zasada decentralizacji władzy publicznej	Władze centralne przekazują samorządom terytorialnym zadania o znaczeniu lokalnym i prawo do podejmowania decyzji w sprawach lokalnej społeczności.
Zasada państwa prawa	Osoby sprawujące funkcje publiczne podlegają przepisom prawa, chroniącym interesy zarówno całego społeczeństwa, jak i każdego obywatela.
Zasada pluralizmu politycznego	W kraju można swobodnie tworzyć partie polityczne i inne organizacje, m.in. związki zawodowe, stowarzyszenia, fundacje.
Zasada wolności i praw człowieka i obywatela	Każdemu obywatelowi przysługują określone prawa, bez względu na pochodzenie, wykształcenie, wyznanie, płeć i poglądy polityczne.

Artykuły

Konstytucja składa się z 243 artykułów. Tworzą one poszczególne rozdziały i dzielą się na tzw. ustępy, w których znajdują się szczegółowe informacje m.in. o zadaniach najważniejszych urzędów w państwie.



Praca z infografiką

1. Wymień wartości, do których odwołuje się preambuła *Konstytucji RP*.
2. Określ, czy zgodnie z *Konstytucją RP* sądy mogą wydawać ustawy. Uzasadnij swoją odpowiedź.

ĆWICZENIA

WYPEŁNIJ W ZESZYCIE

1 Zapoznaj się z tekstem źródłowym i wykonaj polecenia.

PRACA Z TEKSTEM

Ustawa z dnia 14 marca 2003 r. o referendum ogólnokrajowym [fragment]

Rozdział 1.
Przepisy ogólne

Art. 1. Ustawa reguluje zasady i tryb przeprowadzania referendum ogólnokrajowego, o którym mowa w art. 125 i w art. 90 ust. 3 oraz w art. 235 ust. 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

Art. 2. 1. Obywatele polscy, w drodze głosowania, wyrażają swoją wolę co do sposobu rozstrzygnięcia sprawy poddanej pod referendum.

2. Referendum polega na udzieleniu na urzędowej karcie do głosowania pozytywnej lub negatywnej odpowiedzi na postawione pytanie albo pytania lub na dokonaniu wyboru między zaproponowanymi wariantami rozwiązań.

Art. 3. 1. Prawo udziału w referendum ma obywatel polski, jeżeli najpóźniej w dniu głosowania kończy 18 lat. [...]

Art. 4. 1. Referendum wyznacza się na dzień wolny od pracy.

2. Głosowanie w referendum może być przeprowadzone w ciągu jednego albo dwóch dni.

Źródło: Dz.U. z 2003 r. Nr 57, poz. 507.

- Znajdź w tekście *Konstytucji RP* fragmenty, do których odnosi się ustawa. Na ich podstawie określ, jakich spraw może dotyczyć referendum ogólnokrajowe.
- Wytłumacz, na czym w świetle ustawy polega referendum.
- Podaj dwa warunki, które musi spełniać osoba chcąca oddać głos w referendum ogólnokrajowym w Polsce.

2 Wyjaśnij, czym jest konstytucja. Wymień cechy wyróżniające ją spośród innych aktów prawnych.

! **3** Odpowiedz, dlaczego w republikach obowiązuje zakaz sprawowania dziedzicznej i dożywotniej władzy. Następnie wymień inne istotne cechy republikańskiej formy rządów.

4 Zmiany w *Konstytucji RP* posłowie uchwalają większością co najmniej 2/3 głosów, tymczasem do przyjęcia innych ustaw wystarcza zwykła większość. Zastanów się, z jakiego powodu trudniej jest zmienić zapisy konstytucyjne. Podaj dwie przyczyny takiego stanu rzeczy.

5 Omów zasady trójpodziału władzy i równowagi władz. Na tej podstawie wyjaśnij dlaczego są one ważne dla funkcjonowania państwa.

6 Na podstawie artykułu 10 *Konstytucji RP* uzupełnij tabelę. Podaj nazwy organów państwa, które oznaczono literami A–C.

Organy władzy		
ustawodawczej	**wykonawczej**	**sądowniczej**
Sejm RP	B	sądy
A	Rada Ministrów	C

7 Wskaż akt prawny znajdujący się wyżej w hierarchii źródeł prawa w Polsce. Uzasadnij swój wybór.
- rozporządzenie wydane przez ministra
- ustawa uchwalona przez parlament

! **8** Wyjaśnij, na czym polega zasada konstytucjonalizmu. Wymień korzyści, które wynikają dla obywateli z jej obowiązywania.

9 Wskaż zdania prawdziwe.

A. Z *Konstytucji RP* wynika, że obywatele mogą zgłaszać do Sejmu RP projekty zmian w prawie.

B. Zasada suwerenności narodu oznacza, że obywatele nie muszą podporządkowywać się decyzjom organów państwa.

C. *Konstytucja RP* wskazuje, że sądy i trybunały są niezależne od organów władzy wykonawczej.

D. Zapisy ustawy zasadniczej mówią, że Polska jest państwem demokratycznym.

E. W Polsce obywatele wybierają Prezydenta RP, posłów i senatorów.

F. Zasada decentralizacji władzy publicznej określa, kto sprawuje władzę ustawodawczą.

! **10** Skorzystaj z dostępnych źródeł informacji i przygotuj notatkę na temat ogólnokrajowych referendów, które przeprowadzono w Polsce od 1989 r. Napisz, czego dotyczyły poszczególne głosowania. Określ, w których referendach uzyskano wiążące rozstrzygnięcie, a w których – nie. Wyjaśnij, co o tym zadecydowało.

11 Odszukaj w *Konstytucji RP* rozdziały, w których opisane są podstawowe wolności, prawa i obowiązki obywateli. Wskaż te, które uważasz za najważniejsze.

12 Przygotujcie w ciekawej formie prezentację na temat historii polskich konstytucji. Omówcie najważniejsze założenia poszczególnych aktów oraz ich charakterystyczne cechy. Wskażcie główne różnice i podobieństwa w stosunku do obecnie obowiązującej ustawy zasadniczej.

PRACA W GRUPACH

3. Sejm i Senat RP

parlament | kompetencje Sejmu i Senatu RP | wybory parlamentarne | uchwalanie ustaw

art. 95–124

Polski parlament

W krajach demokratycznych władzę ustawodawczą sprawuje **parlament**. Do jego zadań należy tworzenie prawa regulującego różne obszary życia społeczeństwa, określanie zasad działania organów państwa oraz powoływanie osób na urzędy państwowe.

Parlament może być jednoizbowy, jak np. w Szwecji, bądź dwuizbowy, jak w Wielkiej Brytanii, we Francji i w Polsce. Niższa izba polskiego parlamentu, czyli **Sejm RP**, liczy **460 posłów**. Natomiast izba wyższa to **Senat RP**, w którym zasiada **100 senatorów**. Funkcjonowanie polskiego parlamentu jest realizacją konstytucyjnej **zasady przedstawicielstwa**.

Posiedzenia Sejmu i Senatu RP odbywają się osobno. W szczególnych sytuacjach wymienionych w *Konstytucji RP* posłowie i senatorowie obradują wspólnie jako **Zgromadzenie Narodowe**. Zwoływane jest ono m.in. w celu odebrania przysięgi od nowo wybranego Prezydenta RP.

Kompetencje Sejmu i Senatu RP

Sejm RP

- tworzenie nowego prawa poprzez uchwalanie ustaw (w tym ustawy budżetowej)
- zatwierdzanie składu rządu i programu jego działania poprzez przyjęcie uchwały o wotum zaufania
- odwoływanie rządu poprzez uchwalenie wotum nieufności
- kontrolowanie działalności rządu i innych organów państwa
- udział w powoływaniu m.in. sędziów Trybunału Konstytucyjnego, Rzecznika Praw Obywatelskich i Rzecznika Praw Dziecka



Senat RP

- ocenianie ustaw uchwalonych przez Sejm – m.in. możliwość zgłaszania poprawek (izba niższa ma prawo proponowane zmiany przyjąć lub odrzucić)
- występowanie z inicjatywą ustawodawczą, czyli zgłaszanie własnych projektów ustaw
- zatwierdzanie decyzji Prezydenta RP o przeprowadzeniu referendum ogólnokrajowego
- udział w powoływaniu m.in. Rzecznika Praw Obywatelskich i Rzecznika Praw Dziecka
- opieka nad Polakami mieszkającymi poza granicami państwa



Funkcjonowanie Sejmu i Senatu RP

- Sejm i Senat podejmują swoje decyzje **większością głosów** – w głosowaniu musi uczestniczyć co najmniej połowa osób zasiadających w danej izbie, czyli 230 posłów lub 50 senatorów.
- Pracami obu izb kierują marszałkowie: **Marszałek Sejmu RP** i **Marszałek Senatu RP**.
- Kadencja posłów i senatorów trwa **cztery lata**. Okres ten może zostać skrócony w wyniku decyzji Prezydenta RP, który jednak ma prawo to uczynić tylko w wyjątkowych sytuacjach. Sejm RP może również przyjąć większością 2/3 głosów uchwałę o samorozwiązaniu – taka decyzja powoduje również wcześniejsze zakończenie kadencji przez Senat RP.
- Na czas sprawowania urzędu posłom i senatorom przysługuje **immunitet**. Oznacza to, że nie można tych osób aresztować ani postawić przed sądem, jeżeli nie zgodzi się na to izba, w której zasiadają. Immunitet zapewnia przedstawicielom władzy ustawodawczej ochronę przed zastraszaniem oraz przed naciskami ze strony innych organów państwa.
- Większość posłów i senatorów należy do **klubów** i **kół**. Skupiają one zwykle parlamentarzystów należących do jednej partii politycznej lub większej liczby współpracujących ze sobą ugrupowań. W ramach klubów i kół parlamentarzyści podejmują wspólne działania, np. wypracowują określone rozwiązania czy ustalają kandydatów na stanowiska państwowe. Kluby i koła, które popierają rząd i jego działania, tworzą **koalicję**. Natomiast te, które krytykują rządzących i proponują inne rozwiązania, należą do **opozycji**.

Zasady wyborów do Sejmu i Senatu RP

Wybory są przeprowadzane według określonych zasad. Głosować mogą obywatele, którzy ukończyli 18 lat. Aby zostać posłem, trzeba mieć ukończone 21 lat, a senatorem – 30 lat.

Powszechne	Prawo wyborcze, czyli możliwość uczestniczenia w wyborach, przysługuje każdemu obywatelowi Polski, który osiągnął odpowiedni wiek.	**Sejm i Senat RP**
Bezpośrednie	Obywatele osobiście uczestniczą w głosowaniu i bezpośrednio wskazują swoich przedstawicieli.	**Sejm i Senat RP**
Głosowanie tajne	Nikt nie może sprawdzić, na kogo wyborca głosował. Obywatele nie podpisują się na kartach do głosowania.	**Sejm i Senat RP**
Równe	Każdy wyborca może oddać jeden głos.	**Sejm i Senat RP**
	Każdy głos ma taką samą wartość jak wszystkie pozostałe.	**Sejm RP**
Proporcjonalne	Gdy wyborca oddaje głos na danego kandydata, jednocześnie głosuje na reprezentowane przez niego ugrupowanie polityczne. Im więcej dana partia uzyska głosów, tym więcej jej kandydatów z danego okręgu zasiądzie w Sejmie RP.	**Sejm RP**
Większościowe	Senatorami zostają kandydaci, którzy w swoich okręgach uzyskali najwięcej głosów wyborców. Osoby z mniejszym poparciem nie wchodzą do Senatu RP.	**Senat RP**

Jak uchwala się ustawę?

art. 118–122

Proces uchwalania ustawy jest szczegółowo opisany w *Konstytucji RP* oraz regulaminach Sejmu i Senatu RP. W pracach nad ustawą uczestniczą organy władzy ustawodawczej (Sejm i Senat), wykonawczej (Prezydent RP) i sądowniczej (Trybunał Konstytucyjny).

1 Inicjatywa ustawodawcza

Z propozycją nowej ustawy może wystąpić komisja sejmowa, grupa co najmniej 15 posłów, Rada Ministrów, Senat RP, Prezydent RP lub grupa 100 tysięcy obywateli.



2 Sejm RP

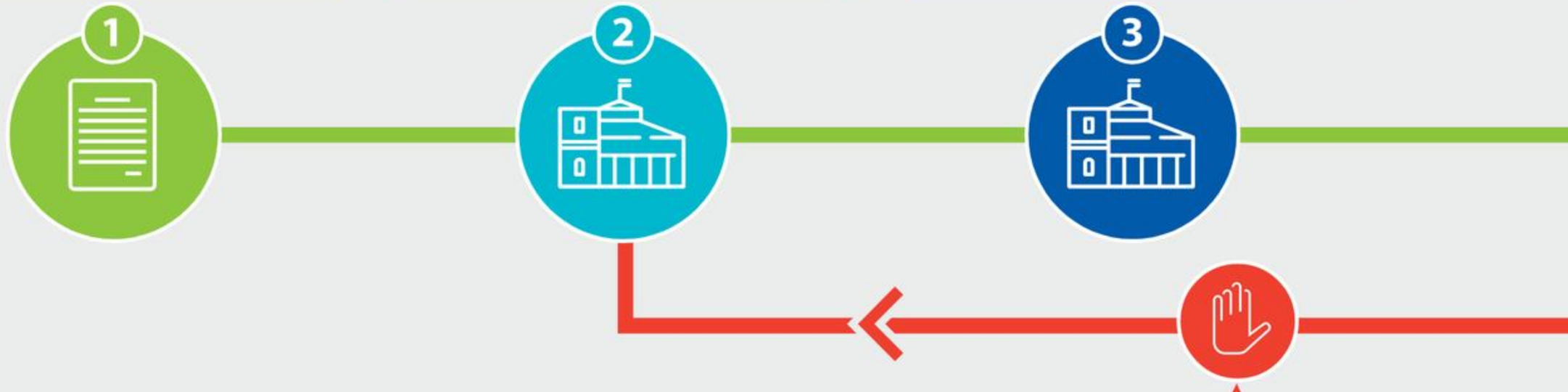
Projekt ustawy trafia do izby niższej parlamentu, która może zaproponować swoje poprawki. Posłowie dyskutują o dokumencie, po czym przeprowadzają głosowanie nad jego przyjęciem.



3 Senat RP

Gdy projekt ustawy zostanie zaakceptowany przez Sejm RP, trafia do izby wyższej. Izba wyższa może zaproponować poprawki do ustawy, a także ją zanegować. Jednak decyzja Senatu RP może zostać odrzucona przez izbę niższą.





Weto

Jeżeli izba niższa odrzuci weto Prezydenta RP większością 3/5 głosów, w obecności połowy ustawowej liczby posłów, musi on podpisać ustawę. Jeśli jednak Sejm RP nie dysponuje większością wymaganą do obalenia weta głowy państwa, projekt ustawy upada.

Pojęcia dodatkowe – praca Sejmu RP

Komisje sejmowe
są organami pomocniczymi – do ich zadań należy m.in. przygotowywanie i rozpatrywanie projektów aktów prawnych, wydawanie opinii, kontrolowanie prac innych organów państwa.

Prezydium Sejmu
składa się z Marszałka Sejmu i wicemarszałków. Ustala plan pracy izby, dokonuje interpretacji regulaminu, opiniuje sprawy wniesione przez Marszałka Sejmu, koordynuje współpracę komisji sejmowych.

Konwent Seniorów
tworzą Marszałek Sejmu, wicemarszałkowie oraz przewodniczący klubów i kół poselskich. Opiniuje plany prac izby, projekty programu posiedzeń i inne sprawy przekazane przez Marszałka lub Prezydium.

4 Prezydent RP

Jeżeli Sejm RP uchwali ustawę, zostaje ona przedłożona do podpisu Prezydentowi RP.

- Jeśli głowa państwa nie wnosi zastrzeżeń do treści ustawy, podpisuje ją i przekazuje do opublikowania w *Dzienniku Ustaw*.
- Prezydent ma jednak prawo nie zgodzić się z ustawą i zgłosić weto. Wraca ona wówczas do Sejmu w celu ponownego rozpatrzenia.
- Może również skierować ustawę do Trybunału Konstytucyjnego, aby ten sprawdził jej zgodność z *Konstytucją RP*.



5 Podpisanie ustawy

Prezydent RP podpisuje ustawę w ciągu 21 dni, a w wypadku ustaw pilnych – w ciągu 7 dni, i zarządza jej ogłoszenie w *Dzienniku Ustaw*.

6 Publikacja

Po podpisaniu ustawy akt ten zostaje opublikowany w *Dzienniku Ustaw* i staje się obowiązującym prawem.





Trybunał Konstytucyjny

- Gdy Trybunał Konstytucyjny orzeknie o zgodności ustawy z *Konstytucją RP*, Prezydent RP musi ją podpisać.
- W przypadku stwierdzenia niezgodności z *Konstytucją RP* głowa państwa nie może zatwierdzić ustawy.

Praca z infografiką

1. Odpowiedz, kto w Polsce może wystąpić z inicjatywą ustawodawczą.
2. Wyjaśnij, jakie uprawnienia w trakcie prac nad ustawą posiada Prezydent RP.

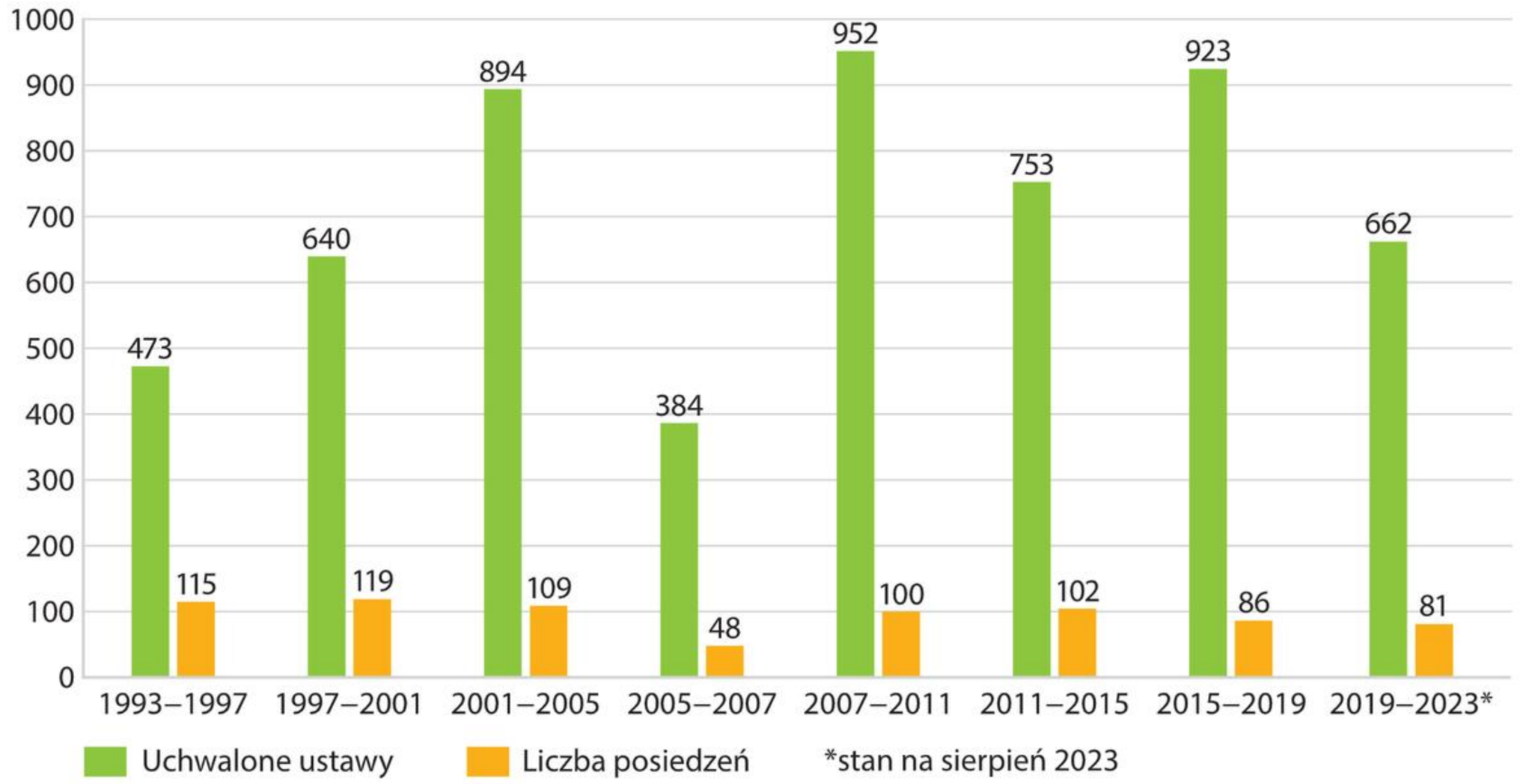
ĆWICZENIA

WYPEŁNIJ W ZESZYCIE

1 Zapoznaj się z wykresem i wykonaj polecenia.

PRACA Z WYKRESEM

Aktywność ustawodawcza Sejmu RP w czasie poszczególnych kadencji



Źródło: Sejm RP.

- Wskaż, w których latach Sejm RP uchwalił największą i najmniejszą liczbę ustaw. Odpowiedz, z czego – Twoim zdaniem – wynikają zaobserwowane różnice.
- Oblicz, na jakie lata przypadła największa średnia liczba ustaw uchwalonych podczas jednego posiedzenia.

2 Określ, które z podanych zadań są realizowane przez Sejm RP, a które – przez Senat RP.

A. Zatwierdza decyzję Prezydenta RP o przeprowadzeniu referendum ogólnokrajowego.
B. Uchwala wotum zaufania dla rządu.
C. Sprawuje opiekę nad Polonią.
D. Bierze udział w powoływaniu sędziów Trybunału Konstytucyjnego.

! **3** Omów najważniejsze – według Ciebie – uprawnienia Sejmu i Senatu RP. Uzasadnij swój wybór.

4 Odpowiedz, w jakich sytuacjach obraduje Zgromadzenie Narodowe. Skorzystaj z informacji zawartych w artykułach 130, 131, 140, 145 *Konstytucji RP*.

! **5** Wymień różnice między wyborami do Sejmu RP i do Senatu RP.

★ 6 Przedyskutujcie, czy dobrym rozwiązaniem jest przyznanie każdemu obywatelowi, który osiągnął odpowiedni wiek, prawa do głosowania i kandydowania w wyborach parlamentarnych. Jakie wady i zalety miałoby nadanie tego przywileju tylko wybranym grupom społecznym, np. osobom najzamożniejszym lub najlepiej wykształconym? Zgromadźcie odpowiednie argumenty.

7 Przeczytaj tekst, przyjrzyj się ilustracji i wykonaj polecenia. PRACA Z TEKSTEM

W wyborach parlamentarnych startowało kilku kandydatów z okręgu wyborczego, w którym mieszkał 18-letni Michał. Większość z nich składała populistyczne (zgodne z oczekiwaniami większości społeczeństwa, ale nie zawsze możliwe do zrealizowania) obietnice wyborcze, mające na celu przede wszystkim zdobycie głosów obywateli. Tylko jedna z osób ubiegających się o mandat poselski zaproponowała możliwe do przeprowadzenia zmiany w państwie. Początkowo wiązałyby się one z wyrzeczeniami ze strony społeczeństwa, jednak dzięki postulowanym reformom gospodarka w kraju rozwijałaby się szybciej. Michał mógł wziąć udział w wyborach, ale z tego prawa nie skorzystał. Twierdził, że jego pojedynczy głos niczego by nie zmienił. Wiele osób postąpiło podobnie i nie poszło na wybory. Po ogłoszeniu wyników okazało się, że wygrał jeden z populistów. Nieznaczną przewagą głosów pokonał kandydata proponującego reformy korzystne dla państwa.



- Wyraź swoje zdanie na temat postawy Michała. Podaj dwa argumenty uzasadniające Twoją opinię.
- Oceń, czy pojedynczy głos obywatela ma znaczenie w wyborach.
- Wyjaśnij, jak rozumiesz słowa: „Kto nie głosuje – też głosuje".

8 Wyjaśnij, na czym polega różnica między koalicją a opozycją parlamentarną. Do obu kategorii przyporządkuj ugrupowania polityczne, które posiadają swoje kluby lub koła w Sejmie RP. Skorzystaj z dostępnych źródeł.

Koalicja	Opozycja

9 Określ, w jakich sytuacjach w procesie ustawodawczym Prezydentowi RP przysługuje prawo weta.

! 10 Wytłumacz, jaką rolę w pracach nad nowymi ustawami odgrywa Trybunał Konstytucyjny.

11 Przygotuj prezentację na temat historii polskiego parlamentu.

4. Prezydent RP i Rada Ministrów

kompetencje Prezydenta RP | wybory prezydenckie | zadania Rady Ministrów

art. 126–145

Prezydent RP

Zgodnie z zasadą republikańskiej formy rządów głową państwa w Polsce jest Prezydent RP. Sprawuje on władzę wykonawczą wspólnie z Radą Ministrów.

Prezydenta wybierają obywatele. Jego kadencja trwa **5 lat**. Dana osoba może pełnić tę funkcję nie dłużej niż przez dwie kadencje.

Wybory prezydenckie

Kandydaci na stanowisko Prezydenta RP muszą mieć ukończone **35 lat**. Wybory wygrywa ten z nich, który zdobył poparcie ponad połowy głosujących obywateli. Jeśli żadna z osób ubiegających się o urząd prezydencki nie uzyska wymaganej większości, przeprowadza się tzw. drugą turę. Biorą w niej udział dwaj kandydaci, którzy w pierwszym głosowaniu zdobyli największe poparcie.

Czy wiesz, że...

Obowiązki głowy państwa może tymczasowo pełnić Marszałek Sejmu RP. Dzieje się tak w sytuacjach określonych w artykule 131 *Konstytucji RP*, m.in. wtedy, gdy Prezydent RP ustąpi ze stanowiska, w wypadku jego śmierci lub wówczas, gdy Zgromadzenie Narodowe uzna go za niezdolnego do sprawowania urzędu ze względu na stan zdrowia.

Kompetencje Prezydenta RP

Polityka wewnętrzna

- Powołuje premiera oraz członków rządu.
- Zarządza wybory do Sejmu i Senatu RP.
- W określonych w *Konstytucji RP* sytuacjach ma prawo skrócić kadencję Sejmu RP.
- Może przedstawiać własne projekty ustaw, a także zgłaszać weto wobec ustaw uchwalonych przez parlament lub kierować je do Trybunału Konstytucyjnego.
- Sprawuje zwierzchnictwo nad armią – w czasie pokoju za pośrednictwem ministra obrony narodowej. W razie zagrożenia państwa może wprowadzić stan wojenny.
- Powołuje sędziów i nadaje tytuł naukowy profesora.
- Może korzystać z prawa łaski, czyli zmniejszać lub darować kary osobom skazanym prawomocnym wyrokiem sądu.
- Nadaje polskie obywatelstwo.

Polityka zagraniczna

- Reprezentuje Polskę w kontaktach z innymi państwami.
- Mianuje ambasadorów reprezentujących Polskę na terenie innych państw.
- Ratyfikuje umowy międzynarodowe.



Prezydent Aleksander Kwaśniewski ratyfikuje akt wstąpienia Polski do Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego – NATO (26 II 1999 r.).

art. 146–162

Rada Ministrów

Rada Ministrów (rząd) odpowiada za prowadzenie polityki wewnętrznej i zagranicznej oraz nadzoruje działalność administracji państwowej. Na czele rządu stoi **Prezes Rady Ministrów**, nazywany **premierem**, któremu podlegają **ministrowie**. Zarządzają oni określonymi dziedzinami funkcjonowania państwa. Swoje zadania wykonują w ramach urzędów – **ministerstw**, np. Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Ministerstwa Finansów, Ministerstwa Zdrowia. Tworzenie rządu odbywa się według zasad określonych w *Konstytucji RP* – członków Rady Ministrów powołuje Prezydent RP, natomiast Sejm RP udziela jej **wotum zaufania**.

Rada Ministrów odpowiada za swoją działalność przed Sejmem. Jeśli postępowanie któregoś z ministrów jest niezgodne z wolą większości sejmowej, posłowie mogą uchwalić wobec niego **wotum nieufności**. W takiej sytuacji minister musi podać się do **dymisji**, czyli zrezygnować z pełnionej funkcji. Jego następcę wyznacza premier, a na stanowisko powołuje Prezydent RP.

Sejm może też przegłosować wotum nieufności dla całej Rady Ministrów. Aby jednak do tego doszło, posłowie domagający się odwołania rządu muszą wskazać kandydata na nowego premiera. Jeśli Sejm RP uchwali wotum nieufności, rząd podaje się do dymisji, a Prezydent RP powołuje na premiera wskazanego wcześniej kandydata. Następnie na wniosek nowego premiera głowa państwa wyznacza pozostałych członków jego rządu.

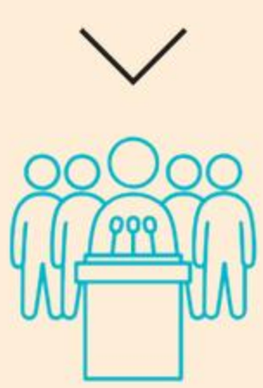
Procedura tworzenia rządu



Prezydent RP wyznacza Prezesa Rady Ministrów. Zazwyczaj wskazuje on osobę nominowaną przez partię, która zwyciężyła w wyborach parlamentarnych.



Szef rządu prezentuje Prezydentowi RP skład swojego gabinetu. Następnie głowa państwa powołuje członków Rady Ministrów.



Premier przedstawia Sejmowi RP program działania rządu i zwraca się do posłów z prośbą o udzielenie mu **wotum zaufania**. Izba niższa uchwala je bezwzględną większością głosów.

Czym zajmuje się rząd?

Zarządzanie
Podejmuje decyzje dotyczące różnych obszarów funkcjonowania państwa oraz sposobów rozwiązania pojawiających się problemów.

Ustawy
Zgłasza projekty ustaw i wprowadza w życie te, które uchwalił parlament. Aby wykonywać ustawy, rząd, premier i ministrowie wydają rozporządzenia.

Budżet państwa
Sporządza projekt budżetu państwa, czyli plan jego dochodów i wydatków (np. na edukację, służbę zdrowia, bezpieczeństwo).

Bezpieczeństwo
Czuwa nad bezpieczeństwem zewnętrznym i wewnętrznym państwa – m.in. sprawuje nadzór nad siłami zbrojnymi, określa reguły działalności policji.

Współdziałanie rządu i Prezydenta RP

Współpraca Rady Ministrów z głową państwa dotyczy spraw związanych z dyplomacją i wojskiem. Ze względu na swoje konstytucyjne uprawnienia Prezydent RP ma wpływ na działalność Ministerstwa Spraw Zagranicznych oraz Ministerstwa Obrony Narodowej. Aby zagwarantować współdziałanie obu organów władzy wykonawczej, wprowadzono **zasadę kontrasygnaty**. Zgodnie z nią część aktów prawnych wydawanych przez Prezydenta RP zaczyna obowiązywać wówczas, gdy zostanie podpisana przez prezesa Rady Ministrów.

Prezydenci po 1989 roku

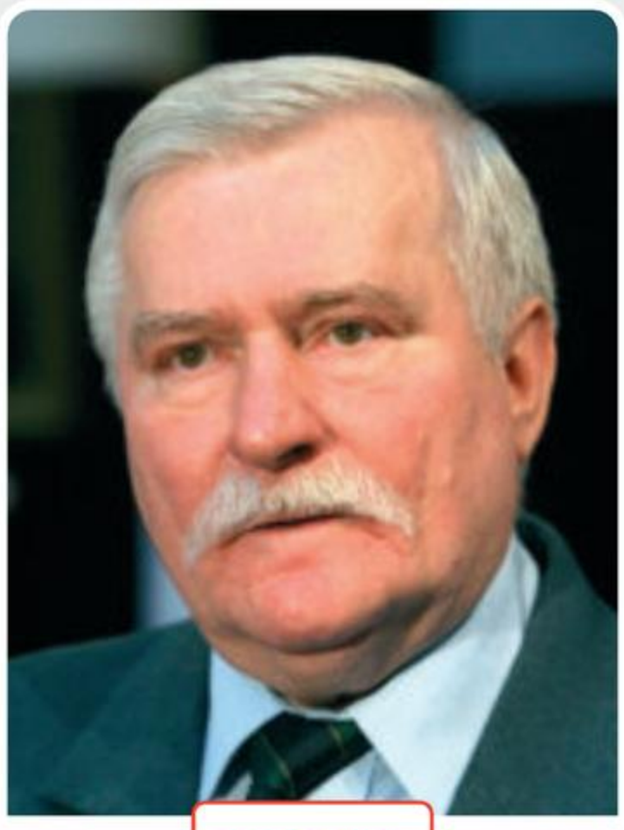
Urząd prezydenta przywrócono w Polsce na mocy porozumień zawartych między przedstawicielami Solidarności i władz komunistycznych w trakcie obrad Okrągłego Stołu. Odbyły się one w pierwszej połowie 1989 r. Trwające dwa miesiące negocjacje z udziałem kilkuset osób zapoczątkowały proces przemian politycznych



1989–1990

Wojciech Jaruzelski

- Został wybrany na Prezydenta Polskiej Rzeczpospolitej Ludowej (nazwę państwa na Rzeczpospolita Polska zmieniono dopiero kilka miesięcy później).
- Nie objął stanowiska w wyniku wyborów powszechnych, lecz głosowania Zgromadzenia Narodowego – tworzyli je posłowie i senatorowie, z których tylko część wybrano w sposób demokratyczny.
- Zrzekł się urzędu w 1990 r.



1990–1995

Lech Wałęsa

- Był pierwszym Prezydentem RP po upadku komunizmu, wybranym w powszechnych i demokratycznych wyborach prezydenckich. Odbyły się one w 1990 r., a ich wynik został rozstrzygnięty w drugiej turze.
- Obowiązki głowy państwa wypełniał przez jedną kadencję, w latach 1990–1995.



1995–2000 2000–2005

Aleksander Kwaśniewski

- Najwyższy urząd w państwie sprawował przez dwie kadencje: w latach 1995–2000 oraz 2000–2005.
- W 1995 r. w drugiej turze wyborów prezydenckich pokonał Lecha Wałęsę. Pięć lat później wygrał wybory w pierwszej turze.

Prezydent nie odpowiada za skutki tych aktów przed sądami powszechnymi ani przed parlamentem, ponieważ o kierunku polityki państwa decyduje premier. Akty prawne wydawane przez Prezydenta RP, które nie wymagają kontrasygnaty, to **prerogatywy.** Należy do nich m.in. zarządzanie wyborów parlamentarnych.

Czy wiesz, że...

Aby omówić z Radą Ministrów sprawy szczególnie ważne dla państwa, Prezydent RP może zwołać tzw. **Radę Gabinetową**. Konsultacje te są formą współpracy rządu z głową państwa. Rada Gabinetowa nie podejmuje wiążących decyzji.

art. 144

i gospodarczych, w których następstwie Polska stała się państwem demokratycznym o gospodarce rynkowej. Zmianę zasad ustrojowych na demokratyczne sejm uchwalił pod koniec 1989 r. Wtedy też przywrócił nazwę państwa: Rzeczpospolita Polska (w miejsce Polska Rzeczpospolita Ludowa) oraz godło – orła w koronie.



2005–2010

Lech Kaczyński

- Był Prezydentem RP od 2005 r., po wyborach wygranych w drugiej turze głosowania.
- Nie sprawował swojej funkcji przez pełną kadencję. Ponad pół roku przed jej upływem, 10 kwietnia 2010 r., zginął tragicznie w katastrofie lotniczej pod Smoleńskiem w Rosji.



2010–2015

Bronisław Komorowski

- Został wybrany na Prezydenta RP w 2010 r., w drugiej turze głosowania. Stał na czele państwa przez jedną kadencję.
- Zanim objął urząd Prezydenta RP, jako Marszałek Sejmu RP pełnił przez pewien czas obowiązki głowy państwa po śmierci Lecha Kaczyńskiego, jak nakazują przepisy Konstytucji.



2015–2020

Andrzej Duda

- Na pierwszą kadencję został wybrany w 2015 r., wówczas w drugiej turze głosowania pokonał urzędującego Prezydenta RP Bronisława Komorowskiego.
- W 2020 r. rozpoczął drugą kadencję po wyborach wygranych również w drugiej turze głosowania.

Od 2020

Praca z infografiką

1. Wymień imiona i nazwiska Prezydentów RP, którzy zostali wybrani w wyborach powszechnych.
2. Odpowiedz, za kadencji którego Prezydenta RP uchwalono *Konstytucję RP*.

ĆWICZENIA

WYPEŁNIJ W ZESZYCIE

1 Zapoznaj się z danymi statystycznymi i wykonaj polecenia.

PRACA Z TABELĄ

Frekwencja w wyborach parlamentarnych i prezydenckich

Lp.	Rok wyborów parlamentarnych	Frekwencja (w %)
1.	1991	43,20
2.	1993	52,13
3.	1997	47,93
4.	2001	46,29
5.	2005	40,57
6.	2007	53,88
7.	2011	48,92
8.	2015	50,92
9.	2019	61,74
10.	2023	74,38
Średnia z lat 1991–2023		52

Lp.	Rok wyborów prezydenckich	Frekwencja (w %)	
		I tura	II tura
1.	1990	60,63	53,40
2.	1995	64,70	68,23
3.	2000	61,12	–
4.	2005	49,74	50,99
5.	2010	54,94	55,31
6.	2015	48,96	55,34
7.	2020	64,51	68,18
Średnia z lat 1990–2020		57,80	58,58

Źródło: Państwowa Komisja Wyborcza.

Frekwencja – tu: odsetek osób uprawnionych do głosowania, które oddały swój głos w wyborach.

- Odpowiedz, w których latach frekwencja w wyborach parlamentarnych była wyższa od średniej z lat 1991–2023.
- Wskaż, w którym roku odnotowano najwyższą frekwencję w II turze wyborów prezydenckich. Podaj imiona i nazwiska kandydatów, którzy wówczas rywalizowali.
- Wyjaśnij, z czego mogą wynikać różnice w poziomie zainteresowania obywateli poszczególnymi typami wyborów.

2 Określ, które z podanych kompetencji przysługują Prezydentowi RP, a które – Radzie Ministrów.

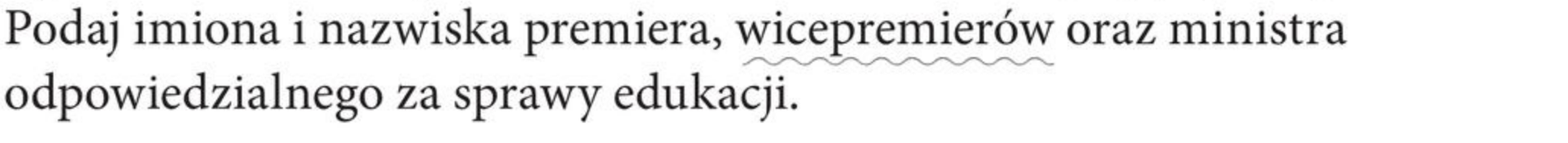
A. zgłaszanie weta wobec ustaw uchwalonych przez Sejm RP
B. sporządzanie projektu budżetu państwa
C. prowadzenie polityki zagranicznej
D. ratyfikowanie umów międzynarodowych
E. nadawanie polskiego obywatelstwa

3 Omów sposób, w jaki są przeprowadzane w Polsce wybory prezydenckie. Określ, kto może w nich głosować i kandydować oraz – zwyciężyć.

4 Na podstawie artykułu 144 *Konstytucji RP* wymień trzy akty urzędowe wydawane przez Prezydenta RP, które nie wymagają kontrasygnaty.

★ 5 Przeanalizuj artykuły 154 i 155 *Konstytucji RP*. Na ich podstawie omów trzy kroki w procedurze powoływania Rady Ministrów.

6 Podaj nazwy organów władzy ustawodawczej i wykonawczej, które na schemacie oznaczono literami A–C. Następnie zaproponuj tytuł schematu.



! 7 Podaj przykłady trzech decyzji podjętych przez obecny rząd, mających duży wpływ na życie Twojej rodziny. Określ, które ministerstwa przygotowały wprowadzone rozwiązania. Poszukaj wiadomości w internecie.

8 Zadaniem Rady Ministrów jest zapewnienie sprawnego funkcjonowania państwa. Jeśli w danej dziedzinie pojawiają się problemy (np. w służbie zdrowia, w edukacji lub w gospodarce), rząd może zdecydować się na wprowadzenie w niej zmian. Wyjaśnij, dlaczego w takich sytuacjach jest ważne, aby Rada Ministrów cieszyła się poparciem większości posłów w Sejmie RP.

! 9 Zgromadź informacje na temat składu obecnie urzędującej Rady Ministrów. Podaj imiona i nazwiska premiera, wicepremierów oraz ministra odpowiedzialnego za sprawy edukacji.

10 Wykonajcie ćwiczenie, dzięki któremu poznacie sposób przygotowywania reform przez ministrów.

PRACA W GRUPACH

- Podzielcie się na trzy zespoły:
  A. grupa 1. wyznacza ministra cyfryzacji,
  B. grupa 2. wskazuje ministra klimatu i środowiska,
  C. grupa 3. wybiera ministra sportu i turystyki.
- W zespołach opracujcie projekty reform w Waszych ministerstwach.
- Każda grupa układa przemówienie (5–10 zdań), które przekona posłów do poparcia przedstawionych zmian.
- Następnie ministrowie wygłaszają swoje przemówienia w klasie.
- Przedyskutujcie, jakie skutki finansowe dla państwa będą miały proponowane reformy oraz jak uzyskać środki na ich przeprowadzenie.

! 11 Podaj po dwa przykłady działań obecnego Prezydenta RP związanych z polityką wewnętrzną i polityką zagraniczną kraju. Skorzystaj z dostępnych źródeł.

12 Opracuj w formie notatki graficznej, prezentacji multimedialnej lub plakatu życiorysy polityczne osób wybranych na Prezydenta RP w wyborach powszechnych po 1989 r. Uwzględnij następujące informacje:

- funkcje pełnione przed objęciem urzędu Prezydenta RP,
- przynależność do różnego rodzaju organizacji (partii politycznych, związków zawodowych),
- najważniejsze osiągnięcia w działalności publicznej.

5. Sądy i trybunały

władza sądownicza | wymiar sprawiedliwości | sądy i trybunały | zasady działania sądów | hierarchia i zadania sądów polskich | zadania trybunałów

art. 173–201

Władza sądownicza

Parlament, jako organ władzy ustawodawczej, tworzy prawo, natomiast rząd i Prezydent RP wprowadzają je w życie. Aby taki system działał sprawnie, muszą funkcjonować organy, które wykonują **władzę sądowniczą**, czyli czuwają nad przestrzeganiem przepisów.

W *Konstytucji RP* zapisano, że władzę sądowniczą sprawują **sądy** i **trybunały**. Wydają one wyroki w imieniu państwa polskiego. W Polsce funkcjonują:

- Sąd Najwyższy,
- sądy powszechne,
- sądy administracyjne,
- sądy wojskowe,
- Trybunał Konstytucyjny,
- Trybunał Stanu.

Działalność sądów, która polega na rozstrzyganiu sporów i osądzaniu przestępstw na podstawie aktualnie obowiązujących przepisów, nazywamy **wymiarem sprawiedliwości**. Każdemu obywatelowi przysługuje prawo do tego, aby jego sprawa została jawnie i sprawiedliwie rozpatrzona przez odpowiedni sąd. Należy pamiętać, że wymiar sprawiedliwości w Polsce sprawują tylko sądy – takiej roli nie odgrywają natomiast trybunały.

Rola sędziów

Ważną funkcję w wymiarze sprawiedliwości pełnią sędziowie. Podczas prowadzenia procesów sądowych i przy wydawaniu wyroków muszą oni zachować **bezstronność**. Oznacza to, że nie powinni się opowiadać po żadnej ze stron sporu – nie mogą również należeć do partii politycznych i związków zawodowych.

Sędziowie muszą także być **niezawiśli**, dlatego wywieranie na nich nacisków jest niedopuszczalne i karalne. Niezawisłość sędziowską gwarantuje *Konstytucja RP*, której zapisy mówią o immunitecie i nieusuwalności sędziego.

Zasady działania sądów

Zasada dwuinstancyjności postępowania	Zasada niezależności sądów	Zasada niezawisłości sędziów
Osoba, która nie zgadza się z wyrokiem wydanym przez sąd niższego szczebla (I instancji), może się odwołać do sądu wyższego szczebla (II instancji). Takie rozwiązanie gwarantuje, że sprawy wnoszone przez obywateli zostaną należycie rozpatrzone, a ewentualne pomyłki – naprawione.	Sądy są niezależne od organów władzy ustawodawczej i wykonawczej. Oznacza to, że np. parlament i rząd nie mogą zmieniać wyroków sądowych.	Podczas rozpatrywania spraw sędziowie nie mogą podlegać żadnym naciskom, np. ze strony uczestników procesu czy innych organów państwa. Powinni wydawać wyroki wyłącznie na podstawie obowiązującego prawa.

art. 42

- **Immunitet** – sprawia, że sędzia nie może bez zgody sądu zostać aresztowany bądź oskarżony, z wyjątkiem sytuacji, w której zatrzymano go w trakcie popełniania przestępstwa.
- **Nieusuwalność sędziego** – nie wolno go zwolnić z urzędu, przenieść do innego sądu lub na inne stanowisko, jeżeli nie wyraża na to zgody. Wbrew jego woli może to nastąpić jedynie w przypadkach zapisanych w ustawie i tylko wtedy, gdy zgodzi się na to sąd.

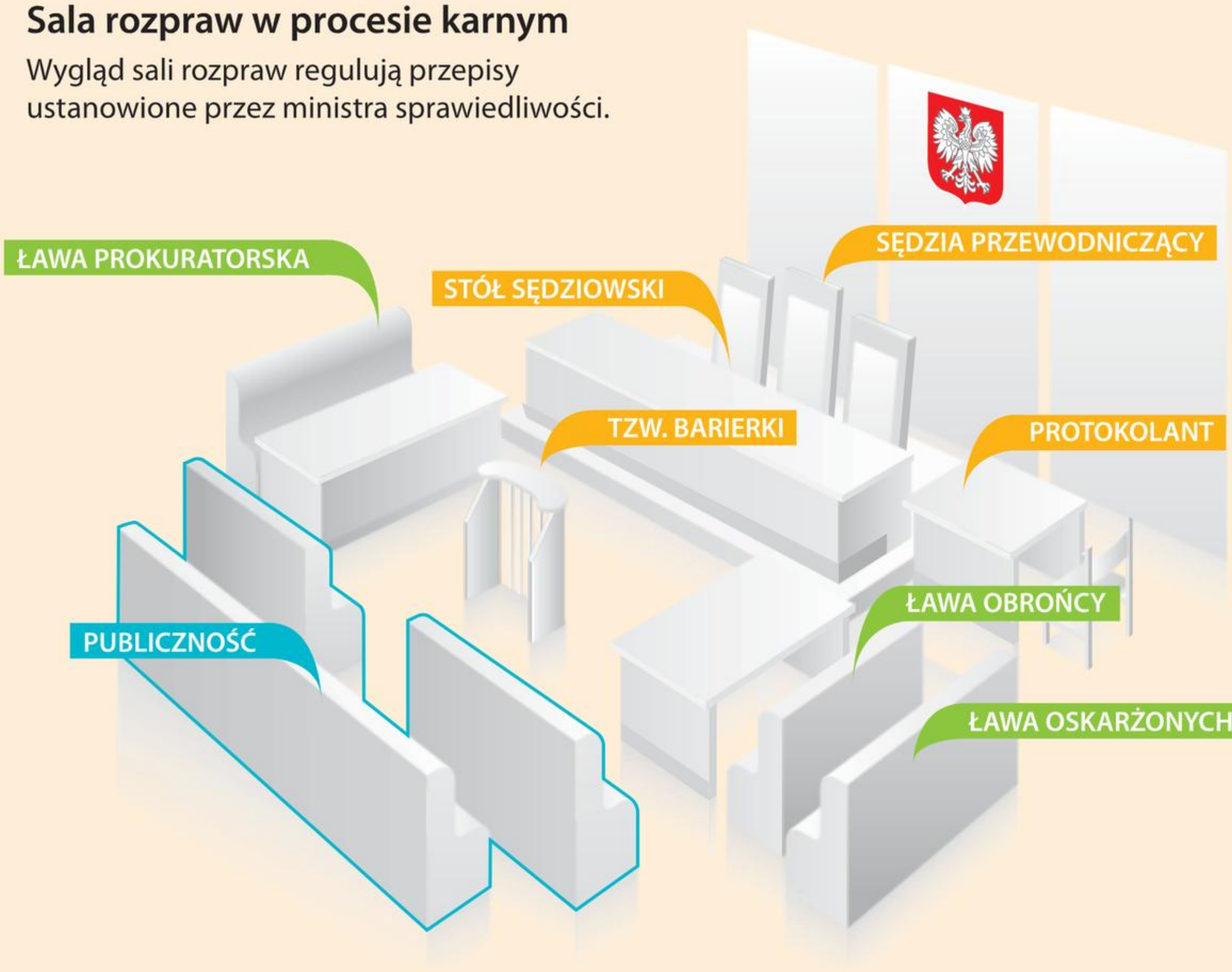
Prokuratorzy i obrońcy

W procesach sądowych dotyczących spraw karnych ważną rolę odgrywają prokuratorzy i obrońcy. **Prokurator** to urzędnik państwowy, którego zadaniem jest ściganie przestępstw. Jeśli dojdzie do wniosku, że dana osoba popełniła czyn zabroniony prawem, kieruje do sądu akt oskarżenia – pismo, w którym domaga się jej ukarania. W trakcie rozprawy prokurator stara się udowodnić swoje zarzuty wobec oskarżonego i doprowadzić do wydania przez sąd wyroku skazującego (np. na pozbawienie wolności).

Obrońca reprezentuje osobę, której postawiono zarzuty. Dba o to, by przestrzegano przysługujących jej praw, i broni ją przed sądem. Może podejmować tylko takie działania, które będą korzystne dla oskarżonego. Obrońcą zostaje adwokat lub radca prawny. Oskarżony ma prawo samodzielnie zdecydować, kto będzie występował w jego imieniu. Jeśli nie stać go na zatrudnienie prawnika, zwraca się do sądu o przyznanie mu tzw. **obrońcy z urzędu**.

Sala rozpraw w procesie karnym

Wygląd sali rozpraw regulują przepisy ustanowione przez ministra sprawiedliwości.



Hierarchia i zadania sądów polskich

Jako część władz państwowych wymiar sprawiedliwości musi skutecznie i przejrzyście wykonywać swoje zadania. Hierarchia oraz podział uprawnień ustalone między poszczególnymi sądami mają gwarantować porządek i sprawne wypełnianie obowiązków.

Sądy powszechne

I instancja

Sąd rejonowy

- Działa na terenie jednej lub kilku gmin.
- Rozstrzyga m.in. sprawy:

– rodzinne, np. dotyczące alimentów, adopcji, władzy rodzicielskiej (jej pozbawienia, ograniczenia, zawieszenia, przywrócenia),
– majątkowe, np. spory związane z prawem własności, spłatą długów, podziałem spadku,
– karne, np. sądzenie osób, które dopuściły się przemocy, kradzieży,
– dotyczące nieletnich, np. związane z popełnieniem przestępstwa,
– z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych, a także dotyczące działalności przedsiębiorstw.

II instancja

Sąd okręgowy

- Obejmuje swoim zasięgiem obszar działalności kilku sądów rejonowych i rozpatruje odwołania od ich wyroków.
- Występuje też jako sąd I instancji, m.in. w sprawach dotyczących skomplikowanych i ciężkich przestępstw (np. zabójstw).

Sąd apelacyjny

Obejmuje teren obsługiwany przez kilka sądów okręgowych i rozpatruje odwołania od ich wyroków – jeśli orzekały one jako I instancja.

Sąd Najwyższy

- Można do niego zaskarżyć postanowienia bądź wyroki sądów powszechnych i wojskowych.
- Instytucja ta nie rozpatruje sprawy ponownie, tylko określa, czy sądy niższej instancji prawidłowo zastosowały prawo podczas wydawania wyroku (wyjątek stanowi rozpatrywanie odwołań od wyroków wydanych w I instancji przez wojskowe sądy okręgowe).
- Interpretuje także skomplikowane zagadnienia prawne, opiniuje niektóre ustawy, stwierdza ważność wyborów parlamentarnych i prezydenckich oraz ogólnonarodowych referendów.



Sądy wojskowe

I instancja

Wojskowy sąd garnizonowy

Wydaje wyroki w sprawach przestępstw popełnionych przez żołnierzy i cywilnych pracowników wojska, związane z pełnioną przez nich służbą.

II instancja

Wojskowy sąd okręgowy

- Rozpatruje odwołania od wyroków sądów garnizonowych.
- Orzeka też jako sąd I instancji w sprawach o przestępstwa popełnione przez żołnierzy w stopniu majora lub wyższym.

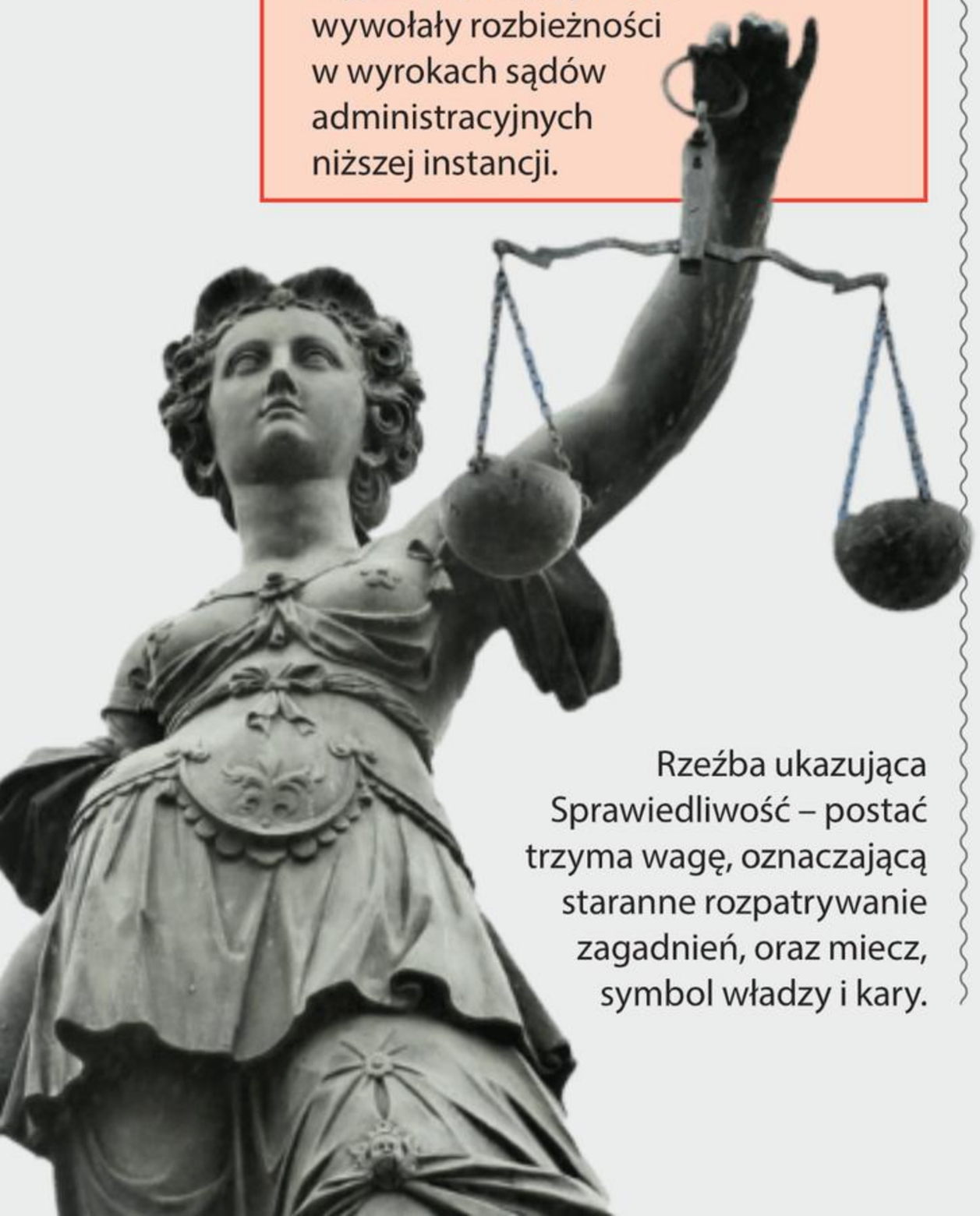
Praca z infografiką

1. Odpowiedz, w jakich sprawach orzeka wojewódzki sąd administracyjny.
2. Oceń, czy istnienie Sądu Najwyższego jest potrzebne, czy też wszystkimi sprawami powinny zajmować się sądy niższych instancji.

Sądy administracyjne

Wojewódzki sąd administracyjny
Orzeka w sprawie skarg obywateli na decyzje i akty prawne wydawane przez administrację publiczną (m.in. pozwolenia na budowę lub zasady parkowania) oraz na bezczynność urzędów.

Naczelny Sąd Administracyjny
- Rozpatruje skargi na wyroki wojewódzkich sądów administracyjnych.
- Wyjaśnia przepisy, które wywołały rozbieżności w wyrokach sądów administracyjnych niższej instancji.



Rzeźba ukazująca Sprawiedliwość – postać trzyma wagę, oznaczającą staranne rozpatrywanie zagadnień, oraz miecz, symbol władzy i kary.

Zadania trybunałów

art. 188–201

Trybunał Konstytucyjny bada zgodność aktów prawnych z *Konstytucją RP*. Ocenia m.in. ustawy (również te, które już obowiązują), umowy międzynarodowe zawierane przez Polskę, rozporządzenia wydawane przez organy władzy wykonawczej. Gdy sędziowie uznają dane przepisy za niezgodne z ustawą zasadniczą, przestają one obowiązywać.

Ważnym zadaniem Trybunału Konstytucyjnego jest rozpatrywanie **skarg konstytucyjnych**. Taką skargę może wnieść obywatel, który uważa, że jego prawa zagwarantowane w ustawie zasadniczej zostały naruszone w związku z wydaniem przez sąd lub organ administracji publicznej ostatecznego orzeczenia w jego sprawie. Sędziowie trybunału rozstrzygają również spory między najważniejszymi organami państwa dotyczące zakresu ich kompetencji.

Przed **Trybunałem Stanu** odpowiadają najwyżsi urzędnicy (m.in. Prezydent RP, premier, ministrowie), jeśli w trakcie pełnienia funkcji państwowych naruszyli *Konstytucję RP*, ustawy lub popełnili przestępstwo. Jeżeli sędziowie stwierdzą, że doszło do złamania prawa, mogą daną osobę pozbawić stanowiska.

Czy wiesz, że...

W sprawowaniu władzy sądowniczej biorą udział również obywatele. Jako ławnicy (sędziowie społeczni) uczestniczą oni razem z sędziami zawodowymi w rozpatrywaniu wielu spraw w sądach powszechnych. Od 2018 r. ławnicy wybrani przez Senat RP zasiadają także w Sądzie Najwyższym. Ławnik nie musi mieć wykształcenia prawniczego. Powinien natomiast posiadać odpowiednie doświadczenie życiowe i cieszyć się nienaganną opinią.

ĆWICZENIA

WYPEŁNIJ W ZESZYCIE

1 Zapoznaj się z tekstem źródłowym i wykonaj polecenia.

PRACA Z TEKSTEM

We współczesnych państwach uważanych za demokratyczne wzrasta znaczenie władzy sądowniczej, niekiedy z pewną przesadą określane jako „rządy sędziów" [...]. Do przyczyn wzrostu znaczenia władzy sądowniczej zalicza się rosnący wpływ sędziów na rozstrzyganie konfliktów między rywalizującymi politykami oraz sporów [...] między poszczególnymi segmentami władz publicznych, [...] a także zajmowanie przez sądy stanowiska wobec sporów między wyznawcami przekonań świeckich i religijnych [...].

Regulacje prawne obejmują kolejne dziedziny życia prywatnego i publicznego, co powoduje stałe poszerzanie zakresu [...] [działalności sędziów] związanej z interpretowaniem i stosowaniem przepisów. [...] Niemal każda sprawa publiczna może stać się przedmiotem oddziaływania władzy sądowniczej. Wyroki nie są obojętne dla władzy ustawodawczej i wykonawczej. Apolityczni sędziowie podejmują rozstrzygnięcia, które mogą wpływać na wynik wyborów, a także na finansowanie partii politycznych ze środków publicznych. Władza sądownicza niejednokrotnie odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu polityki w państwach demokratycznych, a także w rozwiązywaniu sporów politycznych o zasadniczym znaczeniu. [...]

Znaczenie władzy sądowniczej rośnie także dlatego, że coraz mniej jednoznaczne i coraz bardziej skomplikowane prawa wymagają jej interwencji.

Źródło: R. Piotrowski, *Sędziowie i granice władzy demokratycznej w świetle Konstytucji RP*.

- Wymień przykłady spraw, którymi zajmują się współczesne sądy.
- Omów wpływ sędziów na sferę polityki i życie społeczne.
- Wytłumacz, jak rozumiesz wyrażenie „rządy sędziów" użyte przez autora w pierwszym zdaniu tekstu.

2 Odpowiedz, czym jest wymiar sprawiedliwości. Na podstawie artykułu 175 *Konstytucji RP* wymień organy, które go sprawują. Czym różni się wymiar sprawiedliwości od władzy sądowniczej?

! **3** Wyjaśnij, jakie znaczenie dla obywateli ma dwuinstancyjność postępowania sądowego. Wylicz zalety tego rozwiązania.

! **4** Wyjaśnij, co oznaczają zasady dotyczące niezależności sądów i niezawisłości sędziów. Czemu one służą?

5 Podaj nazwy sądów, do których można się odwołać od wyroku wydanego w I instancji przez:

- sąd rejonowy,
- wojskowy sąd garnizonowy,
- wojewódzki sąd administracyjny.

! **6** Wymień kompetencje Trybunału Konstytucyjnego. Odpowiedz, jaką rolę w demokratycznym państwie odgrywa ta instytucja.

7 Odszukaj w dostępnych źródłach informacje na temat ostatniego orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego. Wyjaśnij, jakiej sprawy ono dotyczyło.

8 Poszukaj w internecie informacji na temat sporu o reformę sądownictwa, który rozpoczął się w Polsce po 2015 r. Ustal, jakich kwestii on dotyczył.

9 Przeczytaj tekst, a następnie odpowiedz, jak mogłaby się zakończyć opisana historia, gdyby sędzia należał do tej samej partii politycznej co ojciec chłopca.

PRACA Z TEKSTEM

Pan Piotr pracuje jako sędzia sądu rejonowego. Niedługo będzie przewodniczył rozprawie, w której oskarżonym jest syn wysoko postawionego polityka. Młody chłopak został po raz kolejny zatrzymany za jazdę samochodem pod wpływem alkoholu, za co grozi mu kara więzienia. Jego ojciec chciał uniknąć skandalu, który mógłby zaszkodzić zarówno jemu, jak i jego partii, dlatego spotkał się z panem Piotrem. W czasie rozmowy zasugerował, aby sędzia wydał wyrok uniewinniający. Wspomniał, że może to pozytywnie wpłynąć na karierę pana Piotra.

10 Wskaż zdanie prawdziwe.

A. Sądy okręgowe występują jako sądy I i II instancji, w zależności od rodzaju rozpatrywanych spraw.

B. Skargę do Trybunału Konstytucyjnego mogą składać wyłącznie Prezydent RP oraz posłowie zasiadający w Sejmie RP.

C. Władza sądownicza w Polsce jest podporządkowana bezpośrednio władzy ustawodawczej i wykonawczej.

D. Obrońca ma prawo podejmować działania na szkodę oskarżonego.

11 Wyraź swoją opinię na temat problemu, którego dotyczy dyskusja w serwisie społecznościowym.

DYSKUSJA W SIECI

~Wojtek
Jak to jest? Czy w sądach są potrzebni ławnicy? 3:25

~Maciej
Uważam, że ławnicy są potrzebni – zwłaszcza w sądach rejonowych, gdzie często orzekają młodzi sędziowie. Wtedy głos doświadczonego ławnika może być bardzo cenny, szczególnie w sprawach rodzinnych czy prawa pracy. 3:37

~Ania
Moim zdaniem orzekaniem powinni zajmować się tylko zawodowi sędziowie, którzy są do tego dobrze przygotowani. Większość ławników nie ma wiedzy koniecznej do rozpatrywania zawiłych spraw i niewiele wnosi do postępowań. 3:56

6. Partie polityczne

program polityczny | kampania wyborcza | system partyjny | polska scena polityczna

art. 11

Czym są partie polityczne?

Partia polityczna to dobrowolna organizacja zrzeszająca obywateli, która dąży do sprawowania władzy w państwie. Przystąpić może do niej każda osoba, która ukończyła 18 lat. Partie skupiają ludzi o podobnych poglądach na sprawy związane z funkcjonowaniem państwa i społeczeństwa. Te przekonania mają duży wpływ na **program polityczny** danego ugrupowania, czyli na zbiór celów i działań, które zamierza ono zrealizować. W zależności od poglądów prezentowanych przez partie możemy je podzielić na **prawicowe**, **lewicowe** oraz **centrowe**. W rzeczywistości jednak programy większości ugrupowań łączą w sobie postulaty wynikające z różnych, często odległych od siebie idei i założeń. Zdarza się, że np. partia prawicowa w niektórych kwestiach głosi poglądy lewicowe, natomiast ugrupowanie lewicowe może realizować program centrowy.

Funkcje partii politycznych



Kształtowanie opinii i postaw politycznych w społeczeństwie.



Udział w wyborach: promocja programu politycznego oraz walka o poparcie wyborców.



Wyrażanie i obrona interesów obywateli i grup społecznych reprezentowanych przez partię.



Wyłanianie elit politycznych, m.in. liderów, zdolnych do objęcia najwyższych stanowisk państwowych.

Rodzaje partii politycznych

Partie prawicowe (prawica)	Partie centrowe (centrum)	Partie lewicowe (lewica)
• Opowiadają się za silną władzą państwową. • Sprzeciwiają się nadmiernym wydatkom państwa na cele socjalne (np. na zasiłki) oraz jego zbytniemu wpływowi na sprawy gospodarcze. • Głoszą konieczność poszanowania kultury narodowej, rodziny i religii. • Podkreślają ważność i niezmienność tradycyjnych wartości.	• Propagują umiarkowane, kompromisowe rozwiązania. • Wskazują na kluczowe znaczenie aktywności obywatelskiej dla prawidłowego funkcjonowania państwa i społeczeństwa. • Unikają skrajnych sądów w sferze światopoglądowej.	• Podkreślają konieczność opieki państwa nad obywatelami, zwłaszcza nad najsłabszymi grupami społecznymi. • Dążą do zmniejszenia różnic majątkowych dostrzegalnych w społeczeństwie. • Postulują rozdział Kościoła od państwa. • Głoszą postępowe hasła w sprawach światopoglądowych i obyczajowych.

Rywalizacja między partiami

W państwie demokratycznym osiągnięcie celów partii – czyli zdobycie władzy i realizacja programu – zależy od poparcia społeczeństwa. Dlatego każde ugrupowanie stara się przekonać obywateli, że jego rządy będą dla nich korzystne. Partie robią to na wiele sposobów, m.in. ogłaszają swoje postulaty za pośrednictwem mediów. Obiecują podejmować inicjatywy na rzecz całego społeczeństwa lub dużych grup obywateli, dotyczące np. wsparcia finansowego dla rodzin czy podwyżek wynagrodzeń dla pracowników. Jednocześnie każde ugrupowanie krytykuje propozycje zgłaszane przez inne partie i stara się udowodnić, że realizacja ich postulatów będzie szkodliwa dla państwa. Nagłaśnia również nieetyczne zachowania osób należących do konkurencyjnych ugrupowań.

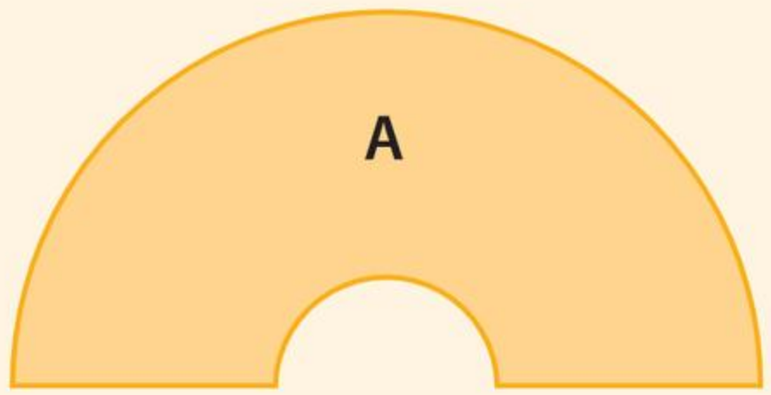
Rywalizacja między partiami politycznymi nasila się w okresach poprzedzających wybory. Ugrupowania składają wówczas społeczeństwu atrakcyjne obietnice, aby uzyskać jak największe poparcie w głosowaniu. Deklaracje i postulaty ogłaszane przez przedstawicieli partii to ważne elementy **kampanii wyborczej**, czyli działalności, której celem jest przekonanie wyborców do zagłosowania na określone stronnictwo polityczne. Na kampanię każdego ugrupowania składają się m.in.: aktywna obecność w mediach społecznościowych, organizowanie spotkań polityków z wyborcami, umieszczanie w miejscach publicznych plakatów zachęcających do głosowania na określonych kandydatów, prezentowanie w telewizji krótkich filmów promujących partię i jej działaczy oraz rozdawanie ulotek.

Systemy partyjne

Wszystkie partie działające w danym państwie tworzą **system partyjny**. Zazwyczaj tylko niektóre z nich mają szansę na zdobycie miejsc w parlamencie i udział w sprawowaniu władzy. Ze względu na liczbę takich najsilniejszych ugrupowań wyróżnia się trzy rodzaje systemów partyjnych: jednopartyjny, dwupartyjny i wielopartyjny.

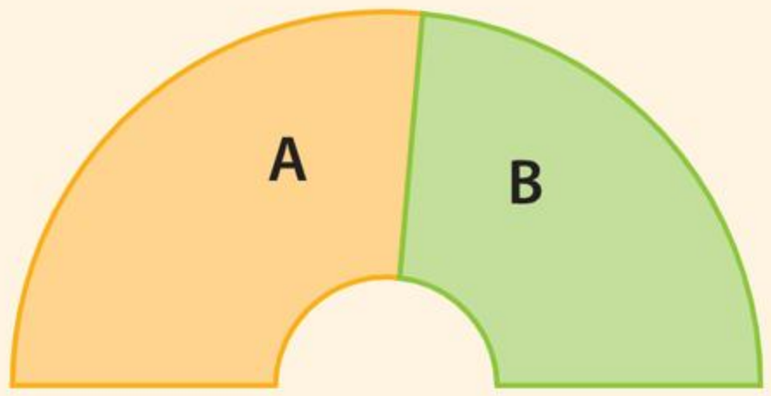
System jednopartyjny

W parlamencie zasiadają przedstawiciele jednej partii. Taki system funkcjonuje najczęściej w państwach totalitarnych, w których zakazana jest działalność ugrupowań innych niż partia rządząca.



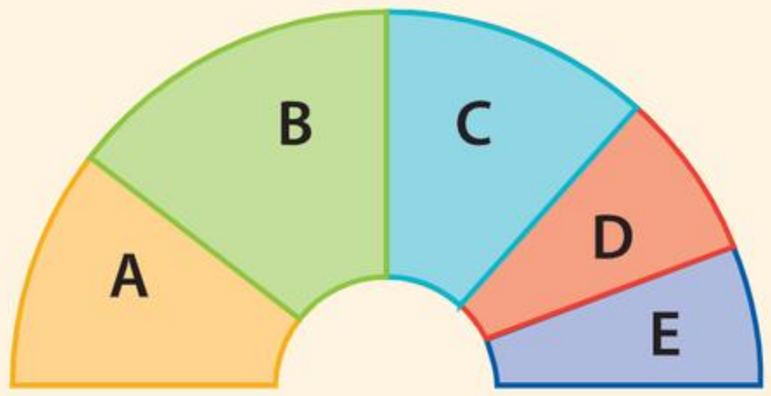
System dwupartyjny

Do parlamentu wchodzą niemal wyłącznie przedstawiciele dwóch partii – ta z nich, która zdobyła więcej miejsc, samodzielnie tworzy rząd.



System wielopartyjny

Reprezentację w parlamencie posiada kilka ugrupowań. Zazwyczaj żadne z nich nie dysponuje samodzielną większością, więc aby sformować rząd, partie te są zmuszone do tworzenia koalicji.



Sprawowanie władzy

W większości państw demokratycznych szczególne znaczenie mają wybory parlamentarne. Partia, która w nich zwycięża, zwykle tworzy rząd. Aby mógł on skutecznie działać, musi uzyskać poparcie większości parlamentarzystów. W przeciwnym razie proponowane przez niego ustawy będą odrzucane w głosowaniach, a on sam może zostać odwołany. Dlatego zwycięskie partie, które nie zdobyły w wyborach większości miejsc w parlamencie, zwykle decydują się na zawiązanie **koalicji** z innymi ugrupowaniami. Partie koalicyjne razem ustalają program, a także formują wspólny rząd i wspierają go w głosowaniach. Pozostałe ugrupowania reprezentowane w parlamencie tworzą **opozycję**.

Polska scena polityczna

art. 13

W naszym kraju funkcjonuje **system wielopartyjny**. Ugrupowania, które zdobyły w wyborach co najmniej 3% głosów (lub 6%, jeśli tworzyły koalicję wyborczą), są finansowane z budżetu państwa, co ma zapewnić im niezależność. Największą partią prawicową jest Prawo i Sprawiedliwość (PiS). W centrum sceny politycznej działają Platforma Obywatelska (PO), Polskie Stronnictwo Ludowe (PSL) i Polska 2050. Natomiast najsilniejszym ugrupowaniem lewicowym jest Nowa Lewica. Oprócz tego w Polsce istnieje kilkadziesiąt innych partii politycznych – niektóre z nich zdołały wprowadzić swoich przedstawicieli do parlamentu, np. prawicowa Konfederacja.

Od dłuższego czasu główne role na polskiej scenie politycznej odgrywają PiS i PO. Ta pierwsza partia sprawowała rządy w latach 2005–2007, przy wsparciu dwóch mniejszych ugrupowań. Z kolei PO odniosła sukces w 2007 i 2011 r. – po każdym zwycięstwie wyborczym tworzyła koalicję z PSL. W 2015 i 2019 r. większość miejsc w parlamencie zdobyło PiS, co umożliwiło mu samodzielne rządzenie. W wyborach w 2019 r. i 2023 r. PO wystartowała w ramach Koalicji Obywatelskiej (KO). Porozumienie to zostało zawarte między PO a kilkoma mniejszymi ugrupowaniami. W wyborach w 2023 r. najwięcej, bo ponad 35% głosów, uzyskał PiS. Wynik ten nie dał jednak partii większości w Sejmie RP. Zdobyła ją zjednoczona opozycja, składająca się z KO, PSL, Polski 2050 i Nowej Lewicy. Ugrupowania te utworzyły rząd koalicyjny. W izbie niższej znalazła się również Konfederacja.

Wybory w 2023 r. przyniosły zmianę władzy w Polsce, wyróżniły się również rekordową w historii III RP frekwencją wyborczą. Do urn udało się 74% uprawnionych do głosowania, z czego w dużych miastach (ponad 250 tys. mieszkańców) ponad 80%.

Jak utworzyć partię polityczną?

Nową partię mogą założyć obywatele, którzy ukończyli 18 lat. Muszą oni zebrać co najmniej tysiąc podpisów osób pełnoletnich, a następnie zarejestrować ugrupowanie w Sądzie Okręgowym w Warszawie.

Każda partia działa na podstawie **statutu**. O zgodności działań stronnictw politycznych z *Konstytucją RP* orzeka Trybunał Konstytucyjny. Ponadto w Polsce zakazane jest funkcjonowanie ugrupowań totalitarnych oraz nawołujących do nietolerancji narodowościowej i rasowej.

ĆWICZENIA

WYPEŁNIJ W ZESZYCIE

1 Zapoznaj się z tekstem źródłowym i wykonaj polecenia.

PRACA Z TEKSTEM

Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o partiach politycznych [fragment]

Art. 1. 1. Partia polityczna jest dobrowolną organizacją, występującą pod określoną nazwą, stawiającą sobie za cel udział w życiu publicznym poprzez wywieranie metodami demokratycznymi wpływu na kształtowanie polityki państwa lub sprawowanie władzy publicznej. [...]

Art. 4. Organy władzy publicznej są obowiązane do równego traktowania partii politycznych. [...]

Art. 6. Partie polityczne nie mogą wykonywać zadań zastrzeżonych w przepisach prawa dla organów władzy publicznej ani zastępować tych organów w wykonywaniu ich zadań.

Źródło: Dz.U. z 1997 r. Nr 98, poz. 604.

- Na podstawie tekstu wytłumacz, czym jest partia polityczna.
- Omów relacje organów władzy publicznej i stronnictw politycznych.

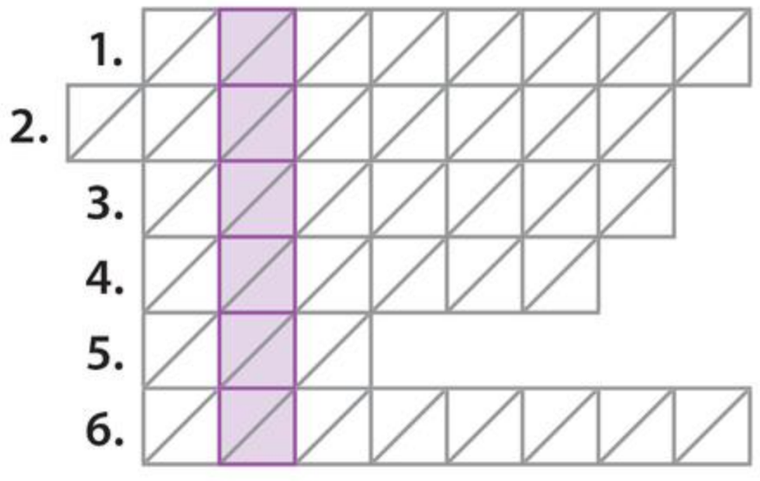
! **2** Odwiedź serwis internetowy Sejmu RP. Na podstawie zamieszczonych tam informacji podaj nazwy partii politycznych, które wprowadziły swoich przedstawicieli do izby niższej w obecnej kadencji.

! **3** Skorzystaj z dostępnych źródeł informacji i przygotuj notatkę na temat jednej z partii politycznych reprezentowanych w Sejmie RP. Przedstaw, w jaki sposób jest ona zorganizowana. Podaj przykłady podejmowanych przez nią działań.

! **4** Wymień partie polityczne, których przedstawiciele zasiadają w organach stanowiących Twojej gminy, powiatu i samorządu województwa. Informacji na ten temat poszukaj na stronach internetowych tych samorządów lub w serwisie internetowym Państwowej Komisji Wyborczej.

5 Rozwiąż krzyżówkę w zeszycie i wyjaśnij znaczenie otrzymanego hasła.

1. Polityczni przeciwnicy rządu zasiadający w parlamencie.
2. Porozumienie partii politycznych o zbliżonych poglądach, zawierane w celu powołania wspólnego rządu.
3. Zwolennicy tradycyjnych wartości i przeciwnicy nadmiernego wpływu państwa na gospodarkę.
4. Dokument określający nazwę partii i kompetencje jej organów.
5. Skrótowiec określający największą polską partię o poglądach prawicowych.
6. ... wyborcza – działalność, której celem jest przekonanie wyborców do zagłosowania na określone stronnictwo polityczne.



7. Organizacje obywatelskie

społeczeństwo obywatelskie | stowarzyszenia | fundacje | organizacje pozarządowe | wolontariat | organizacje młodzieżowe | związki zawodowe

art. 12, art. 58–59

Swoboda zrzeszania się

Jednym z najważniejszych praw obywatelskich, które zagwarantowano w *Konstytucji RP*, jest prawo do swobodnego zrzeszania się. Oznacza ono wolność przystępowania do różnych organizacji, m.in. do:

- partii politycznych,
- stowarzyszeń i fundacji,
- związków zawodowych.

Swoboda zrzeszania się umożliwia mieszkańcom państwa podejmowanie wspólnych działań w sprawach ważnych dla nich samych, dla ich najbliższego otoczenia (wsi, gminy, miasta) lub nawet dla całego społeczeństwa. Zbiorowość aktywnych obywateli, którzy pracują dla dobra wspólnego z własnej inicjatywy i potrzeby, określa się jako **społeczeństwo obywatelskie**.

Aby łatwiej zrealizować swoje zamierzenia, zdobyć fundusze na działalność lub też zaangażować w określoną sprawę więcej osób, obywatele zakładają **stowarzyszenia i fundacje**. Są one nazywane **organizacjami pozarządowymi**, ponieważ działają niezależnie od władz państwa. Ich funkcjonowanie opiera się przede wszystkim na dobrowolnej pracy wolontariuszy. Niektóre organizacje pozarządowe są aktywne na terenie całego kraju, jednak większość z nich ogranicza swoją działalność do obszaru miejscowości, gminy, miasta czy regionu.

Czy wiesz, że...

W Polsce działają również organizacje o charakterze międzynarodowym. Jedną z najbardziej znanych jest Fundacja im. Roberta Schumana [czyt.: szumana], która promuje ideę zjednoczenia Europy i wspiera aktywności obywatelskie.

Organizacje pozarządowe

Stowarzyszenie

- Do jego założenia potrzeba co najmniej 7 osób.
- Działające w nim osoby są jednocześnie jego członkami.
- Realizuje cele wyznaczone przez swoich członków.
- Środki materialne może zacząć gromadzić dopiero po rozpoczęciu działalności.
- Najważniejszym organem jest walne zebranie, tworzone przez wszystkich członków.

Fundacja

- Może ją założyć jedna osoba, nazywana fundatorem.
- Działające w niej osoby pełnią określone funkcje, ale nie są członkami organizacji.
- Realizuje określony przez założyciela cel społeczny – czasami dotyczy on jednorazowego wydarzenia, np. budowy szpitala.
- Posiada środki materialne przekazane przez fundatora.
- Najważniejszym organem jest zarząd.

Czym zajmują się organizacje pozarządowe?

W Polsce aktywnie działa około 70 tysięcy stowarzyszeń i fundacji. Podejmują one rozmaite inicjatywy na rzecz różnych grup ludzi. Najczęściej wspierają:

- dzieci i młodzież – organizują imprezy sportowe i turystyczne oraz dodatkowe zajęcia edukacyjne (np. plastyczne, muzyczne), prowadzą koła zainteresowań, a także opiekują się młodymi ludźmi znajdującymi się w trudnej sytuacji życiowej,
- ludzi starszych – proponują seniorom różne formy spędzania wolnego czasu (zajęcia hobbystyczne, wycieczki itp.), zapewniają im wsparcie i opiekę,
- osoby chore i ubogie – oferują im pomoc finansową (np. zbierają środki na leczenie), dostarczają żywność, ubrania i inne niezbędne rzeczy, prowadzą ośrodki opieki, hospicja, noclegownie.

Organizacje pozarządowe odgrywają także inne ważne role:

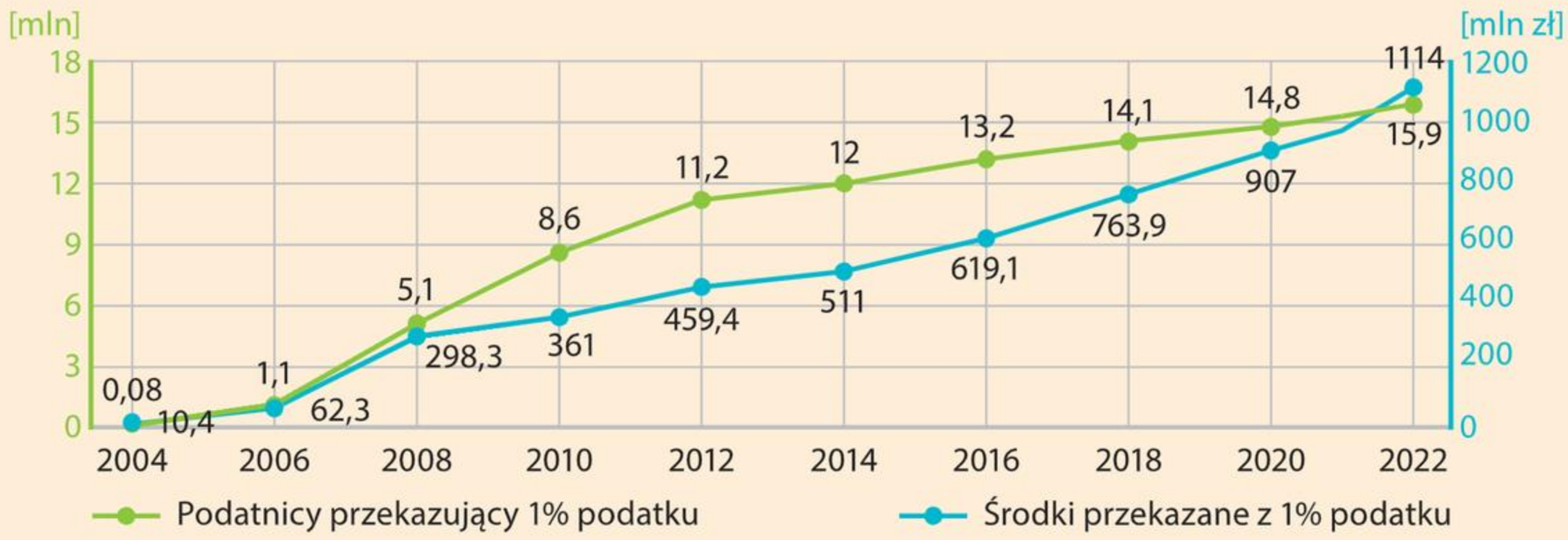
- zajmują się ochroną środowiska,
- czuwają nad przestrzeganiem przez państwo praw i wolności obywateli,
- starają się wpływać na organy administracji publicznej, aby podejmowały działania korzystne dla mieszkańców,
- prowadzą, a także finansują badania naukowe.



Organizacje pozarządowe często przygotowują dla mieszkańców festyny, zawody sportowe, imprezy kulturalne.

Organizacje pożytku publicznego

Organizacja pozarządowa może wystąpić do właściwego sądu o uznanie jej za organizację pożytku publicznego. Takim organizacjom obywatele mogą przekazywać część swojego podatku. Do 2022 r. podatnicy przeznaczali na wybrane organizacje 1% wartości swojego podatku. Od 2023 r. mogą przekazać na ten cel 1,5%.



Źródło: Ministerstwo Finansów.

Praca z wykresem

Odpowiedz, jak zmieniało się nastawienie obywateli do organizacji pożytku publicznego.

Czym jest wolontariat?

Wolontariat to dobrowolna działalność na rzecz społeczeństwa lub określonych osób. Wolontariusz za swoją pracę nie otrzymuje wynagrodzenia, ale odnosi inne korzyści:

- zdobywa wiedzę z różnych dziedzin oraz rozwija umiejętności przydatne w dalszej edukacji i w przyszłej pracy zawodowej, dotyczące np. prowadzenia projektów, załatwiania formalności i wypełniania procedur czy współdziałania w grupie i zarządzania czasem,
- rozwija zainteresowania, zdobywa doświadczenia, odkrywa talenty,
- ma okazję poznać ciekawych ludzi, a często także inne kultury i kraje,
- czuje się potrzebny, ma świadomość uczestniczenia w ważnej inicjatywie, dzięki której udziela pomocy innym.

Okiem nastolatka

Wolontariat jest dobrym sposobem na spędzanie wolnego czasu. Co musisz zrobić, aby zostać wolontariuszem?

- Zorientuj się, jakie stowarzyszenia i fundacje korzystające z pracy wolontariackiej działają w Twojej okolicy i jakiej pomocy potrzebują.
- Za zgodą rodziców skontaktuj się z przedstawicielem wybranej organizacji. Umów się na spotkanie w obecności Twojej rodziny lub opiekunów. Dowiesz się na nim więcej o przyszłych zadaniach, zapytasz o szczegóły, a także określisz, czym chcesz się zajmować i ile możesz poświęcić na to czasu.
- Jeśli zdecydujesz się na współpracę, konieczne będzie zawarcie umowy, w której zostaną ujęte warunki Twojej pomocy. Twoi rodzice i Ty musicie uważnie przeczytać ten dokument przed podpisaniem.

Rodzaje wolontariatu



Wolontariat stały
Wolontariusze przez dłuższy czas współpracują z daną organizacją i wykonują swoje zadania regularnie, np. raz w tygodniu. Do ich obowiązków może należeć np. przeprowadzanie zbiórek pieniędzy.



Wolontariat akcyjny
To krótkie – trwające zwykle kilka tygodni – zaangażowanie w organizację konkretnej akcji, np. wydarzenia kulturalnego.



Wolontariat sportowy
Polega na pomocy w przygotowywaniu imprez sportowych (meczów, mistrzostw). Wolontariusze mogą np. udzielać kibicom informacji.



Wolontariat hospicyjny
Odbywa się najczęściej w placówkach opieki medycznej (hospicjach, szpitalach). Wolontariusze pomagają przy pielęgnacji chorych, a także spędzają z nimi czas i wspierają ich psychicznie.



Wolontariat szkolny
Jest zazwyczaj inicjowany przez nauczycieli lub samych uczniów, którzy podejmują różne działania na rzecz szkoły i społeczności lokalnej.

Organizacje młodzieżowe

W Polsce funkcjonuje wiele organizacji zrzeszających młodych ludzi. Część z nich prowadzi działalność w całym kraju, do innych należy młodzież tylko z jednego miasta lub z danej gminy. Do najbardziej znanych organizacji ogólnopolskich zaliczamy:

- Związek Harcerstwa Polskiego,
- Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej,
- Niezależne Zrzeszenie Studentów,
- Związek Młodzieży Wiejskiej.

Wśród uczniów szkół najaktywniejsze są organizacje harcerskie. Ich głównym celem jest wspieranie rozwoju młodych ludzi i kształtowanie ich charakterów. Harcerze upowszechniają takie wartości i postawy, jak patriotyzm, przyjaźń, szacunek dla innych, gotowość do niesienia pomocy, aktywność obywatelska. Organizują wędrówki i obozy, angażują się w akcje mające na celu wsparcie potrzebujących, uczestniczą w życiu lokalnych społeczności (np. pomagają w przygotowaniach do uroczystości z okazji ważnych świąt).



Ruch harcerski uczy skutecznej współpracy w grupie oraz kształtuje postawę zaangażowania w działalność na rzecz społeczeństwa.

Związki zawodowe

art. 59

Zadaniem związków zawodowych jest dbanie o interesy pracowników: ochrona ich praw i zapewnienie im korzystnych warunków zatrudnienia. Organizacje tego typu funkcjonują w zakładach pracy, a przynależność do nich jest dobrowolna.

Związkom zawodowym przysługuje m.in. prawo do:

- prowadzenia negocjacji z pracodawcą (dotyczących np. wysokości wynagrodzeń czy innych świadczeń),
- organizowania strajków (tylko wówczas, gdy sporu z pracodawcą nie można rozwiązać dzięki negocjacjom),
- opiniowania projektów aktów prawnych, które mają wpływać na sytuację pracowników.

Współcześnie w Polsce najważniejszymi organizacjami związkowymi są: Niezależny Samorządny Związek Zawodowy (NSZZ) „Solidarność", Ogólnopolskie Porozumienie Związków Zawodowych oraz Forum Związków Zawodowych.

Czy wiesz, że...

NSZZ „Solidarność" odegrał ważną rolę w najnowszej historii Polski i Europy. Powstał w 1980 r. jako ruch sprzeciwu wobec rządów komunistycznych. Jednym z postulatów związkowców była demokratyzacja państwa. Ich działalność zmusiła władze do porozumienia się z opozycją przy Okrągłym Stole – zapoczątkowało to przemiany demokratyczne w Polsce.

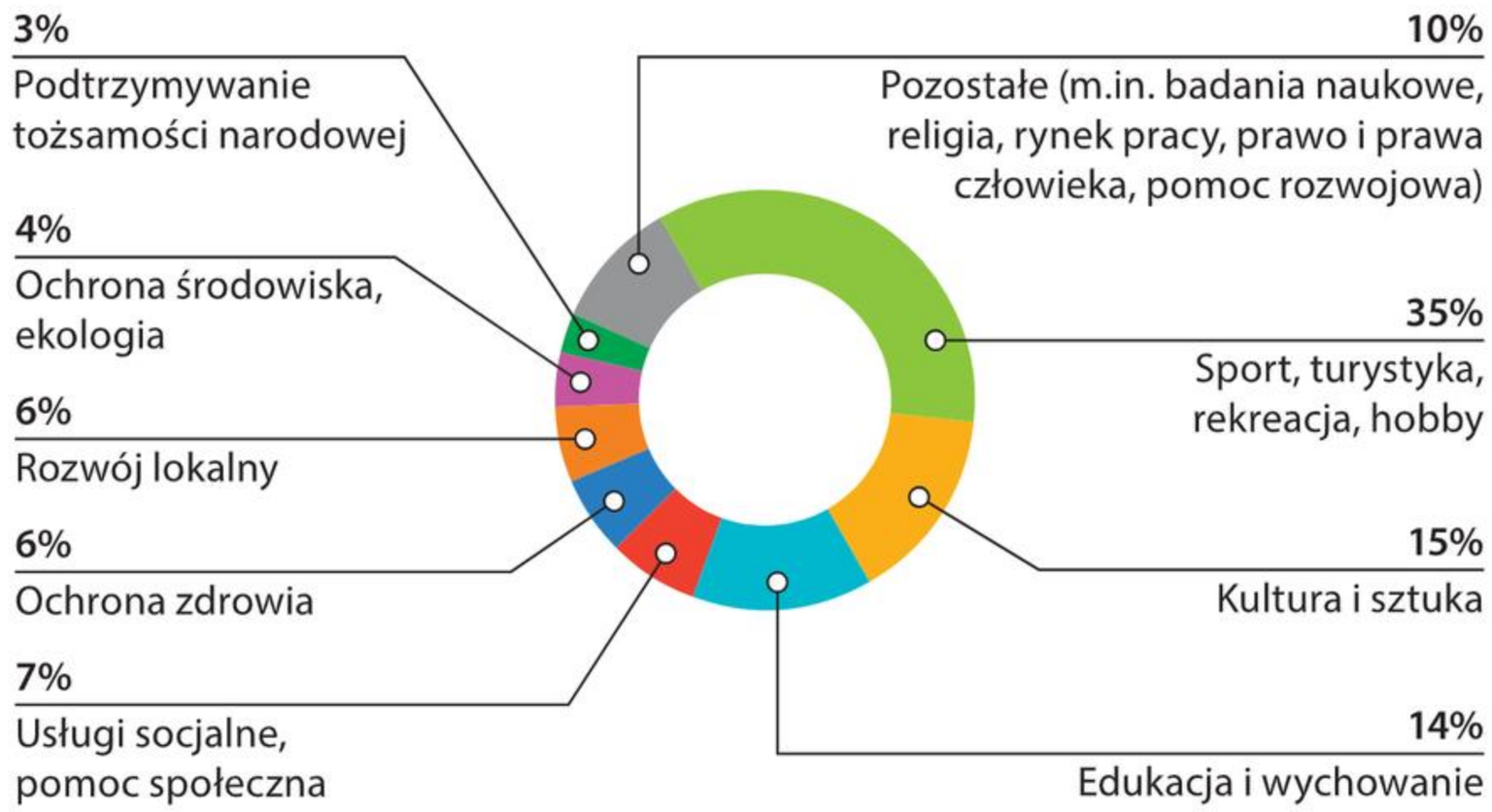


ĆWICZENIA

WYPEŁNIJ W ZESZYCIE

1 Zapoznaj się z danymi statystycznymi i wykonaj polecenia. PRACA Z WYKRESEM

Główne dziedziny aktywności organizacji pozarządowych



Źródło: portal Ngo.pl.

- Odpowiedz, w których dziedzinach życia społecznego działa najwięcej organizacji.
- Wskaż obszar, w którym – Twoim zdaniem – organizacje pozarządowe powinny być bardziej aktywne. Uzasadnij swoją odpowiedź.

2 Przyjrzyj się fotografiom i wykonaj polecenia.

- Przyporządkuj po jednym z podanych opisów do każdego ze zdjęć.
- Podaj przykłady inicjatyw podejmowanych przez organizacje pozarządowe, które zostały wymienione w tekstach pod fotografiami.

A.



B.



Janina Ochojska
Z jej inicjatywy powstała Polska Akcja Humanitarna. Organizacja ta przygotowuje m.in. konwoje z pomocą humanitarną dla regionów świata ogarniętych wojną, a w Polsce wspiera potrzebujące dzieci.

Ewa Błaszczyk
W 2002 r. aktorka założyła fundację „Akogo?", mającą na celu pomoc dzieciom po urazach mózgu, często przebywających w śpiączce. Dzięki staraniom fundacji przy Centrum Zdrowia Dziecka w Warszawie otwarto klinikę „Budzik".

Anna Dymna
Aktorka jest założycielką i prezeską fundacji Mimo Wszystko, która pomaga osobom niepełnosprawnym intelektualnie. Organizacja ta prowadzi ośrodki edukacyjne umożliwiające takim osobom rozwój.

3 Przeczytaj tekst, przyjrzyj się ilustracji i wykonaj polecenia. PRACA Z TEKSTEM

Stefan i Michał wybrali się na spacer po starówce. Przypadkowo byli świadkami marszu zorganizowanego przez międzynarodową organizację ekologiczną. Uczestnicy pochodu żądali od jednej z firm likwidacji składowiska trujących substancji. Szczególną uwagę chłopców zwrócił transparent demonstrantów z napisem: „Fosfory karmią nowotwory". Koledzy od razu zaczęli szukać informacji o działalności tej organizacji. Wkrótce tak zainteresowali się problemami ochrony środowiska, że zostali wolontariuszami organizacji. Jako osoby niepełnoletnie nie mogli jednak brać udziału w przygotowywanych akcjach. Dlatego zajęli się pomocą przy tworzeniu plakatów z hasłami dotyczącymi ochrony środowiska.



- Wymień problemy, jakich mogą dotyczyć inicjatywy podejmowane przez organizacje ekologiczne.
- Odpowiedz, czy działalność międzynarodowych organizacji pozarządowych powinna wpływać na decyzje podejmowane przez władze danego kraju. Uzasadnij swoją opinię.

! **4** Wyjaśnij, na czym polega wolontariat. Podaj przykłady zadań wykonywanych przez wolontariuszy. Może zdarzyło Ci się pracować w ten sposób? Podziel się swoimi doświadczeniami z koleżankami i kolegami.

5 Wskaż właściwe dokończenie zdania.

- Organizacja zrzeszająca pracowników, powołana do ich reprezentowania oraz obrony ich praw, a także interesów ekonomicznych i socjalnych to
  A. stowarzyszenie.
  B. wolontariat.
  C. fundacja.
  D. związek zawodowy.

! **6** Odszukaj na stronie www.gov.pl/web/pozytek informacje o organizacjach pozarządowych, które funkcjonują w Twojej najbliższej okolicy. Przygotuj prezentację na temat celów i działań wybranej z nich.

7 Wytłumacz, jak rozumiesz słowa polskiego filozofa Tadeusza Kotarbińskiego: „Organizacja [...] to taka całość, której wszystkie składniki współprzyczyniają się do powodzenia całości". Jak ta myśl przejawia się w działalności harcerstwa lub innych znanych Ci organizacji?

8. Media i opinia publiczna

opinia publiczna | media | dziennikarze | reklama | kampanie społeczne

art. 14, art. 54

Opinia publiczna

W państwie demokratycznym każdy człowiek ma prawo publicznie wypowiadać się na tematy, które go dotyczą lub interesują. Zazwyczaj jednak pojedyncze głosy nie są uwzględniane przez rządzących. Sprawujący władzę przyglądają się uważniej tym sprawom, które wzbudzają zainteresowanie ogółu obywateli. Poglądy członków społeczeństwa na ważne zagadnienia nazywamy **opinią publiczną** – wywiera ona duży wpływ na funkcjonowanie większości współczesnych państw. Każdy polityk, któremu zależy na zdobyciu poparcia, w swoich działaniach musi brać pod uwagę przekonania wyborców. Aby je poznać, śledzi poglądy obywateli wyrażane np. w mediach społecznościowych. Analizuje również wyniki **sondaży**, czyli badań opinii publicznej przeprowadzanych przez wyspecjalizowane instytucje – w Polsce należą do nich m.in. CBOS (Centrum Badania Opinii Społecznej), TNS Polska, Ipsos, GfK Polonia.

Mass media

Opinie obywateli nabierają szczególnego znaczenia, gdy zostaną zaprezentowane przez mass media, czyli środki masowego przekazu. Należą do nich:

- telewizja,
- internet,
- radio,
- prasa.

Media są niezbędnym elementem życia publicznego w państwie demokratycznym. Stoją one na straży zasad demokracji, np. informują o łamaniu prawa przez rządzących. Umożliwiają także realizację jednego z najważniejszych praw obywatelskich – **wolności słowa**. Dzięki mediom można wyrażać i rozpowszechniać swoje poglądy oraz pozyskiwać wiadomości z różnych źródeł.

Rodzaje mediów

W państwach demokratycznych mogą swobodnie działać różne stacje telewizyjne, gazety, rozgłośnie radiowe, portale internetowe. Większość z nich należy

Funkcje sondaży

Funkcja	Opis
Dostarczanie informacji	Sondaże pozwalają poznać poglądy członków społeczeństwa na różne sprawy, a także śledzić, jak zmienia się opinia publiczna z biegiem czasu.
Oddziaływanie na polityków	Informują rządzących i opozycję polityczną o tym, czego oczekują od nich obywatele i jakie są nastroje społeczne. Pod wpływem sondaży politycy często modyfikują swoje działania i postulaty, np. by uzyskać większe poparcie w wyborach.
Oddziaływanie na społeczeństwo	Dzięki sondażom obywatele dowiadują się, co myślą o danej sprawie inni członkowie społeczeństwa. Pod wpływem takich informacji ludzie często zmieniają swoje opinie, aby stały się zgodne z poglądami większości.

do osób prywatnych – są to tzw. **media komercyjne**. Obok nich funkcjonują także **media publiczne**, których właścicielem jest państwo. Media komercyjne są nastawione przede wszystkim na osiąganie zysku, dlatego dominują w nich treści i programy skierowane do bardzo szerokiego grona odbiorców. Natomiast w mediach publicznych powinno być więcej programów prezentujących kulturę wysoką i osiągnięcia artystów z danego kraju.

Media można również podzielić na **jednokierunkowe** oraz **interaktywne**. Pierwsze z nich charakteryzują się tym, że przekaz informacji odbywa się tylko w jednym kierunku: od nadawcy do odbiorcy, jak np. w gazetach czy telewizji. Natomiast media interaktywne – np. media społecznościowe, fora internetowe – umożliwiają wszystkim użytkownikom przekazywanie wiadomości i komunikowanie się między sobą.

Funkcje mediów



Funkcja informacyjna – przekazywanie wiadomości o najważniejszych wydarzeniach w kraju i na świecie.



Funkcja kontrolna – informowanie obywateli o decyzjach podejmowanych przez organy władzy, a także o naruszaniu prawa i innych nieprawidłowościach w działalności rządzących.



Funkcja opiniotwórcza – kształtowanie postaw obywateli i ich poglądów na różne tematy.



Funkcja kulturalno-rozrywkowa – zapoznawanie odbiorców z dziedzictwem kulturowym, dostarczanie rozrywki.

Media społecznościowe a demokracja

Media społecznościowe odgrywają istotną rolę w życiu publicznym w państwach demokratycznych. Może to mieć zarówno pozytywne, jak i negatywne konsekwencje.

Media społecznościowe	
✓ Ułatwiają obywatelom podejmowanie wspólnych działań i realizację przysługujących im praw, np. organizowanie protestów, zakładanie organizacji, wyrażanie opinii.	⊖ Umożliwiają rozpowszechnianie radykalnych poglądów, a także działalność **trolli**, która polega na obrażaniu i ośmieszaniu innych, zakłócaniu komunikacji oraz wywoływaniu sporów.
✓ Sprzyjają nawiązywaniu kontaktu z politykami i wywieraniu wpływu na podejmowane przez nich decyzje.	⊖ Ułatwiają różnym grupom, często anonimowym, a nawet władzom innych państw, manipulowanie użytkownikami, np. poprzez rozpowszechnianie fałszywych informacji, czyli tzw. **fake newsów** [czyt.: fejk niusów].
✓ Umożliwiają mniejszym ugrupowaniom politycznym, które są pomijane w tradycyjnych mediach, przedstawianie swoich postulatów społeczeństwu.	⊖ Sprzyjają powstawaniu zjawiska **baniek informacyjnych**, czyli sytuacji, w których docierają do nas tylko informacje zgodne z naszymi poglądami, co utrudnia obiektywną ocenę działań polityków.

Zawód dziennikarz

Dziennikarz to osoba przygotowująca materiały prezentowane w środkach masowego przekazu. W swojej pracy powinien się on zawsze kierować zasadami **etyki dziennikarskiej**:

- przekazywać wyłącznie prawdziwe informacje, dodatkowo sprawdzone w kilku źródłach,
- prezentować różne punkty widzenia,
- zachowywać niezależność, bezstronność i uczciwość,
- szanować prywatność oraz prawo do ochrony wizerunku,
- respektować przepisy i dobre obyczaje.

Przed rozpowszechnieniem danej wiadomości dziennikarz ma obowiązek upewnić się, czy jest ona prawdziwa. Musi także wyraźnie oddzielić fakty od opinii i komentarzy. Jeśli po publikacji dostrzeże w swoim materiale błędy, powinien jak najszybciej powiadomić odbiorców o pomyłkach.

Dziennikarz nie może ulegać naciskom ze strony np. partii politycznych. Nie wolno mu nikogo obrażać i szantażować ani przesądzać o winie danego człowieka przed wydaniem wyroku sądowego. Materiały publikowane przez dziennikarzy nie powinny nawoływać do przemocy ani zawierać wulgaryzmów czy scen zbyt drastycznych.

Czy wiesz, że...

Podczas oglądania telewizji, słuchania radia lub czytania gazet należy pamiętać, że dziennikarze najczęściej muszą postępować zgodnie z **linią programową** redakcji, w której pracują. Nazywamy tak zapisane w regulaminie zasady pokazywania i oceniania osób, zjawisk i wydarzeń. Linia programowa ogranicza wolność wypowiedzi dziennikarskiej, gwarantuje jednak, że przekaz danej stacji albo danego czasopisma będzie jednolity i zgodny z oczekiwaniami większości odbiorców.

Fakty i opinie

Podawane przez media wiadomości dotyczące różnych wydarzeń zawierają zarówno fakty, jak i opinie. Dzięki działalności wielu środków przekazu każdy obywatel może uzyskać dokładne informacje o wydarzeniu i zapoznać się z różnymi jego ocenami, a następnie sformułować własny pogląd na dany temat.

Fakt

to rzeczywiste wydarzenie, które odbyło się w konkretnym miejscu i czasie, albo możliwy do stwierdzenia stan rzeczy lub zjawisk. Gdy ktoś opowiada o faktach, można sprawdzić prawdziwość podawanych przez niego informacji.





Opinia, komentarz

to czyjeś zdanie na dany temat sformułowane na podstawie faktów. Bardzo często dwie osoby posiadające te same informacje wyrażają odmienne opinie. Przyczyną rozbieżności w ocenie mogą być np. różnice w poglądach czy doświadczeniach życiowych.



Reklama

Reklama to przekaz, który ma zachęcić odbiorcę do zakupu określonego towaru albo do skorzystania z usługi. Może ona mieć formę krótkiego filmu, plakatu lub ogłoszenia. Każda reklama jest skierowana do konkretnej grupy osób, np. do młodzieży, matek, fanów gier komputerowych. Aby nakłonić konsumentów do skorzystania z oferty, twórcy reklam wykorzystują różne środki:

- przekonują, że dany wyrób jest zdecydowanie lepszy od towarów oferowanych przez konkurencję,
- zapewniają, że produkt pozwala rozwiązać określony problem (np. szybko uśmierza ból),
- pokazują znane postacie cieszące się sympatią wielu ludzi, odwołują się do opinii ekspertów (np. lekarzy) i wyników badań naukowych,
- sugerują, że wyrób jest związany ze stylem życia postrzeganym przez społeczeństwo jako atrakcyjny lub zdrowy (np. z aktywnością sportową),
- umieszczają w reklamie muzykę, ciekawe obrazy, zabawne teksty itp.

Należy pamiętać, że reklamy mogą wywoływać także negatywne konsekwencje. Przykładowo, wiele z nich powoduje, że odbiorcy zaczynają odczuwać nadmierne potrzeby – kupują produkty, których nie potrzebują.

Kampanie społeczne

Media często angażują się w kampanie społeczne. Są to akcje informacyjne skierowane do społeczeństwa, które mają zwrócić uwagę obywateli na dany problem i przyczynić sie do jego rozwiązania poprzez zmianę poglądów i zachowań ludzi. Kampanie społeczne najczęściej dotyczą:

- problemów różnych grup (np. ludzi niepełnosprawnych, bezdomnych),
- zdrowia i bezpieczeństwa (np. kampanie zachęcające do badań lekarskich, zwracające uwagę na zagrożenia w ruchu drogowym lub pokazujące negatywne skutki uzależnień),
- ekologii i stosunku ludzi do zwierząt.

Aby osiągnąć cel, autorzy kampanii społecznych wykorzystują metody stosowane w reklamach produktów (np. krótkie filmy w mediach, plakaty, ulotki).

Czy wiesz, że...

Specyficznym rodzajem reklam są reklamy polityczne, czyli spoty wyborcze. Przygotowują je poszczególne partie, aby zdobyć poparcie jak największej części społeczeństwa – zazwyczaj w czasie kampanii wyborczych. W reklamach politycznych ugrupowania prezentują swój program i sylwetki kandydatów ubiegających się o dane stanowiska. Często też krytykują inne stronnictwa.

Funkcje reklamy

Funkcja informacyjna	Funkcja perswazyjna (nakłaniająca)	Funkcja przypominająca (utrwalająca)
Prezentuje określony produkt: jego przeznaczenie, cechy, cenę i skład, a także wskazuje, czym wyróżnia się on na tle wyrobów innych firm.	Zachęca do zakupu i utwierdza odbiorcę w przekonaniu o słuszności dokonanego wyboru.	Powoduje, że konsument przywiązuje się do określonej marki, danego produktu lub konkretnych miejsc sprzedaży.

ĆWICZENIA

WYPEŁNIJ W ZESZYCIE

1. Odpowiedz, czy – Twoim zdaniem – sondaże publikowane przez media przed wyborami mają wpływ na to, którą partię lub którego kandydata wybiorą obywatele w czasie głosowania. Uzasadnij swoją odpowiedź.

! 2. Odwiedź stronę internetową jednego z ośrodków badania opinii publicznej. Następnie sporządź notatkę na temat opublikowanych tam wyników badania dotyczącego zagadnień, które Cię zainteresowały.

3. Wyjaśnij, jakie pozytywne i negatywne skutki ma dla społeczeństwa szybki rozwój środków masowego przekazu. Zastanów się, jak często na Twoje poglądy, decyzje i wybory wpływają media społecznościowe.

4. Wskaż przykłady obowiązywania prawa do wolności słowa, które możesz zaobserwować w codziennym życiu.

5. Przygotuj trzy argumenty przemawiające za tym, że w państwie demokratycznym powinny współistnieć media publiczne i komercyjne.

6. Wyjaśnij zjawiska trollingu, fake newsów i baniek informacyjnych. Podaj odpowiednie przykłady ich występowania, a następnie wytłumacz, na czym polegają zagrożenia z nimi związane.

7. Wybierz właściwe dokończenie każdego zdania.
   A. W państwach demokratycznych odpowiednie akty prawne gwarantują zachowanie (cenzury / wolności słowa).
   B. Ograniczanie przez państwo prawa do wyrażania własnych poglądów uznaje się za (dopuszczalne działanie / łamanie swobód obywatelskich).
   C. Zasady etyki dziennikarskiej nakazują (przekazywanie sprawdzonych informacji / dbanie o pozytywny wizerunek rządu).
   D. Materiały dziennikarskie nie powinny zawierać (opinii odmiennych od poglądów prezentowanych w większości mediów / obraźliwych treści).

! 8. Odszukaj w internecie lub prasie artykuł dotyczący ważnego aktualnie wydarzenia, komentowanego w różnych mediach. Porównaj sposób jego przedstawienia w kilku źródłach. Oddziel fakty od opinii i komentarzy. Jakie wnioski Ci się nasuwają?

9. Przygotuj prezentację na temat wybranej kampanii społecznej. Przedstaw jej cel i zastosowane w niej metody oddziaływania na odbiorców. Skorzystaj z dostępnych źródeł informacji.

10. Podaj nazwy trzech stron internetowych, które najczęściej odwiedzasz. Określ, które funkcje mediów realizuje każda z nich.

11 Opisz reklamę, jaka zwróciła ostatnio Twoją uwagę. Wymień zapamiętane elementy (np. konkretne hasła, obrazy, sceny). Wyjaśnij, dlaczego akurat te fragmenty wywarły na Tobie największe wrażenie.

12 Przeczytaj tekst, przyjrzyj się ilustracji i wykonaj polecenia. PRACA Z TEKSTEM

W pobliżu budynku, w którym mieszczą się szkoła podstawowa i liceum w Bartowie, przebiega główna ulica prowadząca przez miejscowość. Codziennie przejeżdża nią kilkaset ciężarówek. Uczniowie narzekają na hałas i powietrze pełne spalin oraz na trudności z przejściem przez ulicę – kierowcy jeżdżą szybko i nie zatrzymują się przed przejściem. Rodzice obawiają się o zdrowie i życie dzieci, dlatego żądają, aby w ciągu najbliższych pięciu lat wybudowano obok miasta obwodnicę, którą mogłaby przejeżdżać większość samochodów.



- Oceń, czy mieszkańcy miasta powinni osobiście angażować się w sprawę budowy obwodnicy. Odpowiedz, w jaki sposób rodzice mogliby zwiększyć szanse na spełnienie swoich żądań.
- Wytłumacz, jakie znaczenie ma dla mieszkańców zainteresowanie mediów tą sprawą.

13 Wyraź swoją opinię na temat problemu, którego dotyczy dyskusja w serwisie społecznościowym. DYSKUSJA W SIECI

~Piotrek
Myślicie, że prasa odgrywa jeszcze jakąś rolę w debacie publicznej? 3:25

~Wojtek
Odgrywa, ale na pewno coraz mniejszą. Ja już dawno nie kupiłem żadnej gazety, bo wszystkie informacje, analizy czy komentarze mogę znaleźć w internecie. Według mnie to właśnie sieć ma obecnie największe znaczenie w debacie publicznej. 3:37

~Marta
Na pewno współcześnie częściej korzystamy z internetu niż z prasy. Wiele gazet i czasopism prowadzi jednak strony internetowe oraz portale, na których dziennikarze publikują swoje artykuły. Z tego powodu pisma te nie tracą popularności nawet wśród internautów. A i papierowe wersje cieszą się wciąż sporym zainteresowaniem. 3:56

FAKTY i OPINIE

Demokracja pośrednia czy bezpośrednia?

Przeczytaj fragmenty tekstów i zapoznaj się z poglądami ich autorów. Porównaj zaprezentowane argumenty, odpowiedz na pytania i wypowiedz się na temat tego, która z form demokracji bardziej sprzyja sprawnemu funkcjonowaniu państwa. Czy można w jednym systemie politycznym połączyć zalety obydwu rozwiązań?

Elity polityczne w systemie DP [demokracji pośredniej] nie potrafią ze sobą współpracować, ustawicznie z sobą rywalizują. Dzielą obywateli na tych „dobrych" – swoich zwolenników i „złych" – popierających konkurencję. Nie potrafią jednoczyć obywateli wokół wspólnych problemów. [...]

System DP powstrzymuje sprawujących władzę przed podejmowaniem potrzebnych, strategicznych, lecz niepopularnych decyzji. System sprzyja podejmowaniu bieżących populistycznych decyzji. Takich, które dają im wysokie notowania pomiędzy kolejnymi wyborami i pozwalają chwalić się sukcesami przed kolejnymi.

Ugrupowanie polityczne, które chce odnieść sukces wyborczy w systemie DP i zdobyć władzę, musi obiecywać wyborcom, niekoniecznie realną, „kiełbasę wyborczą", co skutkuje nadmiernym wzrostem zadłużenia publicznego. Za składanie obietnic bez pokrycia nie grożą im żadne konsekwencje. Zwycięskie ugrupowanie polityczne za niedotrzymanie obietnic przedwyborczych obarcza winą koalicjanta (-ów) oraz konkurentów. [...]

Obywatele w systemie DEMOKRACJI BEZPOŚREDNIEJ [...] nie są „kibicami" biorącymi udział raz na 4 lata w sondażu popularności drużyn politycznych. Mogą podejmować samodzielne decyzje w konkretnych sprawach wbrew woli establishmentu politycznego [osób sprawujących władzę]. [...] Wszelkie żądania niezadowolonych MUSI akceptować większość. [...]

System DB umożliwia obywatelom wypowiadanie się i decydowanie w dowolnej sprawie według własnego uznania. Jeśli ktoś zgadza się z jedną opcją polityczną w pewnych sprawach, a nie zgadza się w innej, w demokracji przedstawicielskiej nie jest dobrze reprezentowany.

Źródło: Z. Gromada, *Wady demokracji przedstawicielskiej, zalety demokracji bezpośredniej*.

Praca z tekstem

1. Jakie wady demokracji pośredniej wymienia autor tekstu?
2. O jakich zaletach demokracji bezpośredniej jest mowa w przytoczonym fragmencie?
3. Czym jest „kiełbasa wyborcza"?
4. Na czym polega „kibicowanie w sondażu popularności drużyn politycznych"?
5. Jacy obywatele, zdaniem Zdzisława Gromady, nie są odpowiednio reprezentowani w demokracji przedstawicielskiej?

6. Dlaczego tak ważne są współpraca elit politycznych, jednoczenie obywateli wokół wspólnych problemów i podejmowanie niepopularnych decyzji?
7. Czy autor tekstu jest obiektywny? Co o tym świadczy?

[...] Szwajcaria jest narodem opartym na woli politycznej, inaczej bowiem nie mogłoby powstać państwo złożone z różnych mniejszości etnicznych, językowych i religijnych. Od początku państwowości szwajcarskiej ogromne znaczenie miała wola jego współtwórców i zasada wypracowywania kompromisu. [...] To właśnie wola i kompromis oraz związana z tym akceptacja poglądów przeciwników politycznych leżą u podstaw systemu demokracji bezpośredniej. [...]

[...] Szwajcarzy są odpowiedzialni za siebie i swoje otoczenie [...]. [...] Sami decydują o każdej dziedzinie swojego życia, więc dbają o własność publiczną jak o swoją. Odnosi się to również do polityki, którą uprawia się w Szwajcarii aktywnie przede wszystkim na poziomie gminy. [...] Decyzje podejmowane w ramach referendum nie są pochopne, lecz dokładnie przemyślane i podejmowane z poczuciem odpowiedzialności za siebie, za państwo i za przyszłe pokolenia. [...]

Wydawałoby się, że oddanie władzy ludziom winno prowadzić budżet państwa do totalnej ruiny. Jednak przykłady wielu szwajcarskich referendów obalają tę teorię. [...] Szwajcarzy [...] udowodnili, że potrafią się rządzić mądrze i dalekowzrocznie, bez ulegania nierealnym sloganom i niejasnym wizjom. [...]

Obywatele [...] mają świadomość potencjału, jaki znajduje się w dostępnych instrumentach tego systemu. Wykorzystują to, kiedy zachodzi taka potrzeba, i to wyróżnia Szwajcarię na tle innych demokracji. Wielu politologów zarzuca jej jednak brak innowacyjności oraz otwarcia na społeczeństwo międzynarodowe. [...] Również współczesne trendy integracyjne stawiają państwo szwajcarskie pod tym względem na dalekiej pozycji. [...] Sami Szwajcarzy natomiast uważają, że są powolniejsi przy podejmowaniu decyzji, ale ta powolność z reguły wychodzi im na dobre.

Trzeba przyznać, że szwajcarski system demokracji bezpośredniej działa praktycznie bez zarzutu. Nikt nikogo nie obwinia o podjęcie złej decyzji, sam bierze bowiem (albo może brać) udział w procesie decyzyjnym. [...] W Szwajcarii mówi się humorystycznie, że najgorsze decyzje podejmowane są przez tych, którzy nie głosują.

Źródło: M. Matyja, *Szwajcarska demokracja szansą dla Polski?*.

Praca z tekstem

1. W jaki sposób w Szwajcarii jest realizowana demokracja bezpośrednia?
2. Jakie cechy i wartości są podstawą szwajcarskiej demokracji?
3. Jakie znaczenie ma odpowiedzialność w systemie demokracji bezpośredniej?
4. Co wyróżnia, zdaniem autora, Szwajcarię i Szwajcarów?
5. O jakich wadach szwajcarskiego ustroju jest mowa w tekście?
6. Dlaczego „najgorsze decyzje podejmowane są przez tych, którzy nie głosują”?
7. Jak można odpowiedzieć na pytanie zawarte w tytule książki Mirosława Matyi?

PODSUMOWANIE

1. Państwo i demokracja

- **Państwo** jest rodzajem organizacji, która dysponuje określonym, wydzielonym granicami terytorium i sprawuje władzę nad zamieszkującą je ludnością.
- **Ustrój polityczny** – sposób zarządzania państwem. Określa relacje między organami sprawującymi władzę, strukturę organów państwa, zasady prawne w kraju oraz prawa i obowiązki obywateli.
- **Demokracja** – ustrój polityczny obowiązujący w większości rozwiniętych państw świata. Gwarantuje on obywatelom swobody i możliwość wpływania na rządzących. Władzę sprawują przedstawiciele społeczeństwa. W demokracji może działać opozycja, chronione są też prawa mniejszości.
- **Autorytaryzm** to ustrój charakteryzujący się tym, że obywatele nie mają możliwości kontrolowania rządzących.
- **Totalitaryzm** jest ustrojem cechującym się brakiem wpływu społeczeństwa na życie publiczne oraz kontrolą życia jednostki przez państwo.

2. Ustrój Rzeczypospolitej Polskiej

- **Konstytucja**, zwana też **ustawą zasadniczą**, to najważniejszy akt prawny w państwie. Określa m.in. stosunki między władzami ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą. Decyduje również o sposobie powoływania Sejmu RP i Prezydenta RP oraz ustala ich uprawnienia. Konstytucja gwarantuje też prawa obywateli i określa ich obowiązki względem państwa.
- **Trójpodział władzy** jest zasadą, według której władza w państwie dzieli się na ustawodawczą, wykonawczą oraz sądowniczą. Władze te są równorzędne i oddzielone od siebie.

3. Sejm i Senat RP

- **Parlament** sprawuje władzę ustawodawczą w krajach demokratycznych. Tworzy prawo regulujące życie społeczeństwa, określa zasady działania organów państwa oraz powołuje osoby na urzędy państwowe.
- W Polsce izbą niższą jest **Sejm RP**. Liczy 460 posłów wybieranych w głosowaniu powszechnym. Natomiast izba wyższa to **Senat RP**, w którym zasiada 100 senatorów.
- Posłowie i senatorowie obradujący wspólnie tworzą **Zgromadzenie Narodowe**.

4. Prezydent RP i Rada Ministrów

- **Prezydent RP** jest głową państwa w Polsce. Sprawuje on władzę wykonawczą wspólnie z Radą Ministrów.

- **Rada Ministrów**, czyli rząd, odpowiada za prowadzenie polityki wewnętrznej i zagranicznej oraz kieruje działalnością administracji rządowej.
- **Premier**, czyli **Prezes Rady Ministrów**, stoi na czele rządu. Podlegają mu ministrowie, którzy swoje zadania wykonują w ramach urzędów – ministerstw.

5. Sądy i trybunały

- **Władzę sądowniczą** sprawują sądy i trybunały. Czuwają one nad przestrzeganiem przepisów i wydają wyroki w imieniu państwa polskiego.
- **Wymiarem sprawiedliwości** określa się działalność sądów polegającą na rozstrzyganiu sporów oraz osądzaniu przestępstw zgodnie z prawem.
- **Trybunał Konstytucyjny** bada zgodność aktów prawnych z *Konstytucją RP*.
- **Trybunał Stanu** osądza najwyższych urzędników (m.in. Prezydenta RP, premiera, ministrów), jeśli w trakcie pełnienia funkcji państwowych naruszyli *Konstytucję RP*, ustawy lub popełnili przestępstwo.

6. Partie polityczne

- **Partia polityczna** to dobrowolna organizacja zrzeszająca obywateli, która dąży do sprawowania władzy w państwie i realizacji swojego **programu**.
- **System partyjny** tworzą wszystkie partie działające w danym państwie. Ze względu na liczbę najsilniejszych ugrupowań wyróżnia się system **jednopartyjny**, **dwupartyjny** i **wielopartyjny**.

7. Organizacje obywatelskie

- **Społeczeństwo obywatelskie** – zbiorowość aktywnych obywateli, którzy z własnej inicjatywy pracują dla dobra wspólnego.
- **Organizacjami pozarządowymi** określa się stowarzyszenia i fundacje, które działają na rzecz społeczeństwa niezależnie od władz państwa.
- **Wolontariat** to dobrowolna działalność na rzecz społeczeństwa lub określonych osób.
- **Związki zawodowe** – organizacje funkcjonujące w zakładach pracy, dbające o interesy pracowników i ochronę ich praw.

8. Media i opinia publiczna

- **Opinia publiczna** – poglądy członków społeczeństwa na ważne zagadnienia.
- **Mass media (środki masowego przekazu)** to telewizja, internet, radio, prasa.

TEST

WYPEŁNIJ W ZESZYCIE

1 Wskaż wyrażenia odnoszące się do państwa.
- brak konkretnego, oddzielonego granicami terytorium
- określony obszar zamieszkiwany przez trwałą wspólnotę ludzi
- przymusowa przynależność do organizacji międzynarodowych
- wspólnota ludzi podporządkowana władzy

2 Wymień trzy podstawowe ustroje polityczne.

3 Wytłumacz, na czym polega różnica w funkcjonowaniu demokracji bezpośredniej i pośredniej.

4 Wyjaśnij, czym różni się konstytucja od innych aktów prawnych.

5 Wskaż właściwe dokończenie każdego zdania.
- Obowiązująca obecnie w Polsce konstytucja została uchwalona w
  A. 1980 r.
  B. 1989 r.
  C. 1995 r.
  D. 1997 r.
- Ustroju Polski nie określa zasada
  A. decentralizacji władzy publicznej.
  B. monarchicznej formy rządów.
  C. suwerenności narodu.
  D. trójpodziału władzy.

6 Wymień prezydentów III Rzeczypospolitej Polskiej, którzy zostali wybrani w powszechnym głosowaniu.

7 Wybierz właściwe uzupełnienie każdego zdania.

A. Wybory do Sejmu RP są (większościowe / proporcjonalne).
B. Posłem może zostać obywatel, który ukończył (18 lat / 21 lat).
C. Kandydat na senatora musi mieć co najmniej (30 lat / 35 lat).
D. Kadencja posłów i senatorów trwa (4 lata / 5 lat).
E. W Sejmie i Senacie RP zasiada łącznie (460 osób / 560 osób).

8 Wskaż zadania i uprawnienia Rady Ministrów.
A. wprowadzanie w życie uchwalonych ustaw
B. zgłaszanie własnych projektów ustaw
C. prowadzenie polityki zagranicznej
D. powoływanie sędziów

9 Wymień trzy podstawowe zasady działania sądów. Omów każdą z nich.

10 Określ różnicę między uprawnieniami Trybunału Stanu i Trybunału Konstytucyjnego.

11 Wyjaśnij, jakie znaczenie mają partie polityczne w państwach o ustroju demokratycznym.

12 Odpowiedz, jakiego rodzaju organizacją jest NSZZ „Solidarność". Wytłumacz, jaką rolę odegrała ona w historii Polski.

13 Wylicz trzy zasady, którymi powinni się kierować w pracy dziennikarze.

14 Podaj funkcje środków masowego przekazu.

VI

Sprawy międzynarodowe

1 **Współpraca międzynarodowa**
polityka zagraniczna, organizacje międzynarodowe, Organizacja Narodów Zjednoczonych, Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego, Polska w ONZ i NATO

2 **Unia Europejska**
integracja europejska, ojcowie założyciele zjednoczonej Europy, funkcjonowanie UE, organy unijne

3 **Polska w Unii Europejskiej**
obywatelstwo UE, europejski rynek wewnętrzny, fundusze unijne

4 **Problemy współczesnego świata**
globalizacja, kraje rozwijające się i rozwinięte, pomoc rozwojowa i humanitarna, migracje, zmiany klimatu, zagrożenia i wyzwania XXI wieku

5 **Konflikty zbrojne na świecie**
przyczyny konfliktów, terroryzm, najważniejsze konflikty XXI wieku

Fakty i opinie

Podsumowanie

Test



1. Współpraca międzynarodowa

polityka zagraniczna | organizacje międzynarodowe | Organizacja Narodów Zjednoczonych | Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego | Polska w ONZ i NATO

art. 5, art. 9, art. 36

Polityka zagraniczna

Do najważniejszych zadań organów państwa należy zachowanie suwerenności kraju i zapewnienie obywatelom bezpieczeństwa. Rządzący starają się kształtować relacje z innymi państwami w taki sposób, żeby nie stanowiły one zagrożenia dla ich własnego kraju, a dodatkowo przynosiły mu korzyści. Działania prowadzone przez państwo na arenie międzynarodowej nazywamy **polityką zagraniczną**.

Najważniejszym elementem, podstawą polityki zagranicznej jest **współpraca międzynarodowa**. Może ona mieć charakter dwustronny, np. współpraca Polski z poszczególnymi krajami sąsiadującymi, lub wielostronny, gdy dotyczy więcej niż dwóch państw.

Organizacje międzynarodowe

Jedną z głównych form współpracy wielostronnej jest działanie w ramach **organizacji międzynarodowych**. Zrzeszają one państwa lub instytucje z różnych krajów. Zadania danej organizacji są zapisane w jej **statucie**. Dokument ten określa także sposób jej funkcjonowania, przede wszystkim kompetencje najważniejszych **organów**.

Polska należy do wielu organizacji międzynarodowych działających w różnorodnych obszarach, jednak szczególne znaczenie dla naszego kraju ma współpraca w ramach **Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego**, czyli NATO, oraz **Unii Europejskiej**. Polska uczestniczy także w inicjatywach ONZ – **Organizacji Narodów Zjednoczonych**.

Ambasadorzy i konsulowie

Aby realizować cele polityki zagranicznej, państwa wysyłają do innych krajów swoich przedstawicieli: ambasadorów i konsulów.

Ambasador	Konsul
Reprezentuje państwo za granicą. Do jego zadań należy: • utrzymywanie kontaktów z władzami danego kraju, • dbanie o interesy własnej ojczyzny i kształtowanie jej pozytywnego wizerunku, • zbieranie informacji o państwie, w którym przebywa, • rozwijanie przyjaznych relacji między krajami oraz współpracy, np. w sprawach gospodarczych.	Pomaga rodakom przebywającym w danym kraju. Do jego uprawnień zaliczamy: • umożliwianie głosowania w wyborach obywatelom polskim przebywającym za granicą, • udzielanie rodakom pomocy prawnej, np. w wypadku kradzieży, zgubienia paszportu lub aresztowania, • przyjmowanie wniosków o przyznanie lub zrzeczenie się obywatelstwa.

Organizacja Narodów Zjednoczonych

Organizacja została powołana do życia w 1945 r., po zakończeniu II wojny światowej. Z inicjatywą jej utworzenia wystąpiły najsilniejsze państwa koalicji antyhitlerowskiej jeszcze w trakcie działań wojennych.

Do celów ONZ należy:

- utrzymanie pokoju i bezpieczeństwa na świecie,
- budowanie przyjaznych relacji między krajami,
- rozwiązywanie różnych problemów (np. gospodarczych, społecznych, politycznych) w ramach współpracy międzynarodowej,
- ochrona praw człowieka.

ONZ odgrywa ważną rolę we współczesnym świecie. Znaczenie tej organizacji wynika przede wszystkim z tego, że należy do niej większość państw świata. W 2023 r. liczyła **193 członków**.

Działalność ONZ obejmuje znaczną część dziedzin współpracy międzynarodowej. Organizacja wspiera rozwój gospodarczy państw (szczególnie najbiedniejszych), pomaga ludziom znajdującym się w trudnej sytuacji (np. ofiarom wojen, klęsk żywiołowych), działa na rzecz ochrony środowiska. Aby zapewnić na świecie pokój, ONZ wysyła w rejony konfliktów zbrojnych **misje pokojowe** – do ich zadań należy czuwanie nad przestrzeganiem rozejmu, rozdzielanie zwaśnionych stron i ochrona ludności cywilnej w czasie działań wojennych. W skład misji wchodzą żołnierze z krajów członkowskich.

Główne organy Organizacji Narodów Zjednoczonych

Zgromadzenie Ogólne	• Zasiadają w nim przedstawiciele wszystkich państw członkowskich. • Do jego uprawnień należy m.in. uchwalanie budżetu organizacji, przyjmowanie do niej nowych państw, wybór członków zasiadających w innych organach ONZ.
Rada Bezpieczeństwa	• Składa się z pięciu członków stałych (Rosji, Chin, Francji, Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii) i dziesięciu wybieranych na dwuletnią kadencję. • Odpowiada za utrzymanie pokoju i bezpieczeństwa na świecie (np. może zdecydować o przeprowadzeniu akcji zbrojnej przeciwko państwu, które zagraża globalnej stabilizacji, jednak zgodę na to muszą wyrazić wszyscy stali członkowie Rady).
Rada Gospodarcza i Społeczna	• Tworzą ją przedstawiciele 54 państw członkowskich. • Zajmuje się m.in. rozwiązywaniem problemów społecznych i gospodarczych (takich jak zjawiska ubóstwa i głodu) oraz czuwa nad przestrzeganiem praw człowieka.
Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości	• Zasiada w nim 15 sędziów z różnych państw członkowskich. • Jest głównym organem sądowym ONZ. Rozstrzyga m.in. spory między państwami.
Sekretariat	• Organizuje działania innych organów i wykonuje ich uchwały. Pracuje w nim personel urzędniczy, na którego czele stoi sekretarz generalny. • Sekretarz generalny reprezentuje ONZ na arenie międzynarodowej i kieruje bieżącym funkcjonowaniem organizacji.

Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego

Jednym ze skutków II wojny światowej był wzrost potęgi Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR), który podporządkował sobie kraje Europy Środkowo-Wschodniej. Z obawy przed dalszą ekspansją ZSRR państwa Europy Zachodniej zdecydowały się na nawiązanie współpracy politycznej i militarnej ze Stanami Zjednoczonymi, tak aby stworzyć przeciwwagę dla bloku wschodniego. W **1949 r.** dziesięć krajów zachodnioeuropejskich oraz Kanada i USA podpisały traktat o utworzeniu Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego (NATO). Państwa, które weszły w skład tego sojuszu polityczno-wojskowego, zobowiązały się do wzajemnej obrony przed ewentualnym atakiem ze strony innych krajów. Po upadku komunizmu w Europie i rozpadzie ZSRR (1991 r.) w Sojuszu doszło do dużych zmian – przystąpiły do niego państwa, które dotąd znajdowały się w strefie wpływów Związku Radzieckiego (m.in. Polska). W 2023 r. jako 31. państwo do sojuszu dołączyła Finlandia. Oficjalnymi kandydatami do członkostwa są Bośnia i Hercegowina oraz Szwecja, która złożyła wniosek w 2022 r., ale jej wstąpienie do organizacji opóźniają Węgry i Turcja.

Najważniejszym zadaniem NATO pozostała ochrona należących do niego krajów przed agresją. Organizacja zaczęła się także angażować w rozwiązywanie konfliktów toczących się poza granicami państw członkowskich.



Głównym organem NATO jest **Rada Północnoatlantycka**. Zasiadają w niej przedstawiciele wszystkich krajów członkowskich. Jej podstawowym zadaniem jest rozstrzyganie najważniejszych kwestii związanych z funkcjonowaniem organizacji. Decyzje w Radzie są podejmowane na zasadzie konsensusu – za zgodą wszystkich państw członkowskich. Ważną rolę odgrywa również Sekretarz Generalny, który reprezentuje organizację na arenie międzynarodowej i kieruje pracami Rady.

Szczególna rola organizacji w polityce międzynarodowej uwidoczniła się w okresie wojny rosyjsko-ukraińskiej. Od 2014 r. NATO pomaga w finansowaniu i szkoleniu ukraińskich sił zbrojnych. Jednocześnie organizacja wstrzymała współpracę z Federacją Rosyjską po bezprawnej aneksji Krymu przez to państwo.

W lutym 2022 r. NATO potępiło inwazję Rosji na Ukrainę jako napaść na terytorium suwerennego państwa, naruszenie prawa międzynarodowego i zagrożenie dla euroatlantyckiego bezpieczeństwa. Rosyjska agresja doprowadziła do bezprecedensowych zmian w natowskiej polityce dotyczącej stosunków z Ukrainą i Rosją oraz zabezpieczenia wschodniej granicy Sojuszu. Wspólnie z Unią Europejską NATO nałożyło na Rosję kilkanaście pakietów sankcji gospodarczych i politycznych oraz zadecydowało o przekazywaniu Ukrainie broni. Ponadto agresor został wykluczony z części organizacji międzynarodowych: Rady Europy i Rady Państw Morza Bałtyckiego. Podjęto również decyzję o rozmieszczeniu dodatkowych oddziałów NATO we wschodnich państwach członkowskich, w tym w Polsce.



Amerykański prezydent Joe Biden [czyt.: dżo bajden] w trakcie wizyty w Europie w marcu 2022 r. podkreślał znaczenie art. 5 *Traktatu północnoatlantyckiego*, zgodnie z którym napaść na jedno państwo członkowskie NATO będzie uznana za wystąpienie przeciwko całemu Sojuszowi. Było to ostrzeżenie dla Rosji przed próbą rozszerzenia konfliktu w Ukrainie.



Od 2014 r. Sekretarzem Generalnym NATO jest Norweg Jens Stoltenberg. Jego kadencja została już czterokrotnie przedłużona ze względu na toczący się konflikt w Ukrainie i konieczność zapewnienia ciągłości oraz spójności działań Sojuszu. Stoltenberg jest drugim w historii politykiem najdłużej zasiadającym na stanowisku szefa tej organizacji.

Polska w ONZ i NATO

Polska należy do grona 51 państw, które założyły Organizację Narodów Zjednoczonych. Nasz kraj brał udział w opracowywaniu wielu **konwencji** (ważnych umów międzynarodowych) zawartych w ramach ONZ, dotyczących np. nierozprzestrzeniania broni jądrowej, zakazu produkcji broni chemicznej, ochrony praw dzieci. Polscy żołnierze uczestniczyli w misjach pokojowych, m.in. w Afryce, w Europie i na Bliskim Wschodzie.

Polska przystąpiła do Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego w **1999 r.** NATO jest dla naszego kraju ważnym gwarantem bezpieczeństwa. Z tego powodu istotnym celem polskiej polityki jest umacnianie współpracy między państwami członkowskimi i zwiększanie zdolności obronnych Sojuszu. Polska angażuje się także w operacje wojskowe NATO, np. w Kosowie (od 1999 r.) i w Afganistanie (w latach 2002–2021).

W 2016 r. w Warszawie odbyło się spotkanie przywódców państw NATO (tzw. szczyt), na którym zapadła decyzja o rozmieszczeniu w Polsce, w Estonii oraz na Litwie i Łotwie wielonarodowych oddziałów Sojuszu. W 2022 r., po rosyjskiej inwazji na Ukrainę, Polska – jako państwo wschodniej granicy sąsiadujące z Ukrainą – stała się jednym z kluczowych państw w polityce Sojuszu.

Inne ugrupowania międzynarodowe, do których należy Polska

Rada Europy	COUNCIL OF EUROPE CONSEIL DE L'EUROPE	• Utworzono ją w 1949 r. Zrzesza 46 państw, w tym wszystkie kraje Unii Europejskiej. • Do jej celów należy ochrona praw człowieka, umacnianie demokracji, rządów prawa i rozwiązywanie problemów społecznych.
Grupa Wyszehradzka	Visegrad Group	• Powstała w 1991 r. Należą do niej Polska, Czechy, Słowacja i Węgry. • Jej celem jest rozwijanie wszechstronnej współpracy między państwami członkowskimi (m.in. wypracowywanie wspólnego stanowiska w sprawach ważnych dla regionu i całej Europy).
Rada Państw Morza Bałtyckiego	COUNCIL OF THE BALTIC SEA STATES	• Utworzono ją w 1992 r. Zrzesza 10 krajów z regionu Morza Bałtyckiego, należy do niej także organ Unii Europejskiej – Komisja Europejska. • Celem organizacji jest współpraca na rzecz umacniania bezpieczeństwa w regionie, dbania o tożsamość regionalną i zrównoważony rozwój. Obszarami prac rady są też kultura i edukacja.
Inicjatywa Trójmorza	Three Seas Summit	• Powstała w 2015 r. z inicjatywy prezydentów Polski i Chorwacji. Zrzesza 12 państw członkowskich UE, położonych w regionie trzech mórz: Bałtyckiego, Adriatyckiego i Czarnego. • Celem projektu jest rozwój współpracy gospodarczej w zakresie rozbudowy połączeń transportowych, energetycznych i cyfrowych.

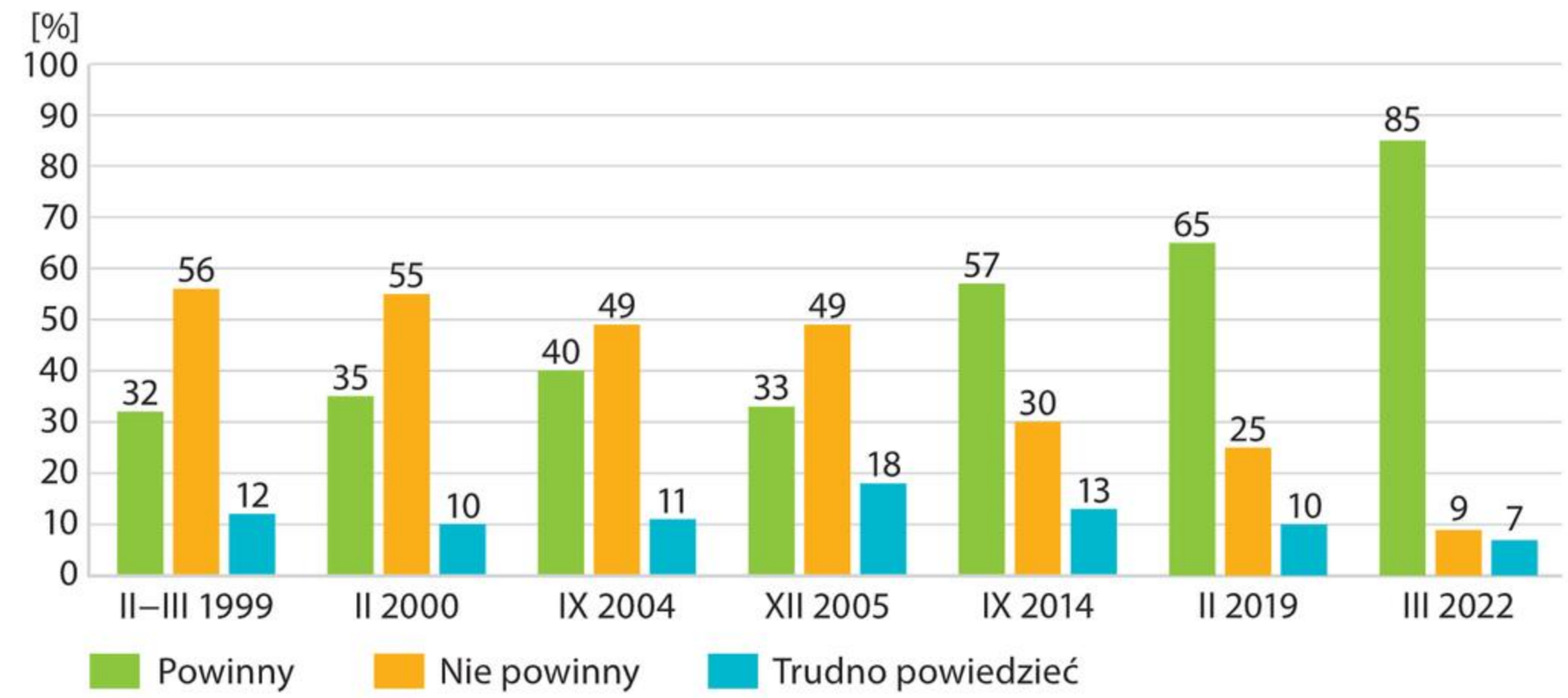
ĆWICZENIA

WYPEŁNIJ W ZESZYCIE

1 Zapoznaj się z wynikami badań opinii publicznej i wykonaj polecenia.

PRACA Z WYKRESEM

Czy uważa Pan/Pani, że w Polsce powinny stacjonować wojska innych państw NATO?



Źródło: CBOS.

- Na podstawie danych przedstawionych na wykresie wskaż zdania prawdziwe.

A. Największy odsetek odpowiedzi pozytywnych odnotowano w 2019 r.
B. Odsetki odpowiedzi pozytywnych i negatywnych były najbardziej zbliżone w 2005 r.
C. W 2004 i 2005 r. taki sam odsetek badanych sprzeciwiał się stacjonowaniu w Polsce oddziałów wojskowych z innych państw NATO.

- Wyjaśnij, jak w latach 2005–2022 zmienił się pogląd obywateli na stacjonowanie w Polsce wojsk NATO. Podaj możliwe przyczyny tej zmiany.
- Odpowiedz, czy zgadzasz się z opinią wyrażoną przez większość badanych w 2022 r. Uzasadnij swoją odpowiedź.

2 Wyjaśnij, kim są ambasadorzy i konsulowie. Wymień ich zadania.

3 Odszukaj w dostępnych źródłach wiadomości o protestach, które odbyły się w ostatnich kilku latach przed ambasadami różnych krajów. Kto demonstrował i w jakiej sprawie? Jak oceniasz znaczenie takich zgromadzeń? Jaką rolę odgrywają w takich sytuacjach media?

! **4** Przygotuj prezentację na temat najważniejszych działań zapewniających stabilizację i pokój na świecie, podjętych przez Polskę w strukturach ONZ i NATO. Czy zaangażowanie naszego kraju w te przedsięwzięcia ma wpływ na sytuację międzynarodową?

2. Unia Europejska

integracja europejska | ojcowie założyciele zjednoczonej Europy | funkcjonowanie UE | organy unijne

Przyczyny integracji

Doświadczenia związane z I i II wojną światową oraz poczucie zagrożenia ze strony krajów komunistycznych spowodowały, że na zachodzie Europy popularność zyskała idea **integracji europejskiej**, czyli ścisłej współpracy między państwami. Politycy uważali, że umożliwi ona powojenną odbudowę, stworzenie przeciwwagi dla potęgi USA i ZSRR oraz utrzymanie pokoju w Europie.

Zbliżeniu krajów sprzyjały wspólne kultura i historia oraz podobne wartości wyznawane przez większość Europejczyków. Przyczyniła się do niego także **Rada Europy**, utworzona w 1949 r.

Początki integracji

Proces integracji europejskiej został zapoczątkowany dzięki utworzeniu przez Belgię, Francję, Holandię, Luksemburg, Niemcy oraz Włochy trzech **wspólnot europejskich**:

- w 1951 r. – **Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali** (EWWiS),
- w 1957 r. – **Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej** (EWG),
- w 1957 r. – **Europejskiej Wspólnoty Energii Atomowej** (Euratom).

W ramach wymienionych organizacji państwa stopniowo zacieśniały więzi gospodarcze. Z czasem współpracę rozszerzono także na inne dziedziny, m.in. ochronę środowiska i badania naukowe. Do trzech wspólnot zaczęły przystępować kolejne państwa Europy Zachodniej.

Powstanie i historia Unii Europejskiej

Przełomowym wydarzeniem w procesie integracji europejskiej było podpisanie w **1992 r. traktatu z Maastricht** (Holandia). Na mocy tego dokumentu utworzono nową organizację o szerokich uprawnieniach – **Unię Europejską** (UE). Do jej najważniejszych zadań należy:

- zapobieganie konfliktom w Europie,
- promowanie wspólnych wartości oraz zasad demokracji,
- wyrównywanie poziomu rozwoju krajów UE,
- wspieranie rozwoju gospodarczego, naukowego i technologicznego państw członkowskich.

Unia Europejska podjęła działania zmierzające do dalszego zacieśnienia stosunków między państwami, np. w 2002 r. wprowadzono wspólną walutę – **euro**, która obecnie obowiązuje w większości krajów unijnych.

Po utworzeniu UE w proces integracji zaangażowały się kolejne państwa. Największe rozszerzenie organizacji nastąpiło w **2004 r.**, kiedy przystąpiło do niej 10 krajów, w tym **Polska**. Ostatnie, siódme rozszerzenie UE odbyło się w 2013 r. – wówczas do organizacji przystąpiła Chorwacja. Obecnie o członkostwo stara się 8 państw, w tym Ukraina.

W 2020 r., na podstawie decyzji obywateli podjętej w referendum, Unię Europejską opuścił pierwszy kraj członkowski – Wielka Brytania.

Zjednoczona Europa

W realizację idei integracji europejskiej zaangażowali się czołowi zachodnioeuropejscy politycy. Są oni nazywani „ojcami założycielami zjednoczonej Europy".



Robert Schuman
(1886–1963)
polityk francuski. Piastował stanowisko premiera i ministra spraw zagranicznych. W tzw. planie Schumana przedstawił propozycję utworzenia EWWiS.



Jean Monnet
(1888–1973)
polityk i ekonomista francuski, pomysłodawca powołania EWWiS.



Paul-Henri Spaak
(1898–1972)
polityk belgijski. Pełnił funkcje premiera i ministra spraw zagranicznych Belgii. Stał na czele komisji, która przygotowała plan utworzenia EWG.



Alcide De Gasperi
(1881–1954)
polityk włoski, wieloletni premier i minister spraw zagranicznych Włoch. Przyczynił się do powstania Rady Europy i EWWiS.



Konrad Adenauer
(1876–1967)
polityk niemiecki. Przez wiele lat był kanclerzem (premierem) Republiki Federalnej Niemiec. Wprowadził RFN do wspólnot europejskich, Rady Europy i NATO.

Państwa członkowskie Unii Europejskiej

państwa założycielskie

Państwa przyjęte do wspólnot europejskich
- w 1973 r.
- w 1981 r.
- w 1986 r.

Państwa przyjęte do Unii Europejskiej
- w 1995 r.
- w latach 2004–2007
- w 2013 r.

Wielka Brytania wystąpiła z UE w 2020 r.



Praca z infografiką

Podaj nazwę państwa, które przystąpiło do Unii Europejskiej później niż Polska.

Funkcjonowanie Unii Europejskiej

Unia Europejska to wspólnota wyjątkowa w skali światowej. Z jednej strony państwa członkowskie zachowują – podobnie jak w innych organizacjach międzynarodowych – swoją odrębność i suwerenność, z drugiej jednak UE działa na zasadach przypominających mechanizmy funkcjonowania państwa. Część uprawnień, które dotąd przysługiwały wyłącznie organom poszczególnych państw, została przekazana instytucjom unijnym. Wykonują one swoje obowiązki na poziomie ogólnoeuropejskim – wydawane przez nie **akty prawa unijnego** (np. rozporządzenia, dyrektywy) obowiązują na terenie całej Unii. Najważniejszymi organami UE są: Rada Europejska, Rada Unii Europejskiej, Parlament Europejski, Komisja Europejska oraz Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej. Siedziby większości z nich znajdują się w stolicy Belgii – Brukseli.

Nieodłącznym elementem współpracy między państwami członkowskimi są problemy i konflikty. Dzieje się tak dlatego, że na forum unijnym państwa zabiegają o realizację własnych interesów, które nie muszą być zgodne z dążeniami innych członków organizacji. Łagodzeniu tych sprzeczności służy podejmowanie decyzji na drodze **kompromisu**. W trakcie negocjacji państwa członkowskie starają się wypracować rozwiązanie akceptowane przez wszystkie strony. Niekiedy jest to konieczne, ponieważ zgodnie z unijnym prawem decyzje w sprawach szczególnej wagi muszą być podejmowane jednomyślnie (dotyczy to np. uchwalania unijnego budżetu czy przyjęcia nowych członków). Natomiast w sprawach niewymagających jednomyślności, w przypadku kiedy znalezienie kompromisowego rozwiązania nie jest możliwe, decyzje zapadają zgodnie z wolą wyrażoną przez **większość** państw członkowskich.

Polacy w instytucjach unijnych

Przedstawiciele Polski – podobnie jak reprezentanci innych państw członkowskich – uczestniczą w pracach organów unijnych. W Parlamencie Europejskim nasz kraj reprezentuje 52 eurodeputowanych. Polscy politycy są również uwzględniani podczas obsadzania ważnych stanowisk.



Jerzy Buzek w latach 2009–2012 był przewodniczącym Parlamentu Europejskiego. Prowadził obrady tego organu, a także kierował jego działalnością i reprezentował go na zewnątrz.



Donald Tusk w latach 2014–2019 pełnił funkcję przewodniczącego Rady Europejskiej. Do jego zadań należało zwoływanie i prowadzenie obrad tej instytucji oraz reprezentowanie UE na arenie międzynarodowej.



Janusz Wojciechowski w 2019 r. został członkiem Komisji Europejskiej. Odpowiada w niej za sprawy rolnictwa. Wcześniej również zasiadał w organach unijnych, m.in. był posłem do Parlamentu Europejskiego.

Główne organy Unii Europejskiej

Rada Europejska
naczelny organ polityczny

Skład
przywódcy państw członkowskich, przewodniczący Rady Europejskiej, przewodniczący Komisji Europejskiej



Uprawnienia
- wyznaczanie głównych celów współpracy w ramach UE
- występowanie do Rady UE i Komisji Europejskiej o podjęcie określonych działań

Komisja Europejska

Skład
przewodniczący i komisarze (z każdego państwa UE pochodzi jeden członek Komisji)

Uprawnienia
- wprowadzanie w życie przepisów unijnych, realizacja budżetu
- opracowywanie projektów aktów prawnych
- kontrolowanie przestrzegania prawa unijnego przez kraje członkowskie

Rada Unii Europejskiej

Skład
ministrowie z rządów państw członkowskich (po jednym przedstawicielu z każdego kraju)

Uprawnienia
- kierowanie polityką gospodarczą
- uchwalanie unijnego prawa i budżetu (razem z Parlamentem Europejskim)
- podejmowanie decyzji dotyczących polityki zagranicznej (zgodnie z zaleceniami Rady Europejskiej)

Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej

Skład
sędziowie wyznaczani przez państwa członkowskie

Uprawnienia
- czuwanie nad przestrzeganiem prawa unijnego przez kraje UE
- rozstrzyganie sporów, np. między państwami a organami unijnymi

Parlament Europejski

Skład
705 posłów wybieranych przez obywateli państw członkowskich

Uprawnienia
- uchwalanie unijnego prawa i budżetu (razem z Radą UE)
- kontrolowanie działalności Komisji Europejskiej (m.in. możliwość jej odwołania)

ĆWICZENIA

WYPEŁNIJ W ZESZYCIE

1 Zapoznaj się z tekstem i wykonaj polecenia.

PRACA Z TEKSTEM

Deklaracja Schumana – 9 maja 1950 r. [fragment]

Europa nie powstanie od razu ani w całości: będzie powstawała przez konkretne realizacje, tworząc najpierw rzeczywistą solidarność. Zgromadzenie narodów europejskich wymaga, by usunięta została odwieczna wrogość Francji i Niemiec [...]. [...]

Umieszczenie produkcji węgla i stali pod wspólnym zarządzaniem zapewni natychmiastowe powstanie wspólnych fundamentów rozwoju gospodarczego, pierwszego etapu Federacji Europejskiej, i zmieni los regionów, długo skazanych na wytwarzanie wojennego oręża, którego były najdłużej ofiarami.

Solidarność produkcji, która się w ten sposób nawiąże, ukaże, że wszelka wojna między Francją a Niemcami jest nie tylko nie do pomyślenia, ale i fizycznie niemożliwa. [...]

Ta produkcja oferowana będzie całemu światu bez różnicy i wyjątków, aby przyczynić się do podniesienia poziomu życia i do rozwoju dzieł pokojowych. [...]

W ten sposób, prosto i szybko, dokona się fuzja [połączenie] interesów niezbędna do założenia wspólnoty gospodarczej i wprowadzony zostanie zaczyn szerszej i głębszej wspólnoty krajów przez długi czas podzielonych krwawymi konfliktami.

- Odpowiedz, do jakich wydarzeń z historii odwołuje się Robert Schuman. O jakiej wrogości i wojnie jest mowa w tekście?
- Wymień warunki powstania i rozwoju wspólnoty europejskiej podane przez autora. Omów znaczenie solidarności między państwami.
- Wyjaśnij, dlaczego dla ówczesnej Europy tak ważna była produkcja węgla i stali. Zastanów się, czy nadal tak jest.
- Określ, jak zmieniła się sytuacja w Europie od czasów Schumana.

2 Wytłumacz, dlaczego po II wojnie światowej państwa Europy Zachodniej zdecydowały się rozpocząć proces integracji europejskiej.

3 Podaj nazwiska polityków, którzy są uznawani za „ojców założycieli zjednoczonej Europy".

4 Wskaż zdania prawdziwe.

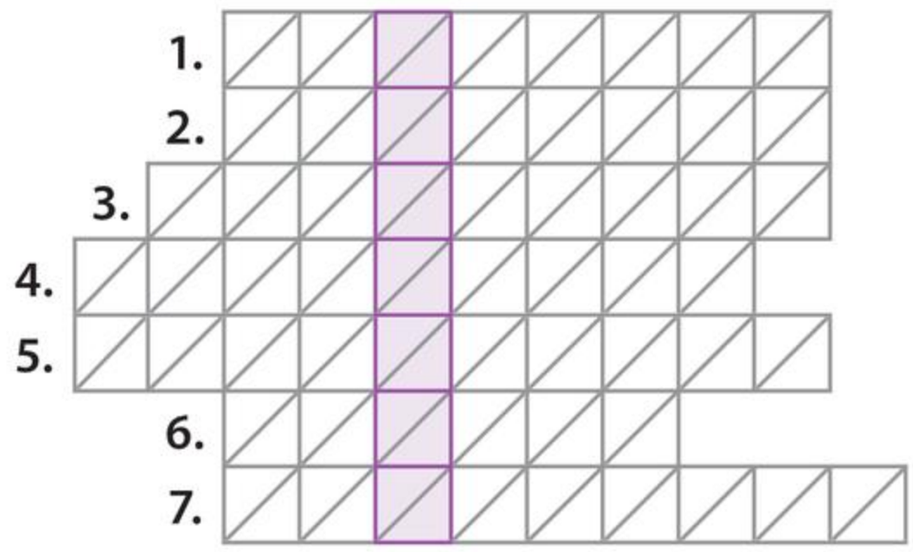
A. Traktat z Maastricht podpisano w 1992 r.
B. Proces integracji europejskiej rozpoczął się w latach 60. XX w.
C. Rada Europy była jedną z trzech wspólnot europejskich.
D. Jednym z zadań UE jest wspieranie rozwoju gospodarczego państw członkowskich.

! **5** Wymień cele działalności Unii Europejskiej. Podaj praktyczne przykłady ich realizacji.

6 Przedstaw przebieg procesu integracji europejskiej po utworzeniu UE. Uwzględnij momenty, w których do organizacji przystępowały kolejne państwa.

7 Wytłumacz, jakie są zadania Rady Europejskiej. Odpowiedz, kto wchodzi w skład tego organu.

8 Rozwiąż krzyżówkę w zeszycie i wyjaśnij znaczenie otrzymanego hasła.



1. Nazwisko polityka niemieckiego – jednego z twórców zjednoczonej Europy.
2. Miasto, w którym znajdują się siedziby większości instytucji UE.
3. Państwo, które przystąpiło do Unii Europejskiej w 2013 r.
4. ... Europejski – jeden z organów UE.
5. Miasto, w którym podpisano traktat o utworzeniu Unii Europejskiej.
6. Jedno z państw założycielskich wspólnot europejskich.
7. Politycy będący członkami Komisji Europejskiej.

9 Zgromadźcie materiały dotyczące wystąpienia Wielkiej Brytanii z Unii Europejskiej, czyli brexitu. Uwzględnijcie przyczyny opuszczenia UE przez to państwo, zwróćcie też uwagę na sposób, w jaki Brytyjczycy podjęli swoją decyzję. Następnie przedyskutujcie pozytywne i negatywne skutki tego procesu dla obu stron. Zastanówcie się również, jakie mogą być konsekwencje wychodzenia z Unii kolejnych krajów.

10 Rozważcie dwie koncepcje dalszego rozwoju Unii Europejskiej. PRACA W GRUPACH

- Podzielcie się na dwa zespoły. Pierwsza grupa przedstawi argumenty przemawiające za utworzeniem ze wszystkich krajów unijnych jednego państwa europejskiego. Drugi zespół zgromadzi argumenty uzasadniające pogląd, że członkowie UE powinni zachować jak największą niezależność.
- Po upływie wyznaczonego czasu zaprezentujcie Wasze stanowiska, a następnie przeprowadźcie dyskusję.
- Zorganizujcie głosowanie, w którym wyrazicie poparcie dla jednej z dwóch omówionych koncepcji rozwoju Unii Europejskiej.
- Podliczcie głosy i ustalcie, która idea zdobyła większe uznanie w Waszej klasie.

3. Polska w Unii Europejskiej

obywatelstwo UE | europejski rynek wewnętrzny | fundusze unijne

art. 90

Przystąpienie Polski do UE

Przed 1989 r. integracja Polski z Zachodem była niemożliwa, ponieważ nasz kraj należał do bloku państw komunistycznych, zależnych od Związku Radzieckiego. Po odzyskaniu suwerenności, w efekcie wieloletnich negocjacji, dostosowywania polskiego prawa do wymogów unijnych i unowocześniania gospodarki Polska wstąpiła do Unii Europejskiej **1 maja 2004 r.** Wcześniej, w 2003 r., przeprowadzono ogólnokrajowe **referendum**, w którym 77% głosujących poparło wejście do UE.

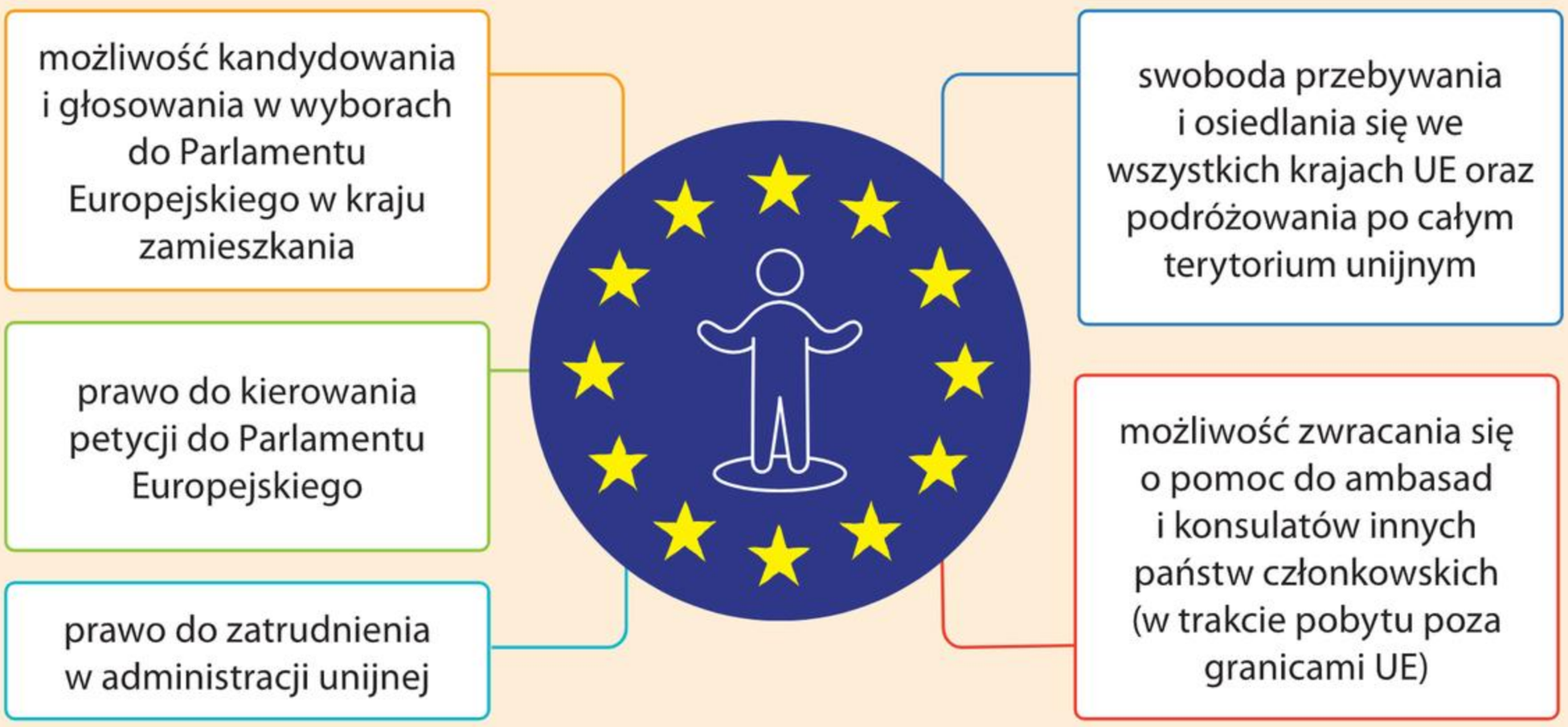
Po przystąpieniu do Unii Europejskiej:

- Polacy stali się obywatelami UE, co oznacza, że otrzymali dodatkowe uprawnienia,
- polskie firmy mogą prowadzić działalność na terenie całej UE, np. sprzedawać swoje produkty,
- wzrosło znaczenie Polski w Europie i na świecie.

Z przynależnością do UE są związane także pewne koszty. Polska musi podporządkowywać się decyzjom podejmowanym przez organy wspólnoty, nawet jeśli nie są one dla nas korzystne. Ponadto w niektórych dziedzinach gospodarki polskim firmom trudno jest konkurować z przedsiębiorstwami z innych państw unijnych, mogącymi funkcjonować w naszym kraju.

Aby przeciwdziałać tym niekorzystnym zjawiskom, Polska stara się umacniać swoją pozycję w organizacji i bronić własnych interesów. Jednocześnie podkreśla, że relacje między członkami UE powinny opierać się na zasadach partnerskich. Polska opowiada się także za dalszym rozszerzeniem Unii Europejskiej, m.in. o Ukrainę i Mołdawię.

Prawa obywatela Unii Europejskiej



Europejski rynek wewnętrzny

Pod względem gospodarczym cała Unia Europejska stanowi **rynek wewnętrzny**. Oznacza to, że pomiędzy tworzącymi ją państwami obowiązuje wolny przepływ:

- **towarów** – każdy produkt wytworzony w kraju członkowskim może być sprzedawany na terenie całej UE,
- **osób** – obywatele Unii mogą swobodnie podróżować po jej obszarze, a także osiedlać się i pracować we wszystkich państwach członkowskich,
- **usług** – przedsiębiorcy z krajów UE mają prawo do prowadzenia działalności gospodarczej na terytorium unijnym,
- **kapitału**, co oznacza m.in. możliwość inwestowania środków pieniężnych na obszarze całej UE.

Swobodny przepływ osób

Spośród możliwości, jakie stwarza europejski rynek wewnętrzny, obywatele Unii najczęściej korzystają ze **swobody przepływu osób**. Aby ułatwić przemieszczanie się w granicach UE, utworzono tzw. **strefę Schengen** (wyrażenie to pochodzi od nazwy miejscowości, w której podpisano porozumienie w tej sprawie). Obecnie obejmuje ona większość państw członkowskich (w tym Polskę) oraz inne kraje Europy Zachodniej nienależące UE, np. Norwegię i Szwajcarię. Wewnątrz strefy Schengen zniesiono kontrolę na granicach między poszczególnymi krajami, dzięki czemu można je przekraczać w każdym miejscu i o dowolnej porze. Wzmocniono natomiast kontrolę na granicy zewnętrznej – aby wjechać do strefy, należy okazać paszport, a niekiedy także specjalne zezwolenie – wizę.

Każdy obywatel państwa unijnego, który pracuje w innym kraju członkowskim, powinien być traktowany tak samo jak miejscowi pracownicy, np. otrzymywać podobne wynagrodzenie, mieć możliwość skorzystania z urlopu. Przysługują mu także takie same prawa socjalne, np. zasiłek w razie utraty zatrudnienia, prawo do emerytury.

Z możliwości podjęcia pracy w Unii Europejskiej korzysta wielu Polaków. Do najczęstszych przyczyn wyjazdu należą trudności ze znalezieniem zatrudnienia w kraju i wyższe wynagrodzenia za granicą. Część z emigrantów zarobkowych po kilku latach wraca, a zdobyte doświadczenia i pieniądze wykorzystuje np. do założenia własnej firmy w ojczyźnie.

Swobodny przepływ osób ma jednak także negatywne strony. Z Polski emigrują, często na stałe, przede wszystkim osoby młodsze. Wśród nich jest wielu specjalistów posiadających umiejętności potrzebne na rodzimym rynku pracy. Skutkiem tego w niektórych ważnych branżach (np. w służbie zdrowia) brakuje pracowników o odpowiednich kwalifikacjach.

Okiem nastolatka

Unia Europejska daje wiele możliwości młodym ludziom. W kilku inicjatywach unijnych możesz wziąć udział już teraz lub w niedalekiej przyszłości.

- **Międzynarodowe wymiany młodzieży** – można w nich uczestniczyć od 13 roku życia. Zazwyczaj wymianę organizują szkoły z dwóch państw UE.
- **Wolontariat europejski** – to propozycja skierowana do osób, które ukończyły 17 lat. Wolontariusze pracują w innym kraju przez okres od 2 do 12 miesięcy.

Fundusze unijne

Jedną z korzyści wynikających z przystąpienia Polski do UE jest możliwość uzyskania **dotacji** z funduszy unijnych. Środki te pochodzą z budżetu wspólnotowego, do którego wszystkie państwa członkowskie muszą wpłacać składki. Wysokość tych wpłat zależy od stopnia rozwoju gospodarczego danego kraju: bogatsi członkowie przeznaczają więcej środków finansowych, natomiast państwa uboższe – mniej.

Fundusze unijne wspierają słabiej rozwinięte regiony UE i likwidują różnice w rozwoju gospodarczym krajów członkowskich. Dzięki dotacjom stopniowo wyrównuje się także poziom życia ludności w poszczególnych państwach.

Środki finansowe, które Polska otrzymuje z budżetu UE, są wykorzystywane m.in. do poprawy warunków życia mieszkańców najbiedniejszych regionów kraju, walki z bezrobociem oraz unowocześniania gospodarki. Dzięki funduszom unijnym w Polsce powstają nowe obiekty użyteczności publicznej (np. drogi) i pojawiają się nowoczesne technologie. Dodatkowe pieniądze korzystnie wpływają na rozwój ekonomiczny państwa i przyczyniają się m.in. do zwiększenia eksportu polskich towarów do krajów Unii Europejskiej.

Fundusze unijne – przykłady programów realizowanych w Polsce w latach 2021–2027

Fundusze unijne są rozdzielane za pomocą specjalnych programów międzynarodowych, krajowych i regionalnych, wyszczególnionych w *Umowie partnerstwa*. To dokument zawarty między polskim rządem a Komisją Europejską, określający strategiczne wykorzystanie środków przyznawanych przez organizację.

Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat i Środowisko (111 mld zł)	środki wspomagające m.in. rozwój odnawialnych źródeł energii, ochronę środowiska, podniesienie bezpieczeństwa energetycznego Polski, ekologiczny transport
Fundusze Europejskie dla Nowoczesnej Gospodarki (36 mld zł)	pomoc unijna przeznaczona na wsparcie przedsiębiorców i naukowców, prowadzenie projektów badawczych, innowacje oraz zwiększenie konkurencyjności gospodarki
Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego (19 mld zł)	finansują m.in. programy wsparcia dla osób na zmieniającym się rynku pracy oraz osób ze szczególnymi potrzebami, a także rozwój edukacji
Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej (12 mld zł)	środki przeznaczone na rozwój biznesu i turystyki, ochronę środowiska, nowoczesny transport oraz inwestycje w sieci energetyczne w Polsce wschodniej
Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy (9 mld zł)	mają służyć poszerzaniu kompetencji cyfrowych społeczeństwa, zwiększyć dostęp do szerokopasmowego internetu, a także przyczynić się do rozwoju e-usług i wzmocnić cyberbezpieczeństwo
Programy regionalne (153 mld zł)	dzięki tym funduszom każde województwo może wspierać przedsiębiorczość, rozwijać technologie cyfrowe, energetykę oraz transport, chronić środowisko oraz ułatwiać mieszkańcom dostęp do edukacji, ochrony zdrowia i kultury

Źródło: portal Gov.pl.

ĆWICZENIA

WYPEŁNIJ W ZESZYCIE

1. Określ, komu przysługuje obywatelstwo unijne. Wymień prawa związane z jego posiadaniem.

2. Wyjaśnij, jakie możliwości daje europejski rynek wewnętrzny polskim pracownikom i przedsiębiorcom. Omów cztery zasady jego funkcjonowania.

! 3. Wytłumacz, czym jest strefa Schengen. Wylicz korzyści, które wynikają z jej istnienia dla osób podróżujących. Dlaczego osoby spoza Unii Europejskiej nie mogą przemieszczać się po całym kontynencie równie swobodnie, jak mieszkańcy krajów członkowskich?

! 4. Odpowiedz, czy obywatele UE pracujący poza granicami rodzimego kraju na terenie innego państwa członkowskiego mają takie same, czy odmienne prawa socjalne niż pozostali pracownicy. Czemu służy takie rozwiązanie?

5. Wskaż zdania prawdziwe.
   - **A.** Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego współfinansuje zakładanie działalności gospodarczej przez bezrobotnych w najbiedniejszych regionach kraju.
   - **B.** Norwegia i Szwajcaria, jako państwa pozostające poza Unią Europejską, są zobowiązane do kontroli granicznych wszystkich osób wjeżdżających i opuszczających ich terytoria.
   - **C.** Obywatel UE może zwrócić się o pomoc do dowolnej placówki dyplomatycznej kraju członkowskiego, jeżeli znajduje się poza granicami Unii.
   - **D.** Polska wstąpiła do Unii Europejskiej 1 maja 2004 r.

! 6. Zredagujcie broszurę informacyjną o sposobach wykorzystywania funduszy unijnych w Waszej gminie lub w Waszym mieście. Podajcie przykłady inwestycji i innych przedsięwzięć, które zostały zrealizowane dzięki środkom z Unii Europejskiej.

! 7. Poszukaj w dostępnych źródłach informacji dotyczących inicjatyw polskiego rządu zgłoszonych na forum Unii Europejskiej. Przygotuj notatkę na temat jednej z tych propozycji – wyjaśnij, na czym ona polegała i czy została zrealizowana przez UE.

★ 8. Przygotuj prezentację na temat inicjatyw unijnych skierowanych do młodych ludzi – międzynarodowych wymian młodzieży, wolontariatu europejskiego oraz innych projektów (np. konkursu Euroscola). Przedstaw warunki przystąpienia do takich przedsięwzięć oraz korzyści dla ich uczestników.

4. Problemy współczesnego świata

globalizacja | kraje rozwijające się i rozwinięte | pomoc rozwojowa i humanitarna | migracje | zmiany klimatu | zagrożenia i wyzwania XXI wieku

Zglobalizowany świat

Współcześnie wiele wydarzeń, do których dochodzi w poszczególnych regionach świata, ma wpływ na sytuację na całym globie. Przykładowo, wybuch wojny w rejonie, w którym wydobywa się ropę naftową, skutkuje światowym wzrostem cen paliw. Antyrządowe protesty w jednym z państw mogą zachęcić do podobnych wystąpień obywateli innych krajów. Podobne zjawiska i problemy zaczynają pojawiać się we wszystkich zakątkach globu.

Dzieje się tak dlatego, że kontynenty i państwa są połączone skomplikowaną siecią powiązań. Do jej powstania przyczynił się rozwój mediów (głównie telewizji i internetu), dzięki którym możemy na bieżąco obserwować wydarzenia rozgrywające się na całym świecie. Równie istotne znaczenie miały takie czynniki, jak usprawnienie transportu lądowego, morskiego i powietrznego oraz rozwój współpracy w ramach organizacji międzynarodowych.

Proces polegający na zacieśnianiu relacji społecznych, kulturalnych, politycznych i handlowych między państwami oraz szybkim upowszechnianiu się różnych zjawisk w skali ogólnoświatowej nosi nazwę **globalizacji**. Zjawisko to polega przede wszystkim na:

- szybkim przepływie technologii, wiedzy i umiejętności,
- łatwości przemieszczania się,
- szybkim rozprzestrzenianiu się informacji, idei oraz wzorców kulturowych,
- rozwoju światowego rynku towarów.

Przejawy globalizacji możemy obserwować na co dzień – jednym z nich jest zjawisko **amerykanizacji kultury**. Na całym świecie dużą popularnością cieszą się amerykańskie filmy, muzyka, gry komputerowe. Wielu ludzi przyjmuje styl życia czy systemy wartości w nich przedstawiane. Dowodem na amerykanizację jest także popularność takich świąt, jak walentynki i Halloween.

W gospodarce globalizacja przejawia się m.in. w zwiększeniu przepływu towarów między państwami na całym świecie. Znaczna część produktów dostępnych w polskich sklepach została wytworzona za granicą – wiele z nich w odległych częściach globu. Przedsiębiorcy często prowadzą interesy w dalekich państwach, w których mogą czerpać większe zyski dzięki tańszej sile roboczej, łatwiejszemu dostępowi do surowców czy niższym podatkom.

Przejawem procesów globalizacyjnych w gospodarce jest także rozwój **korporacji międzynarodowych** – wielkich przedsiębiorstw działających w wielu krajach. Niektóre z nich dysponują budżetem większym niż średnie państwa. Korporacje są na tyle silne, by wpływać na rządy – uzyskują różnego rodzaju korzyści w zamian za tworzenie nowych miejsc pracy w danym kraju.

Skutki globalizacji

Kultura

- powszechny dostęp do dzieł sztuki, literatury, odkryć naukowych
- większa tolerancja wobec innych kultur
- zmniejszenie się ryzyka konfliktów między kulturami

- amerykańskie wzorce wypierają lokalne tradycje
- zanikanie różnic kulturowych
- rozpowszechnienie się konsumpcjonizmu – stylu życia opartego na kupowaniu wielu produktów i usług (często zbędnych) oraz rozrywce

Komunikacja

- powszechny dostęp do internetu i telefonii komórkowej
- szybki przepływ informacji
- łatwość podróżowania

- szybkie rozprzestrzenianie się kryzysów gospodarczych
- międzynarodowa, zorganizowana przestępczość
- upowszechnianie się niebezpiecznych ideologii i fałszywych informacji

Polityka

- upowszechnianie się demokracji i ideałów społeczeństwa obywatelskiego
- rozwój współpracy międzynarodowej
- zmniejszenie się ryzyka wybuchu międzynarodowych konfliktów

---

- narzucanie określonych rozwiązań poszczególnym krajom
- duży nacisk państw silniejszych na słabiej rozwinięte
- rozwój międzynarodowego terroryzmu

Ekologia

- międzynarodowe działania na rzecz ochrony środowiska
- światowa współpraca naukowców badających zagrożenia ekologiczne
- wspólne dążenie państw do wprowadzenia przyjaznych planecie rozwiązań w przemyśle

---

- wycinanie lasów, ciągłe zwiększanie terenów upraw i rozbudowa fabryk
- zanieczyszczenie środowiska przez masowy transport i masową hodowlę zwierząt oraz przemysł
- globalne efekty kryzysu klimatycznego

Gospodarka

- znoszenie barier w handlu międzynarodowym, co sprzyja wzrostowi gospodarczemu
- napływ kapitału do krajów słabiej rozwiniętych, który przyspiesza ich rozwój
- duży wybór produktów i obniżenie ich cen jako efekt konkurencji na światowym rynku

---

- pogłębianie się różnic ekonomicznych między krajami najbiedniejszymi a zamożnymi
- upadek mniejszych firm i wzrost bezrobocia
- uzależnienie państw od dostaw towarów z zagranicy i od sytuacji na światowym rynku

Kraje bogate i biedne

Mimo globalizacji między różnymi częściami świata i poszczególnymi państwami wciąż występują bardzo duże różnice. Dotyczą one przede wszystkim tempa rozwoju gospodarczego i warunków życia ludności, w tym wysokości dochodów, dostępności podstawowych produktów i usług oraz poziomu edukacji i opieki zdrowotnej.

W 2. poł. XX w. różnice te zaczęto opisywać za pomocą wyrażeń „bogata Północ" oraz „biedne Południe". Taka terminologia wynika z faktu, że większość najzamożniejszych państw leży w północnej części globu – w Europie i Ameryce Północnej – natomiast kraje najuboższe znajdują się przede wszystkim na półkuli południowej. Obecnie częściej używamy wyrażeń „kraje rozwijające się" i „kraje rozwinięte".

Czy wiesz, że...

Najbardziej wpływowe państwa rozwinięte – USA, Kanada, Japonia, Francja, Niemcy, Wielka Brytania i Włochy – tworzą tzw. **grupę G7**. Co roku odbywają się spotkania, na których przywódcy tych krajów ustalają sposoby rozwiązania różnych problemów światowych (np. toczących się konfliktów). Na konferencje te są zapraszani także przedstawiciele najważniejszych państw rozwijających się, m.in. Brazylii, Indii i Chin.



Spotkanie grupy G7 w Japonii w 2023 r.

W XXI w. niektóre kraje Południa pod względem rozwoju gospodarczego zbliżyły się do państw Północy. Przyczyniła się do tego globalizacja. Rozwój turystyki oraz powstawanie w mniej rozwiniętych regionach świata zakładów produkcyjnych zachodnich przedsiębiorstw doprowadziły do zwiększenia się liczby miejsc pracy oraz dochodów w uboższych państwach. Przykładem kraju, który rozwija się bardzo szybko, są Chiny – obecnie należą one do państw o największym budżecie oraz o dużym znaczeniu na arenie międzynarodowej. Dynamicznie rozwijają się również kraje Południa dysponujące znacznymi złożami surowców naturalnych, zwłaszcza ropy naftowej i gazu ziemnego, np. Nigeria, Indonezja, Brazylia, jednak poziom życia większości obywateli tych państw wciąż jest niższy niż w krajach Północy.

W najtrudniejszej sytuacji znajdują się mieszkańcy wielu państw afrykańskich i niektórych krajów położonych w Azji Południowej. Są one zaliczane do najbiedniejszych na świecie – w ubóstwie żyje tam znaczna część ludności. W wielu z tych państw trwają konflikty zbrojne, co utrudnia rozwój gospodarczy. W Afryce poważny problem stanowią także susze, których następstwem są klęski głodu.

Pomoc dla krajów Południa

Państwa Północy oraz organizacje międzynarodowe (np. Organizacja Narodów Zjednoczonych, Unia Europejska) podejmują różne działania mające na celu poprawę sytuacji w krajach najuboższych. Jedną z takich inicjatyw jest **pomoc rozwojowa**. Polega ona na

finansowaniu i realizacji przedsięwzięć, które mają podnieść poziom życia mieszkańców Południa.

Środki przyznawane w ramach pomocy rozwojowej mogą zostać przeznaczone np. na dofinansowanie rozwoju małych przedsiębiorstw, budowę szkół, dróg i wodociągów, prowadzenie kursów zawodowych czy stypendia dla młodych ludzi. Nie tylko kraje Północy udzielają tego typu wsparcia. Coraz więcej pieniędzy na ten cel przeznaczają najlepiej rozwinięte kraje Południa: Brazylia, Indie, a przede wszystkim Chiny, które realizują w wielu krajach afrykańskich duże inwestycje, m.in. budują koleje i fabryki oraz modernizują porty. Dzieje się tak dlatego, że pomoc rozwojowa przynosi korzyści nie tylko tym państwom, które ją otrzymują, lecz także tym, które jej udzielają – umacniają one własne wpływy we wspieranych regionach oraz znacznie zwiększają swoje znaczenie na arenie międzynarodowej.

Do krajów Południa jest również kierowana **pomoc humanitarna**. Oprócz rządów bogatych państw oraz organizacji międzynarodowych zapewniają ją także pozarządowe organizacje humanitarne, instytucje charytatywne oraz placówki zakładane przez chrześcijańskich misjonarzy. Działalność humanitarna obejmuje m.in. dostarczanie podstawowych usług medycznych i środków niezbędnych do życia (żywności, ubrań) oraz prowadzenie szkół. Przykładami polskich organizacji niosących pomoc tego typu są Polska Akcja Humanitarna, Polski Czerwony Krzyż oraz Caritas Polska.



Polska Akcja Humanitarna (PAH) niesie pomoc kobietom, dzieciom i osobom starszym, które stały się ofiarami wojen i klęsk żywiołowych. Pracownicy PAH dostarczają żywność, artykuły higieniczne i wodę. Obecnie organizacja wspiera ludność w Jemenie, Turcji, Syrii, Somalii, Sudanie Południowym, Kenii, Libanie, Ukrainie i na Madagaskarze. PAH prowadzi również działalność w Polsce – realizuje program wparcia dla niedożywionych dzieci „Pajacyk".

Migracje

Obywatele państw najuboższych lub ogarniętych konfliktami zbrojnymi masowo migrują do krajów Północy w poszukiwaniu bezpieczeństwa i lepszych warunków codziennego bytowania. Skala tego zjawiska budzi niepokój części mieszkańców Starego Kontynentu. Rosną obawy, że dla wielu przybyszów zabraknie pracy, co może spowodować konflikty społeczne. Pojawiają się również przewidywania, że napływ ludności z Południa może skutkować wzrostem bezrobocia wśród Europejczyków.

Unia Europejska z jednej strony stara się pomagać uchodźcom, z drugiej jednak strony dąży do powstrzymania migracji ekonomicznej. Aby ograniczyć niekontrolowany napływ migrantów, organizuje dla nich obozy na terenach przygranicznych, a także na Bliskim Wschodzie i w Afryce Północnej. Działania te nie rozwiązują jednak problemu – będzie on występował dopóty, dopóki w regionach świata graniczących z Europą nie zapanuje pokój, a poziom życia w najuboższych krajach znacznie się nie podniesie.

Czy wiesz, że...

W wyniku rosyjskiej agresji na Ukrainę w lutym 2022 r. ten kraj opuściły miliony uchodźców. Najwięcej z nich znalazło schronienie w Polsce. Od momentu ataku Federacji Rosyjskiej na Ukrainę polską granicę przekroczyło 12,5 mln ukraińskich obywateli. Według danych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, na terenie Polski w lipcu 2023 r. przebywało 1,2 mln Ukrainek i Ukraińców, w większości kobiet z dziećmi i mężczyzn powyżej 60. roku życia.

Zmiany klimatu

Na przestrzeni wieków klimat zmieniał się wielokrotnie, co było spowodowane czynnikami naturalnymi. Natomiast zjawiska klimatyczne występujące współcześnie w dużej mierze są następstwem szkodliwej działalności człowieka – głównie masowego zastosowania w przemyśle i transporcie ropy naftowej oraz węgla kamiennego. W trakcie spalania tych paliw do atmosfery dostają się duże ilości dwutlenku węgla (CO_2) – gazu powodującego wzrost temperatury na Ziemi. Sytuację pogarsza wycinanie



Wielu mieszkańców Afryki ryzykuje życie, aby dostać się przez Morze Śródziemne do Europy na przeciążonych, nieprzystosowanych do tego łodziach.

lasów tropikalnych w Ameryce Południowej, Afryce oraz Azji, które znacząco zmniejsza obszar terenów zielonych, pochłaniających CO_2. Nadmiar tego gazu powoduje zjawisko **ocieplania klimatu**, polegające na szybkim wzroście temperatury na całym globie.

Jednym ze skutków tego niebezpiecznego procesu jest wymieranie różnych gatunków roślin i zwierząt oraz topnienie lodowców, a w następstwie podnoszenie się poziomu mórz, które w przyszłości może doprowadzić do zalania wielu wysp i wybrzeży. Wzrost temperatury na Ziemi powoduje również, że na całym świecie coraz częściej występują niebezpieczne zjawiska pogodowe: tornada, upały, ulewy, susze. W wielu regionach można zaobserwować wysychanie rzek i jezior oraz przemianę terenów zielonych w pustynie, co zmusza zamieszkujących je ludzi do migracji.

Działania mające zapobiec ociepleniu klimatu podjęła Organizacja Narodów Zjednoczonych pod koniec XX w., jednak nie przyniosły one efektów. Obecnie wiele inicjatyw na rzecz planety prowadzi Unia Europejska. Najważniejszą z nich jest przedsięwzięcie o nazwie Europejski Zielony Ład, którego celami są m.in. zmniejszenie emisji gazów cieplarnianych o co najmniej 55% (w stosunku do 1990 r.) do 2030 r. oraz osiągnięcie przez kontynent europejski neutralności klimatycznej do 2050 r. Zgodnie z założeniami tego planu państwa członkowskie inwestują m.in. w rozwój elektrowni wiatrowych, wodnych i słonecznych, które nie zanieczyszczają powietrza.



W 2018 r. nastolatka Greta Thunberg po raz pierwszy zaprotestowała przed parlamentem Szwecji. Rozpoczęła w ten sposób międzynarodową inicjatywę o nazwie Młodzieżowy Strajk Klimatyczny. W ramach tego i innych ruchów młodzi ludzie na całym świecie protestują przeciwko bierności władz wobec zbliżającej się katastrofy ekologicznej.

Okiem nastolatka

Każdy z nas może dbać o środowisko i mieć wpływ na powstrzymanie katastrofy klimatycznej. Do codziennych zwyczajów warto dodać:

- oszczędzanie wody,
- stosowanie opakowań wielokrotnego użytku, rezygnację z plastiku,
- dłuższe używanie sprzętów i ubrań zamiast częstego kupowania nowych produktów,
- oddawanie niepotrzebnych przedmiotów za pośrednictwem portali internetowych i grup w mediach społecznościowych zamiast wyrzucania,
- oszczędzanie energii (wymiana żarówek na energooszczędne, wyłączanie nieużywanych urządzeń),
- kupowanie produktów lokalnych, krajowych, niewymagających długiego transportu,
- korzystanie z autobusów, tramwajów lub rowerów zamiast samochodów.

Zagrożenia i wyzwania XXI wieku

Świat stoi w obliczu problemów związanych z nierównym postępem cywilizacyjnym, rozwojem technologii, a także z zanieczyszczeniem środowiska i zmianami klimatu. Przeczytaj opisy największych wyzwań, jakie stoją przed ludzkością.

CHOROBY CYWILIZACYJNE

Występują głównie w krajach globalnej Północy. Mała aktywność fizyczna i niezdrowa dieta powodują, że coraz więcej ludzi cierpi na otyłość, choroby krążenia i nowotwory. Problemem są także schorzenia psychiczne, do których przyczyniają się m.in. szybkie tempo życia, nadmiar pracy i wywołany tym stres.

17% Europejczyków cierpi na schorzenia psychiczne.

BRAK POŻYWIENIA

Występuje głównie w środkowej Afryce i południowej Azji. Przyczynami niedoboru żywości w tych rejonach są trudne warunki klimatyczne (susze, powodzie), konflikty oraz stosowanie przestarzałych metod uprawy.

3 mln dzieci rocznie umiera z powodu głodu.

BRAK DOSTĘPU DO EDUKACJI I OPIEKI ZDROWOTNEJ

Problemy z systemem edukacji i służbą zdrowia wciąż odróżniają państwa rozwijające się od krajów rozwiniętych. Do szkoły nie uczęszcza około 1/5 dzieci na świecie, z których większość mieszka w najuboższych krajach Afryki i Azji.

40% mieszkańców środkowej Afryki oraz południowej Azji nie umie czytać i pisać.

430 mln dzieci i młodzieży żyło na terenach objętych konfliktami zbrojnymi w 2019 r.

ZAGROŻENIA MILITARNE

Rejony świata najbardziej dotknięte konfliktami zbrojnymi to Afryka i Bliski Wschód. Głównym zagrożeniem militarnym dla społeczeństw europejskich są wojna w Ukrainie, agresywna polityka Rosji oraz ataki terrorystyczne.

60% ludzi na świecie korzysta z internetu.

CYBERZAGROŻENIA

Nowe technologie silnie uzależniają i stwarzają duże możliwości kontrolowania ludzi oraz manipulowania nimi. Wykorzystują to hakerzy kradnący dane, cyberterroryści atakujący organizacje i instytucje państwowe oraz specjaliści od wojny hybrydowej, którzy na zlecenie danego państwa destabilizują sytuację w innym kraju za pomocą narzędzi cyfrowych. Ponadto jednym z największych wyzwań przyszłości jest rozwój sztucznej inteligencji (AI).



29%

mieszkańców Europy będzie miało więcej niż 65 lat w 2050 r.

30%

ludzi na świecie ma trudności z dostępem do wody pitnej.

4

osoby na świecie w ciągu minuty umierają na gruźlicę, której epidemie występują głównie w Afryce i Azji.

760 mln

ludzi na świecie żyje w skrajnym ubóstwie.

1 mld

zwierząt zginęło w pożarach lasów i buszu, które spustoszyły Australię w latach 2019–2020.

STARZENIE SIĘ SPOŁECZEŃSTW

W krajach rozwiniętych liczba dzieci w rodzinach jest niska, a w społeczeństwie rośnie odsetek ludzi starszych. Konsekwencją tych zjawisk jest spadek liczby ludności, a także konieczność zwiększania przez państwa wydatków na ochronę zdrowia i wypłatę emerytur.

KRYZYS WODNY

Obecnie w związku ze zmianami klimatycznymi niedobory wody pojawiają się nie tylko w Afryce i na Bliskim Wschodzie, lecz także w Ameryce Północnej i Europie. Coraz częstszym zjawiskiem są spory i otwarte konflikty między państwami o zasoby wody.

EPIDEMIE

Najczęściej pojawiają się w krajach, w których służba zdrowia jest słabo rozwinięta i nie ma programów powszechnych szczepień, głównie w Afryce i Azji. Jednak nawet lokalna epidemia może przekształcić się w pandemię, jak w wypadku choroby COVID-19 początkowo wykrytej w Chinach.

UBÓSTWO

W ostatnich dziesięcioleciach odsetek ludności świata żyjącej w ubóstwie spada, jednak ciągle jest wiele państw (głównie w Afryce), w których problem ten dotyka ponad połowę mieszkańców.

KLĘSKI ŻYWIOŁOWE

Zmiany klimatyczne powodują, że coraz częściej na całym świecie występują niebezpieczne zjawiska atmosferyczne: huragany, upały, gwałtowne burze, powodzie. Globalnemu ociepleniu towarzyszą okresy długotrwałych susz, które zwiększają niebezpieczeństwo wystąpienia pożarów lasów.

ĆWICZENIA

WYPEŁNIJ W ZESZYCIE

1 Zapoznaj się z tekstem źródłowym i wykonaj polecenia.

PRACA Z TEKSTEM

Pomimo ogromnych postępów w produkcji rolnej w niektórych krajach rozwijających się występuje niedobór żywności. Dzieje się tak w sytuacji, w której istnieją możliwości zapewnienia [...] żywności nawet dla 12 mld ludzi na świecie. [...]

Współczesny kryzys żywnościowy charakteryzuje się dużą liczbą ludzi niedożywionych i coraz wyższymi cenami żywności, a także nasilającą się konkurencją o zasoby ziemi uprawnej i wody w skali międzynarodowej. Od dawna trwa konflikt między Indiami i Pakistanem o wodę wielkich rzek, które mają swoje źródła w Himalajach. Ostatnio nasila się także konflikt między Egiptem i Etiopią o wody Nilu. Takich sporów będzie coraz więcej wraz z postępującym ociepleniem klimatu. Dawno już zaobserwowano prawidłowość, że im na Ziemi jest goręcej, tym mniej żywności jesteśmy w stanie wytworzyć. [...] Nie byłoby problemu, gdyby było wystarczająco dużo wody. Jednak od kilkunastu lat wody zaczyna brakować, a rządom państw, które odczuwają deficyt wody i żyznej ziemi, trudno obecnie „przesuwać" granice w celu pozyskania nowych obszarów do produkcji rolnej.

Źródło: A. Gwiazda, *Światu grozi klęska głodu? Cała prawda o niedoborze żywności*.

- Wymień przejawy współczesnego kryzysu żywnościowego.
- Odpowiedz, jakie konflikty – zdaniem autora – stanowią współcześnie najpoważniejsze zagrożenie.
- Wytłumacz zależność między ocieplaniem klimatu a produkcją żywności.
- Wyjaśnij, dlaczego zdobywanie nowych terenów na potrzeby rolnictwa jest obecnie trudne. Do czego mogłoby to prowadzić?

2 Omów główne różnice między sytuacją w krajach Północy i Południa. Z czego one wynikają?

! **3** Przedyskutujcie, jakie wyzwania stawia przed naszym kontynentem migracja. Rozważcie, czy Europa powinna przyjmować przybyszów bez ograniczeń, czy też inaczej pomagać krajom rozwijającym się. Zaproponujcie, w jaki sposób można próbować rozwiązać problem napływu migrantów.

4 Wyjaśnij, na czym polega proces globalizacji. Wymień kilka przejawów tego zjawiska, które możesz zaobserwować w codziennym życiu.

5 Wytłumacz, czym są pomoc rozwojowa i pomoc humanitarna.

6 Przygotuj notatkę na temat wybranej polskiej organizacji pozarządowej, która pomaga mieszkańcom państw rozwijających się. Opisz jedną z przeprowadzonych przez nią akcji. Skorzystaj z dostępnych źródeł.

! 7 Poszukaj w internecie wiadomości o inicjatywach na rzecz osób potrzebujących z krajów Południa. Wymień działania pomocowe, w które mogą się zaangażować młodzi ludzie.

8 Przygotujcie w grupach reportaże na temat zmian klimatu. Możecie również wykonać plakaty przestrzegające przed skutkami tego zjawiska.

PRACA W GRUPACH

! 9 Zapoznaj się z infografiką na s. 214–215 i wykonaj polecenia.
- Wymień wyzwania, z którymi borykają się kraje rozwinięte.
- Wskaż regiony świata, które dotyka najwięcej problemów politycznych i ekonomicznych.
- Wyjaśnij, dlaczego choroby cywilizacyjne występują głównie na Północy.
- Wytłumacz, z jakiego powodu cyberzagrożenia zagrażają przede wszystkim krajom rozwiniętym.
- Oceń, które problemy przedstawione na infografice dotyczą całego świata. Czy istnieje możliwość ich rozwiązania?

! 10 Ustalcie, jakie są dobre i złe strony globalizacji.

PRACA W GRUPACH

- Podzielcie się na dwa zespoły. Pierwsza grupa przedstawi pozytywne skutki globalizacji, a druga zbierze informacje o negatywnych aspektach tego zjawiska.
- Przedyskutujcie, które argumenty są bardziej przekonujące, i wspólnie oceńcie zjawisko globalizacji.

11 Przygotujcie prezentację na temat najbiedniejszych państw świata. Podajcie najważniejsze informacje o każdym z tych krajów – m.in. dotyczące ustroju, ludności, warunków naturalnych, gospodarki – oraz przedstawcie problemy, z którymi borykają się ich mieszkańcy.

PRACA W GRUPACH

! 12 Wyraź swoją opinię na temat problemu, którego dotyczy dyskusja w serwisie społecznościowym.

DYSKUSJA W SIECI

~Wojtek
Czy – Waszym zdaniem – Polska powinna pomagać krajom rozwijającym się? 3:25

~Maciej
Trudno jednoznacznie odpowiedzieć na to pytanie. Z jednej strony tak, bo warunki, w których żyją ich mieszkańcy, są naprawdę trudne. Z drugiej strony wielu naszych rodaków również doświadcza biedy i sądzę, że to o nich należy się zatroszczyć w pierwszej kolejności. 3:37

~Ania
Dla mnie jest oczywiste, że trzeba pomagać krajom najbiedniejszym. Zgadzam się, że w Polsce wielu ludzi żyje na niskim poziomie, ale nie oznacza to, że możemy być obojętni na cierpienie mieszkańców innych państw. 3:56

5. Konflikty zbrojne na świecie

przyczyny konfliktów | terroryzm | najważniejsze konflikty XXI wieku

Przyczyny konfliktów

Między państwami lub grupami ludności (narodami, plemionami) dochodzi czasami do konfliktów. Najniebezpieczniejsze z nich są konflikty zbrojne. Państwa walczą m.in. o zmianę granic lub o tereny z cennymi zasobami naturalnymi. Przyczynami konfliktów zbrojnych mogą być także podziały ideologiczne, etniczne, kulturowe i religijne oraz dążenia narodów do uzyskania niezależności.

Współczesne konflikty

Od 1945 r. nie doszło do żadnej wojny na skalę światową. Natomiast cały czas wybuchają kolejne konflikty zbrojne o zasięgu lokalnym. Najwięcej z nich toczy się w Azji oraz w Afryce. Od tego typu konfliktów nie jest wolna także Europa. Przez całe lata 90. XX w. trwały wojny na terenie byłej Jugosławii. W 2014 r. wybuchła wojna we wschodniej Ukrainie (region Donbas), kiedy Rosja bezprawnie zajęła Krym. Do eskalacji konfliktu doszło w lutym 2022 r. – inwazja Rosji na Ukrainę wywołała szeroką reakcję środowiska międzynarodowego.

W przypadku wielu współczesnych wojen zewnętrzni obserwatorzy próbują rozwiązać spór metodami pokojowymi. Z propozycją rozpoczęcia rozmów o zakończeniu walk występują np. ONZ lub państwa z danego regionu. Niestety, często ich starania są nieskuteczne, gdyż walczący nie są zainteresowani zawarciem porozumienia.

Mimo międzynarodowych wysiłków w trakcie współczesnych konfliktów wciąż dochodzi do przypadków **ludobójstwa**, czyli masowych zbrodni, których celem jest zlikwidowanie danej grupy ludności (np. etnicznej, religijnej).



Większość ofiar konfliktów stanowi ludność cywilna. Z obawy o własne bezpieczeństwo tysiące ludzi opuszcza swoje domy i szuka schronienia w innych państwach.

Terroryzm

We współczesnym świecie zagrożenie stwarzają także działania terrorystyczne. **Terroryzmem** nazywamy ataki wymierzone przeciwko ludności cywilnej lub instytucjom państwa. Poprzez stosowanie przemocy psychicznej (np. groźby zapowiadające porwanie samolotu) i fizycznej (np. zamachy bombowe) terroryści dążą do osiągnięcia określonych korzyści, m.in. do zastraszenia rządzących i wymuszenia na nich konkretnych decyzji. Zależy im również na tym, aby wywołać strach wśród obywateli i zyskać jak największy rozgłos. Swoje działania często uzasadniają koniecznością realizacji tzw. wyższych celów (np. oswobodzenie kraju spod okupacji).

Państwa wciąż podejmują różnorodne działania mające na celu walkę z terroryzmem. W miejscach publicznych stosowane są różne środki kontroli (patrole policji, systemy kamer itp.). Służby specjalne zakładają podsłuchy, monitorują internet. Walka z terroryzmem jest prowadzona także na szczeblu międzynarodowym. Państwa przekazują sobie informacje dotyczące zagrożenia zamachami. Wspólnie przeprowadzają akcje zbrojne – przykładem są działania międzynarodowej koalicji powołanej w 2014 r. do walki z tzw. Państwem Islamskim – organizacją, która przez pewien czas kontrolowała duże obszary w Syrii i Iraku.

Czy wiesz, że...

Największego w historii zamachu terrorystycznego dokonała Al-Kaida. 11 września 2001 r. terroryści uprowadzili samoloty pasażerskie, a następnie zaatakowali budynki centrum ekonomicznego World Trade Center w Nowym Jorku i siedzibę ministerstwa obrony USA (Pentagon). W wyniku ataku zginęło prawie 3 tysiące osób.



Płonące wieże World Trade Center po uderzeniu samolotów przejętych przez terrorystów.

Rodzaje terroryzmu

Terroryzm religijny
Stawia sobie za cel zwalczenie innych wyznań i ustanowienie dominacji danej religii (np. działalność Al-Kaidy i tzw. Państwa Islamskiego).

Terroryzm narodowowyzwoleńczy
Wynika z dążenia narodu do niepodległości lub przyłączenia własnego terytorium do innego państwa (np. walka organizacji Sokoły Wolności Kurdystanu o utworzenie państwa kurdyjskiego).

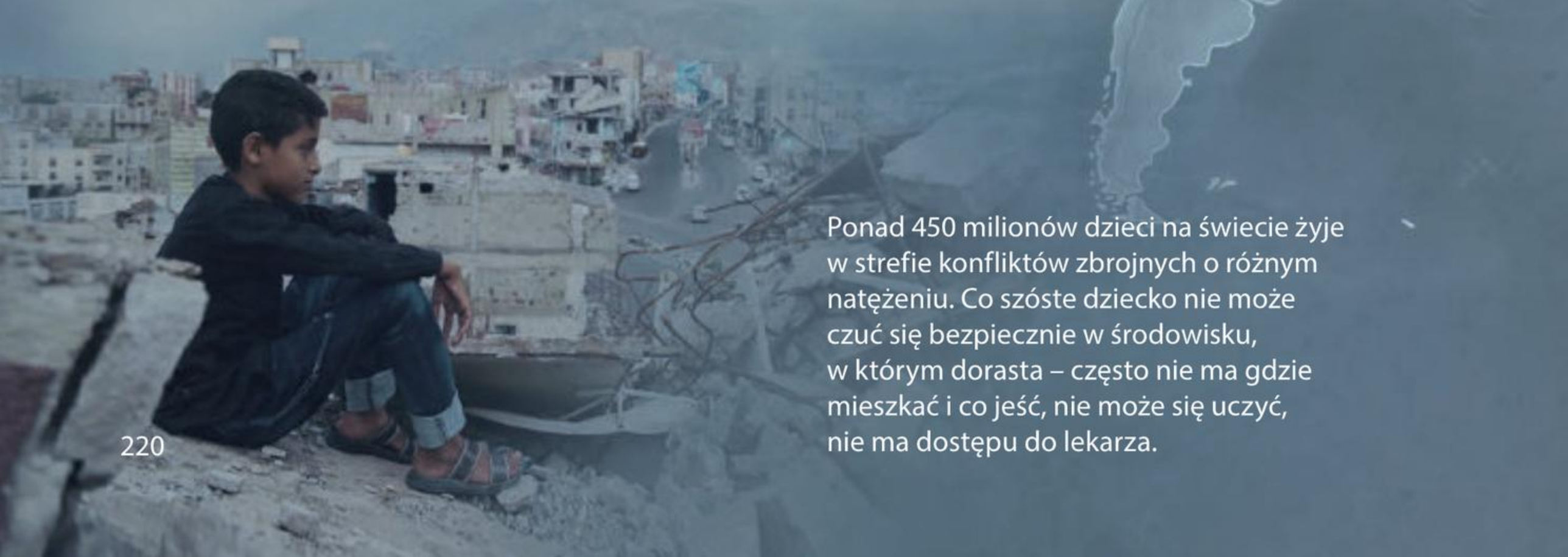
Terroryzm polityczny
Jego zamiarem jest zdobycie władzy, zmiana ustroju lub wymuszenie określonych rozwiązań prawnych (np. działalność komunistycznej organizacji Świetlisty Szlak w Peru).

Terroryzm kryminalny
Służy osiągnięciu korzyści materialnych (np. porwania dla okupu).

Konflikty na świecie

Aktualnie na świecie toczy się kilkadziesiąt konfliktów – zarówno międzypaństwowych, jak i wewnętrznych. Część z nich znacząco wpływa na dany region i cały świat, przez co jest nagłaśniana przez media. Inne mają wymiar lokalny. Wszystkie oznaczają tragedię dla ludności cywilnej. Zapoznaj się z opisami wybranych konfliktów, ilustrującymi różnorodność ich przyczyn i przebiegu.





Ponad 450 milionów dzieci na świecie żyje w strefie konfliktów zbrojnych o różnym natężeniu. Co szóste dziecko nie może czuć się bezpiecznie w środowisku, w którym dorasta – często nie ma gdzie mieszkać i co jeść, nie może się uczyć, nie ma dostępu do lekarza.

ROSJA–UKRAINA

od 2014 r.

Źródłem wojny jest imperialistyczna polityka Rosji, dążącej do opanowania terytorium Ukrainy. W 2014 r. Rosja zajęła Półwysep Krymski, następnie doprowadziła do oderwania się od Ukrainy separatystycznych republik w Doniecku i Ługańsku. Do eskalacji konfliktu doszło w 2022 r., kiedy Rosja przeprowadziła bezpośredni atak na państwo ukraińskie.

PALESTYNA

od 1948 r.

Przyczyną konfliktu jest spór między Palestyńczykami a Żydami o tereny zajęte przez Izrael po II wojnie światowej, na których Palestyńczycy chcą utworzyć własne państwo. Do nasilenia konfliktu doszło w październiku 2023 r., kiedy palestyńskie ugrupowanie Hamas zaatakowało Izrael. W odpowiedzi wojska izraelskie wkroczyły do rządzonej przez Hamas Strefy Gazy.

ARMENIA–AZERBEJDŻAN (GÓRSKI KARABACH)

od 1991 r.

Konflikt toczy się o Górski Karabach. Teren leży w granicach Azerbejdżanu, jednak większość mieszkańców tego obszaru stanowią Ormianie. We wrześniu 2023 r. wojska ormiańskie przegrały w starciu z Azerami. W konsekwencji 28 września 2023 r. władze Górskiego Karabachu ogłosiły samorozwiązanie.

TURCJA (KURDOWIE)
od 1984 r.

IRAK
od 2003 r.

POLSKA

LIBIA
od 2011 r.

AFGANISTAN
2001–2021

INDIE–PAKISTAN (KASZMIR)
od 1947 r.

KOREA PÓŁNOCNA–KOREA POŁUDNIOWA
od 1953 r.

MALI
od 2012 r.

JEMEN
od 1994 r.

MJANMA
od 1948 r.

SOMALIA
od 1988 r.

SUDAN (DARFUR)
od 2003 r.

SUDAN POŁUDNIOWY
od 2011 r.

DEMOKRATYCZNA REPUBLIKA KONGA
od 1996 r.

REPUBLIKA ŚRODKOWOAFRYKAŃSKA
od 2013 r.

NIGERIA

od 2009 r.

W kraju zamieszkanym przez chrześcijan i muzułmanów trwa wojna z islamskim ugrupowaniem terrorystycznym Boko Haram. Dąży ono do przekształcenia Nigerii w państwo wyznaniowe i prześladuje chrześcijan – dopuszcza się porwań, mordów.

SYRIA

od 2011 r.

W kraju toczy się wojna domowa między wojskami prezydenta Baszara Al-Asada a opozycyjnymi ugrupowaniami zbrojnymi. Strona rządowa jest wspierana militarnie przez Rosję i Iran, natomiast jej przeciwnicy – przez USA i Turcję.

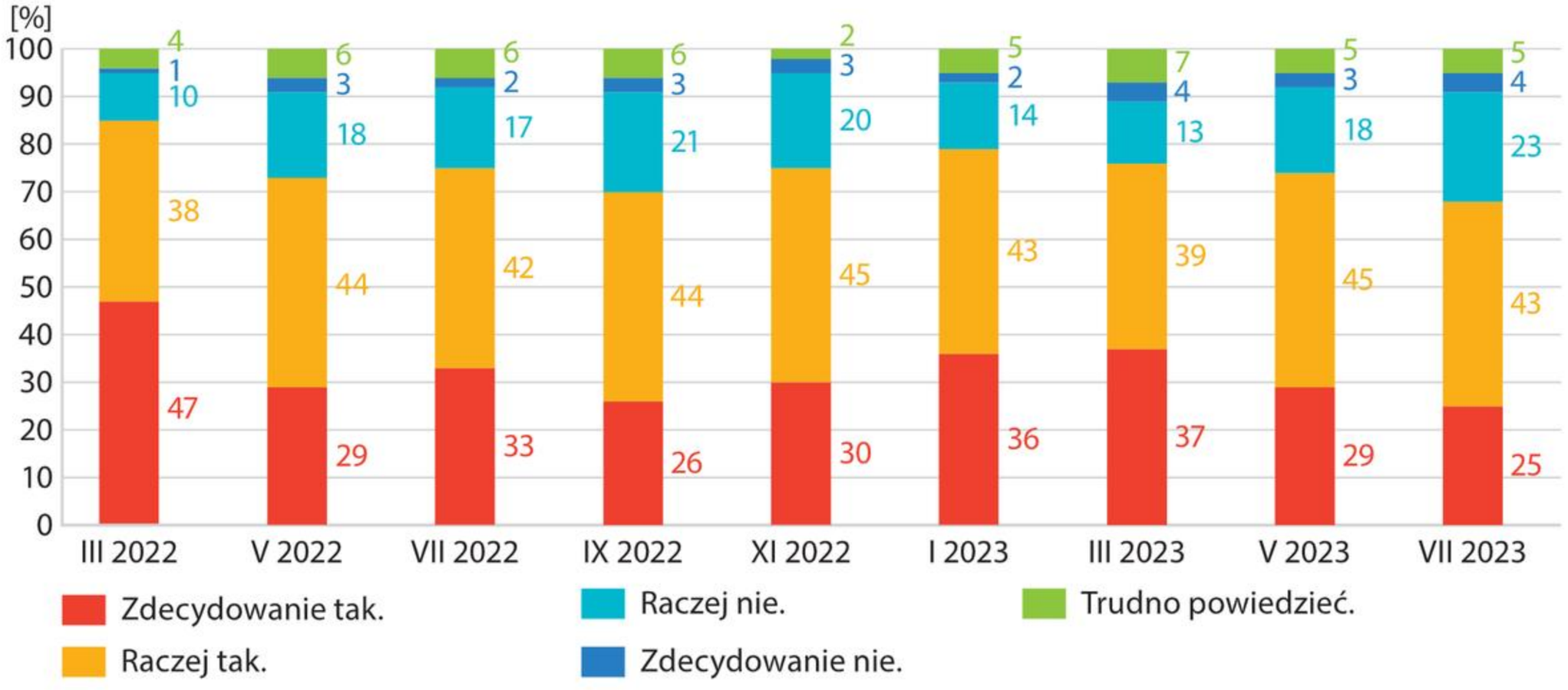
ĆWICZENIA

WYPEŁNIJ W ZESZYCIE

1 Zapoznaj się z wynikami badań opinii publicznej i wykonaj polecenia.

PRACA Z WYKRESEM

Czy, Pana/Pani zdaniem, wojna na Ukrainie zagraża bezpieczeństwu Polski, czy też nie?



Źródło: CBOS.

- Przedstaw opinie na temat zagrożenia bezpieczeństwa Polski, które wyrażali ankietowani w okresie od marca 2022 do lipca 2023 r. Odwołaj się do danych przedstawionych na wykresie.
- Określ, czy w badanym okresie wśród Polaków narastała obawa przed zagrożeniem bezpieczeństwa Polski z powodu wojny w Ukrainie.

2 Wytłumacz, czym jest terroryzm, i omów jego rodzaje.

3 Odszukaj w dostępnych źródłach przykłady cyberterroryzmu z ostatnich lat. Wyjaśnij, na czym polega to zjawisko.

4 Przygotuj notatkę na temat zamachów terrorystycznych przeprowadzonych w Europie w XXI w. Podaj nazwy organizacji odpowiedzialnych za te ataki oraz liczbę ich ofiar. Skorzystaj z dostępnych źródeł.

5 Wyjaśnij, dlaczego niektóre ze sposobów walki z terroryzmem stosowanych przez władze państw wywołują sprzeciw części obywateli.

6 Wymień najważniejsze przyczyny współczesnych konfliktów zbrojnych.

7 Wytłumacz, czym jest ludobójstwo. Podaj przykłady takiej zbrodni znane z historii XX w. Informacji na ten temat poszukaj w internecie.

8 Podaj nazwy dwóch kontynentów, na których toczy się najwięcej wojen. Skorzystaj z informacji zamieszczonych w infografice „Konflikty na świecie". Określ także liczbę konfliktów z podziałem na ich typy. Wyciągnij wnioski ze zgromadzonych danych.

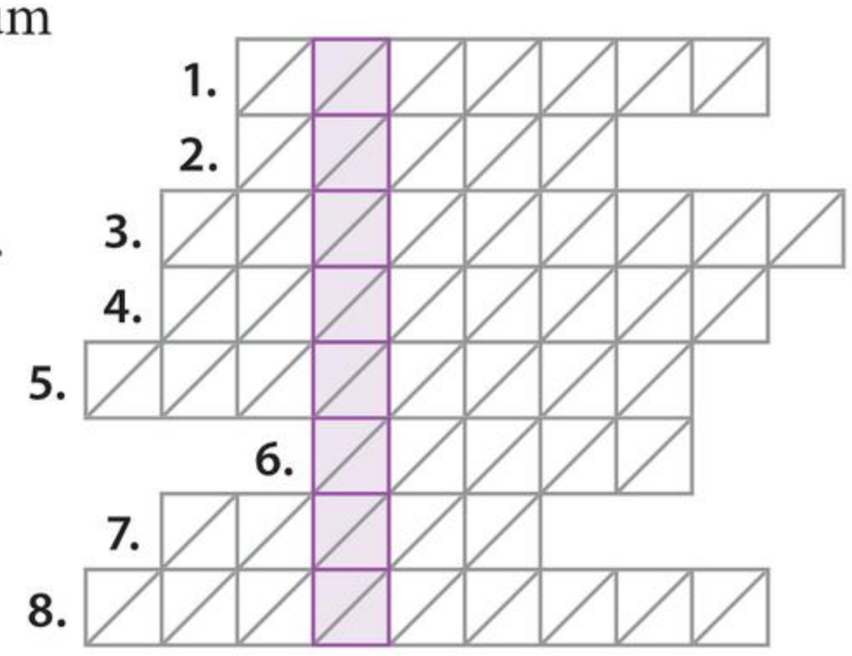
9 Na podstawie danych zawartych w infografice „Konflikty na świecie" wskaż poprawne dokończenie zdania.

- Konflikt, który trwa najdłużej, toczy się w
  A. Kolumbii.
  B. Turcji.
  C. Palestynie.
  D. Kaszmirze.

10 Przygotuj prezentację na temat konfliktu w Ukrainie. Uwzględnij jego przyczyny i przebieg. Przedstaw również, jakie stanowisko zajął wobec tego problemu polski rząd.

11 Rozwiąż krzyżówkę w zeszycie i wyjaśnij znaczenie otrzymanego hasła.

1. Państwo w Europie, na którego terytorium w 2014 r. wybuchł konflikt zbrojny.
2. ... Południowy – państwo w Afryce pogrążone w konfliktach wewnętrznych.
3. Może być np. religijny, narodowowyzwoleńczy, polityczny.
4. Pomaga stronom konfliktu osiągnąć porozumienie.
5. Osoba, która musiała opuścić swój kraj z obawy przed prześladowaniem.
6. ... Trade Center – budynki zniszczone w zamachu w 2001 r.
7. Al-... – jedna z najgroźniejszych międzynarodowych organizacji terrorystycznych.
8. Kraina nad Morzem Śródziemnym zamieszkana przez ludność żydowską i arabską.



12 W grupach zastanówcie się, jak można by zakończyć jeden ze współczesnych konfliktów zbrojnych. PRACA W GRUPACH

- Wybierzcie wspólnie konflikt, który przeanalizujecie.
- Określcie, jakie czynniki są najpoważniejszymi przeszkodami utrudniającymi zakończenie walk.
- Sformułujcie propozycje działań, które mogłyby podjąć państwa niezaangażowane w konflikt lub organizacje międzynarodowe, aby doprowadzić do zakończenia sporu.
- Rozważcie wspólnie, czy jest szansa na zakończenie omawianego konfliktu w ciągu najbliższych miesięcy. Podajcie odpowiednie argumenty.

FAKTY i OPINIE

Integracja czy niezależność?

Przeczytaj fragmenty tekstów i zapoznaj się z poglądami ich autorów. Porównaj zaprezentowane w nich argumenty, odpowiedz na pytania i wypowiedz się na temat tego, czy jest możliwe funkcjonowanie społeczności międzynarodowej bez podziału na państwa narodowe. Jak ta idea może się zmieniać pod wpływem globalizacji, współpracy międzynarodowej, współczesnych światowych problemów i konfliktów?

[...] państwo narodowe stanęło w obliczu konieczności sprostania licznym wyzwaniom, uwarunkowanym procesami globalizacji i skutkami oddziaływania organizacji ponadnarodowych. [...]

W przyszłości może dojść do osłabienia jedynie centralnej władzy państwa narodowego z jednoczesnym umocnieniem się władzy samorządowej. [...]

W warunkach gospodarczej i kulturowej globalizacji narody tracą zdolność zapewnienia sobie wspólnej tożsamości i poczucia społecznej przynależności. Narodowe kultury i tradycje stanowiące dotychczas spoiwo odróżniające państwa narodowe od innych form zorganizowanego życia społecznego zostały osłabione w wyniku rozwoju kultury [...] globalnej. Umacniają się trendy wiodące do integracji współczesnego świata. Z coraz większym zrozumieniem spotykają się potrzeby [...] standaryzacji sposobów współdziałania. Rozwijają się międzynarodowe [...] formy kooperacji, wspomagane rezultatami rewolucji komunikacyjnej oraz informacyjnej. Globalizacja handlu i inwestycji, a także przenikanie różnego rodzaju wartości i wpływów sprzyja konwergencji [pojawianiu się podobieństw]. Upodobniają się warunki życia i wytwory kulturowe społeczeństw żyjących w odległych od siebie regionach. [...] Jest to rezultat umacniania się liberalnej demokracji i gospodarki rynkowej, jako jedynej drogi na obecnym etapie rozwoju społecznego. Nie ma alternatywy dla instytucji liberalnej demokracji i integracji ekonomicznej, określającej globalny i rynkowo zorientowany system kapitalistyczny. Nie ma alternatywy dla globalizacji i nie ma możliwości cofnięcia tego procesu.

Źródło: W. Malendowski, *Suwerenność państw w procesie integracji europejskiej*.

Praca z tekstem

1. Jak autor opisuje globalizację? Czy ocenia ten proces jednoznacznie?
2. Jakie skutki dla współczesnych społeczeństw niesie globalizacja?
3. Jakie zagrożenia pojawiają się przed państwami narodowymi, ich kulturą i tradycją?
4. Jakie tendencje umacniają się i rozwijają we współczesnym świecie?
5. Czy autor tekstu dostrzega różne drogi rozwoju przed społecznością międzynarodową?
6. Dla jakich zjawisk, zdaniem Włodzimierza Malendowskiego, nie ma alternatywy?
7. Jakie czynniki, według Ciebie, mogą mieć wpływ na proces globalizacji?

Większość autorów za początek okresu istnienia narodów nowoczesnych przyjmuje zmierzch XVIII stulecia. Urs Altermatt podkreśla, że „od czasów rewolucji francuskiej trwa tryumfalny pochód – z zachodu na wschód – zasady państwa narodowego. [...] Współcześnie istnienie narodów jest uważane za sprawę pewną i oczywistą. [...] W rezultacie główną zasadą organizowania sfery politycznej w Europie stała się „zasada państwa narodowego: jej pojawienie się w dziejach z pewnością oznaczało początek nowej ery, w której ciągle jeszcze żyjemy". Następowało stopniowe, konsekwentne i w dużej mierze nieodwracalne unarodowienie polityki i państwa. Wielu badaczy podkreśla, że „w XIX i XX wieku nacjonalizm stanowił największą siłę polityczną". [...]

Równoczesny renesans idei narodowej oraz procesy globalizacji i integracji, stanowiące dla niej wyzwanie, przyczyniły się do ożywienia dyskusji na temat przyszłości państw zwanych narodowymi. Przeciwnicy tej formy politycznej organizacji społeczeństw twierdzą, że „...organizacja politycznej przestrzeni według podziałów narodowych w coraz większym stopniu wydaje się niedopasowana do realiów społecznych, ekonomicznych i kulturowych. [...]" Oponenci wskazują na silne przywiązanie społeczeństw do narodowego charakteru państw oraz na ich niesłabnącą funkcjonalność. Dostrzegają niebezpieczeństwa wiążące się zarówno z planami zastępowania państw przez większe organizacje polityczne, jak i podziału istniejących państw. Tony Judt podkreśla, iż państwo narodowe „...to najnowocześniejsza struktura polityczna. [...] Państwo to jest szczególnie dobrze przystosowane do współczesnych potrzeb obywatelskiej odpowiedzialności oraz aktywnego i skutecznego udziału w życiu politycznym". Erozja [zniszczenie] narodowego charakteru państw lub ich zastąpienie ponadnarodową strukturą polityczną spowodowałyby najprawdopodobniej jedną z dwóch skrajnych reakcji: zanik nacjonalizmu lub jego eksplozję.

Źródło: K. Jajecznik, *Narody w Europie – między bytem a ideą*.

Praca z tekstem

1. Dlaczego idee państwa narodowego pojawiły się w XVIII w.? Do jakich wydarzeń, oprócz rewolucji francuskiej, doszło w tym stuleciu? Skorzystaj z dostępnych źródeł.
2. Jakie argumenty przeciwników i zwolenników państw narodowych przytoczono w tekście? Które z nich bardziej do Ciebie przemawiają?
3. Z jakiego powodu, Twoim zdaniem, społeczeństwa są tak przywiązane do narodowego charakteru państw?
4. Jakie zagrożenia są związane z zastępowaniem państw przez większe organizacje polityczne oraz podziałem państw już istniejących?
5. Czy zgadzasz się z Tonym Judtem, którego słowa zostały przytoczone w tekście?
6. Jakie mogą być przyczyny krytyki wspólnoty i głoszenia idei nacjonalistycznych w poszczególnych krajach Unii Europejskiej?

PODSUMOWANIE

1. Współpraca międzynarodowa

- **Polityką zagraniczną** nazywa się działania prowadzone przez państwo na arenie międzynarodowej, zmierzające do realizacji określonych zadań i uzyskania korzyści poprzez współpracę z innymi krajami lub wywieranie na nie nacisku.
- **Ambasador** reprezentuje państwo za granicą. Do jego zadań należy utrzymywanie kontaktów z władzami danego kraju, dbanie o interesy własnej ojczyzny i kształtowanie jej pozytywnego wizerunku.
- **Konsul** pomaga rodakom przebywającym w danym kraju. Do jego zadań należy umożliwianie głosowania w wyborach obywatelom polskim przebywającym za granicą i udzielanie rodakom pomocy prawnej.
- **Organizacją międzynarodową** określamy zrzeszenie co najmniej trzech państw lub organizacji z różnych krajów, powołane do realizacji wspólnych zadań o charakterze międzynarodowym.
- **Organizacja Narodów Zjednoczonych** zrzesza zdecydowaną większość państw świata. Do celów ONZ należy utrzymanie pokoju na świecie, rozwijanie przyjaznych relacji między krajami, rozwiązywanie problemów społecznych i gospodarczych oraz ochrona praw człowieka.
- **Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego (NATO)** jest sojuszem polityczno-wojskowym. Należą do niej USA, Kanada i większość państw europejskich. Polska przystąpiła do NATO w 1999 r.

2. Unia Europejska

- **Unia Europejska** to organizacja międzynarodowa, której celami są m.in. integracja państw członkowskich i wspieranie ich rozwoju. Polska jest członkiem UE od 2004 r.
- **Organy Unii Europejskiej:** Parlament Europejski, Rada Unii Europejskiej, Rada Europejska, Komisja Europejska, Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej.

3. Polska w Unii Europejskiej

- **Korzyści dla Polski i Polaków wynikające z członkostwa w UE:**
  - Polacy stali się obywatelami UE i otrzymali dodatkowe uprawnienia,
  - wzrosło znaczenie Polski w Europie i na świecie,
  - Polska ma dostęp do europejskiego rynku wewnętrznego (wolny przepływ towarów, osób, usług, kapitału),
  - nasz kraj ma możliwość uzyskania dotacji z funduszy unijnych.

- **Strefa Schengen** to obszar w Europie, w którego obrębie można swobodnie przekraczać granice między poszczególnymi krajami. Strefa obejmuje większość państw Unii Europejskiej, w tym Polskę.

4. Problemy współczesnego świata

- **Globalizacja** – proces polegający na zacieśnianiu relacji społecznych, kulturalnych, politycznych i handlowych między państwami oraz szybkim upowszechnianiu się różnych zjawisk w skali ogólnoświatowej. Zjawisko to przejawia się głównie: szybkim przepływem technologii, wiedzy i umiejętności, łatwością przemieszczania się, szybkim rozprzestrzenianiem się informacji, idei oraz wzorców kulturowych, rozwojem światowego rynku towarów.
- **Pomoc rozwojowa** – finansowanie i realizacja przedsięwzięć, które mają podnieść poziom życia mieszkańców Południa. Środki te mogą zostać przeznaczone np. na dofinansowanie rozwoju przedsiębiorstw, budowę szkół, dróg i wodociągów, prowadzenie kursów zawodowych czy stypendia.
- **Pomocą humanitarną** nazywamy akcje na rzecz ludności cierpiącej na skutek klęsk żywiołowych lub konfliktów zbrojnych. Polega ona m.in. na dostarczaniu żywności i środków medycznych.
- **Ocieplenie klimatu** objawia się szybkim wzrostem temperatury na całym globie. Do skutków tego procesu należy masowe wymieranie różnych gatunków roślin i zwierząt oraz topnienie lodowców i podnoszenie się poziomu mórz.
- **Zagrożenia i wyzwania XXI wieku** to m.in.: choroby cywilizacyjne, brak pożywienia, brak dostępu do edukacji i opieki zdrowotnej, zagrożenia militarne, cyberzagrożenia, starzenie się społeczeństw, kryzys wodny, epidemie, ubóstwo, klęski żywiołowe.

5. Konflikty zbrojne na świecie

- **Konflikty zbrojne** dzielimy na **konflikty międzypaństwowe** oraz **wewnętrzne**: konflikty polityczne, konflikty etniczne i konflikty religijne.
- **Ludobójstwo** to masowa zbrodnia, której celem jest całkowite zlikwidowanie danej grupy ludności (np. etnicznej, religijnej).
- **Terroryzm** – ataki wymierzone przeciwko ludności cywilnej lub instytucjom państwa, mające wymusić na rządzących określone decyzje przez stosowanie przemocy psychicznej i fizycznej.
- **Rodzaje terroryzmu**: religijny, narodowowyzwoleńczy, polityczny, kryminalny.

TEST

WYPEŁNIJ W ZESZYCIE

1 Wyjaśnij, co oznacza termin „polityka zagraniczna".

2 Wymień zadania realizowane przez ambasadorów i konsulów.

3 Przyporządkuj do nazw organizacji odpowiednie opisy.

A. NATO
B. Rada Europy
C. ONZ

1. Podstawą tego sojuszu polityczno-wojskowego stał się traktat podpisany w kwietniu 1949 r. przez dwanaście państw.
2. Powstała w 1945 r. Do jej głównych celów należy utrzymanie pokoju i bezpieczeństwa na świecie.
3. Wyjątkowa w skali światowej wspólnota państw, funkcjonująca na zasadach przypominających państwo.
4. Jej celami są m.in. umacnianie demokracji i ochrona praw człowieka. Zrzesza niemal wszystkie państwa europejskie.

4 Określ, jakie szczególne uprawnienie przysługuje stałym członkom Rady Bezpieczeństwa ONZ.

5 Wyjaśnij, czym są misje pokojowe ONZ i jakie zadania realizują.

6 Odpowiedz, co jest głównym celem NATO. Wymień państwa sąsiadujące z Polską, które również należą do tej organizacji.

7 Wskaż zdania prawdziwe.

A. Unię Europejską utworzono na mocy traktatu z Maastricht.
B. W skład Rady Unii Europejskiej wchodzą przywódcy państw członkowskich.
C. Posłowie Parlamentu Europejskiego są wybierani przez obywateli państw należących do UE.
D. Jednym z głównych organów Unii Europejskiej jest Rada Północnoatlantycka.
E. Polska przystąpiła do UE w 2005 r.
F. Ostatnie rozszerzenie Unii Europejskiej nastąpiło w 2013 r.

8 Wyjaśnij, co oznacza swoboda przepływu osób na europejskim rynku wewnętrznym.

9 Podaj po jednym przykładzie inwestycji, które dofinansowuje:

- Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego,
- Europejski Fundusz Społeczny,
- Fundusz Spójności.

10 Omów różnice między państwami Północy i Południa.

11 Wytłumacz, czym są korporacje międzynarodowe, i podaj ich przykłady.

12 Wymień trzy konflikty zbrojne, które toczą się na świecie. Wyjaśnij, jakie były przyczyny ich wybuchu.

PROJEKTY EDUKACYJNE

DZIAŁAJ!

1 Uczucia i emocje się liczą! – ankieta

Przeprowadźcie w Waszym najbliższym otoczeniu ankietę dotyczącą uczuć, jakie towarzyszą ludziom podczas konfliktu.

- Przedyskutujcie problem konfliktów w Waszym środowisku i ustalcie, jakie pytania powinny znaleźć się w formularzu. Pamiętajcie, że nie może być ich zbyt dużo. Uwzględnijcie też informacje o wieku i płci ankietowanych.
- Podzielcie się na grupy i przeprowadźcie badania w wybranych grupach osób.
- Zaprezentujcie wyniki ankiet w formie wykresów.
  – Na pierwszym z nich uwzględnijcie zależność między odczuwanymi emocjami a wiekiem respondentów.
  – Na drugim natomiast przedstawcie zależność między rodzajami uczuć towarzyszących ludziom w czasie konfliktu a ich płcią.
- Zanalizujcie przygotowane wykresy i wyciągnijcie wnioski. Zaprezentujcie wyniki podczas lekcji.
- Zgromadzone wiadomości posłużą Wam do poprowadzenia warsztatów dla młodszych uczniów, dotyczących radzenia sobie z emocjami i unikania konfliktów.

2 Przeciw łamaniu praw człowieka – akcja społeczna

Weźcie udział w akcji organizacji pozarządowej zajmującej się ochroną praw człowieka, która działa w Waszej okolicy.

- Przeprowadźcie w klasie dyskusję na temat przypadków łamania praw człowieka, o których dowiedzieliście się z internetu, telewizji i prasy. Zastanówcie się, któremu z omówionych zjawisk możecie przeciwdziałać.
- Zorientujcie się, jakie organizacje zajmują się tego typu sprawami w Waszym otoczeniu.
- Zapoznajcie się ze sposobami działań wybranej organizacji i zastanówcie się, w jaki sposób moglibyście się włączyć w te inicjatywy. Mogą to być: warsztaty, piknik, festyn, akcja plakatowania i rozdawania ulotek, zbiórka podpisów pod petycją.
- Skontaktujcie się z wybraną organizacją i poproście o wytyczne oraz materiały, które będą pomocne w przeprowadzeniu działań w Waszym środowisku.
- Podzielcie się na grupy, rozplanujcie poszczególne zadania i zrealizujcie wybraną inicjatywę.
- Sporządźcie podsumowanie akcji w formie materiałów zamieszczonych w sieci, plakatów, reportażu w gazetce szkolnej albo spotkania, na które zaprosicie przedstawicieli organizacji, której działania wspieraliście.

PROJEKTY EDUKACYJNE

3 Poradnik młodego obywatela – spotkania i warsztaty

Opracujcie *Poradnik młodego obywatela*. Umieśćcie w nim wskazówki, jak bezpiecznie korzystać z sieci, a w szczególności z mediów społecznościowych, oraz jak unikać zagrożeń związanych z przestępczością. Uwzględnijcie także zasady zachowania się w różnych sytuacjach z codziennego życia.

- Na podstawie opracowanego poradnika przygotujcie ciekawe prezentacje. Możecie je uzupełnić nagranymi przez Was wywiadami i krótkimi filmami.
- Przeprowadźcie w Waszej szkole i w sieci akcję informacyjną promującą Waszą inicjatywę.
- Zorganizujcie spotkania i warsztaty z uczniami młodszych klas. Zaprezentujcie im Wasz poradnik i omówcie z nimi opracowane przez Was zagadnienia.

4 Problemy w mojej małej ojczyźnie – plan działań zaradczych

Przygotujcie strategię działań, które pomogłyby rozwiązać określony problem Waszej społeczności lokalnej. Może to być np. zjawisko bezdomności, bezrobocia, przestępczości czy emigracji mieszkańców.

- Zbierzcie informacje na temat tego, jakie negatywne zjawiska występują w Waszej gminie lub w Waszym mieście.
- Uzgodnijcie, która z wymienionych spraw jest największym problemem w Waszej społeczności lokalnej.
- Podajcie przykłady działań, które mogą podjąć władze lokalne, aby ograniczyć skalę wskazanego przez Was zjawiska.
- Skontaktujcie się z wybranymi organami samorządu lub organizacjami i przekażcie im wypracowane przez Was rozwiązania.

5 Siła regionów – kampania promocyjna

Wymyślcie koncepcję akcji promującej Wasz region za granicą.

- Zgromadźcie przykłady tradycji lub zwyczajów, które wyróżniają Waszą społeczność regionalną na tle innych społeczności żyjących w Polsce. Zastanówcie się, jakie elementy dziedzictwa mogą być unikatowe, atrakcyjne nie tylko w skali kraju.
- Zaprezentujcie ciekawe współczesne wydarzenia i inicjatywy społeczne, kulturalne, sportowe.
- Zaplanujcie formy Waszego przekazu z podziałem na media, które wykorzystacie.
- Zaprojektujcie również logo Waszej akcji oraz gadżety jej towarzyszące.

6 Świętowanie z pokolenia na pokolenie – reportaż

Przygotujcie reportaż na temat tego, jak w przeszłości obchodzono święta narodowe i religijne. Może mieć on formę cyklu fotografii z tekstem lub nagranych wywiadów.

- Poproście starsze osoby z Waszych rodzin, żeby zgromadziły swoje zdjęcia, dokumenty, odznaczenia oraz inne pamiątki, które przybliżą atmosferę dawnego świętowania.
- Na spotkania przychodźcie po omówieniu warunków tych rozmów. Przygotujcie pytania, które chcecie zadać.
- Na podstawie zgromadzonych materiałów opracujcie ostateczną formę reportaży.
- Zaproponujcie, jak można spopularyzować te tradycje wśród młodych ludzi.

7 Nasi sąsiedzi – akcja promująca kulturę mniejszości narodowych i etnicznych

Przygotujcie koncepcję kampanii informacyjnej popularyzującej dorobek wybranych mniejszości narodowych lub etnicznych mieszkających w Waszym regionie albo w innej części Polski.

- Podzielcie się na kilkuosobowe grupy. Zadaniem każdego zespołu jest przygotowanie prezentacji multimedialnej, portfolio, reportażu albo broszury na temat jednej mniejszości narodowej lub etnicznej.
- Jeżeli to możliwe, spotkajcie się z przedstawicielami wybranej grupy i przeprowadźcie z nimi wywiad.
- Na podstawie zgromadzonych informacji przedstawcie historię, religię, zwyczaje oraz tradycje danej społeczności.
- Uwzględnijcie też aktualnie organizowane przez nią imprezy, działalność różnego typu organizacji.
- Pamiętajcie również o przybliżeniu najważniejszych problemów, z którymi borykają się jej przedstawiciele w naszym kraju.
- Na podstawie zgromadzonej dokumentacji opracujcie projekt kampanii ukazującej różnorodność kulturową naszych sąsiadów.

8 Zakładamy stowarzyszenie – idea i plan działań

Wyobraźcie sobie, że jesteście założycielami stowarzyszenia.

- Ustalcie nazwę Waszej organizacji i określcie wspólnie jej cele.
- Wymieńcie działania, które planujecie zrealizować w najbliższym roku.
- Przygotujcie w ciekawej formie prezentację dotyczącą Waszych inicjatyw i na spotkaniach przedstawcie pomysł uczniom z Waszej szkoły.
- Następnie zorganizujcie ankietę, dzięki której przekonacie się, czy ten projekt zyskał poparcie oraz jakie są jego słabe strony.

PROJEKTY EDUKACYJNE

DZIAŁAJ!

9 Działaj dla innych – akcja wolontariacka

Przygotujcie koncepcję i harmonogram akcji wolontariackiej na rzecz ludzi znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej, np. dla rodzin, osób chorych i starszych, pensjonariuszy domów dziecka, domów pomocy społecznej czy hospicjów.

- W pierwszej kolejności wskażcie, której grupie osób w Waszym otoczeniu chcecie pomóc. Zorientujcie się, jakie są jej potrzeby i problemy oraz jaka pomoc byłaby jej najbardziej przydatna. Następnie ustalcie, co Wy konkretnie możecie zrobić dla wybranej osoby lub grupy.
- Poszukajcie wsparcia z różnych źródeł. W jaki sposób możecie zachęcić osoby dorosłe, aby razem z Wami zorganizowały akcję wolontariacką?
- Podzielcie się na grupy, które będą wykonywać poszczególne zadania.
- Po zakończeniu akcji podsumujcie wyniki Waszych działań oraz sporządźcie zestawienie korzyści, które dzięki Wam odnieśli inni i które w zamian sami zyskaliście.

10 Dzień Europejski – program obchodów

Zorganizujcie w Waszej szkole obchody Dnia Europejskiego. W trakcie uroczystości przedstawcie różnorodność kulturową Starego Kontynentu, najważniejsze wydarzenia z historii integracji europejskiej oraz sylwetki osób, które odegrały ważną rolę w tym procesie.

- Zaplanujcie poszczególne punkty programu. Mogą to być: spektakl, koncert, parada, festyn czy happening.
- Zastanówcie się, czy chcielibyście zaprosić na obchody gości, np. znane osoby, powiązane ze względu na swoją działalność z tematyką europejską.
- Przygotujcie wystawę, która będzie towarzyszyła obchodom.
- Pomyślcie również o oprawie muzycznej.
- Plan wydarzeń na żywo uzupełnijcie o materiały dostępne w sieci, np. wywiady czy prezentacje.
- Nie zapomnijcie o dokumentacji fotograficznej z obchodów święta.



Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej

Preambuła 234

Rozdział I. *Rzeczpospolita* 234

Rozdział II. *Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela* 237

Rozdział III. *Źródła prawa* 245

Rozdział IV. *Sejm i Senat* 247

Rozdział V. *Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej* 252

Rozdział VI. *Rada Ministrów i administracja rządowa* 256

Rozdział VII. *Samorząd terytorialny* 258

Rozdział VIII. *Sądy i Trybunały* 260

Rozdział IX. *Organy kontroli państwowej i ochrony prawa* 264

Rozdział X. *Finanse publiczne* 266

Rozdział XI. *Stany nadzwyczajne* 268

Rozdział XII. *Zmiana Konstytucji* 269

Rozdział XIII. *Przepisy przejściowe i końcowe* 270

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej

z dnia 2 kwietnia 1997 r.

W trosce o byt i przyszłość naszej Ojczyzny, odzyskawszy w 1989 roku możliwość suwerennego i demokratycznego stanowienia o Jej losie, my, Naród Polski – wszyscy obywatele Rzeczypospolitej, zarówno wierzący w Boga będącego źródłem prawdy, sprawiedliwości, dobra i piękna, jak i nie podzielający tej wiary, a te uniwersalne wartości wywodzący z innych źródeł, równi w prawach i w powinnościach wobec dobra wspólnego – Polski, wdzięczni naszym przodkom za ich pracę, za walkę o niepodległość okupioną ogromnymi ofiarami, za kulturę zakorzenioną w chrześcijańskim dziedzictwie Narodu i ogólnoludzkich wartościach, nawiązując do najlepszych tradycji Pierwszej i Drugiej Rzeczypospolitej, zobowiązani, by przekazać przyszłym pokoleniom wszystko, co cenne z ponadtysiącletniego dorobku, złączeni więzami wspólnoty z naszymi rodakami rozsianymi po świecie, świadomi potrzeby współpracy ze wszystkimi krajami dla dobra Rodziny Ludzkiej, pomni gorzkich doświadczeń z czasów, gdy podstawowe wolności i prawa człowieka były w naszej Ojczyźnie łamane, pragnąc na zawsze zagwarantować prawa obywatelskie, a działaniu instytucji publicznych zapewnić rzetelność i sprawność, w poczuciu odpowiedzialności przed Bogiem lub przed własnym sumieniem, ustanawiamy Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej jako prawa podstawowe dla państwa oparte na poszanowaniu wolności i sprawiedliwości, współdziałaniu władz, dialogu społecznym oraz na zasadzie pomocniczości umacniającej uprawnienia obywateli i ich wspólnot. Wszystkich, którzy dla dobra Trzeciej Rzeczypospolitej tę Konstytucję będą stosowali, wzywamy, aby czynili to, dbając o zachowanie przyrodzonej godności człowieka, jego prawa do wolności i obowiązku solidarności z innymi, a poszanowanie tych zasad mieli za niewzruszoną podstawę Rzeczypospolitej Polskiej.

Rozdział I
RZECZPOSPOLITA

Art. 1

Rzeczpospolita Polska jest dobrem wspólnym wszystkich obywateli.

Art. 2

Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym, urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej.

Art. 3

Rzeczpospolita Polska jest państwem jednolitym.

Art. 4

1. Władza zwierzchnia w Rzeczypospolitej Polskiej należy do Narodu.
2. Naród sprawuje władzę przez swoich przedstawicieli lub bezpośrednio.

Art. 5

Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

Art. 6

1. Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.
2. Rzeczpospolita Polska udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym.

Art. 7

Organy władzy publicznej działają na podstawie i w granicach prawa.

Art. 8

1. Konstytucja jest najwyższym prawem Rzeczypospolitej Polskiej.
2. Przepisy Konstytucji stosuje się bezpośrednio, chyba że Konstytucja stanowi inaczej.

Art. 9

Rzeczpospolita Polska przestrzega wiążącego ją prawa międzynarodowego.

Art. 10

1. Ustrój Rzeczypospolitej Polskiej opiera się na podziale i równowadze władzy ustawodawczej, władzy wykonawczej i władzy sądowniczej.
2. Władzę ustawodawczą sprawują Sejm i Senat, władzę wykonawczą Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej i Rada Ministrów, a władzę sądowniczą sądy i trybunały.

Art. 11

1. Rzeczpospolita Polska zapewnia wolność tworzenia i działania partii politycznych. Partie polityczne zrzeszają na zasadach dobrowolności i równości obywateli polskich w celu wpływania metodami demokratycznymi na kształtowanie polityki państwa.
2. Finansowanie partii politycznych jest jawne.

Art. 12

Rzeczpospolita Polska zapewnia wolność tworzenia i działania związków zawodowych, organizacji społeczno-zawodowych rolników, stowarzyszeń, ruchów obywatelskich, innych dobrowolnych zrzeszeń oraz fundacji.

Art. 13

Zakazane jest istnienie partii politycznych i innych organizacji odwołujących się w swoich programach do totalitarnych metod i praktyk działania nazizmu, faszyzmu i komunizmu, a także tych, których program lub działalność zakłada lub dopuszcza nienawiść rasową i narodowościową, stosowanie przemocy w celu zdobycia władzy lub wpływu na politykę państwa albo przewiduje utajnienie struktur lub członkostwa.

Art. 14

Rzeczpospolita Polska zapewnia wolność prasy i innych środków społecznego przekazu.

Art. 15

1. Ustrój terytorialny Rzeczypospolitej Polskiej zapewnia decentralizację władzy publicznej.
2. Zasadniczy podział terytorialny państwa uwzględniający więzi społeczne, gospodarcze lub kulturowe i zapewniający jednostkom terytorialnym zdolność wykonywania zadań publicznych określa ustawa.

Art. 16

1. Ogół mieszkańców jednostek zasadniczego podziału terytorialnego stanowi z mocy prawa wspólnotę samorządową.
2. Samorząd terytorialny uczestniczy w sprawowaniu władzy publicznej. Przysługującą mu w ramach ustaw istotną część zadań publicznych samorząd wykonuje w imieniu własnym i na własną odpowiedzialność.

Art. 17

1. W drodze ustawy można tworzyć samorządy zawodowe, reprezentujące osoby wykonujące zawody zaufania publicznego i sprawujące pieczę nad należytym wykonywaniem tych zawodów w granicach interesu publicznego i dla jego ochrony.
2. W drodze ustawy można tworzyć również inne rodzaje samorządu. Samorządy te nie mogą naruszać wolności wykonywania zawodu ani ograniczać wolności podejmowania działalności gospodarczej.

Art. 18

Małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej.

Art. 19

Rzeczpospolita Polska specjalną opieką otacza weteranów walk o niepodległość, zwłaszcza inwalidów wojennych.

Art. 20

Społeczna gospodarka rynkowa oparta na wolności działalności gospodarczej, własności prywatnej oraz solidarności, dialogu i współpracy partnerów społecznych stanowi podstawę ustroju gospodarczego Rzeczypospolitej Polskiej.

Art. 21

1. Rzeczpospolita Polska chroni własność i prawo dziedziczenia.
2. Wywłaszczenie jest dopuszczalne jedynie wówczas, gdy jest dokonywane na cele publiczne i za słusznym odszkodowaniem.

Art. 22

Ograniczenie wolności działalności gospodarczej jest dopuszczalne tylko w drodze ustawy i tylko ze względu na ważny interes publiczny.

Art. 23

Podstawą ustroju rolnego państwa jest gospodarstwo rodzinne. Zasada ta nie narusza postanowień art. 21 i art. 22.

Art. 24

Praca znajduje się pod ochroną Rzeczypospolitej Polskiej. Państwo sprawuje nadzór nad warunkami wykonywania pracy.

Art. 25

1. Kościoły i inne związki wyznaniowe są równouprawnione.
2. Władze publiczne w Rzeczypospolitej Polskiej zachowują bezstronność w sprawach przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych, zapewniając swobodę ich wyrażania w życiu publicznym.
3. Stosunki między państwem a kościołami i innymi związkami wyznaniowymi są kształtowane na zasadach poszanowania ich autonomii oraz wzajemnej niezależności każdego w swoim zakresie, jak również współdziałania dla dobra człowieka i dobra wspólnego.
4. Stosunki między Rzecząpospolitą Polską a Kościołem Katolickim określają umowa międzynarodowa zawarta ze Stolicą Apostolską i ustawy.
5. Stosunki między Rzecząpospolitą Polską a innymi kościołami oraz związkami wyznaniowymi określają ustawy uchwalone na podstawie umów zawartych przez Radę Ministrów z ich właściwymi przedstawicielami.

Art. 26

1. Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej służą ochronie niepodległości państwa i niepodzielności jego terytorium oraz zapewnieniu bezpieczeństwa i nienaruszalności jego granic.
2. Siły Zbrojne zachowują neutralność w sprawach politycznych oraz podlegają cywilnej i demokratycznej kontroli.

Art. 27

W Rzeczypospolitej Polskiej językiem urzędowym jest język polski. Przepis ten nie narusza praw mniejszości narodowych wynikających z ratyfikowanych umów międzynarodowych.

Art. 28

1. Godłem Rzeczypospolitej Polskiej jest wizerunek orła białego w koronie w czerwonym polu.
2. Barwami Rzeczypospolitej Polskiej są kolory biały i czerwony.
3. Hymnem Rzeczypospolitej Polskiej jest Mazurek Dąbrowskiego.
4. Godło, barwy i hymn Rzeczypospolitej Polskiej podlegają ochronie prawnej.
5. Szczegóły dotyczące godła, barw i hymnu określa ustawa.

Art. 29

Stolicą Rzeczypospolitej Polskiej jest Warszawa.

Rozdział II
WOLNOŚCI, PRAWA I OBOWIĄZKI CZŁOWIEKA I OBYWATELA

ZASADY OGÓLNE

Art. 30

Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych.

Art. 31

1. Wolność człowieka podlega ochronie prawnej.
2. Każdy jest obowiązany szanować wolności i prawa innych. Nikogo nie wolno zmuszać do czynienia tego, czego prawo mu nie nakazuje.
3. Ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw.

Art. 32

1. Wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne.
2. Nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiejkolwiek przyczyny.

Art. 33

1. Kobieta i mężczyzna w Rzeczypospolitej Polskiej mają równe prawa w życiu rodzinnym, politycznym, społecznym i gospodarczym.
2. Kobieta i mężczyzna mają w szczególności równe prawo do kształcenia, zatrudnienia i awansów, do jednakowego wynagradzania za pracę jednakowej wartości, do zabezpieczenia społecznego oraz do zajmowania stanowisk, pełnienia funkcji oraz uzyskiwania godności publicznych i odznaczeń.

Art. 34

1. Obywatelstwo polskie nabywa się przez urodzenie z rodziców będących obywatelami polskimi. Inne przypadki nabycia obywatelstwa polskiego określa ustawa.
2. Obywatel polski nie może utracić obywatelstwa polskiego, chyba że sam się go zrzeknie.

Art. 35

1. Rzeczpospolita Polska zapewnia obywatelom polskim należącym do mniejszości narodowych i etnicznych wolność zachowania i rozwoju własnego języka, zachowania obyczajów i tradycji oraz rozwoju własnej kultury.
2. Mniejszości narodowe i etniczne mają prawo do tworzenia własnych instytucji edukacyjnych, kulturalnych i instytucji służących ochronie tożsamości religijnej oraz do uczestnictwa w rozstrzyganiu spraw dotyczących ich tożsamości kulturowej.

Art. 36

Podczas pobytu za granicą obywatel polski ma prawo do opieki ze strony Rzeczypospolitej Polskiej.

Art. 37

1. Kto znajduje się pod władzą Rzeczypospolitej Polskiej, korzysta z wolności i praw zapewnionych w Konstytucji.
2. Wyjątki od tej zasady, odnoszące się do cudzoziemców, określa ustawa.

WOLNOŚCI I PRAWA OSOBISTE

Art. 38

Rzeczpospolita Polska zapewnia każdemu człowiekowi prawną ochronę życia.

Art. 39

Nikt nie może być poddany eksperymentom naukowym, w tym medycznym, bez dobrowolnie wyrażonej zgody.

Art. 40

Nikt nie może być poddany torturom ani okrutnemu, nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu i karaniu. Zakazuje się stosowania kar cielesnych.

Art. 41

1. Każdemu zapewnia się nietykalność osobistą i wolność osobistą. Pozbawienie lub ograniczenie wolności może nastąpić tylko na zasadach i w trybie określonych w ustawie.
2. Każdy pozbawiony wolności nie na podstawie wyroku sądowego ma prawo odwołania się do sądu w celu niezwłocznego ustalenia legalności tego pozbawienia. O pozbawieniu wolności powiadamia się niezwłocznie rodzinę lub osobę wskazaną przez pozbawionego wolności.
3. Każdy zatrzymany powinien być niezwłocznie i w sposób zrozumiały dla niego poinformowany o przyczynach zatrzymania. Powinien on być w ciągu 48 godzin od chwili zatrzymania przekazany do dyspozycji sądu. Zatrzymanego należy zwolnić, jeżeli w ciągu 24 godzin od przekazania do dyspozycji sądu nie zostanie mu doręczone postanowienie sądu o tymczasowym aresztowaniu wraz z przedstawionymi zarzutami.
4. Każdy pozbawiony wolności powinien być traktowany w sposób humanitarny.
5. Każdy bezprawnie pozbawiony wolności ma prawo do odszkodowania.

Art. 42

1. Odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto dopuścił się czynu zabronionego pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia. Zasada ta nie stoi na przeszkodzie ukaraniu za czyn, który w czasie jego popełnienia stanowił przestępstwo w myśl prawa międzynarodowego.
2. Każdy, przeciw komu prowadzone jest postępowanie karne, ma prawo do obrony we wszystkich stadiach postępowania. Może on w szczególności wybrać obrońcę lub na zasadach określonych w ustawie korzystać z obrońcy z urzędu.
3. Każdego uważa się za niewinnego, dopóki jego wina nie zostanie stwierdzona prawomocnym wyrokiem sądu.

Art. 43

Zbrodnie wojenne i zbrodnie przeciwko ludzkości nie podlegają przedawnieniu.

Art. 44

Bieg przedawnienia w stosunku do przestępstw nie ściganych z przyczyn politycznych, popełnionych przez funkcjonariuszy publicznych lub na ich zlecenie ulega zawieszeniu do czasu ustania tych przyczyn.

Art. 45

1. Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd.
2. Wyłączenie jawności rozprawy może nastąpić ze względu na moralność, bezpieczeństwo państwa i porządek publiczny oraz ze względu na ochronę życia prywatnego stron lub inny ważny interes prywatny. Wyrok ogłaszany jest publicznie.

Art. 46

Przepadek rzeczy może nastąpić tylko w przypadkach określonych w ustawie i tylko na podstawie prawomocnego orzeczenia sądu.

Art. 47

Każdy ma prawo do ochrony prawnej życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia oraz do decydowania o swoim życiu osobistym.

Art. 48

1. Rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami. Wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania.
2. Ograniczenie lub pozbawienie praw rodzicielskich może nastąpić tylko w przypadkach określonych w ustawie i tylko na podstawie prawomocnego orzeczenia sądu.

Art. 49

Zapewnia się wolność i ochronę tajemnicy komunikowania się. Ich ograniczenie może nastąpić jedynie w przypadkach określonych w ustawie i w sposób w niej określony.

Art. 50

Zapewnia się nienaruszalność mieszkania. Przeszukanie mieszkania, pomieszczenia lub pojazdu może nastąpić jedynie w przypadkach określonych w ustawie i w sposób w niej określony.

Art. 51

1. Nikt nie może być obowiązany inaczej niż na podstawie ustawy do ujawniania informacji dotyczących jego osoby.
2. Władze publiczne nie mogą pozyskiwać, gromadzić i udostępniać innych informacji o obywatelach niż niezbędne w demokratycznym państwie prawnym.

3. Każdy ma prawo dostępu do dotyczących go urzędowych dokumentów i zbiorów danych. Ograniczenie tego prawa może określić ustawa.
4. Każdy ma prawo do żądania sprostowania oraz usunięcia informacji nieprawdziwych, niepełnych lub zebranych w sposób sprzeczny z ustawą.
5. Zasady i tryb gromadzenia oraz udostępniania informacji określa ustawa.

Art. 52

1. Każdemu zapewnia się wolność poruszania się po terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz wyboru miejsca zamieszkania i pobytu.
2. Każdy może swobodnie opuścić terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.
3. Wolności, o których mowa w ust. 1 i 2, mogą podlegać ograniczeniom określonym w ustawie.
4. Obywatela polskiego nie można wydalić z kraju ani zakazać mu powrotu do kraju.
5. Osoba, której pochodzenie polskie zostało stwierdzone zgodnie z ustawą, może osiedlić się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej na stałe.

Art. 53

1. Każdemu zapewnia się wolność sumienia i religii.
2. Wolność religii obejmuje wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie. Wolność religii obejmuje także posiadanie świątyń i innych miejsc kultu w zależności od potrzeb ludzi wierzących oraz prawo osób do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują.
3. Rodzice mają prawo do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego i religijnego zgodnie ze swoimi przekonaniami. Przepis art. 48 ust. 1 stosuje się odpowiednio.
4. Religia kościoła lub innego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej może być przedmiotem nauczania w szkole, przy czym nie może być naruszona wolność sumienia i religii innych osób.
5. Wolność uzewnętrzniania religii może być ograniczona jedynie w drodze ustawy i tylko wtedy, gdy jest to konieczne do ochrony bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, zdrowia, moralności lub wolności i praw innych osób.
6. Nikt nie może być zmuszany do uczestniczenia ani do nieuczestniczenia w praktykach religijnych.
7. Nikt nie może być obowiązany przez organy władzy publicznej do ujawnienia swojego światopoglądu, przekonań religijnych lub wyznania.

Art. 54

1. Każdemu zapewnia się wolność wyrażania swoich poglądów oraz pozyskiwania i rozpowszechniania informacji.
2. Cenzura prewencyjna środków społecznego przekazu oraz koncesjonowanie prasy są zakazane. Ustawa może wprowadzić obowiązek uprzedniego uzyskania koncesji na prowadzenie stacji radiowej lub telewizyjnej.

Art. 55

1. Ekstradycja obywatela polskiego jest zakazana, z wyjątkiem przypadków określonych w ust. 2 i 3.
2. Ekstradycja obywatela polskiego może być dokonana na wniosek innego państwa lub sądowego organu międzynarodowego, jeżeli możliwość taka wynika z ratyfikowanej przez Rzeczpospolitą Polską umowy międzynarodowej lub ustawy wykonującej akt prawa stanowionego przez organizację międzynarodową, której Rzeczpospolita Polska jest członkiem, pod warunkiem że czyn objęty wnioskiem o ekstradycję:
1) został popełniony poza terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, oraz
2) stanowił przestępstwo według prawa Rzeczypospolitej Polskiej lub stanowiłby przestępstwo według prawa Rzeczypospolitej Polskiej w razie popełnienia na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, zarówno w czasie jego popełnienia, jak i w chwili złożenia wniosku.

3. Nie wymaga spełnienia warunków określonych w ust. 2 pkt 1 i 2 ekstradycja mająca nastąpić na wniosek sądowego organu międzynarodowego powołanego na podstawie ratyfikowanej przez Rzeczpospolitą Polską umowy międzynarodowej, w związku z objętą jurysdykcją tego organu zbrodnią ludobójstwa, zbrodnią przeciwko ludzkości, zbrodnią wojenną lub zbrodnią agresji.
4. Ekstradycja jest zakazana, jeżeli dotyczy osoby podejrzanej o popełnienie bez użycia przemocy przestępstwa z przyczyn politycznych lub jej dokonanie będzie naruszać wolności i prawa człowieka i obywatela.
5. W sprawie dopuszczalności ekstradycji orzeka sąd.

Art. 56

1. Cudzoziemcy mogą korzystać z prawa azylu w Rzeczypospolitej Polskiej na zasadach określonych w ustawie.
2. Cudzoziemcowi, który w Rzeczypospolitej Polskiej poszukuje ochrony przed prześladowaniem, może być przyznany status uchodźcy zgodnie z wiążącymi Rzeczpospolitą Polską umowami międzynarodowymi.

WOLNOŚCI I PRAWA POLITYCZNE

Art. 57

Każdemu zapewnia się wolność organizowania pokojowych zgromadzeń i uczestniczenia w nich. Ograniczenie tej wolności może określać ustawa.

Art. 58

1. Każdemu zapewnia się wolność zrzeszania się.
2. Zakazane są zrzeszenia, których cel lub działalność są sprzeczne z Konstytucją lub ustawą. O odmowie rejestracji lub zakazie działania takiego zrzeszenia orzeka sąd.
3. Ustawa określa rodzaje zrzeszeń podlegających sądowej rejestracji, tryb tej rejestracji oraz formy nadzoru nad tymi zrzeszeniami.

Art. 59

1. Zapewnia się wolność zrzeszania się w związkach zawodowych, organizacjach społeczno-zawodowych rolników oraz w organizacjach pracodawców.
2. Związki zawodowe oraz pracodawcy i ich organizacje mają prawo do rokowań, w szczególności w celu rozwiązywania sporów zbiorowych, oraz do zawierania układów zbiorowych pracy i innych porozumień.
3. Związkom zawodowym przysługuje prawo do organizowania strajków pracowniczych i innych form protestu w granicach określonych w ustawie. Ze względu na dobro publiczne ustawa może ograniczyć prowadzenie strajku lub zakazać go w odniesieniu do określonych kategorii pracowników lub w określonych dziedzinach.
4. Zakres wolności zrzeszania się w związkach zawodowych i organizacjach pracodawców oraz innych wolności związkowych może podlegać tylko takim ograniczeniom ustawowym, jakie są dopuszczalne przez wiążące Rzeczpospolitą Polską umowy międzynarodowe.

Art. 60

Obywatele polscy korzystający z pełni praw publicznych mają prawo dostępu do służby publicznej na jednakowych zasadach.

Art. 61

1. Obywatel ma prawo do uzyskiwania informacji o działalności organów władzy publicznej oraz osób pełniących funkcje publiczne. Prawo to obejmuje również uzyskiwanie informacji o działalności organów samorządu gospodarczego i zawodowego, a także innych osób oraz jednostek organizacyjnych w zakresie, w jakim wykonują one zadania władzy publicznej i gospodarują mieniem komunalnym lub majątkiem Skarbu Państwa.

2. Prawo do uzyskiwania informacji obejmuje dostęp do dokumentów oraz wstęp na posiedzenia kolegialnych organów władzy publicznej pochodzących z powszechnych wyborów, z możliwością rejestracji dźwięku lub obrazu.
3. Ograniczenie prawa, o którym mowa w ust. 1 i 2, może nastąpić wyłącznie ze względu na określone w ustawach ochronę wolności i praw innych osób i podmiotów gospodarczych oraz ochronę porządku publicznego, bezpieczeństwa lub ważnego interesu gospodarczego państwa.
4. Tryb udzielania informacji, o których mowa w ust. 1 i 2, określają ustawy, a w odniesieniu do Sejmu i Senatu ich regulaminy.

Art. 62

1. Obywatel polski ma prawo udziału w referendum oraz prawo wybierania Prezydenta Rzeczypospolitej, posłów, senatorów i przedstawicieli do organów samorządu terytorialnego, jeżeli najpóźniej w dniu głosowania kończy 18 lat.
2. Prawo udziału w referendum oraz prawo wybierania nie przysługuje osobom, które prawomocnym orzeczeniem sądowym są ubezwłasnowolnione lub pozbawione praw publicznych albo wyborczych.

Art. 63

Każdy ma prawo składać petycje, wnioski i skargi w interesie publicznym, własnym lub innej osoby za jej zgodą do organów władzy publicznej oraz do organizacji i instytucji społecznych w związku z wykonywanymi przez nie zadaniami zleconymi z zakresu administracji publicznej. Tryb rozpatrywania petycji, wniosków i skarg określa ustawa.

WOLNOŚCI I PRAWA EKONOMICZNE, SOCJALNE I KULTURALNE

Art. 64

1. Każdy ma prawo do własności, innych praw majątkowych oraz prawo dziedziczenia.
2. Własność, inne prawa majątkowe oraz prawo dziedziczenia podlegają równej dla wszystkich ochronie prawnej.
3. Własność może być ograniczona tylko w drodze ustawy i tylko w zakresie, w jakim nie narusza ona istoty prawa własności.

Art. 65

1. Każdemu zapewnia się wolność wyboru i wykonywania zawodu oraz wyboru miejsca pracy. Wyjątki określa ustawa.
2. Obowiązek pracy może być nałożony tylko przez ustawę.
3. Stałe zatrudnianie dzieci do lat 16 jest zakazane. Formy i charakter dopuszczalnego zatrudniania określa ustawa.
4. Minimalną wysokość wynagrodzenia za pracę lub sposób ustalania tej wysokości określa ustawa.
5. Władze publiczne prowadzą politykę zmierzającą do pełnego, produktywnego zatrudnienia poprzez realizowanie programów zwalczania bezrobocia, w tym organizowanie i wspieranie poradnictwa i szkolenia zawodowego oraz robót publicznych i prac interwencyjnych.

Art. 66

1. Każdy ma prawo do bezpiecznych i higienicznych warunków pracy. Sposób realizacji tego prawa oraz obowiązki pracodawcy określa ustawa.
2. Pracownik ma prawo do określonych w ustawie dni wolnych od pracy i corocznych płatnych urlopów; maksymalne normy czasu pracy określa ustawa.

Art. 67

1. Obywatel ma prawo do zabezpieczenia społecznego w razie niezdolności do pracy ze względu na chorobę lub inwalidztwo oraz po osiągnięciu wieku emerytalnego. Zakres i formy zabezpieczenia społecznego określa ustawa.
2. Obywatel pozostający bez pracy nie z własnej woli i nie mający innych środków utrzymania ma prawo do zabezpieczenia społecznego, którego zakres i formy określa ustawa.

Art. 68

1. Każdy ma prawo do ochrony zdrowia.
2. Obywatelom, niezależnie od ich sytuacji materialnej, władze publiczne zapewniają równy dostęp do świadczeń opieki zdrowotnej finansowanej ze środków publicznych. Warunki i zakres udzielania świadczeń określa ustawa.
3. Władze publiczne są obowiązane do zapewnienia szczególnej opieki zdrowotnej dzieciom, kobietom ciężarnym, osobom niepełnosprawnym i osobom w podeszłym wieku.
4. Władze publiczne są obowiązane do zwalczania chorób epidemicznych i zapobiegania negatywnym dla zdrowia skutkom degradacji środowiska.
5. Władze publiczne popierają rozwój kultury fizycznej, zwłaszcza wśród dzieci i młodzieży.

Art. 69

Osobom niepełnosprawnym władze publiczne udzielają, zgodnie z ustawą, pomocy w zabezpieczaniu egzystencji, przysposobieniu do pracy oraz komunikacji społecznej.

Art. 70

1. Każdy ma prawo do nauki. Nauka do 18 roku życia jest obowiązkowa. Sposób wykonywania obowiązku szkolnego określa ustawa.
2. Nauka w szkołach publicznych jest bezpłatna. Ustawa może dopuścić świadczenie niektórych usług edukacyjnych przez publiczne szkoły wyższe za odpłatnością.
3. Rodzice mają wolność wyboru dla swoich dzieci szkół innych niż publiczne. Obywatele i instytucje mają prawo zakładania szkół podstawowych, ponadpodstawowych i wyższych oraz zakładów wychowawczych. Warunki zakładania i działalności szkół niepublicznych oraz udziału władz publicznych w ich finansowaniu, a także zasady nadzoru pedagogicznego nad szkołami i zakładami wychowawczymi, określa ustawa.
4. Władze publiczne zapewniają obywatelom powszechny i równy dostęp do wykształcenia. W tym celu tworzą i wspierają systemy indywidualnej pomocy finansowej i organizacyjnej dla uczniów i studentów. Warunki udzielania pomocy określa ustawa.
5. Zapewnia się autonomię szkół wyższych na zasadach określonych w ustawie.

Art. 71

1. Państwo w swojej polityce społecznej i gospodarczej uwzględnia dobro rodziny. Rodziny znajdujące się w trudnej sytuacji materialnej i społecznej, zwłaszcza wielodzietne i niepełne, mają prawo do szczególnej pomocy ze strony władz publicznych.
2. Matka przed i po urodzeniu dziecka ma prawo do szczególnej pomocy władz publicznych, której zakres określa ustawa.

Art. 72

1. Rzeczpospolita Polska zapewnia ochronę praw dziecka. Każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją.
2. Dziecko pozbawione opieki rodzicielskiej ma prawo do opieki i pomocy władz publicznych.
3. W toku ustalania praw dziecka organy władzy publicznej oraz osoby odpowiedzialne za dziecko są obowiązane do wysłuchania i w miarę możliwości uwzględnienia zdania dziecka.
4. Ustawa określa kompetencje i sposób powoływania Rzecznika Praw Dziecka.

Art. 73

Każdemu zapewnia się wolność twórczości artystycznej, badań naukowych oraz ogłaszania ich wyników, wolność nauczania, a także wolność korzystania z dóbr kultury.

Art. 74

1. Władze publiczne prowadzą politykę zapewniającą bezpieczeństwo ekologiczne współczesnemu i przyszłym pokoleniom.
2. Ochrona środowiska jest obowiązkiem władz publicznych.
3. Każdy ma prawo do informacji o stanie i ochronie środowiska.
4. Władze publiczne wspierają działania obywateli na rzecz ochrony i poprawy stanu środowiska.

Art. 75

1. Władze publiczne prowadzą politykę sprzyjającą zaspokojeniu potrzeb mieszkaniowych obywateli, w szczególności przeciwdziałają bezdomności, wspierają rozwój budownictwa socjalnego oraz popierają działania obywateli zmierzające do uzyskania własnego mieszkania.
2. Ochronę praw lokatorów określa ustawa.

Art. 76

Władze publiczne chronią konsumentów, użytkowników i najemców przed działaniami zagrażającymi ich zdrowiu, prywatności i bezpieczeństwu oraz przed nieuczciwymi praktykami rynkowymi. Zakres tej ochrony określa ustawa.

ŚRODKI OCHRONY WOLNOŚCI I PRAW

Art. 77

1. Każdy ma prawo do wynagrodzenia szkody, jaka została mu wyrządzona przez niezgodne z prawem działanie organu władzy publicznej.
2. Ustawa nie może nikomu zamykać drogi sądowej dochodzenia naruszonych wolności lub praw.

Art. 78

Każda ze stron ma prawo do zaskarżenia orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji. Wyjątki od tej zasady oraz tryb zaskarżania określa ustawa.

Art. 79

1. Każdy, czyje konstytucyjne wolności lub prawa zostały naruszone, ma prawo, na zasadach określonych w ustawie, wnieść skargę do Trybunału Konstytucyjnego w sprawie zgodności z Konstytucją ustawy lub innego aktu normatywnego, na podstawie którego sąd lub organ administracji publicznej orzekł ostatecznie o jego wolnościach lub prawach albo o jego obowiązkach określonych w Konstytucji.
2. Przepis ust. 1 nie dotyczy praw określonych w art. 56.

Art. 80

Każdy ma prawo wystąpienia, na zasadach określonych w ustawie, do Rzecznika Praw Obywatelskich z wnioskiem o pomoc w ochronie swoich wolności lub praw naruszonych przez organy władzy publicznej.

Art. 81

Praw określonych w art. 65 ust. 4 i 5, art. 66, art. 69, art. 71 i art. 74–76 można dochodzić w granicach określonych w ustawie.

OBOWIĄZKI

Art. 82

Obowiązkiem obywatela polskiego jest wierność Rzeczypospolitej Polskiej oraz troska o dobro wspólne.

Art. 83

Każdy ma obowiązek przestrzegania prawa Rzeczypospolitej Polskiej.

Art. 84

Każdy jest obowiązany do ponoszenia ciężarów i świadczeń publicznych, w tym podatków, określonych w ustawie.

Art. 85

1. Obowiązkiem obywatela polskiego jest obrona Ojczyzny.
2. Zakres obowiązku służby wojskowej określa ustawa.
3. Obywatel, któremu przekonania religijne lub wyznawane zasady moralne nie pozwalają na odbywanie służby wojskowej, może być obowiązany do służby zastępczej na zasadach określonych w ustawie.

Art. 86

Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa.

Rozdział III
ŹRÓDŁA PRAWA

Art. 87

1. Źródłami powszechnie obowiązującego prawa Rzeczypospolitej Polskiej są: Konstytucja, ustawy, ratyfikowane umowy międzynarodowe oraz rozporządzenia.
2. Źródłami powszechnie obowiązującego prawa Rzeczypospolitej Polskiej są na obszarze działania organów, które je ustanowiły, akty prawa miejscowego.

Art. 88

1. Warunkiem wejścia w życie ustaw, rozporządzeń oraz aktów prawa miejscowego jest ich ogłoszenie.
2. Zasady i tryb ogłaszania aktów normatywnych określa ustawa.
3. Umowy międzynarodowe ratyfikowane za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie są ogłaszane w trybie wymaganym dla ustaw. Zasady ogłaszania innych umów międzynarodowych określa ustawa.

Art. 89

1. Ratyfikacja przez Rzeczpospolitą Polską umowy międzynarodowej i jej wypowiedzenie wymaga uprzedniej zgody wyrażonej w ustawie, jeżeli umowa dotyczy:
   1) pokoju, sojuszy, układów politycznych lub układów wojskowych,
   2) wolności, praw lub obowiązków obywatelskich określonych w Konstytucji,
   3) członkostwa Rzeczypospolitej Polskiej w organizacji międzynarodowej,
   4) znacznego obciążenia państwa pod względem finansowym,
   5) spraw uregulowanych w ustawie lub w których Konstytucja wymaga ustawy.
2. O zamiarze przedłożenia Prezydentowi Rzeczypospolitej do ratyfikacji umów międzynarodowych, których ratyfikacja nie wymaga zgody wyrażonej w ustawie, Prezes Rady Ministrów zawiadamia Sejm.

3. Zasady oraz tryb zawierania, ratyfikowania i wypowiadania umów międzynarodowych określa ustawa.

Art. 90

1. Rzeczpospolita Polska może na podstawie umowy międzynarodowej przekazać organizacji międzynarodowej lub organowi międzynarodowemu kompetencje organów władzy państwowej w niektórych sprawach.
2. Ustawa wyrażająca zgodę na ratyfikację umowy międzynarodowej, o której mowa w ust. 1, jest uchwalana przez Sejm większością 2/3 głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów oraz przez Senat większością 2/3 głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby senatorów.
3. Wyrażenie zgody na ratyfikację takiej umowy może być uchwalone w referendum ogólnokrajowym zgodnie z przepisem art. 125.
4. Uchwałę w sprawie wyboru trybu wyrażenia zgody na ratyfikację podejmuje Sejm bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów.

Art. 91

1. Ratyfikowana umowa międzynarodowa, po jej ogłoszeniu w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, stanowi część krajowego porządku prawnego i jest bezpośrednio stosowana, chyba że jej stosowanie jest uzależnione od wydania ustawy.
2. Umowa międzynarodowa ratyfikowana za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie ma pierwszeństwo przed ustawą, jeżeli ustawy tej nie da się pogodzić z umową.
3. Jeżeli wynika to z ratyfikowanej przez Rzeczpospolitą Polską umowy konstytuującej organizację międzynarodową, prawo przez nią stanowione jest stosowane bezpośrednio, mając pierwszeństwo w przypadku kolizji z ustawami.

Art. 92

1. Rozporządzenia są wydawane przez organy wskazane w Konstytucji, na podstawie szczegółowego upoważnienia zawartego w ustawie i w celu jej wykonania. Upoważnienie powinno określać organ właściwy do wydania rozporządzenia i zakres spraw przekazanych do uregulowania oraz wytyczne dotyczące treści aktu.
2. Organ upoważniony do wydania rozporządzenia nie może przekazać swoich kompetencji, o których mowa w ust. 1, innemu organowi.

Art. 93

1. Uchwały Rady Ministrów oraz zarządzenia Prezesa Rady Ministrów i ministrów mają charakter wewnętrzny i obowiązują tylko jednostki organizacyjne podległe organowi wydającemu te akty.
2. Zarządzenia są wydawane tylko na podstawie ustawy. Nie mogą one stanowić podstawy decyzji wobec obywateli, osób prawnych oraz innych podmiotów.
3. Uchwały i zarządzenia podlegają kontroli co do ich zgodności z powszechnie obowiązującym prawem.

Art. 94

Organy samorządu terytorialnego oraz terenowe organy administracji rządowej, na podstawie i w granicach upoważnień zawartych w ustawie, ustanawiają akty prawa miejscowego obowiązujące na obszarze działania tych organów. Zasady i tryb wydawania aktów prawa miejscowego określa ustawa.

Rozdział IV
SEJM I SENAT

Art. 95

1. Władzę ustawodawczą w Rzeczypospolitej Polskiej sprawują Sejm i Senat.
2. Sejm sprawuje kontrolę nad działalnością Rady Ministrów w zakresie określonym przepisami Konstytucji i ustaw.

WYBORY I KADENCJA

Art. 96

1. Sejm składa się z 460 posłów.
2. Wybory do Sejmu są powszechne, równe, bezpośrednie i proporcjonalne oraz odbywają się w głosowaniu tajnym.

Art. 97

1. Senat składa się ze 100 senatorów.
2. Wybory do Senatu są powszechne, bezpośrednie i odbywają się w głosowaniu tajnym.

Art. 98

1. Sejm i Senat są wybierane na czteroletnie kadencje. Kadencje Sejmu i Senatu rozpoczynają się z dniem zebrania się Sejmu na pierwsze posiedzenie i trwają do dnia poprzedzającego dzień zebrania się Sejmu następnej kadencji.
2. Wybory do Sejmu i Senatu zarządza Prezydent Rzeczypospolitej nie później niż na 90 dni przed upływem 4 lat od rozpoczęcia kadencji Sejmu i Senatu, wyznaczając wybory na dzień wolny od pracy, przypadający w ciągu 30 dni przed upływem 4 lat od rozpoczęcia kadencji Sejmu i Senatu.
3. Sejm może skrócić swoją kadencję uchwałą podjętą większością co najmniej 2/3 głosów ustawowej liczby posłów. Skrócenie kadencji Sejmu oznacza jednoczesne skrócenie kadencji Senatu. Przepis ust. 5 stosuje się odpowiednio.
4. Prezydent Rzeczypospolitej, po zasięgnięciu opinii Marszałka Sejmu i Marszałka Senatu, może w przypadkach określonych w Konstytucji zarządzić skrócenie kadencji Sejmu. Wraz ze skróceniem kadencji Sejmu skrócona zostaje również kadencja Senatu.
5. Prezydent Rzeczypospolitej, zarządzając skrócenie kadencji Sejmu, zarządza jednocześnie wybory do Sejmu i Senatu i wyznacza ich datę na dzień przypadający nie później niż w ciągu 45 dni od dnia zarządzenia skrócenia kadencji Sejmu. Prezydent Rzeczypospolitej zwołuje pierwsze posiedzenie nowo wybranego Sejmu nie później niż na 15 dzień po dniu przeprowadzenia wyborów.
6. W razie skrócenia kadencji Sejmu stosuje się odpowiednio przepis ust. 1.

Art. 99

1. Wybrany do Sejmu może być obywatel polski mający prawo wybierania, który najpóźniej w dniu wyborów kończy 21 lat.
2. Wybrany do Senatu może być obywatel polski mający prawo wybierania, który najpóźniej w dniu wyborów kończy 30 lat.
3. Wybraną do Sejmu lub do Senatu nie może być osoba skazana prawomocnym wyrokiem na karę pozbawienia wolności za przestępstwo umyślne ścigane z oskarżenia publicznego.

Art. 100

1. Kandydatów na posłów i senatorów mogą zgłaszać partie polityczne oraz wyborcy.
2. Nie można kandydować równocześnie do Sejmu i Senatu.
3. Zasady i tryb zgłaszania kandydatów i przeprowadzania wyborów oraz warunki ważności wyborów określa ustawa.

Art. 101

1. Ważność wyborów do Sejmu i Senatu stwierdza Sąd Najwyższy.
2. Wyborcy przysługuje prawo zgłoszenia do Sądu Najwyższego protestu przeciwko ważności wyborów na zasadach określonych w ustawie.

POSŁOWIE I SENATOROWIE

Art. 102

Nie można być równocześnie posłem i senatorem.

Art. 103

1. Mandatu posła nie można łączyć z funkcją Prezesa Narodowego Banku Polskiego, Prezesa Najwyższej Izby Kontroli, Rzecznika Praw Obywatelskich, Rzecznika Praw Dziecka i ich zastępców, członka Rady Polityki Pieniężnej, członka Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji, ambasadora oraz z zatrudnieniem w Kancelarii Sejmu, Kancelarii Senatu, Kancelarii Prezydenta Rzeczypospolitej lub z zatrudnieniem w administracji rządowej. Zakaz ten nie dotyczy członków Rady Ministrów i sekretarzy stanu w administracji rządowej.
2. Sędzia, prokurator, urzędnik służby cywilnej, żołnierz pozostający w czynnej służbie wojskowej, funkcjonariusz policji oraz funkcjonariusz służb ochrony państwa nie mogą sprawować mandatu poselskiego.
3. Inne przypadki zakazu łączenia mandatu poselskiego z funkcjami publicznymi oraz zakazu jego sprawowania może określić ustawa.

Art. 104

1. Posłowie są przedstawicielami Narodu. Nie wiążą ich instrukcje wyborców.
2. Przed rozpoczęciem sprawowania mandatu posłowie składają przed Sejmem następujące ślubowanie:
„Uroczyście ślubuję rzetelnie i sumiennie wykonywać obowiązki wobec Narodu, strzec suwerenności i interesów Państwa, czynić wszystko dla pomyślności Ojczyzny i dobra obywateli, przestrzegać Konstytucji i innych praw Rzeczypospolitej Polskiej."
Ślubowanie może być złożone z dodaniem zdania: „Tak mi dopomóż Bóg".
3. Odmowa złożenia ślubowania oznacza zrzeczenie się mandatu.

Art. 105

1. Poseł nie może być pociągnięty do odpowiedzialności za swoją działalność wchodzącą w zakres sprawowania mandatu poselskiego ani w czasie jego trwania, ani po jego wygaśnięciu. Za taką działalność poseł odpowiada wyłącznie przed Sejmem, a w przypadku naruszenia praw osób trzecich może być pociągnięty do odpowiedzialności sądowej tylko za zgodą Sejmu.
2. Od dnia ogłoszenia wyników wyborów do dnia wygaśnięcia mandatu poseł nie może być pociągnięty bez zgody Sejmu do odpowiedzialności karnej.
3. Postępowanie karne wszczęte wobec osoby przed dniem wyboru jej na posła ulega na żądanie Sejmu zawieszeniu do czasu wygaśnięcia mandatu. W takim przypadku ulega również zawieszeniu na ten czas bieg przedawnienia w postępowaniu karnym.
4. Poseł może wyrazić zgodę na pociągnięcie go do odpowiedzialności karnej. W takim przypadku nie stosuje się przepisów ust. 2 i 3.

5. Poseł nie może być zatrzymany lub aresztowany bez zgody Sejmu, z wyjątkiem ujęcia go na gorącym uczynku przestępstwa i jeżeli jego zatrzymanie jest niezbędne do zapewnienia prawidłowego toku postępowania. O zatrzymaniu niezwłocznie powiadamia się Marszałka Sejmu, który może nakazać natychmiastowe zwolnienie zatrzymanego.
6. Szczegółowe zasady pociągania posłów do odpowiedzialności karnej oraz tryb postępowania określa ustawa.

Art. 106

Warunki niezbędne do skutecznego wypełniania obowiązków poselskich oraz ochronę praw wynikających ze sprawowania mandatu określa ustawa.

Art. 107

1. W zakresie określonym ustawą poseł nie może prowadzić działalności gospodarczej z osiąganiem korzyści z majątku Skarbu Państwa lub samorządu terytorialnego ani nabywać tego majątku.
2. Za naruszenie zakazów, o których mowa w ust. 1, poseł, uchwałą Sejmu podjętą na wniosek Marszałka Sejmu, może być pociągnięty do odpowiedzialności przed Trybunałem Stanu, który orzeka w przedmiocie pozbawienia mandatu.

Art. 108

Do senatorów stosuje się odpowiednio przepisy art. 103–107.

ORGANIZACJA I DZIAŁANIE

Art. 109

1. Sejm i Senat obradują na posiedzeniach.
2. Pierwsze posiedzenia Sejmu i Senatu Prezydent Rzeczypospolitej zwołuje na dzień przypadający w ciągu 30 dni od dnia wyborów, z wyjątkiem przypadków określonych w art. 98 ust. 3 i 5.

Art. 110

1. Sejm wybiera ze swojego grona Marszałka Sejmu i wicemarszałków.
2. Marszałek Sejmu przewodniczy obradom Sejmu, strzeże praw Sejmu oraz reprezentuje Sejm na zewnątrz.
3. Sejm powołuje komisje stałe oraz może powoływać komisje nadzwyczajne.

Art. 111

1. Sejm może powołać komisję śledczą do zbadania określonej sprawy.
2. Tryb działania komisji śledczej określa ustawa.

Art. 112

Organizację wewnętrzną i porządek prac Sejmu oraz tryb powoływania i działalności jego organów, jak też sposób wykonywania konstytucyjnych i ustawowych obowiązków organów państwowych wobec Sejmu określa regulamin Sejmu uchwalony przez Sejm.

Art. 113

Posiedzenia Sejmu są jawne. Jeżeli wymaga tego dobro państwa, Sejm może bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów uchwalić tajność obrad.

Art. 114

1. W przypadkach określonych w Konstytucji Sejm i Senat, obradując wspólnie pod przewodnictwem Marszałka Sejmu lub w jego zastępstwie Marszałka Senatu, działają jako Zgromadzenie Narodowe.
2. Zgromadzenie Narodowe uchwala swój regulamin.

Art. 115

1. Prezes Rady Ministrów i pozostali członkowie Rady Ministrów mają obowiązek udzielenia odpowiedzi na interpelacje i zapytania poselskie w ciągu 21 dni.
2. Prezes Rady Ministrów i pozostali członkowie Rady Ministrów mają obowiązek udzielenia odpowiedzi w sprawach bieżących na każdym posiedzeniu Sejmu.

Art. 116

1. Sejm decyduje w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej o stanie wojny i o zawarciu pokoju.
2. Sejm może podjąć uchwałę o stanie wojny jedynie w razie zbrojnej napaści na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej lub gdy z umów międzynarodowych wynika zobowiązanie do wspólnej obrony przeciwko agresji. Jeżeli Sejm nie może się zebrać na posiedzenie, o stanie wojny postanawia Prezydent Rzeczypospolitej.

Art. 117

Zasady użycia Sił Zbrojnych poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej określa ratyfikowana umowa międzynarodowa lub ustawa. Zasady pobytu obcych wojsk na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej i zasady przemieszczania się ich przez to terytorium określają ratyfikowane umowy międzynarodowe lub ustawy.

Art. 118

1. Inicjatywa ustawodawcza przysługuje posłom, Senatowi, Prezydentowi Rzeczypospolitej i Radzie Ministrów.
2. Inicjatywa ustawodawcza przysługuje również grupie co najmniej 100 000 obywateli mających prawo wybierania do Sejmu. Tryb postępowania w tej sprawie określa ustawa.
3. Wnioskodawcy, przedkładając Sejmowi projekt ustawy, przedstawiają skutki finansowe jej wykonania.

Art. 119

1. Sejm rozpatruje projekt ustawy w trzech czytaniach.
2. Prawo wnoszenia poprawek do projektu ustawy w czasie rozpatrywania go przez Sejm przysługuje wnioskodawcy projektu, posłom i Radzie Ministrów.
3. Marszałek Sejmu może odmówić poddania pod głosowanie poprawki, która uprzednio nie była przedłożona komisji.
4. Wnioskodawca może wycofać projekt ustawy w toku postępowania ustawodawczego w Sejmie do czasu zakończenia drugiego czytania projektu.

Art. 120

Sejm uchwala ustawy zwykłą większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów, chyba że Konstytucja przewiduje inną większość. W tym samym trybie Sejm podejmuje uchwały, jeżeli ustawa lub uchwała Sejmu nie stanowi inaczej.

Art. 121

1. Ustawę uchwaloną przez Sejm Marszałek Sejmu przekazuje Senatowi.
2. Senat w ciągu 30 dni od dnia przekazania ustawy może ją przyjąć bez zmian, uchwalić poprawki albo uchwalić odrzucenie jej w całości. Jeżeli Senat w ciągu 30 dni od dnia przekazania ustawy nie podejmie stosownej uchwały, ustawę uznaje się za uchwaloną w brzmieniu przyjętym przez Sejm.
3. Uchwałę Senatu odrzucającą ustawę albo poprawkę zaproponowaną w uchwale Senatu uważa się za przyjętą, jeżeli Sejm nie odrzuci jej bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów.

Art. 122

1. Po zakończeniu postępowania określonego w art. 121 Marszałek Sejmu przedstawia uchwaloną ustawę do podpisu Prezydentowi Rzeczypospolitej.
2. Prezydent Rzeczypospolitej podpisuje ustawę w ciągu 21 dni od dnia przedstawienia i zarządza jej ogłoszenie w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej.
3. Przed podpisaniem ustawy Prezydent Rzeczypospolitej może wystąpić do Trybunału Konstytucyjnego z wnioskiem w sprawie zgodności ustawy z Konstytucją. Prezydent Rzeczypospolitej nie może odmówić podpisania ustawy, którą Trybunał Konstytucyjny uznał za zgodną z Konstytucją.
4. Prezydent Rzeczypospolitej odmawia podpisania ustawy, którą Trybunał Konstytucyjny uznał za niezgodną z Konstytucją. Jeżeli jednak niezgodność z Konstytucją dotyczy poszczególnych przepisów ustawy, a Trybunał Konstytucyjny nie orzeknie, że są one nierozerwalnie związane z całą ustawą, Prezydent Rzeczypospolitej, po zasięgnięciu opinii Marszałka Sejmu, podpisuje ustawę z pominięciem przepisów uznanych za niezgodne z Konstytucją albo zwraca ustawę Sejmowi w celu usunięcia niezgodności.
5. Jeżeli Prezydent Rzeczypospolitej nie wystąpił z wnioskiem do Trybunału Konstytucyjnego w trybie ust. 3, może z umotywowanym wnioskiem przekazać ustawę Sejmowi do ponownego rozpatrzenia. Po ponownym uchwaleniu ustawy przez Sejm większością 3/5 głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów Prezydent Rzeczypospolitej w ciągu 7 dni podpisuje ustawę i zarządza jej ogłoszenie w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. W razie ponownego uchwalenia ustawy przez Sejm Prezydentowi Rzeczypospolitej nie przysługuje prawo wystąpienia do Trybunału Konstytucyjnego w trybie ust. 3.
6. Wystąpienie Prezydenta Rzeczypospolitej do Trybunału Konstytucyjnego z wnioskiem w sprawie zgodności ustawy z Konstytucją lub z wnioskiem do Sejmu o ponowne rozpatrzenie ustawy wstrzymuje bieg określonego w ust. 2 terminu do podpisania ustawy.

Art. 123

1. Rada Ministrów może uznać uchwalony przez siebie projekt ustawy za pilny, z wyjątkiem projektów ustaw podatkowych, ustaw dotyczących wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej, Sejmu, Senatu oraz organów samorządu terytorialnego, ustaw regulujących ustrój i właściwość władz publicznych, a także kodeksów.
2. Regulamin Sejmu oraz regulamin Senatu określają odrębności w postępowaniu ustawodawczym w sprawie projektu pilnego.
3. W postępowaniu w sprawie ustawy, której projekt został uznany za pilny, termin jej rozpatrzenia przez Senat wynosi 14 dni, a termin podpisania ustawy przez Prezydenta Rzeczypospolitej wynosi 7 dni.

Art. 124

Do Senatu stosuje się odpowiednio przepisy art. 110, art. 112, art. 113 i art. 120.

REFERENDUM

Art. 125

1. W sprawach o szczególnym znaczeniu dla państwa może być przeprowadzone referendum ogólnokrajowe.
2. Referendum ogólnokrajowe ma prawo zarządzić Sejm bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów lub Prezydent Rzeczypospolitej za zgodą Senatu wyrażoną bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby senatorów.
3. Jeżeli w referendum ogólnokrajowym wzięło udział więcej niż połowa uprawnionych do głosowania, wynik referendum jest wiążący.

4. Ważność referendum ogólnokrajowego oraz referendum, o którym mowa w art. 235 ust. 6, stwierdza Sąd Najwyższy.
5. Zasady i tryb przeprowadzania referendum określa ustawa.

Rozdział V
PREZYDENT RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Art. 126

1. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej jest najwyższym przedstawicielem Rzeczypospolitej Polskiej i gwarantem ciągłości władzy państwowej.
2. Prezydent Rzeczypospolitej czuwa nad przestrzeganiem Konstytucji, stoi na straży suwerenności i bezpieczeństwa państwa oraz nienaruszalności i niepodzielności jego terytorium.
3. Prezydent Rzeczypospolitej wykonuje swoje zadania w zakresie i na zasadach określonych w Konstytucji i ustawach.

Art. 127

1. Prezydent Rzeczypospolitej jest wybierany przez Naród w wyborach powszechnych, równych, bezpośrednich i w głosowaniu tajnym.
2. Prezydent Rzeczypospolitej jest wybierany na pięcioletnią kadencję i może być ponownie wybrany tylko raz.
3. Na Prezydenta Rzeczypospolitej może być wybrany obywatel polski, który najpóźniej w dniu wyborów kończy 35 lat i korzysta z pełni praw wyborczych do Sejmu. Kandydata zgłasza co najmniej 100 000 obywateli mających prawo wybierania do Sejmu.
4. Na Prezydenta Rzeczypospolitej wybrany zostaje kandydat, który otrzymał więcej niż połowę ważnie oddanych głosów. Jeżeli żaden z kandydatów nie uzyska wymaganej większości, czternastego dnia po pierwszym głosowaniu przeprowadza się ponowne głosowanie.
5. W ponownym głosowaniu wyboru dokonuje się spośród dwóch kandydatów, którzy w pierwszym głosowaniu otrzymali kolejno największą liczbę głosów. Jeżeli którykolwiek z tych dwóch kandydatów wycofa zgodę na kandydowanie, utraci prawo wyborcze lub umrze, w jego miejsce do wyborów w ponownym głosowaniu dopuszcza się kandydata, który otrzymał kolejno największą liczbę głosów w pierwszym głosowaniu. W takim przypadku datę ponownego głosowania odracza się o dalszych 14 dni.
6. Na Prezydenta Rzeczypospolitej wybrany zostaje kandydat, który w ponownym głosowaniu otrzymał więcej głosów.
7. Zasady i tryb zgłaszania kandydatów i przeprowadzania wyborów oraz warunki ważności wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej określa ustawa.

Art. 128

1. Kadencja Prezydenta Rzeczypospolitej rozpoczyna się w dniu objęcia przez niego urzędu.
2. Wybory Prezydenta Rzeczypospolitej zarządza Marszałek Sejmu na dzień przypadający nie wcześniej niż na 100 dni i nie później niż na 75 dni przed upływem kadencji urzędującego Prezydenta Rzeczypospolitej, a w razie opróżnienia urzędu Prezydenta Rzeczypospolitej – nie później niż w czternastym dniu po opróżnieniu urzędu, wyznaczając datę wyborów na dzień wolny od pracy przypadający w ciągu 60 dni od dnia zarządzenia wyborów.

Art. 129

1. Ważność wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej stwierdza Sąd Najwyższy.
2. Wyborcy przysługuje prawo zgłoszenia do Sądu Najwyższego protestu przeciwko ważności wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej na zasadach określonych w ustawie.
3. W razie stwierdzenia nieważności wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej przeprowadza się nowe wybory, na zasadach przewidzianych w art. 128 ust. 2 dla przypadku opróżnienia urzędu Prezydenta Rzeczypospolitej.

Art. 130

Prezydent Rzeczypospolitej obejmuje urząd po złożeniu wobec Zgromadzenia Narodowego następującej przysięgi:
„Obejmując z woli Narodu urząd Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, uroczyście przysięgam, że dochowam wierności postanowieniom Konstytucji, będę strzegł niezłomnie godności Narodu, niepodległości i bezpieczeństwa Państwa, a dobro Ojczyzny oraz pomyślność obywateli będą dla mnie zawsze najwyższym nakazem".
Przysięga może być złożona z dodaniem zdania: „Tak mi dopomóż Bóg".

Art. 131

1. Jeżeli Prezydent Rzeczypospolitej nie może przejściowo sprawować urzędu, zawiadamia o tym Marszałka Sejmu, który tymczasowo przejmuje obowiązki Prezydenta Rzeczypospolitej. Gdy Prezydent Rzeczypospolitej nie jest w stanie zawiadomić Marszałka Sejmu o niemożności sprawowania urzędu, wówczas o stwierdzeniu przeszkody w sprawowaniu urzędu przez Prezydenta Rzeczypospolitej rozstrzyga Trybunał Konstytucyjny na wniosek Marszałka Sejmu. W razie uznania przejściowej niemożności sprawowania urzędu przez Prezydenta Rzeczypospolitej Trybunał Konstytucyjny powierza Marszałkowi Sejmu tymczasowe wykonywanie obowiązków Prezydenta Rzeczypospolitej.

2. Marszałek Sejmu tymczasowo, do czasu wyboru nowego Prezydenta Rzeczypospolitej, wykonuje obowiązki Prezydenta Rzeczypospolitej w razie:
1) śmierci Prezydenta Rzeczypospolitej,
2) zrzeczenia się urzędu przez Prezydenta Rzeczypospolitej,
3) stwierdzenia nieważności wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej lub innych przyczyn nieobjęcia urzędu po wyborze,
4) uznania przez Zgromadzenie Narodowe trwałej niezdolności Prezydenta Rzeczypospolitej do sprawowania urzędu ze względu na stan zdrowia, uchwałą podjętą większością co najmniej 2/3 głosów ustawowej liczby członków Zgromadzenia Narodowego,
5) złożenia Prezydenta Rzeczypospolitej z urzędu orzeczeniem Trybunału Stanu.

3. Jeżeli Marszałek Sejmu nie może wykonywać obowiązków Prezydenta Rzeczypospolitej, obowiązki te przejmuje Marszałek Senatu.

4. Osoba wykonująca obowiązki Prezydenta Rzeczypospolitej nie może postanowić o skróceniu kadencji Sejmu.

Art. 132

Prezydent Rzeczypospolitej nie może piastować żadnego innego urzędu ani pełnić żadnej funkcji publicznej, z wyjątkiem tych, które są związane ze sprawowanym urzędem.

Art. 133

1. Prezydent Rzeczypospolitej jako reprezentant państwa w stosunkach zewnętrznych:
1) ratyfikuje i wypowiada umowy międzynarodowe, o czym zawiadamia Sejm i Senat,
2) mianuje i odwołuje pełnomocnych przedstawicieli Rzeczypospolitej Polskiej w innych państwach i przy organizacjach międzynarodowych,
3) przyjmuje listy uwierzytelniające i odwołujące akredytowanych przy nim przedstawicieli dyplomatycznych innych państw i organizacji międzynarodowych.

2. Prezydent Rzeczypospolitej przed ratyfikowaniem umowy międzynarodowej może zwrócić się do Trybunału Konstytucyjnego z wnioskiem w sprawie jej zgodności z Konstytucją.

3. Prezydent Rzeczypospolitej w zakresie polityki zagranicznej współdziała z Prezesem Rady Ministrów i właściwym ministrem.

Art. 134

1. Prezydent Rzeczypospolitej jest najwyższym zwierzchnikiem Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej.

2. W czasie pokoju Prezydent Rzeczypospolitej sprawuje zwierzchnictwo nad Siłami Zbrojnymi za pośrednictwem Ministra Obrony Narodowej.
3. Prezydent Rzeczypospolitej mianuje Szefa Sztabu Generalnego i dowódców rodzajów Sił Zbrojnych na czas określony. Czas trwania kadencji, tryb i warunki odwołania przed jej upływem określa ustawa.
4. Na czas wojny Prezydent Rzeczypospolitej, na wniosek Prezesa Rady Ministrów, mianuje Naczelnego Dowódcę Sił Zbrojnych. W tym samym trybie może on Naczelnego Dowódcę Sił Zbrojnych odwołać. Kompetencje Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych i zasady jego podległości konstytucyjnym organom Rzeczypospolitej Polskiej określa ustawa.
5. Prezydent Rzeczypospolitej, na wniosek Ministra Obrony Narodowej, nadaje określone w ustawach stopnie wojskowe.
6. Kompetencje Prezydenta Rzeczypospolitej związane ze zwierzchnictwem nad Siłami Zbrojnymi szczegółowo określa ustawa.

Art. 135

Organem doradczym Prezydenta Rzeczypospolitej w zakresie wewnętrznego i zewnętrznego bezpieczeństwa państwa jest Rada Bezpieczeństwa Narodowego.

Art. 136

W razie bezpośredniego, zewnętrznego zagrożenia państwa Prezydent Rzeczypospolitej, na wniosek Prezesa Rady Ministrów, zarządza powszechną lub częściową mobilizację i użycie Sił Zbrojnych do obrony Rzeczypospolitej Polskiej.

Art. 137

Prezydent Rzeczypospolitej nadaje obywatelstwo polskie i wyraża zgodę na zrzeczenie się obywatelstwa polskiego.

Art. 138

Prezydent Rzeczypospolitej nadaje ordery i odznaczenia.

Art. 139

Prezydent Rzeczypospolitej stosuje prawo łaski. Prawa łaski nie stosuje się do osób skazanych przez Trybunał Stanu.

Art. 140

Prezydent Rzeczypospolitej może zwracać się z orędziem do Sejmu, do Senatu lub do Zgromadzenia Narodowego. Orędzia nie czyni się przedmiotem debaty.

Art. 141

1. W sprawach szczególnej wagi Prezydent Rzeczypospolitej może zwołać Radę Gabinetową. Radę Gabinetową tworzy Rada Ministrów obradująca pod przewodnictwem Prezydenta Rzeczypospolitej.
2. Radzie Gabinetowej nie przysługują kompetencje Rady Ministrów.

Art. 142

1. Prezydent Rzeczypospolitej wydaje rozporządzenia i zarządzenia na zasadach określonych w art. 92 i art. 93.
2. Prezydent Rzeczypospolitej wydaje postanowienia w zakresie realizacji pozostałych swoich kompetencji.

Art. 143

Organem pomocniczym Prezydenta Rzeczypospolitej jest Kancelaria Prezydenta Rzeczypospolitej. Prezydent Rzeczypospolitej nadaje statut Kancelarii oraz powołuje i odwołuje Szefa Kancelarii Prezydenta Rzeczypospolitej.

Art. 144

1. Prezydent Rzeczypospolitej, korzystając ze swoich konstytucyjnych i ustawowych kompetencji, wydaje akty urzędowe.
2. Akty urzędowe Prezydenta Rzeczypospolitej wymagają dla swojej ważności podpisu Prezesa Rady Ministrów, który przez podpisanie aktu ponosi odpowiedzialność przed Sejmem.
3. Przepis ust. 2 nie dotyczy:
   1) zarządzania wyborów do Sejmu i Senatu,
   2) zwoływania pierwszego posiedzenia nowo wybranych Sejmu i Senatu,
   3) skracania kadencji Sejmu w przypadkach określonych w Konstytucji,
   4) inicjatywy ustawodawczej,
   5) zarządzania referendum ogólnokrajowego,
   6) podpisywania albo odmowy podpisania ustawy,
   7) zarządzania ogłoszenia ustawy oraz umowy międzynarodowej w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej,
   8) zwracania się z orędziem do Sejmu, do Senatu lub do Zgromadzenia Narodowego,
   9) wniosku do Trybunału Konstytucyjnego,
   10) wniosku o przeprowadzenie kontroli przez Najwyższą Izbę Kontroli,
   11) desygnowania i powoływania Prezesa Rady Ministrów,
   12) przyjmowania dymisji Rady Ministrów i powierzania jej tymczasowego pełnienia obowiązków,
   13) wniosku do Sejmu o pociągnięcie do odpowiedzialności przed Trybunałem Stanu członka Rady Ministrów,
   14) odwoływania ministra, któremu Sejm wyraził wotum nieufności,
   15) zwoływania Rady Gabinetowej,
   16) nadawania orderów i odznaczeń,
   17) powoływania sędziów,
   18) stosowania prawa łaski,
   19) nadawania obywatelstwa polskiego i wyrażania zgody na zrzeczenie się obywatelstwa polskiego,
   20) powoływania Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego,
   21) powoływania Prezesa i Wiceprezesa Trybunału Konstytucyjnego,
   22) powoływania Prezesa Naczelnego Sądu Administracyjnego,
   23) powoływania prezesów Sądu Najwyższego oraz wiceprezesów Naczelnego Sądu Administracyjnego,
   24) wniosku do Sejmu o powołanie Prezesa Narodowego Banku Polskiego,
   25) powoływania członków Rady Polityki Pieniężnej,
   26) powoływania i odwoływania członków Rady Bezpieczeństwa Narodowego,
   27) powoływania członków Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji,
   28) nadawania statutu Kancelarii Prezydenta Rzeczypospolitej oraz powoływania i odwoływania Szefa Kancelarii Prezydenta Rzeczypospolitej,
   29) wydawania zarządzeń na zasadach określonych w art. 93,
   30) zrzeczenia się urzędu Prezydenta Rzeczypospolitej.

Art. 145

1. Prezydent Rzeczypospolitej za naruszenie Konstytucji, ustawy lub za popełnienie przestępstwa może być pociągnięty do odpowiedzialności przed Trybunałem Stanu.

2. Postawienie Prezydenta Rzeczypospolitej w stan oskarżenia może nastąpić uchwałą Zgromadzenia Narodowego, podjętą większością co najmniej 2/3 głosów ustawowej liczby członków Zgromadzenia Narodowego na wniosek co najmniej 140 członków Zgromadzenia Narodowego.

3. Z dniem podjęcia uchwały o postawieniu Prezydenta Rzeczypospolitej w stan oskarżenia przed Trybunałem Stanu sprawowanie urzędu przez Prezydenta Rzeczypospolitej ulega zawieszeniu. Przepis art. 131 stosuje się odpowiednio.

Rozdział VI
RADA MINISTRÓW I ADMINISTRACJA RZĄDOWA

Art. 146

1. Rada Ministrów prowadzi politykę wewnętrzną i zagraniczną Rzeczypospolitej Polskiej.
2. Do Rady Ministrów należą sprawy polityki państwa nie zastrzeżone dla innych organów państwowych i samorządu terytorialnego.
3. Rada Ministrów kieruje administracją rządową.
4. W zakresie i na zasadach określonych w Konstytucji i ustawach Rada Ministrów w szczególności:
1) zapewnia wykonanie ustaw,
2) wydaje rozporządzenia,
3) koordynuje i kontroluje prace organów administracji rządowej,
4) chroni interesy Skarbu Państwa,
5) uchwala projekt budżetu państwa,
6) kieruje wykonaniem budżetu państwa oraz uchwala zamknięcie rachunków państwowych i sprawozdanie z wykonania budżetu,
7) zapewnia bezpieczeństwo wewnętrzne państwa oraz porządek publiczny,
8) zapewnia bezpieczeństwo zewnętrzne państwa,
9) sprawuje ogólne kierownictwo w dziedzinie stosunków z innymi państwami i organizacjami międzynarodowymi,
10) zawiera umowy międzynarodowe wymagające ratyfikacji oraz zatwierdza i wypowiada inne umowy międzynarodowe,
11) sprawuje ogólne kierownictwo w dziedzinie obronności kraju oraz określa corocznie liczbę obywateli powoływanych do czynnej służby wojskowej,
12) określa organizację i tryb swojej pracy.

Art. 147

1. Rada Ministrów składa się z Prezesa Rady Ministrów i ministrów.
2. W skład Rady Ministrów mogą być powoływani wiceprezesi Rady Ministrów.
3. Prezes i wiceprezes Rady Ministrów mogą pełnić także funkcję ministra.
4. W skład Rady Ministrów mogą być ponadto powoływani przewodniczący określonych w ustawach komitetów.

Art. 148

Prezes Rady Ministrów:
1) reprezentuje Radę Ministrów,
2) kieruje pracami Rady Ministrów,
3) wydaje rozporządzenia,
4) zapewnia wykonywanie polityki Rady Ministrów i określa sposoby jej wykonywania,
5) koordynuje i kontroluje pracę członków Rady Ministrów,
6) sprawuje nadzór nad samorządem terytorialnym w granicach i formach określonych w Konstytucji i ustawach,
7) jest zwierzchnikiem służbowym pracowników administracji rządowej.

Art. 149

1. Ministrowie kierują określonymi działami administracji rządowej lub wypełniają zadania wyznaczone im przez Prezesa Rady Ministrów. Zakres działania ministra kierującego działem administracji rządowej określają ustawy.
2. Minister kierujący działem administracji rządowej wydaje rozporządzenia. Rada Ministrów, na wniosek Prezesa Rady Ministrów, może uchylić rozporządzenie lub zarządzenie ministra.
3. Do przewodniczącego komitetu, o którym mowa w art. 147 ust. 4, stosuje się odpowiednio przepisy odnoszące się do ministra kierującego działem administracji rządowej.

Art. 150

Członek Rady Ministrów nie może prowadzić działalności sprzecznej z jego obowiązkami publicznymi.

Art. 151

Prezes Rady Ministrów, wiceprezesi Rady Ministrów i ministrowie składają wobec Prezydenta Rzeczypospolitej następującą przysięgę:
„Obejmując urząd Prezesa Rady Ministrów (wiceprezesa Rady Ministrów, ministra), uroczyście przysięgam, że dochowam wierności postanowieniom Konstytucji i innym prawom Rzeczypospolitej Polskiej, a dobro Ojczyzny oraz pomyślność obywateli będą dla mnie zawsze najwyższym nakazem".
Przysięga może być złożona z dodaniem zdania: „Tak mi dopomóż Bóg".

Art. 152

1. Przedstawicielem Rady Ministrów w województwie jest wojewoda.
2. Tryb powoływania i odwoływania oraz zakres działania wojewodów określa ustawa.

Art. 153

1. W celu zapewnienia zawodowego, rzetelnego, bezstronnego i politycznie neutralnego wykonywania zadań państwa w urzędach administracji rządowej działa korpus służby cywilnej.
2. Prezes Rady Ministrów jest zwierzchnikiem korpusu służby cywilnej.

Art. 154

1. Prezydent Rzeczypospolitej desygnuje Prezesa Rady Ministrów, który proponuje skład Rady Ministrów. Prezydent Rzeczypospolitej powołuje Prezesa Rady Ministrów wraz z pozostałymi członkami Rady Ministrów w ciągu 14 dni od dnia pierwszego posiedzenia Sejmu lub przyjęcia dymisji poprzedniej Rady Ministrów i odbiera przysięgę od członków nowo powołanej Rady Ministrów.
2. Prezes Rady Ministrów w ciągu 14 dni od dnia powołania przez Prezydenta Rzeczypospolitej przedstawia Sejmowi program działania Rady Ministrów z wnioskiem o udzielenie jej wotum zaufania. Wotum zaufania Sejm uchwala bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów.
3. W razie niepowołania Rady Ministrów w trybie ust. 1 lub nieudzielenia jej wotum zaufania w trybie ust. 2 Sejm w ciągu 14 dni od upływu terminów określonych w ust. 1 lub ust. 2 wybiera Prezesa Rady Ministrów oraz proponowanych przez niego członków Rady Ministrów bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów. Prezydent Rzeczypospolitej powołuje tak wybraną Radę Ministrów i odbiera przysięgę od jej członków.

Art. 155

1. W razie niepowołania Rady Ministrów w trybie art. 154 ust. 3 Prezydent Rzeczypospolitej w ciągu 14 dni powołuje Prezesa Rady Ministrów i na jego wniosek pozostałych członków Rady Ministrów oraz odbiera od nich przysięgę. Sejm w ciągu 14 dni od dnia powołania Rady Ministrów przez Prezydenta Rzeczypospolitej udziela jej wotum zaufania większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów.
2. W razie nieudzielenia Radzie Ministrów wotum zaufania w trybie określonym w ust. 1 Prezydent Rzeczypospolitej skraca kadencję Sejmu i zarządza wybory.

Art. 156

1. Członkowie Rady Ministrów ponoszą odpowiedzialność przed Trybunałem Stanu za naruszenie Konstytucji lub ustaw, a także za przestępstwa popełnione w związku z zajmowanym stanowiskiem.
2. Uchwałę o pociągnięciu członka Rady Ministrów do odpowiedzialności przed Trybunałem Stanu Sejm podejmuje na wniosek Prezydenta Rzeczypospolitej lub co najmniej 115 posłów większością 3/5 ustawowej liczby posłów.

Art. 157

1. Członkowie Rady Ministrów ponoszą przed Sejmem solidarną odpowiedzialność za działalność Rady Ministrów.
2. Członkowie Rady Ministrów ponoszą przed Sejmem również odpowiedzialność indywidualną za sprawy należące do ich kompetencji lub powierzone im przez Prezesa Rady Ministrów.

Art. 158

1. Sejm wyraża Radzie Ministrów wotum nieufności większością ustawowej liczby posłów na wniosek zgłoszony przez co najmniej 46 posłów i wskazujący imiennie kandydata na Prezesa Rady Ministrów. Jeżeli uchwała została przyjęta przez Sejm, Prezydent Rzeczypospolitej przyjmuje dymisję Rady Ministrów i powołuje wybranego przez Sejm nowego Prezesa Rady Ministrów, a na jego wniosek pozostałych członków Rady Ministrów oraz odbiera od nich przysięgę.
2. Wniosek o podjęcie uchwały, o której mowa w ust. 1, może być poddany pod głosowanie nie wcześniej niż po upływie 7 dni od dnia jego zgłoszenia. Powtórny wniosek może być zgłoszony nie wcześniej niż po upływie 3 miesięcy od dnia zgłoszenia poprzedniego wniosku. Powtórny wniosek może być zgłoszony przed upływem 3 miesięcy, jeżeli wystąpi z nim co najmniej 115 posłów.

Art. 159

1. Sejm może wyrazić ministrowi wotum nieufności. Wniosek o wyrażenie wotum nieufności może być zgłoszony przez co najmniej 69 posłów. Przepis art. 158 ust. 2 stosuje się odpowiednio.
2. Prezydent Rzeczypospolitej odwołuje ministra, któremu Sejm wyraził wotum nieufności większością głosów ustawowej liczby posłów.

Art. 160

Prezes Rady Ministrów może zwrócić się do Sejmu o wyrażenie Radzie Ministrów wotum zaufania. Udzielenie wotum zaufania Radzie Ministrów następuje większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów.

Art. 161

Prezydent Rzeczypospolitej, na wniosek Prezesa Rady Ministrów, dokonuje zmian w składzie Rady Ministrów.

Art. 162

1. Prezes Rady Ministrów składa dymisję Rady Ministrów na pierwszym posiedzeniu nowo wybranego Sejmu.
2. Prezes Rady Ministrów składa dymisję Rady Ministrów również w razie:
1) nieuchwalenia przez Sejm wotum zaufania dla Rady Ministrów,
2) wyrażenia Radzie Ministrów wotum nieufności,
3) rezygnacji Prezesa Rady Ministrów.
3. Prezydent Rzeczypospolitej, przyjmując dymisję Rady Ministrów, powierza jej dalsze sprawowanie obowiązków do czasu powołania nowej Rady Ministrów.
4. Prezydent Rzeczypospolitej, w przypadku określonym w ust. 2 pkt 3, może odmówić przyjęcia dymisji Rady Ministrów.

Rozdział VII
SAMORZĄD TERYTORIALNY

Art. 163

Samorząd terytorialny wykonuje zadania publiczne nie zastrzeżone przez Konstytucję lub ustawy dla organów innych władz publicznych.

Art. 164

1. Podstawową jednostką samorządu terytorialnego jest gmina.
2. Inne jednostki samorządu regionalnego albo lokalnego i regionalnego określa ustawa.
3. Gmina wykonuje wszystkie zadania samorządu terytorialnego nie zastrzeżone dla innych jednostek samorządu terytorialnego.

Art. 165

1. Jednostki samorządu terytorialnego mają osobowość prawną. Przysługują im prawo własności i inne prawa majątkowe.
2. Samodzielność jednostek samorządu terytorialnego podlega ochronie sądowej.

Art. 166

1. Zadania publiczne służące zaspokajaniu potrzeb wspólnoty samorządowej są wykonywane przez jednostkę samorządu terytorialnego jako zadania własne.
2. Jeżeli wynika to z uzasadnionych potrzeb państwa, ustawa może zlecić jednostkom samorządu terytorialnego wykonywanie innych zadań publicznych. Ustawa określa tryb przekazywania i sposób wykonywania zadań zleconych.
3. Spory kompetencyjne między organami samorządu terytorialnego i administracji rządowej rozstrzygają sądy administracyjne.

Art. 167

1. Jednostkom samorządu terytorialnego zapewnia się udział w dochodach publicznych odpowiednio do przypadających im zadań.
2. Dochodami jednostek samorządu terytorialnego są ich dochody własne oraz subwencje ogólne i dotacje celowe z budżetu państwa.
3. Źródła dochodów jednostek samorządu terytorialnego są określone w ustawie.
4. Zmiany w zakresie zadań i kompetencji jednostek samorządu terytorialnego następują wraz z odpowiednimi zmianami w podziale dochodów publicznych.

Art. 168

Jednostki samorządu terytorialnego mają prawo ustalania wysokości podatków i opłat lokalnych w zakresie określonym w ustawie.

Art. 169

1. Jednostki samorządu terytorialnego wykonują swoje zadania za pośrednictwem organów stanowiących i wykonawczych.
2. Wybory do organów stanowiących są powszechne, równe, bezpośrednie i odbywają się w głosowaniu tajnym. Zasady i tryb zgłaszania kandydatów i przeprowadzania wyborów oraz warunki ważności wyborów określa ustawa.
3. Zasady i tryb wyborów oraz odwoływania organów wykonawczych jednostek samorządu terytorialnego określa ustawa.
4. Ustrój wewnętrzny jednostek samorządu terytorialnego określają, w granicach ustaw, ich organy stanowiące.

Art. 170

Członkowie wspólnoty samorządowej mogą decydować, w drodze referendum, o sprawach dotyczących tej wspólnoty, w tym o odwołaniu pochodzącego z wyborów bezpośrednich organu samorządu terytorialnego. Zasady i tryb przeprowadzania referendum lokalnego określa ustawa.

Art. 171

1. Działalność samorządu terytorialnego podlega nadzorowi z punktu widzenia legalności.
2. Organami nadzoru nad działalnością jednostek samorządu terytorialnego są Prezes Rady Ministrów i wojewodowie, a w zakresie spraw finansowych regionalne izby obrachunkowe.

3. Sejm, na wniosek Prezesa Rady Ministrów, może rozwiązać organ stanowiący samorządu terytorialnego, jeżeli organ ten rażąco narusza Konstytucję lub ustawy.

Art. 172

1. Jednostki samorządu terytorialnego mają prawo zrzeszania się.
2. Jednostka samorządu terytorialnego ma prawo przystępowania do międzynarodowych zrzeszeń społeczności lokalnych i regionalnych oraz współpracy ze społecznościami lokalnymi i regionalnymi innych państw.
3. Zasady, na jakich jednostki samorządu terytorialnego mogą korzystać z praw, o których mowa w ust. 1 i 2, określa ustawa.

Rozdział VIII
SĄDY I TRYBUNAŁY

Art. 173

Sądy i Trybunały są władzą odrębną i niezależną od innych władz.

Art. 174

Sądy i Trybunały wydają wyroki w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej.

SĄDY

Art. 175

1. Wymiar sprawiedliwości w Rzeczypospolitej Polskiej sprawują Sąd Najwyższy, sądy powszechne, sądy administracyjne oraz sądy wojskowe.
2. Sąd wyjątkowy lub tryb doraźny może być ustanowiony tylko na czas wojny.

Art. 176

1. Postępowanie sądowe jest co najmniej dwuinstancyjne.
2. Ustrój i właściwość sądów oraz postępowanie przed sądami określają ustawy.

Art. 177

Sądy powszechne sprawują wymiar sprawiedliwości we wszystkich sprawach, z wyjątkiem spraw ustawowo zastrzeżonych dla właściwości innych sądów.

Art. 178

1. Sędziowie w sprawowaniu swojego urzędu są niezawiśli i podlegają tylko Konstytucji oraz ustawom.
2. Sędziom zapewnia się warunki pracy i wynagrodzenie odpowiadające godności urzędu oraz zakresowi ich obowiązków.
3. Sędzia nie może należeć do partii politycznej, związku zawodowego ani prowadzić działalności publicznej nie dającej się pogodzić z zasadami niezależności sądów i niezawisłości sędziów.

Art. 179

Sędziowie są powoływani przez Prezydenta Rzeczypospolitej, na wniosek Krajowej Rady Sądownictwa, na czas nieoznaczony.

Art. 180

1. Sędziowie są nieusuwalni.
2. Złożenie sędziego z urzędu, zawieszenie w urzędowaniu, przeniesienie do innej siedziby lub na inne stanowisko wbrew jego woli może nastąpić jedynie na mocy orzeczenia sądu i tylko w przypadkach określonych w ustawie.

3. Sędzia może być przeniesiony w stan spoczynku na skutek uniemożliwiających mu sprawowanie jego urzędu choroby lub utraty sił. Tryb postępowania oraz sposób odwołania się do sądu określa ustawa.
4. Ustawa określa granicę wieku, po osiągnięciu której sędziowie przechodzą w stan spoczynku.
5. W razie zmiany ustroju sądów lub zmiany granic okręgów sądowych wolno sędziego przenosić do innego sądu lub w stan spoczynku z pozostawieniem mu pełnego uposażenia.

Art. 181

Sędzia nie może być, bez uprzedniej zgody sądu określonego w ustawie, pociągnięty do odpowiedzialności karnej ani pozbawiony wolności. Sędzia nie może być zatrzymany lub aresztowany, z wyjątkiem ujęcia go na gorącym uczynku przestępstwa, jeżeli jego zatrzymanie jest niezbędne do zapewnienia prawidłowego toku postępowania. O zatrzymaniu niezwłocznie powiadamia się prezesa właściwego miejscowo sądu, który może nakazać natychmiastowe zwolnienie zatrzymanego.

Art. 182

Udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości określa ustawa.

Art. 183

1. Sąd Najwyższy sprawuje nadzór nad działalnością sądów powszechnych i wojskowych w zakresie orzekania.
2. Sąd Najwyższy wykonuje także inne czynności określone w Konstytucji i ustawach.
3. Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego powołuje Prezydent Rzeczypospolitej na sześcioletnią kadencję spośród kandydatów przedstawionych przez Zgromadzenie Ogólne Sędziów Sądu Najwyższego.

Art. 184

Naczelny Sąd Administracyjny oraz inne sądy administracyjne sprawują, w zakresie określonym w ustawie, kontrolę działalności administracji publicznej. Kontrola ta obejmuje również orzekanie o zgodności z ustawami uchwał organów samorządu terytorialnego i aktów normatywnych terenowych organów administracji rządowej.

Art. 185

Prezesa Naczelnego Sądu Administracyjnego powołuje Prezydent Rzeczypospolitej na sześcioletnią kadencję spośród kandydatów przedstawionych przez Zgromadzenie Ogólne Sędziów Naczelnego Sądu Administracyjnego.

Art. 186

1. Krajowa Rada Sądownictwa stoi na straży niezależności sądów i niezawisłości sędziów.
2. Krajowa Rada Sądownictwa może wystąpić do Trybunału Konstytucyjnego z wnioskiem w sprawie zgodności z Konstytucją aktów normatywnych w zakresie, w jakim dotyczą one niezależności sądów i niezawisłości sędziów.

Art. 187

1. Krajowa Rada Sądownictwa składa się z:
   1) Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego, Ministra Sprawiedliwości, Prezesa Naczelnego Sądu Administracyjnego i osoby powołanej przez Prezydenta Rzeczypospolitej,
   2) piętnastu członków wybranych spośród sędziów Sądu Najwyższego, sądów powszechnych, sądów administracyjnych i sądów wojskowych,
   3) czterech członków wybranych przez Sejm spośród posłów oraz dwóch członków wybranych przez Senat spośród senatorów.
2. Krajowa Rada Sądownictwa wybiera spośród swoich członków przewodniczącego i dwóch wiceprzewodniczących.
3. Kadencja wybranych członków Krajowej Rady Sądownictwa trwa cztery lata.
4. Ustrój, zakres działania i tryb pracy Krajowej Rady Sądownictwa oraz sposób wyboru jej członków określa ustawa.

TRYBUNAŁ KONSTYTUCYJNY

Art. 188

Trybunał Konstytucyjny orzeka w sprawach:
1) zgodności ustaw i umów międzynarodowych z Konstytucją,
2) zgodności ustaw z ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi, których ratyfikacja wymagała uprzedniej zgody wyrażonej w ustawie,
3) zgodności przepisów prawa, wydawanych przez centralne organy państwowe, z Konstytucją, ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi i ustawami,
4) zgodności z Konstytucją celów lub działalności partii politycznych,
5) skargi konstytucyjnej, o której mowa w art. 79 ust. 1.

Art. 189

Trybunał Konstytucyjny rozstrzyga spory kompetencyjne pomiędzy centralnymi konstytucyjnymi organami państwa.

Art. 190

1. Orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego mają moc powszechnie obowiązującą i są ostateczne.
2. Orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego w sprawach wymienionych w art. 188 podlegają niezwłocznemu ogłoszeniu w organie urzędowym, w którym akt normatywny był ogłoszony. Jeżeli akt nie był ogłoszony, orzeczenie ogłasza się w Dzienniku Urzędowym Rzeczypospolitej Polskiej „Monitor Polski".
3. Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego wchodzi w życie z dniem ogłoszenia, jednak Trybunał Konstytucyjny może określić inny termin utraty mocy obowiązującej aktu normatywnego. Termin ten nie może przekroczyć osiemnastu miesięcy, gdy chodzi o ustawę, a gdy chodzi o inny akt normatywny – dwunastu miesięcy. W przypadku orzeczeń, które wiążą się z nakładami finansowymi nie przewidzianymi w ustawie budżetowej, Trybunał Konstytucyjny określa termin utraty mocy obowiązującej aktu normatywnego po zapoznaniu się z opinią Rady Ministrów.
4. Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego o niezgodności z Konstytucją, umową międzynarodową lub z ustawą aktu normatywnego, na podstawie którego zostało wydane prawomocne orzeczenie sądowe, ostateczna decyzja administracyjna lub rozstrzygnięcie w innych sprawach, stanowi podstawę do wznowienia postępowania, uchylenia decyzji lub innego rozstrzygnięcia na zasadach i w trybie określonych w przepisach właściwych dla danego postępowania.
5. Orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego zapadają większością głosów.

Art. 191

1. Z wnioskiem w sprawach, o których mowa w art. 188, do Trybunału Konstytucyjnego wystąpić mogą:
1) Prezydent Rzeczypospolitej, Marszałek Sejmu, Marszałek Senatu, Prezes Rady Ministrów, 50 posłów, 30 senatorów, Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego, Prezes Naczelnego Sądu Administracyjnego, Prokurator Generalny, Prezes Najwyższej Izby Kontroli, Rzecznik Praw Obywatelskich,
2) Krajowa Rada Sądownictwa w zakresie, o którym mowa w art. 186 ust. 2,
3) organy stanowiące jednostek samorządu terytorialnego,
4) ogólnokrajowe organy związków zawodowych oraz ogólnokrajowe władze organizacji pracodawców i organizacji zawodowych,
5) kościoły i inne związki wyznaniowe,
6) podmioty określone w art. 79 w zakresie w nim wskazanym.
2. Podmioty, o których mowa w ust. 1 pkt 3–5, mogą wystąpić z takim wnioskiem, jeżeli akt normatywny dotyczy spraw objętych ich zakresem działania.

Art. 192

Z wnioskiem w sprawach, o których mowa w art. 189, do Trybunału Konstytucyjnego wystąpić mogą: Prezydent Rzeczypospolitej, Marszałek Sejmu, Marszałek Senatu, Prezes Rady Ministrów, Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego, Prezes Naczelnego Sądu Administracyjnego i Prezes Najwyższej Izby Kontroli.

Art. 193

Każdy sąd może przedstawić Trybunałowi Konstytucyjnemu pytanie prawne co do zgodności aktu normatywnego z Konstytucją, ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi lub ustawą, jeżeli od odpowiedzi na pytanie prawne zależy rozstrzygnięcie sprawy toczącej się przed sądem.

Art. 194

1. Trybunał Konstytucyjny składa się z 15 sędziów, wybieranych indywidualnie przez Sejm na 9 lat spośród osób wyróżniających się wiedzą prawniczą. Ponowny wybór do składu Trybunału jest niedopuszczalny.
2. Prezesa i Wiceprezesa Trybunału Konstytucyjnego powołuje Prezydent Rzeczypospolitej spośród kandydatów przedstawionych przez Zgromadzenie Ogólne Sędziów Trybunału Konstytucyjnego.

Art. 195

1. Sędziowie Trybunału Konstytucyjnego w sprawowaniu swojego urzędu są niezawiśli i podlegają tylko Konstytucji.
2. Sędziom Trybunału Konstytucyjnego zapewnia się warunki pracy i wynagrodzenie odpowiadające godności urzędu oraz zakresowi ich obowiązków.
3. Sędziowie Trybunału Konstytucyjnego w okresie zajmowania stanowiska nie mogą należeć do partii politycznej, związku zawodowego ani prowadzić działalności publicznej nie dającej się pogodzić z zasadami niezależności sądów i niezawisłości sędziów.

Art. 196

Sędzia Trybunału Konstytucyjnego nie może być, bez uprzedniej zgody Trybunału Konstytucyjnego, pociągnięty do odpowiedzialności karnej ani pozbawiony wolności. Sędzia nie może być zatrzymany lub aresztowany, z wyjątkiem ujęcia go na gorącym uczynku przestępstwa, jeżeli jego zatrzymanie jest niezbędne do zapewnienia prawidłowego toku postępowania. O zatrzymaniu niezwłocznie powiadamia się Prezesa Trybunału Konstytucyjnego, który może nakazać natychmiastowe zwolnienie zatrzymanego.

Art. 197

Organizację Trybunału Konstytucyjnego oraz tryb postępowania przed Trybunałem określa ustawa.

TRYBUNAŁ STANU

Art. 198

1. Za naruszenie Konstytucji lub ustawy w związku z zajmowanym stanowiskiem lub w zakresie swojego urzędowania odpowiedzialność konstytucyjną przed Trybunałem Stanu ponoszą: Prezydent Rzeczypospolitej, Prezes Rady Ministrów oraz członkowie Rady Ministrów, Prezes Narodowego Banku Polskiego, Prezes Najwyższej Izby Kontroli, członkowie Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji, osoby, którym Prezes Rady Ministrów powierzył kierowanie ministerstwem, oraz Naczelny Dowódca Sił Zbrojnych.
2. Odpowiedzialność konstytucyjną przed Trybunałem Stanu ponoszą również posłowie i senatorowie w zakresie określonym w art. 107.
3. Rodzaje kar orzekanych przez Trybunał Stanu określa ustawa.

Art. 199

1. Trybunał Stanu składa się z przewodniczącego, 2 zastępców przewodniczącego i 16 członków wybieranych przez Sejm spoza grona posłów i senatorów na czas kadencji Sejmu. Zastępcy przewodniczącego Trybunału oraz co najmniej połowa członków Trybunału Stanu powinni mieć kwalifikacje wymagane do zajmowania stanowiska sędziego.
2. Przewodniczącym Trybunału Stanu jest Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego.
3. Członkowie Trybunału Stanu w sprawowaniu funkcji sędziego Trybunału Stanu są niezawiśli i podlegają tylko Konstytucji oraz ustawom.

Art. 200

Członek Trybunału Stanu nie może być bez uprzedniej zgody Trybunału Stanu pociągnięty do odpowiedzialności karnej ani pozbawiony wolności. Członek Trybunału Stanu nie może być zatrzymany lub aresztowany, z wyjątkiem ujęcia go na gorącym uczynku przestępstwa, jeżeli jego zatrzymanie jest niezbędne do zapewnienia prawidłowego toku postępowania. O zatrzymaniu niezwłocznie powiadamia się przewodniczącego Trybunału Stanu, który może nakazać natychmiastowe zwolnienie zatrzymanego.

Art. 201

Organizację Trybunału Stanu oraz tryb postępowania przed Trybunałem określa ustawa.

Rozdział IX
ORGANY KONTROLI PAŃSTWOWEJ I OCHRONY PRAWA

NAJWYŻSZA IZBA KONTROLI

Art. 202

1. Najwyższa Izba Kontroli jest naczelnym organem kontroli państwowej.
2. Najwyższa Izba Kontroli podlega Sejmowi.
3. Najwyższa Izba Kontroli działa na zasadach kolegialności.

Art. 203

1. Najwyższa Izba Kontroli kontroluje działalność organów administracji rządowej, Narodowego Banku Polskiego, państwowych osób prawnych i innych państwowych jednostek organizacyjnych z punktu widzenia legalności, gospodarności, celowości i rzetelności.
2. Najwyższa Izba Kontroli może kontrolować działalność organów samorządu terytorialnego, komunalnych osób prawnych i innych komunalnych jednostek organizacyjnych z punktu widzenia legalności, gospodarności i rzetelności.
3. Najwyższa Izba Kontroli może również kontrolować z punktu widzenia legalności i gospodarności działalność innych jednostek organizacyjnych i podmiotów gospodarczych w zakresie, w jakim wykorzystują one majątek lub środki państwowe lub komunalne oraz wywiązują się z zobowiązań finansowych na rzecz państwa.

Art. 204

1. Najwyższa Izba Kontroli przedkłada Sejmowi:
1) analizę wykonania budżetu państwa i założeń polityki pieniężnej,
2) opinię w przedmiocie absolutorium dla Rady Ministrów,
3) informacje o wynikach kontroli, wnioski i wystąpienia, określone w ustawie.
2. Najwyższa Izba Kontroli przedstawia Sejmowi coroczne sprawozdanie ze swojej działalności.

Art. 205

1. Prezes Najwyższej Izby Kontroli jest powoływany przez Sejm za zgodą Senatu na 6 lat i może być ponownie powołany tylko raz.

2. Prezes Najwyższej Izby Kontroli nie może zajmować innego stanowiska, z wyjątkiem stanowiska profesora szkoły wyższej, ani wykonywać innych zajęć zawodowych.
3. Prezes Najwyższej Izby Kontroli nie może należeć do partii politycznej, związku zawodowego ani prowadzić działalności publicznej nie dającej się pogodzić z godnością jego urzędu.

Art. 206

Prezes Najwyższej Izby Kontroli nie może być bez uprzedniej zgody Sejmu pociągnięty do odpowiedzialności karnej ani pozbawiony wolności. Prezes Najwyższej Izby Kontroli nie może być zatrzymany lub aresztowany, z wyjątkiem ujęcia go na gorącym uczynku przestępstwa i jeżeli jego zatrzymanie jest niezbędne do zapewnienia prawidłowego toku postępowania. O zatrzymaniu niezwłocznie powiadamia się Marszałka Sejmu, który może nakazać natychmiastowe zwolnienie zatrzymanego.

Art. 207

Organizację oraz tryb działania Najwyższej Izby Kontroli określa ustawa.

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

Art. 208

1. Rzecznik Praw Obywatelskich stoi na straży wolności i praw człowieka i obywatela określonych w Konstytucji oraz w innych aktach normatywnych.
2. Zakres i sposób działania Rzecznika Praw Obywatelskich określa ustawa.

Art. 209

1. Rzecznik Praw Obywatelskich jest powoływany przez Sejm za zgodą Senatu na 5 lat.
2. Rzecznik Praw Obywatelskich nie może zajmować innego stanowiska, z wyjątkiem stanowiska profesora szkoły wyższej, ani wykonywać innych zajęć zawodowych.
3. Rzecznik Praw Obywatelskich nie może należeć do partii politycznej, związku zawodowego ani prowadzić działalności publicznej nie dającej się pogodzić z godnością jego urzędu.

Art. 210

Rzecznik Praw Obywatelskich jest w swojej działalności niezawisły, niezależny od innych organów państwowych i odpowiada jedynie przed Sejmem na zasadach określonych w ustawie.

Art. 211

Rzecznik Praw Obywatelskich nie może być bez uprzedniej zgody Sejmu pociągnięty do odpowiedzialności karnej ani pozbawiony wolności. Rzecznik Praw Obywatelskich nie może być zatrzymany lub aresztowany, z wyjątkiem ujęcia go na gorącym uczynku przestępstwa i jeżeli jego zatrzymanie jest niezbędne do zapewnienia prawidłowego toku postępowania. O zatrzymaniu niezwłocznie powiadamia się Marszałka Sejmu, który może nakazać natychmiastowe zwolnienie zatrzymanego.

Art. 212

Rzecznik Praw Obywatelskich corocznie informuje Sejm i Senat o swojej działalności oraz o stanie przestrzegania wolności i praw człowieka i obywatela.

KRAJOWA RADA RADIOFONII I TELEWIZJI

Art. 213

1. Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji stoi na straży wolności słowa, prawa do informacji oraz interesu publicznego w radiofonii i telewizji.
2. Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji wydaje rozporządzenia, a w sprawach indywidualnych podejmuje uchwały.

Art. 214

1. Członkowie Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji są powoływani przez Sejm, Senat i Prezydenta Rzeczypospolitej.
2. Członek Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji nie może należeć do partii politycznej, związku zawodowego ani prowadzić działalności publicznej nie dającej się pogodzić z godnością pełnionej funkcji.

Art. 215

Zasady i tryb działania Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji, jej organizację oraz szczegółowe zasady powoływania jej członków określa ustawa.

Rozdział X
FINANSE PUBLICZNE

Art. 216

1. Środki finansowe na cele publiczne są gromadzone i wydatkowane w sposób określony w ustawie.
2. Nabywanie, zbywanie i obciążanie nieruchomości, udziałów lub akcji oraz emisja papierów wartościowych przez Skarb Państwa, Narodowy Bank Polski lub inne państwowe osoby prawne następuje na zasadach i w trybie określonych w ustawie.
3. Ustanowienie monopolu następuje w drodze ustawy.
4. Zaciąganie pożyczek oraz udzielanie gwarancji i poręczeń finansowych przez państwo następuje na zasadach i w trybie określonych w ustawie.
5. Nie wolno zaciągać pożyczek lub udzielać gwarancji i poręczeń finansowych, w następstwie których państwowy dług publiczny przekroczy 3/5 wartości rocznego produktu krajowego brutto. Sposób obliczania wartości rocznego produktu krajowego brutto oraz państwowego długu publicznego określa ustawa.

Art. 217

Nakładanie podatków, innych danin publicznych, określanie podmiotów, przedmiotów opodatkowania i stawek podatkowych, a także zasad przyznawania ulg i umorzeń oraz kategorii podmiotów zwolnionych od podatków następuje w drodze ustawy.

Art. 218

Organizację Skarbu Państwa oraz sposób zarządzania majątkiem Skarbu Państwa określa ustawa.

Art. 219

1. Sejm uchwala budżet państwa na rok budżetowy w formie ustawy budżetowej.
2. Zasady i tryb opracowania projektu budżetu państwa, stopień jego szczegółowości oraz wymagania, którym powinien odpowiadać projekt ustawy budżetowej, a także zasady i tryb wykonywania ustawy budżetowej określa ustawa.
3. W wyjątkowych przypadkach dochody i wydatki państwa w okresie krótszym niż rok może określać ustawa o prowizorium budżetowym. Przepisy dotyczące projektu ustawy budżetowej stosuje się odpowiednio do projektu ustawy o prowizorium budżetowym.
4. Jeżeli ustawa budżetowa albo ustawa o prowizorium budżetowym nie weszły w życie w dniu rozpoczęcia roku budżetowego, Rada Ministrów prowadzi gospodarkę finansową na podstawie przedłożonego projektu ustawy.

Art. 220

1. Zwiększenie wydatków lub ograniczenie dochodów planowanych przez Radę Ministrów nie może powodować ustalenia przez Sejm większego deficytu budżetowego niż przewidziany w projekcie ustawy budżetowej.
2. Ustawa budżetowa nie może przewidywać pokrywania deficytu budżetowego przez zaciąganie zobowiązania w centralnym banku państwa.

Art. 221

Inicjatywa ustawodawcza w zakresie ustawy budżetowej, ustawy o prowizorium budżetowym, zmiany ustawy budżetowej, ustawy o zaciąganiu długu publicznego oraz ustawy o udzielaniu gwarancji finansowych przez państwo przysługuje wyłącznie Radzie Ministrów.

Art. 222

Rada Ministrów przedkłada Sejmowi najpóźniej na 3 miesiące przed rozpoczęciem roku budżetowego projekt ustawy budżetowej na rok następny. W wyjątkowych przypadkach możliwe jest późniejsze przedłożenie projektu.

Art. 223

Senat może uchwalić poprawki do ustawy budżetowej w ciągu 20 dni od dnia przekazania jej Senatowi.

Art. 224

1. Prezydent Rzeczypospolitej podpisuje w ciągu 7 dni ustawę budżetową albo ustawę o prowizorium budżetowym przedstawioną przez Marszałka Sejmu. Do ustawy budżetowej i ustawy o prowizorium budżetowym nie stosuje się przepisu art. 122 ust. 5.
2. W przypadku zwrócenia się Prezydenta Rzeczypospolitej do Trybunału Konstytucyjnego w sprawie zgodności z Konstytucją ustawy budżetowej albo ustawy o prowizorium budżetowym przed jej podpisaniem Trybunał orzeka w tej sprawie nie później niż w ciągu 2 miesięcy od dnia złożenia wniosku w Trybunale.

Art. 225

Jeżeli w ciągu 4 miesięcy od dnia przedłożenia Sejmowi projektu ustawy budżetowej nie zostanie ona przedstawiona Prezydentowi Rzeczypospolitej do podpisu, Prezydent Rzeczypospolitej może w ciągu 14 dni zarządzić skrócenie kadencji Sejmu.

Art. 226

1. Rada Ministrów w ciągu 5 miesięcy od zakończenia roku budżetowego przedkłada Sejmowi sprawozdanie z wykonania ustawy budżetowej wraz z informacją o stanie zadłużenia państwa.
2. Sejm rozpatruje przedłożone sprawozdanie i po zapoznaniu się z opinią Najwyższej Izby Kontroli podejmuje w ciągu 90 dni od dnia przedłożenia Sejmowi sprawozdania uchwałę o udzieleniu lub o odmowie udzielenia Radzie Ministrów absolutorium.

Art. 227

1. Centralnym bankiem państwa jest Narodowy Bank Polski. Przysługuje mu wyłączne prawo emisji pieniądza oraz ustalania i realizowania polityki pieniężnej. Narodowy Bank Polski odpowiada za wartość polskiego pieniądza.
2. Organami Narodowego Banku Polskiego są: Prezes Narodowego Banku Polskiego, Rada Polityki Pieniężnej oraz Zarząd Narodowego Banku Polskiego.
3. Prezes Narodowego Banku Polskiego jest powoływany przez Sejm na wniosek Prezydenta Rzeczypospolitej na 6 lat.
4. Prezes Narodowego Banku Polskiego nie może należeć do partii politycznej, związku zawodowego ani prowadzić działalności publicznej nie dającej się pogodzić z godnością jego urzędu.
5. W skład Rady Polityki Pieniężnej wchodzą Prezes Narodowego Banku Polskiego jako przewodniczący oraz osoby wyróżniające się wiedzą z zakresu finansów, powoływane na 6 lat w równej liczbie przez Prezydenta Rzeczypospolitej, Sejm i Senat.
6. Rada Polityki Pieniężnej ustala corocznie założenia polityki pieniężnej i przedkłada je do wiadomości Sejmowi równocześnie z przedłożeniem przez Radę Ministrów projektu ustawy budżetowej. Rada Polityki Pieniężnej w ciągu 5 miesięcy od zakończenia roku budżetowego składa Sejmowi sprawozdanie z wykonania założeń polityki pieniężnej.
7. Organizację i zasady działania Narodowego Banku Polskiego oraz szczegółowe zasady powoływania i odwoływania jego organów określa ustawa.

Rozdział XI
STANY NADZWYCZAJNE

Art. 228

1. W sytuacjach szczególnych zagrożeń, jeżeli zwykłe środki konstytucyjne są niewystarczające, może zostać wprowadzony odpowiedni stan nadzwyczajny: stan wojenny, stan wyjątkowy lub stan klęski żywiołowej.
2. Stan nadzwyczajny może być wprowadzony tylko na podstawie ustawy, w drodze rozporządzenia, które podlega dodatkowemu podaniu do publicznej wiadomości.
3. Zasady działania organów władzy publicznej oraz zakres, w jakim mogą zostać ograniczone wolności i prawa człowieka i obywatela w czasie poszczególnych stanów nadzwyczajnych, określa ustawa.
4. Ustawa może określić podstawy, zakres i tryb wyrównywania strat majątkowych wynikających z ograniczenia w czasie stanu nadzwyczajnego wolności i praw człowieka i obywatela.
5. Działania podjęte w wyniku wprowadzenia stanu nadzwyczajnego muszą odpowiadać stopniowi zagrożenia i powinny zmierzać do jak najszybszego przywrócenia normalnego funkcjonowania państwa.
6. W czasie stanu nadzwyczajnego nie mogą być zmienione: Konstytucja, ordynacje wyborcze do Sejmu, Senatu i organów samorządu terytorialnego, ustawa o wyborze Prezydenta Rzeczypospolitej oraz ustawy o stanach nadzwyczajnych.
7. W czasie stanu nadzwyczajnego oraz w ciągu 90 dni po jego zakończeniu nie może być skrócona kadencja Sejmu, przeprowadzone referendum ogólnokrajowe, nie mogą być przeprowadzane wybory do Sejmu, Senatu, organów samorządu terytorialnego oraz wybory Prezydenta Rzeczypospolitej, a kadencje tych organów ulegają odpowiedniemu przedłużeniu. Wybory do organów samorządu terytorialnego są możliwe tylko tam, gdzie nie został wprowadzony stan nadzwyczajny.

Art. 229

W razie zewnętrznego zagrożenia państwa, zbrojnej napaści na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej lub gdy z umowy międzynarodowej wynika zobowiązanie do wspólnej obrony przeciwko agresji, Prezydent Rzeczypospolitej na wniosek Rady Ministrów może wprowadzić stan wojenny na części albo na całym terytorium państwa.

Art. 230

1. W razie zagrożenia konstytucyjnego ustroju państwa, bezpieczeństwa obywateli lub porządku publicznego Prezydent Rzeczypospolitej na wniosek Rady Ministrów może wprowadzić na czas oznaczony, nie dłuższy niż 90 dni, stan wyjątkowy na części albo na całym terytorium państwa.
2. Przedłużenie stanu wyjątkowego może nastąpić tylko raz, za zgodą Sejmu i na czas nie dłuższy niż 60 dni.

Art. 231

Rozporządzenie o wprowadzeniu stanu wojennego lub wyjątkowego Prezydent Rzeczypospolitej przedstawia Sejmowi w ciągu 48 godzin od podpisania rozporządzenia. Sejm niezwłocznie rozpatruje rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej. Sejm może je uchylić bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów.

Art. 232

W celu zapobieżenia skutkom katastrof naturalnych lub awarii technicznych noszących znamiona klęski żywiołowej oraz w celu ich usunięcia Rada Ministrów może wprowadzić na czas oznaczony, nie dłuższy niż 30 dni, stan klęski żywiołowej na części albo na całym terytorium państwa. Przedłużenie tego stanu może nastąpić za zgodą Sejmu.

Art. 233

1. Ustawa określająca zakres ograniczeń wolności i praw człowieka i obywatela w czasie stanu wojennego i wyjątkowego nie może ograniczać wolności i praw określonych w art. 30 (godność człowieka), art. 34 i art. 36 (obywatelstwo), art. 38 (ochrona życia), art. 39, art. 40 i art. 41 ust. 4 (humanitarne traktowanie), art. 42 (ponoszenie odpowiedzialności karnej), art. 45 (dostęp do sądu), art. 47 (dobra osobiste), art. 53 (sumienie i religia), art. 63 (petycje) oraz art. 48 i art. 72 (rodzina i dziecko).
2. Niedopuszczalne jest ograniczenie wolności i praw człowieka i obywatela wyłącznie z powodu rasy, płci, języka, wyznania lub jego braku, pochodzenia społecznego, urodzenia oraz majątku.
3. Ustawa określająca zakres ograniczeń wolności i praw człowieka i obywatela w stanie klęski żywiołowej może ograniczać wolności i prawa określone w art. 22 (wolność działalności gospodarczej), art. 41 ust. 1, 3 i 5 (wolność osobista), art. 50 (nienaruszalność mieszkania), art. 52 ust. 1 (wolność poruszania się i pobytu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej), art. 59 ust. 3 (prawo do strajku), art. 64 (prawo własności), art. 65 ust. 1 (wolność pracy), art. 66 ust. 1 (prawo do bezpiecznych i higienicznych warunków pracy) oraz art. 66 ust. 2 (prawo do wypoczynku).

Art. 234

1. Jeżeli w czasie stanu wojennego Sejm nie może zebrać się na posiedzenie, Prezydent Rzeczypospolitej na wniosek Rady Ministrów wydaje rozporządzenia z mocą ustawy w zakresie i w granicach określonych w art. 228 ust. 3–5. Rozporządzenia te podlegają zatwierdzeniu przez Sejm na najbliższym posiedzeniu.
2. Rozporządzenia, o których mowa w ust. 1, mają charakter źródeł powszechnie obowiązującego prawa.

Rozdział XII
ZMIANA KONSTYTUCJI

Art. 235

1. Projekt ustawy o zmianie Konstytucji może przedłożyć co najmniej 1/5 ustawowej liczby posłów, Senat lub Prezydent Rzeczypospolitej.
2. Zmiana Konstytucji następuje w drodze ustawy uchwalonej w jednakowym brzmieniu przez Sejm i następnie w terminie nie dłuższym niż 60 dni przez Senat.
3. Pierwsze czytanie projektu ustawy o zmianie Konstytucji może odbyć się nie wcześniej niż trzydziestego dnia od dnia przedłożenia Sejmowi projektu ustawy.
4. Ustawę o zmianie Konstytucji uchwala Sejm większością co najmniej 2/3 głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów oraz Senat bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby senatorów.
5. Uchwalenie przez Sejm ustawy zmieniającej przepisy rozdziałów I, II lub XII Konstytucji może odbyć się nie wcześniej niż sześćdziesiątego dnia po pierwszym czytaniu projektu tej ustawy.
6. Jeżeli ustawa o zmianie Konstytucji dotyczy przepisów rozdziału I, II lub XII, podmioty określone w ust. 1 mogą zażądać, w terminie 45 dni od dnia uchwalenia ustawy przez Senat, przeprowadzenia referendum zatwierdzającego. Z wnioskiem w tej sprawie podmioty te zwracają się do Marszałka Sejmu, który zarządza niezwłocznie przeprowadzenie referendum w ciągu 60 dni od dnia złożenia wniosku. Zmiana Konstytucji zostaje przyjęta, jeżeli za tą zmianą opowiedziała się większość głosujących.
7. Po zakończeniu postępowania określonego w ust. 4 i 6 Marszałek Sejmu przedstawia Prezydentowi Rzeczypospolitej uchwaloną ustawę do podpisu. Prezydent Rzeczypospolitej podpisuje ustawę w ciągu 21 dni od dnia przedstawienia i zarządza jej ogłoszenie w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej.

Rozdział XIII
PRZEPISY PRZEJŚCIOWE I KOŃCOWE

Art. 236

1. W okresie 2 lat od dnia wejścia w życie Konstytucji Rada Ministrów przedstawi Sejmowi projekty ustaw niezbędnych do stosowania Konstytucji.
2. Ustawy wprowadzające w życie art. 176 ust. 1 w zakresie dotyczącym postępowania przed sądami administracyjnymi zostaną uchwalone przed upływem 5 lat od dnia wejścia w życie Konstytucji. Do czasu wejścia w życie tych ustaw obowiązują przepisy dotyczące rewizji nadzwyczajnej od orzeczeń Naczelnego Sądu Administracyjnego.

Art. 237

1. W okresie 4 lat od dnia wejścia w życie Konstytucji w sprawach o wykroczenia orzekają kolegia do spraw wykroczeń przy sądach rejonowych, przy czym o karze aresztu orzeka sąd.
2. Odwołanie od orzeczenia kolegium rozpoznaje sąd.

Art. 238

1. Kadencja konstytucyjnych organów władzy publicznej i osób wchodzących w ich skład wybranych lub powołanych przed wejściem w życie Konstytucji kończy się z upływem okresu ustalonego w przepisach obowiązujących przed dniem wejścia w życie Konstytucji.
2. W przypadku gdy przepisy obowiązujące przed dniem wejścia w życie Konstytucji nie ustalały tej kadencji, a od dnia wyboru lub powołania upłynął okres dłuższy niż ustalony przez Konstytucję, kadencja konstytucyjna organów władzy publicznej lub osób wchodzących w ich skład upływa po roku od dnia wejścia w życie Konstytucji.
3. W przypadku gdy przepisy obowiązujące przed dniem wejścia w życie Konstytucji nie ustalały tej kadencji, a od dnia wyboru lub powołania upłynął okres krótszy niż ustalony przez Konstytucję dla konstytucyjnych organów władzy publicznej lub osób wchodzących w ich skład, czas, w którym organy te lub osoby pełniły funkcje według przepisów dotychczasowych, wlicza się do kadencji ustalonej w Konstytucji.

Art. 239

1. W okresie 2 lat od dnia wejścia w życie Konstytucji orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego o niezgodności z Konstytucją ustaw uchwalonych przed dniem jej wejścia w życie nie są ostateczne i podlegają rozpatrzeniu przez Sejm, który może odrzucić orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego większością 2/3 głosów, w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów. Nie dotyczy to orzeczeń wydanych w następstwie pytań prawnych do Trybunału Konstytucyjnego.
2. Postępowanie w sprawach o ustalenie przez Trybunał Konstytucyjny powszechnie obowiązującej wykładni ustaw, wszczęte przed wejściem w życie Konstytucji, podlega umorzeniu.
3. Z dniem wejścia w życie Konstytucji uchwały Trybunału Konstytucyjnego w sprawie ustalenia wykładni ustaw tracą moc powszechnie obowiązującą. W mocy pozostają prawomocne wyroki sądu oraz inne prawomocne decyzje organów władzy publicznej, podjęte z uwzględnieniem znaczenia przepisów ustalonego przez Trybunał Konstytucyjny w drodze powszechnie obowiązującej wykładni ustaw.

Art. 240

W okresie roku od dnia wejścia w życie Konstytucji ustawa budżetowa może przewidywać pokrywanie deficytu budżetowego przez zaciąganie zobowiązań w centralnym banku państwa.

Art. 241

1. Umowy międzynarodowe ratyfikowane dotychczas przez Rzeczpospolitą Polską na podstawie obowiązujących w czasie ich ratyfikacji przepisów konstytucyjnych i ogłoszone w Dzienniku Ustaw uznaje się za umowy ratyfikowane za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie i stosuje się do nich przepisy art. 91 Konstytucji, jeżeli z treści umowy międzynarodowej wynika, że dotyczą one kategorii spraw wymienionych w art. 89 ust. 1 Konstytucji.
2. Rada Ministrów w ciągu 2 lat od wejścia w życie Konstytucji przedstawi Sejmowi wykaz umów międzynarodowych zawierających postanowienia niezgodne z Konstytucją.
3. Senatorowie wybrani przed dniem wejścia w życie Konstytucji, którzy nie ukończyli 30 lat, zachowują swoje mandaty do końca kadencji, na którą zostali wybrani.
4. Połączenie mandatu posła lub senatora z funkcją lub zatrudnieniem, których dotyczy zakaz określony w art. 103, powoduje wygaśnięcie mandatu po upływie miesiąca od dnia wejścia w życie Konstytucji, chyba że poseł albo senator wcześniej zrzeknie się funkcji albo ustanie zatrudnienie.
5. Sprawy będące przedmiotem postępowania ustawodawczego albo przed Trybunałem Konstytucyjnym bądź Trybunałem Stanu, a rozpoczęte przed wejściem w życie Konstytucji, są prowadzone zgodnie z przepisami konstytucyjnymi obowiązującymi w dniu rozpoczęcia sprawy.
6. W okresie 2 lat od dnia wejścia w życie Konstytucji Rada Ministrów ustali, które z uchwał Rady Ministrów oraz zarządzeń ministrów lub innych organów administracji rządowej, podjęte lub wydane przed dniem wejścia w życie Konstytucji, wymagają – stosownie do warunków określonych w art. 87 ust. 1 i art. 92 Konstytucji – zastąpienia ich przez rozporządzenia wydane na podstawie upoważnienia ustawy, której projekt w odpowiednim czasie Rada Ministrów przedstawi Sejmowi. W tym samym okresie Rada Ministrów przedstawi Sejmowi projekt ustawy określającej, które akty normatywne organów administracji rządowej, wydane przed dniem wejścia w życie Konstytucji, stają się uchwałami albo zarządzeniami w rozumieniu art. 93 Konstytucji.
7. Obowiązujące w dniu wejścia w życie Konstytucji akty prawa miejscowego oraz przepisy gminne stają się aktami prawa miejscowego w rozumieniu art. 87 ust. 2 Konstytucji.

Art. 242

Tracą moc:

1) ustawa konstytucyjna z dnia 17 października 1992 r. o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą Rzeczypospolitej Polskiej oraz o samorządzie terytorialnym (DzU Nr 84, poz. 426, z 1995 r. Nr 38, poz. 184 i Nr 150, poz. 729 oraz z 1996 r. Nr 106, poz. 488),
2) ustawa konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1992 r. o trybie przygotowania i uchwalenia Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (DzU Nr 67, poz. 336 i z 1994 r. Nr 61, poz. 251).

Art. 243

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej wchodzi w życie po upływie 3 miesięcy od dnia jej ogłoszenia.

Wykaz źródeł tekstów i danych statystycznych

s. 10: Młodzież 2021. Prezentacja wybranych wyników badania CBOS i KBPN (obecnie KCPU), https://www.cbos.pl/PL/wydarzenia/91_prezentacja/mlodziez_2021_konferencja_2022_09_20_CBOS.pdf [dostęp: 12.02.2024]; s. 11: J. Juszczyk-Rygallo, Socjalizacja dziecka jako proces kształtowania tożsamości, s. 15, http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-edf106a6-21d9-4987-9174-035d65771cd6 [dostęp: 08.12.2023]; s. 15: Czy potrzebujesz w swoim życiu autorytetów?, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2009/K_134_09.PDF [dostęp: 08.12.2023]; s. 16: Główne przyczyny konfliktów w rodzinach, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2019/K_048_19.PDF [dostęp: 08.12.2023]; s. 28: Najważniejsze wartości w życiu, https://www.cbos.pl/PL/publikacje/news/2020/02/newsletter.php [dostęp: 08.12.2023]; s. 29: Czy w Twojej rodzinie zdarzają się konflikty? https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2019/K_048_19.PDF [dostęp: 08.12.2023]; s. 35: Odsetek osób w wieku od 25 do 64 lat, które uczą się lub uczestniczą w szkoleniach, https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20190517-1 [dostęp: 08.12.2023]; s. 36: Struktura przeciętnych miesięcznych wydatków na jedną osobę w gospodarstwie domowym, https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/sytuacja-gospodarstw-domowych-w-2022-r-w-swietle-badania-budzetow-gospodarstw-domowych,3,22.html [dostęp: 08.12.2023]; s. 42: I. Salejko-Szyszczak, Funkcjonalność konfliktów w prywatyzowanych przedsiębiorstwach w Polsce [w:] Zachowania rynkowe w teorii i praktyce, red. D. Kopycińska, Szczecin 2007, https://polona.pl/item/zachowania-rynkowe-w-teorii-i-praktyce-praca-zbiorowa,NTA0Njc2NA/2/#info:metadata [dostęp: 08.12.2023]; s. 43: A. Tylikowska, Psychologia dialogu [w:] Jak możliwy jest dialog?, red. A. Kamińska, E. Kraus, K. Ślęczka, Sosnowiec 2014, s. 87, http://www.sbc.org.pl/Content/134279/Tylikowska.pdf [dostęp: 08.12.2023]; s. 51: Powszechna deklaracja praw człowieka, www.unesco.pl › fileadmin › user_upload › pdf › Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf [dostęp: 08.12.2023]; s. 61: Ustawa z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich, Dz.U. z 1987 r. Nr 21, poz. 123; s. 64: Rodzaje cyberprzemocy, Instytut Psychologii Zdrowia, https://www.niebieskalinia.pl/aktualnosci/aktualnosci/cyberprzemoc-rodzaje-skala-zjawiska-profilaktyka-material-z-cyklu-ekspert-radzi [dostęp: 08.12.2023]; s. 65: Jak reagować na cyberprzemoc. Poradnik dla szkół, red. Ł. Wojtasik, Biblioteka programu „Dziecko w Sieci" Fundacji Dzieci Niczyje, s. 36; s. 69: Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich, Dz.U. z 1982 r. Nr 35, poz. 228; s. 70: J. Widacki, Wolność a bezpieczeństwo. Zamiast podsumowania, https://repozytorium.ka.edu.pl/handle/11315/27446 [dostęp: 08.12.2023]; s. 71: M. Górka, Wolność czy bezpieczeństwo? Przyczynek do rozważań na przykładzie ustawy o działaniach antyterrorystycznych z dnia 10 czerwca 2016 roku, „Kwartalnik Naukowy OAP UW e-Politikon" 2016, nr 19, s. 64–82; s. 82: Czy tacy ludzie jak Pan/Pani mają wpływ na sprawy publiczne?, Spadek poczucia podmiotowości obywatelskiej, „Komunikat z badań" 2022, nr 39, www.cbos.pl [dostęp: 08.12.2023]; s. 83: ABC samorządu terytorialnego. Poradnik nie tylko dla radnych, https://www.frdl.org.pl/pliki/frdl/document/publikacjeFRDL/Poradnik%20dla%20radnych_ABC_samorzadu.pdf [dostęp: 08.12.2023]; s. 86: Który ze szczebli władzy publicznej ma największy, a który najmniejszy wpływ na życie obywateli?, sondaż IBRiS przeprowadzony dla „Rzeczpospolitej", https://www.rp.pl/polityka/art9607641-sondaz-gminy-maja-najwiekszy-wplyw-na-zycie-polakow [dostęp: 08.12.2023]; s. 98: Osoby korzystające ze stron internetowych lub aplikacji jednostek administracji publicznej w ciągu ostatnich 12 miesięcy (2022 r.), https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/nauka-i-technika-spoleczenstwo-informacyjne/spoleczenstwo-informacyjne/spoleczenstwo-informacyjne-w-polsce-w-2022-roku, 2,12.html [dostęp: 08.12.2023]; s. 100: Z. Jóźwiak, Komisarz w gminie? Dziś zapomnijmy. Trwają jednak prace, by zmienić przepisy, https://serwisy.gazetaprawna.pl/samorzad/artykuly/988395,komisarz-w-gminie-zmianaprzepisow.html [dostęp: 08.12.2023]; s. 101: D. Sikora, Odpowiedzieć na pytanie Barbera, https://wiadomosci.dziennik.pl/opinie/artykuly/542616,dominika-sikora-odpowiedziecna-pytanie-barbera.html [dostęp: 08.12.2023]; s. 110: Z czym czuje się Pan/Pani najbardziej związany(a)?, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2015/K_165_15.PDF [dostęp: 08.12.2023]; s. 114: Iga Świątek – https://www.sport.pl/tenis/7,64987,28353277,wielkie-serce-igi-swiatek-zarobione-pieniadze-przeznaczy-na.html [dostęp: 08.12.2023], Janusz Korczak – https://muzeumtreblinka.eu/informacje/slowa-madrosci-j-korczaka/ [dostęp: 08.12.2023], Franciszek Stefczyk – https://www.skok.pl/czlowiek-ludzie-ekonomia/ [dostęp: 08.12.2023]; s. 115: Irena Sendlerowa – https://pl.wikiquote.org/wiki/Irena_Sendlerowa [dostęp: 08.12.2023], Stefan Wyszyński – https://www.cytaty.info/cytat/drobne-i-nieznaczne-dokonania-moga-nas-uczynic.htm [dostęp: 08.12.2023]; s. 117: Jaki jest twój stosunek do szkodzenia dobru wspólnemu?, Diagnoza społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków, Rada Monitoringu Społecznego, www.diagnoza.com [dostęp: 08.12.2023]; 119: Na czym polega patriotyzm?, Patriotyzm. Czy i jak często zdarza się Panu/Pani..., https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2018/K_105_18.PDF [dostęp: 08.12.2023]; s. 121: Patriotyzm według szesnastolatki, wywiad z Dagmarą Śliwą przeprowadził J. Kwiatkowski, „Głos Pomorza", https://gp24.pl/patriotyzm-wedlug-szesnastolatki/ar/4322705 [dostęp: 08.12.2023]; s. 123: Tożsamości narodowo-etniczne w Polsce, https://stat.gov.pl/spisy-powszechne/nsp-2021/nsp-2021-wyniki-ostateczne/stan-i-struktura-demograficzno-spoleczna-i-ekonomiczna-ludnosci-polski-w-swietle-wynikow-nsp-2021,6,2.html [dostęp: 08.12.2023]; s. 124–125: Mniejszości w Polsce – https://www.gov.pl/web/mniejszosci-narodowe-i-etniczne [dostęp: 08.12.2023], Polonia na świecie – https://www.gov.pl/web/dyplomacja/rzadowy-program-wspolprac-z-polonia-i-polakami-za-granica-w-latach-2015-2020 [dostęp: 08.12.2023]; s. 126: E. Pryczkowski, Słowo prezesa Bańińskiego Oddziału Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego podczas uroczystej inauguracji działania partu, 19.03.2004 r., http://naszekaszuby.pl/modules/news/article.php?storyid=317 [dostęp: 08.12.2023]; s. 129: Jaki jest, Pana/Pani zdaniem, stosunek większości ludzi w Polsce do osób niepełnosprawnych?, https://cbos.pl/SPISKOM.POL/2017/K_169_17.PDF [dostęp: 08.12.2023]; s. 131: Nie jestem naiwna [w:] Historie nienawiści – materiały edukacyjne Dolnośląskiej Kampanii przeciwko Mowie Nienawiści, Głogów 2016, s. 28, https://szansa.glogow.pl/wp-content/uploads/2019/07/Historie-nienawisci.pdf [dostęp: 08.12.2023]; s. 132: Polska oczami obcokrajowców – recenzja książki Judyty Fibiger Swego nie znacie... czyli Polska oczami obcokrajowców, https://www.forbes.pl/life/styl/swego-nie-znacie-polska-oczami-obcokrajowcow/vcel7b8 [dostęp: 08.12.2023]; s. 133: M. Goetz, Współczesny patriotyzm, https://www.glospedagogiczny.pl/artykul/wspolczesny-patriotyzm [dostęp: 08.12.2023]; s. 150: Ustawa z dnia 14 marca 2003 r. o referendum ogólnokrajowym, Dz.U. z 2003 r. Nr 57, poz. 507; s. 156: Aktywność ustawodawcza sejmu w czasie poszczególnych kadencji, https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/agent.xsp?symbol=USTAWYALL&NrKadencji=9&NrPosiedzenia=81, https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/terminarz.xsp?rok=2023 [dostęp: 08.12.2023]; s. 162: Frekwencja w wyborach parlamentarnych – https://pkw.gov.pl/wybory-i-referenda/wybory-do-sejmu-i-do-senatu/wybory-do-sejmu-i-senatu-w-2023-r [dostęp: 08.12.2023], Frekwencja w wyborach prezydenckich – https://wybory.gov.pl/index/?language=pl&tab=wybory&accessibility=off [dostęp: 08.12.2023]; s. 168: R. Piotrowski, Sędziowie i granice władzy demokratycznej w świetle konstytucji RP, https://core.ac.uk/download/pdf/157827992.pdf [dostęp: 08.12.2023]; s. 173: Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o partiach politycznych, Dz.U. z 1997 r. Nr 98, poz. 604; s. 175: Organizacje pożytku publicznego, https://www.gov.pl/web/finanse/1-procent-podatku-dla-opp [dostęp: 08.12.2023]; s. 178: Główne dziedziny aktywności organizacji pozarządowych, https://fakty.ngo.pl/raporty/kondycja-organizacji-pozarzadowych-2021 [dostęp: 08.12.2023]; s. 179: Tadeusz Kotarbiński – http://www.matejun.com/pubs-pl/2012_Adamik_Matejun_Organizacja_i_jej_miejsce_w_otoczeniu.pdf [dostęp: 08.12.2023]; s. 186: Z. Gromada, Wady demokracji przedstawicielskiej, zalety demokracji bezpośredniej, https://gazetawroclawska.pl/wady-demokracji-przedstawicielskiej-zalety-demokracjibezposredniej/ar/128777 [dostęp: 08.12.2023]; s. 187: M. Matyja, Szwajcarska demokracja szansą dla Polski?, https://ksiazki.pafere.org/book.php?id=11 [dostęp: 08.12.2023]; s. 197: Czy uważa Pan/Pani, że w Polsce powinny stacjonować wojska innych państw NATO?, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2022/K_040_22.PDF [dostęp: 08.12.2023]; s. 202: Deklaracja Schumana z 9 maja 1950 r., https://europa.eu/european-union/about-eu/symbols/europe-day/schuman-declaration_pl [dostęp: 08.12.2023]; s. 206: Fundusze Europejskie – przykłady programów realizowanych w Polsce w latach 2021–2027, https://www.funduszeeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/fundusze-2021-2027/umowa-partnerstwa/ [dostęp: 08.12.2023]; s. 216: A. Gwiazda, Światu grozi klęska głodu? Cała prawda o niedoborze żywności, https://forsal.pl/artykuly/1075345,swiatu-grozi-kleska-glodu-cala-prawda-o-niedoborzezywnosci.html [dostęp: 08.12.2023]; s. 222: Czy, Pana/Pani zdaniem, wojna na Ukrainie zagraża bezpieczeństwu Polski czy też nie?, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2023/K_028_23.PDF [dostęp: 08.12.2023]; s. 224: W. Malendowski, Suwerenność państw w procesie integracji europejskiej, https://pressto.amu.edu.pl/index.php/pp/article/view/15310/15071 [dostęp: 08.12.2023]; s. 225: K. Jajecznik, Narody w Europie – między bytem a ideą, https://depot.ceon.pl/handle/123456789/1894 [dostęp: 08.12.2023].

	Imię i nazwisko	Klasa	Rok szkolny	Podpis
1.	.....	.....	.....	.....
2.	.....	.....	.....	.....
3.	.....	.....	.....	.....

Ilustracje:
Grzegorz Afeltowicz: 155, 166-167; **Elżbieta Buczkowska:** 10, 119, 129, 156, 197; **Marcin Franczak:** 5, 47, 75, 105, 137, 191; **Natalia Helman:** 15, 16, 28, 33, 36, 64, 67, 82, 120, 178; **Agata Knajdek:** 7, 18, 26, 32, 56, 77, 85, 88, 96-97, 120, 138, 141, 147, 154, 159, 165, 170, 176, 181, 182, 204, 209; **Adam Król:** 170; **Paulina Podolska:** 21, 87, 112, 120; **Ewa Sowulewska:** 120, 182; **Szczepan Sadurski:** (rysunki satyryczne) 35, 40, 51, 61, 99, 111, 121, 157, 179, 185; **Wojciech Sendal:** 22, 29, 35 , 49, 86, 87, 110, 123, 175.

Projekty graficzne:
Grzegorz Afeltowicz: 148–149, 154–155, 166–167; **Ewa Kaletyn:** 32–33, 78–79, 142–143; **Maciej Galiński:** 58–59, 214–215, 220–221; **Klaudia Jarocka:** 124–125, 160–161, 199, 209.

Zdjęcia:
Agencja Gazeta: Radosław Jóźwiak – s. 92 (strażacy), Renata Dąbrowska – s. 97 (budynek WL4); **Amnesty International**: s. 60 (logotyp); **Archiwum Nowej Ery**: s. 97 (znak „Zabytek"); **BE&W**: s. 161 (A. Duda), Alamy – s. 58 (żołnierz z dzieckiem), 195 (Jens Stoltenberg), ANDM – s. 108 (Grób Nieznanego Żołnierza), face to face Agentur – s. 213 (Greta Thunberg), Imagebroker – s. 20 (grożący palcem), TKL – s. 114 (Iga Świątek), Ullstein Bild Axel Springer Syndication GmbH – s. 219; **East News**: Andrzej Lange – s. 161 (B. Komorowski), Archiwum Janiny Zgrzembskiej – s. 115 (I. Sendlerowa), Arkadiusz Ziołek – s. 166 (Sąd Najwyższy), Bartosz Krupa – s. 155 (Trybunał Konstytucyjny), Inplus – s. 118 (Monte Cassino), Krzysztof Chojnacki – s. 114 (F. Stefczyk), MARK – s. 109 (Solidarność – protest), Przemysław Fiszer – s. 96 (rowerzysta), VIPHOTO – s. 178 (Ewa Błaszczyk), Wojtek Laski – s. 125 (Polonia w USA), Zenon Zyburtowicz – s. 108 (dzwon); **East News:** AFP/Josep Lago – s. 106; Polaris Images/David Himbert – s. 55 (Malala Yousafzai); Paweł Wodzyński (Joe Biden) s. 195, Wprost/Karol Mikula – s. 161 (L. Kaczyński); **Forum**: Anatol Chomicz – s. 175 (chłopak na rowerze), Andrzej Bogacz – s. 130 (napis), Chris Niedenthal – s. 160 (W. Jaruzelski), Janusz Fila – s. 177 (znaczek), Krystian Maj – s. 85 (rada), Marek Kuwak – s. 85 (tabliczki), Mariusz Grzelak – s. 178 (J. Ochojska), Newsweek/Adam Tuchliński – s. 85 (burmistrz), Newsweek/Piotr Małecki – s. 115 (M. Kotański), Reuters/Johanna Geron – s. 201 (Rada Europejska), Reuters/Yves Herman – s. 200 (J. Wojciechowski), Tomasz Adamowicz – s. 76 (samorząd szkolny), Wojciech Kryński – s. 154 (budynek Sejmu); **Fundacja Panoptykon**: s. 60 (logotyp); **Gallo Images Poland/Getty Images**: Alfred Eisenstaedt – s. 199 (A. de Gasperi), Anadolu Agency/Omar Marques – s. 91, Bloomberg – s. 34 (Sam Altman), Burak Kara – s. 218, Corbis/Brooks Kraft – s. 160 (A. Kwaśniewski), Flux Factory – s. 78 (siłownia na wolnym powietrzu), Keystone-France – s. 199 (R. Schuman), HDG Bonn/Ullstein Bild – s. 199 (K. Adenauer), Kate Sept2004 – s. 142 (kobieta i mężczyzna), Jerry Cooke – s. 199 (J. Monnet), NurPhoto/Fachrul Reza – s. 212, NurPhoto/Maciej Moskwa – s. 211, Thomas M. Barwick INC – s. 78 (dziewczyny piszące projekt), 79 (impreza sąsiedzka), The Life Picture Collection/Loomis Dean – s. 199 (P.H. Spaak); **Grupa Wyszehradzka**: s. 196 (logotyp); **Helsińska Fundacja Praw Człowieka**: s. 60 (logotyp); **Inicjatywa Trójmorza**: s. 196 (logotyp); **Kancelaria Senatu Rzeczypospolitej Polskiej**: Katarzyna Czerwińska – s. 152, 154 (Senat); **Lekarze bez Granic** – s. 59 (logotyp); **Library of Congress**: s. 116 (R. Dmowski); Międzynarodowy Komitet Ratunkowy – s. 59 (logotyp); **Międzynarodowy Ruch Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca** – s. 58 (logotyp), **Narodowe Archiwum Cyfrowe**: s. 114 (Korczak), s. 116 (J. Piłsudski); **NASA** – s. 220 –221 (mapa świata); **ngo.pl**: s. 175 (logotyp OPP); **PAP:** CAF – s. 115 (prymas S. Wyszyński), Darek Delmanowicz – s. 92 (uczennice), EPA/Patrick Segget – s. 200 (Parlament UE), Jakub Kaczmarczyk – s. 85 (sejmik), Leszek Wróblewski – s. 158 (A. Kwaśniewski podpisuje konstytucję), Newscom – s. 210 (szczyt G7), Rafał Guz – s. 76 (Izba Adwokacka), Tomasz Gzell – s. 76 (obrady), 118 (wybory), Tomasz Waszczuk – s. 177 (harcerze); **Polska Akcja Humanitarna** – s. 59 (logotyp); **Polski Czerwony Krzyż**: s. 60 (logotyp); **R. i M. Kosińscy**: s. 109 (żubry); **Rada Europy**: s. 196 (logotyp); **Rada Państw Morza Bałtyckiego**: s. 196 (logotyp); **Reporter**: Adam Borowy – s. 139, Beata Zawrzel – s. 86, Kacper Pempel – s. 160 (L. Wałęsa), Rafał Oleksiewicz – s. 200 (D. Tusk), Witold Rozbicki – s. 152 (Sejm), Wojciech Kotan – s. 92 (izba przyjęć); **Save the Children** – s. 58 (logotyp), **Shutterstock** – s. 20 („wieżyczka", rozłożone ręce, splecione ręce), s. 32 (poddruk), 58–59 (poddruk), 76 (lekarze), 79 (pomiary drogowe), 96 (siłownia), 97 (tancerze), 107 (godło, flaga), 109 (pomnik Chopina), 142 (głosowanie, sejm), 143 (wszystkie), 148–149 (książka), 154 (projekt ustawy), 166 – 167 (Temida), 194, 199 (flaga UE), 214–215 (Ziemia), akramalrasny – s. 220, Simone Hogan – s. 97 (próg zwalniający), Tomasz Bidermann – s. 118 (kibice), OKŁADKA; **SOS Wioski Dziecięce/Papaya Films/Paula Patocka** – s. 129 (plakat „Niewidzialne Rany") **Telescope**: s. 62 (STOP Przemocy); **Thinkstock**: Getty Images – s. 155 (Pałac Prezydencki); **UNICEF Polska**: s. 50.

Wydawnictwo dołożyło wszelkich starań, aby odnaleźć posiadaczy praw autorskich do wszystkich utworów zamieszczonych w podręczniku.
Pozostałe osoby prosimy o kontakt z Wydawnictwem.

Dziś i jutro

Polska

Ustrój i podział administracyjny kraju

Oficjalna nazwa:	Rzeczpospolita Polska
Ustrój polityczny:	demokracja
Najważniejszy akt prawny:	Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej uchwalona 2 kwietnia 1997 roku
Władza ustawodawcza:	sejm i senat
Władza wykonawcza:	prezydent, Rada Ministrów z premierem na czele
Władza sądownicza:	sądy i trybunały
Jednostki podziału administracyjnego:	gminy, powiaty, województwa
Liczba województw:	16



Nowa Era Sp. z o.o.

www.nowaera.pl nowaera@nowaera.pl

Centrum Kontaktu: 58 721 48 00

ISBN 978-83-267-4845-5